

ББК 74.262.22

К53

Документи подано станом на 15 липня 2005 р.

Упорядники:
провідний спеціаліст департаменту загальної середньої
та дошкільної освіти МОНУ *О. В. Хоменко*;
методист НМЦ середньої освіти МОНУ *І. А. Юрчук*

Довідково-методичне видання

Хоменко Олена Вікторівна
Юрчук Іван Антонович

КНИГА ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ, АСТРОНОМІЇ

Відповідальний редактор *Т. М. Вакуленко*
Художній редактор *М. С. Жубр*
Коректор *О. Г. Літинська*
Комп'ютерне макетування *О. Ю. Каширіна*

Підписано до друку 18.09.05. Формат 60 × 90^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 22. Замовл. №

«ТОРСІНГ ПЛЮС»

Свідоцтво серія ДК № 2143 від 01.04.05 р.

З питань оптових поставок звертатися:
61057, м. Харків, вул. Сумська, 13
Тел.: (057) 719-98-73, тел./факс: 717-10-26
E-mail: torsing_or@rider.com.ua
www.torsing.com.ua

Книга — поштою:
61057, м. Харків, а/с «Книжкова ліга»

К53

**Книга вчителя фізики, астрономії: Довідково-методичне видання / Упоряд. О. В. Хоменко, І. А. Юрчук.— Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005.— 352 с.
ISBN 966-670-606-7.**

Видання містить чинні нормативно-правові акти вищих органів влади України, Міністерства освіти і науки України у сфері загальної середньої освіти, що регулюють впровадження державних стандартів освіти; методичне забезпечення; оформлення документів про освіту; організацію навчально-виховного процесу; атестацію педагогічних працівників тощо.

Для вчителів фізики, астрономії, студентів педагогічних навчальних закладів, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, науково-педагогічних працівників, широкого загалу громадян, які цікавляться питаннями нормативно-правового регулювання середньої освіти в Україні.

ББК 74.262.22

© Хоменко О. В., Юрчук І. А.,
упорядкування, 2005
© Жубр М. С., дизайн обкладинки, 2005
© ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005

ISBN 966-670-606-7

Зміст

Розділ І РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування і розвитку освіти в Україні	9
Національна доктрина розвитку освіти <i>Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002</i>	13
Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання <i>Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717</i>	18
Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти <i>Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24</i>	20
Державний стандарт базової і повної середньої освіти (витяг) <i>Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24</i>	20
Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II–III ступенів (розподіл навчального часу між освітніми галузями) ..	22
Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) <i>Рішення колегії МОН України та Президії АПН України № 12/5-2 від 22.11.2001</i>	38
Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі <i>Рішення спільної колегії Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 25.09.03 № 10 / 12–2</i>	53
Концепція профільного навчання в старшій школі <i>Затверджено рішенням спільної колегії МОНУ та АПН України від 25.09.03 № 10 / 12–2</i>	54
<i>Додаток.</i> Структура профільного навчання	64

Розділ II ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад	65
Положення про загальноосвітній навчальний заклад <i>Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 червня 2000 р. № 964</i>	65
Про внесення змін до Положення про загальноосвітній навчальний заклад	78
Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2005–2006 навчальний рік <i>Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій 17.03.05 1/9–129</i>	79

Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002—2004/2005 навчальні роки	
<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 № 342</i>	80
Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002—2004/2005 навчальні роки. Пояснювальна записка	81
<i>Додаток 3</i>	
Типовий навчальний план II ступеня загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (перехідний).....	84
<i>Додаток 4</i>	
Типовий навчальний план II ступеня загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (перехідний)...	85
<i>Додаток 5</i>	
Типовий навчальний план III ступеня загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (перехідний).....	87
<i>Додаток 6</i>	
Типовий навчальний план III ступеня загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (перехідний)	89
<i>Додаток 7</i>	
Типовий навчальний план-схема загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів, гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл та профільних класів.....	91
<i>Додаток 8</i>	
Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи (перехідний). Очна форма навчання	92
<i>Додаток 9</i>	
Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи (перехідний). Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)	94
Про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах	
<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 травня 2003 р. № 306</i>	95
<i>Додаток 1</i>	
Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (українська мова навчання)	96
<i>Додаток 2</i>	
Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (навчання мовами національних меншин).....	100
<i>Додаток 3</i>	
Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів (гуманітарний та природничо-математичний напрями).....	104
<i>Додаток</i>	
до наказу Міністерства освіти і науки України від 20 травня 2003 р. № 306.....	106
Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи	
<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.02.04 № 132</i>	109

Типові навчальні плани для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи.....	110
Про внесення змін до наказу МОН №132 від 23.02.2004 року «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»	
<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.05 № 145.....</i>	<i>114</i>
<i>Додаток 1</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (основна школа у структурі 12-річної).....	114
<i>Додаток 2</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (основна школа у структурі 12-річної).....	116
<i>Додаток 3</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної).....	117
<i>Додаток 4</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)..	119
<i>Додаток 5</i>	
Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за рівнями змісту освіти.....	120
<i>Додаток 6</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної)	122
<i>Додаток 7</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям	123
<i>Додаток 8</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям..	125
<i>Додаток 9</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям	127
<i>Додаток 10</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям	128
<i>Додаток 11</i>	
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям	130

<i>Додаток 12</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Філологічний напрям	132
<i>Додаток 13</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Філологічний напрям	133
<i>Додаток 14</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Технологічний напрям	135
<i>Додаток 15</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Художньо-естетичний напрям	136
<i>Додаток 16</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Художньо-естетичний напрям	138
<i>Додаток 17</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (профільна) у структурі 12-річної). Спортивний напрям	139
<i>Додаток 18</i>	Типовий навчальний план однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями	141
<i>Додаток 19</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мови національних меншин (старша школа у структурі 12-річної)...	143
<i>Додаток 20</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (старша школа у структурі 12-річної).....	144
<i>Додаток 21</i>	Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (старша школа у структурі 12-річної).....	146
<i>Додаток 22</i>	Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи. Очна форма навчання.....	147
<i>Додаток 23</i>	Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи. Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)	148
<i>Додаток 24</i>	Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів	149

Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти	
<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 14 грудня 2000 р. № 588</i>	150
Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти	
<i>Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 14 грудня 2000 р. № 588</i>	151
Про затвердження Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні»	
<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13 грудня 2000 р. № 584</i>	158
Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні»	
<i>Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 13 грудня 2000 р. № 584</i>	159
Типове положення про атестацію педагогічних працівників в Україні	
<i>Затверджено наказом Міністерства освіти України від 20 серпня 1993 р. № 310</i>	161
<i>Додаток до Типового положення про атестацію педагогічних працівників України</i>	172
Про проведення державної підсумкової атестації з фізики в 11 (12) класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2001/2002 навчальному році	174
<i>Додаток 1</i>	
<i>Орієнтована форма атестаційного бланку</i>	176
Про проведення державної підсумкової атестації з астрономії в 11 (12) класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2001/2002 навчальному році	177
Про порядок проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів	180
Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничо-математичних дисциплін у 5–11 класах	185

Розділ III ШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ КАБІНЕТ ФІЗИКИ

Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів	
<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2004 р. № 601</i>	187
Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів	
<i>Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2004 р. № 601</i>	188
Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів	195

Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 01.08.01 № 563</i>	207
Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України	212
Примірна інструкція з безпеки для кабінету (лабораторії) фізики навчального закладу системи загальної середньої освіти <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 29.12.2000 № 639</i>	230
Про затвердження базового переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних закладів (з природничо-математичних і технологічних дисциплін) <i>Наказ Міністерства освіти і науки України</i> <i>від 03.02. 2005 р. № 79</i>	232

Розділ IV ОЛІМПІАДИ ТА КОНКУРСИ

Про всеукраїнський конкурс «Учитель року»	242
Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року»	242
Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року»	242
Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року»	243
Про затвердження положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності	245
Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, Турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності	246
Про відзначення призерів і учасників Міжнародних учнівських олімпіад та їх учителів	267

Розділ V ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти	268
Про вивчення фізики та астрономії у загальноосвітніх навчальних закладах у 2005/2006 навчальному році	273
Перелік програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання у 2005/2006 навчальному році	276
Педагогічна адаптація учнів 5-го класу до навчання в основній школі	284
Природознавство	287
Навчальна програма з фізики для вечірньої (змінної) школи	294
Навчальна програма з астрономії для вечірньої (змінної) школи	319
Орієнтоване календарно-тематичне планування. Фізика	324
Орієнтоване календарно-тематичне планування. Астрономія	350

Розділ І

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування і розвитку освіти в Україні

*Указ Президента України
№ 1013/2005*

З метою дальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві **постановляю:**

1. Кабінету Міністрів України:

1) розробити до 1 жовтня 2005 року концепцію реформування освіти в Україні, враховуючи перспективи інтеграції України до Європейського Союзу;

2) підготувати та подати до 1 листопада 2005 року на затвердження програму роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки, спрямовану на створення в Україні сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві;

3) забезпечити розроблення та затвердити:

- до 1 вересня 2005 року Державну програму інформатизації загальноосвітніх, позашкільних і вищих навчальних закладів на 2006–2007 роки, передбачивши, зокрема, заходи щодо завершення протягом 2006 року комп'ютеризації загальноосвітніх шкіл, забезпечення їх телекомунікаційними засобами виходу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет, залучення для цього необхідних коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- до 1 січня 2006 року державну програму «Студентський гуртожиток», спрямовану на поліпшення умов для навчання та проживання студентської молоді;

4) опрацювати і забезпечити реалізацію заходів щодо: докорінно поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України;

- зміцнення демократичних засад в освіті, у тому числі шляхом розвитку учнівського і студентського самоврядування, залучення в установленому порядку дітей та молоді до участі у вирішенні питань місцевого значення;
- здійснення переходу протягом 2005–2006 років до проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів шляхом зовнішньо-

го незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, передбачити відповідне фінансування цих заходів;

- удосконалення системи прогнозування та задоволення потреб суспільства в педагогічних і науково-педагогічних працівниках та запровадження, починаючи з 2005 року, практики укладання тристоронніх угод «студент — вищий навчальний заклад — роботодавець» для осіб, які навчаються за державним замовленням за напрямками і спеціальностями педагогічного профілю;
- запровадження, починаючи з 2005 року, прийому за державним замовленням на денну форму навчання до державних вищих навчальних закладів в обсягах не менше 50 відсотків від загального обсягу прийому громадян із забезпеченням відповідного фінансування;
- створення умов для реалізації громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном, права на повну загальну середню освіту, зокрема шляхом використання технологій дистанційного навчання;
- удосконалення наукового супроводження розвитку освіти, збільшення обсягів фінансування наукових досліджень у цій сфері, видання Академією педагогічних наук України навчальної, наукової та методичної літератури;
- створення національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав-членів Європейського Союзу та забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти;

5) вжити в установленому порядку заходів щодо викоренення хабарництва та інших негативних явищ у сфері освіти, активізувати дії, спрямовані на їх профілактику та запобігання;

6) забезпечувати дотримання вищими педагогічними навчальними закладами квот прийому на навчання сільської молоді;

7) здійснити низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема розробити та затвердити нові переліки напрямів (спеціальностей), за якими здійснюватиметься підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, державні стандарти вищої освіти, вирішити питання щодо вдосконалення мережі вищих навчальних закладів, їх підпорядкування та створення в установленому порядку укрупнених регіональних університетів, утворити міжвідомчу комісію з підтримки Болонського процесу в Україні;

8) вирішити до 1 січня 2006 року питання щодо налагодження виробництва та постачання загальноосвітнім, професійно-технічним і вищим навчальним закладам сучасних технічних засобів навчання з природничо-математичних та технологічних дисциплін;

9) удосконалити систему видання навчальної літератури, здійснити заходи щодо підвищення її якості, забезпечення такою літературою навчальних закладів, ефективно використовувати виділені для цього бюджетні кошти, забезпечити підготовку та видання комплексу навчально-методичних посібників серії «Бібліотека вчителя» для педагогічних працівників, студентів вищих педагогічних навчальних закладів;

10) забезпечити поєднане підвищення розмірів оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників з метою приведення їх у 2006 році у відповідність із вимогами статті 57 Закону України «Про освіту»;

11) удосконалити умови оплати праці педагогічних працівників, зокрема щодо встановлення підвищених посадових окладів залежно від кваліфікаційної категорії і педагогічного звання, збільшення розмірів доплат за окремі види педагогічної діяльності;

12) забезпечити виплату доплат педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів у розмірах, визначених статтею 22 Закону України «Про позашкільну освіту»;

13) вирішити в установленому порядку питання щодо встановлення доплати протягом трьох років за першим місцем роботи педагогічним працівником загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості;

14) переглянути посадові оклади (ставки заробітної плати) педагогічних працівників шкіл-інтернатів усіх типів і позашкільних навчальних закладів, методистів районних та міських методичних кабінетів, а також керівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації з метою залучення висококваліфікованих педагогічних працівників для роботи на цих посадах;

15) збільшити розміри грошових премій переможцям всеукраїнського конкурсу «Учитель року»;

16) опрацювати питання щодо проведення у 2007–2009 роках реформи оплати праці працівників освіти;

17) передбачати щорічно під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України бюджетні призначення на:

- реалізацію в повному обсязі державних цільових програм у сфері освіти, зокрема Державної програми «Вчитель», Програми «Шкільний автобус», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки, визначивши кошти для цих потреб окремим рядком;
- видання достатньої кількості навчально-методичної літератури, модернізацію матеріально-технічної бази загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів;
- роботу з обдарованою молоддю та розвиток діяльності Малої академії наук України;
- розвиток державних навчальних закладів в обсязі не менше 10 відсотків від загального обсягу асигнувань на освіту;

18) переглянути у тримісячний строк порядок визначення нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації;

19) удосконалити порядок фінансування позашкільних навчальних закладів, внести в установленому порядку відповідні пропозиції;

20) вирішити в установленому порядку питання щодо збільшення у 2006 та наступних роках бюджетних призначень для надання цільових пільгових державних кредитів громадянам для здобуття вищої освіти;

21) опрацювати питання щодо підвищення з 1 січня 2006 року розмірів стипендіального забезпечення студентів вищих навчальних закладів, передбачивши додаткове збільшення на 10 відсотків стипендій студентам, які навчаються за напрямками та спеціальностями педагогічного профілю;

22) вивчити питання та внести в установленому порядку пропозиції щодо надання, починаючи з 1 січня 2006 року, адресної грошової допо-

моги випускникам вищих навчальних закладів, які здобули освіту за напрямом і спеціальностями педагогічного профілю та уклали не менше ніж на три роки угоду про роботу в загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах, визначених органами управління освітою;

23) вжити заходів щодо поліпшення умов проживання та запровадження ефективного механізму забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників, насамперед у сільській місцевості;

24) внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо встановлення Державної премії України в галузі освіти та почесного звання «Народний вчитель України».

2. Заснувати, починаючи з 2006 року, щорічні стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України у розмірі, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Кабінету Міністрів України подати у двомісячний строк проекти положень про порядок призначення зазначених стипендій та передбачати, починаючи з 2006 року, у проєктах Державного бюджету України видатки на їх виплату.

3. Міністерству освіти і науки України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- розробити критерії оцінювання якості навчального процесу та здійснювати на їх основі із залученням органів учнівського та студентського самоврядування, батьків, громадськості моніторинг ефективності діяльності навчальних закладів та визначати їх рейтинг;
- визначити перелік населених пунктів, навчальні заклади яких необхідно в першочерговому порядку забезпечити педагогічними працівниками, та створювати умови для залучення до роботи в них випускників вищих навчальних закладів;
- забезпечити створення належних умов для здобуття якісної освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, їх соціальної адаптації;
- вжити заходів щодо розвитку мережі позашкільних навчальних закладів, у тому числі еколого-природничого, науково-технічного, фізкультурно-оздоровчого напрямів, територіальних відділень Малої академії наук України, їх матеріально-технічного забезпечення та фінансування;
- забезпечити ефективне використання інформаційних, зокрема мультимедійних та електронних засобів навчання, створення мережі інформаційного забезпечення сфери освіти, запровадження інтерактивних методів навчання;
- запровадити, починаючи з 2006 року, психолого-педагогічне тестування для вступників до вищих навчальних закладів на напрями і спеціальності педагогічного профілю;
- вжити заходів щодо модернізації матеріально-технічної та навчально-методичної бази інститутів післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення ефективності їх діяльності;
- вирішити в установленному порядку питання щодо забезпечення приміщеннями Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів;

- забезпечити створення державної відеотеки педагогічного досвіду, започаткувати видання Книги педагогічної слави України;
- проаналізувати об'єкти незавершеного будівництва державних навчальних закладів та за результатами такого аналізу вжити протягом 2006–2008 років заходів щодо завершення будівельних робіт на об'єктах, готовність яких складає понад 70 відсотків;
- вирішити в установленому порядку питання про заснування стипендій для переможців II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України.

*Президент України
Віктор Ющенко*

Національна доктрина розвитку освіти

*від 17 квітня 2002 року
№ 347/2002*

*ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президента України
від 17 квітня 2002 року
№ 347/2002*

1. Загальні положення

Освіта — основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

За роки незалежності на основі Конституції України [254к/96-ВР] визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») [896а-93-п].

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження

її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки.

Потребують державної підтримки дошкільна, загальна середня освіта у сільській місцевості, професійно-технічна освіта, навчання здібних та обдарованих учнів і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку.

Необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, впровадити інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Національна доктрина розвитку освіти (далі – Національна доктрина) визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття.

II. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти

1. Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

2. Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку освіти є:

- особистісна орієнтація освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;

- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

3. Держава повинна забезпечувати:

- виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється;
- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;
- виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу;
- формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інноваційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді;
- підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя;
- розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму;
- етичне, естетичне виховання;
- екологічну, правову, економічну освіту;
- наступність і безперервність освіти;
- інноваційний характер навчально-виховної діяльності;
- різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання;
- моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг;
- створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

III. Національний характер освіти і національне виховання

4. Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності.

Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

5. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

6. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання.

7. Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

IV. Стратегія мовної освіти

8. У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опановувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

Реалізація мовної стратегії здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів.

Забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах, в яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного опанування державної мови.

V. Освіта — рушійна сила розвитку громадянського суспільства

9. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства — відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності.

Держава сприяє становленню демократичної системи навчання та виховання.

10. Державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, еко-

номічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

VI. Освіта і фізичне виховання – основа для забезпечення здоров'я громадян

10. Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в душі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Держава разом із громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню будь-яких форм насильства в навчальних закладах, а також проведенню та впровадженню в практику результатів міжгалузевих наукових досліджень з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги дітям, учням і студентам, якісному медичному обслуговуванню працівників освіти, пропаганді здорового способу життя та вихованню культури поведінки населення.

12. В усіх ланках системи освіти шляхом використання засобів фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи закладаються основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного члена суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я;
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;
- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Виконання зазначених завдань дасть змогу досягти істотного зниження захворюваності дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати у людей різного віку прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді.

13. Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. В системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

*Глава Адміністрації
Президента України
В. Литвин*

Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання

ПОСТАНОВА

Кабінету Міністрів України
від 16 листопада 2000 р. № 1717

На виконання статей 12, 15 і 31 Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Здійснити перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання для учнів, які почнуть навчатися у першому класі 2001 року і в наступні роки, у три етапи:

- перший етап з 1 вересня 2001 р. — у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня;
- другий етап з 1 вересня 2005 р. — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня;
- третій етап з 1 вересня 2007 р. — у гімназіях, ліцеях, колегіумах, спеціалізованих школах та з 1 вересня 2008 року в інших загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня (за винятком учнів, які вступили до першого класу чотирирічної початкової школи у 1999 році).

2. Затвердити Державний стандарт початкової загальної освіти (додається).

Дозволити Міністерству освіти і науки вносити до зазначеного Державного стандарту зміни не принципового характеру.

Установити, що до затвердження державних стандартів базової і повної середньої освіти діють навчальні плани та програми, затверджені Міністерством освіти і науки, які прирівнюються до цих стандартів.

3. Міністерству освіти і науки, Академії педагогічних наук, Національній академії наук:

- здійснити протягом 2000—2002 років заходи, спрямовані на оновлення змісту загальної середньої освіти, відповідно до нової структури середньої загальноосвітньої школи, розробити навчальні плани і програми для загальноосвітніх навчальних закладів різних типів;
- забезпечити оновлення змісту, перехід на нову структуру та обсяги підготовки педагогічних кадрів відповідно до потреб системи загальної середньої освіти;
- розробити до 2003 року Державні стандарти базової і повної загальної середньої освіти, спеціальної загальної середньої освіти дітей з особливими потребами;
- запровадити ефективну форму державної підсумкової атестації випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II і III ступенів, забезпечити конкурсний відбір підручників, навчальних посібників, іншої навчально-методичної літератури відповідно до нового змісту навчання і потреб загальноосвітніх навчальних закладів, вжити заходів до розроблення і впровадження у навчальний процес нових засобів навчання і педагогічних технологій, інформатизації середньої освіти та комп'ютеризації загальноосвітніх навчальних закладів, привести нормативно-правові акти в терміни, визначені пунктом 1

цієї постанови, у відповідність з новим змістом, структурою і 12-річним терміном навчання.

4. Міністерству охорони здоров'я, Міністерству освіти і науки внести до 1 вересня 2001 р. зміни і доповнення до Державних санітарних правил і норм «Устаткування, утримання загальноосвітніх навчально-виховних закладів та організація навчально-виховного процесу».

5. Міністерству фінансів, Міністерству економіки під час формування Державного бюджету України та Державної програми економічного і соціального розвитку України передбачати щороку кошти забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів підручниками, наочними посібниками, комп'ютерною технікою з відповідним програмним забезпеченням, іншими засобами навчання та навчальним обладнанням.

6. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям: розробити за погодженням з Міністерством освіти і науки та затвердити до 1 січня 2001 р. регіональні плани переходу загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання;

- до 1 вересня 2001 р. оптимізувати мережу загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до освітніх потреб населення та соціально-демографічної ситуації в регіоні, розширювати можливості надання учням додаткових освітніх послуг;
- вжити заходів до гарантованого забезпечення підручниками і навчальними посібниками учнів загальноосвітніх навчальних закладів;
- здійснити підготовку і перепідготовку педагогічних працівників для організації навчання в загальноосвітніх навчальних закладах за новим змістом і структурою загальної середньої освіти;
- забезпечити підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення та інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, оснащення їх необхідним обладнанням і устаткуванням.

7. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1998 р. № 1239 «Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів» (Офіційний вісник України, 1998 р., № 31, ст. 1187).

*Перший віце-прем'єр-міністр України
Ю. Єхануров*

Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти

ПОСТАНОВА

Кабінету Міністрів України
від 14 січня 2004 р. № 24

Відповідно до статті 31 Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (додається).
2. Міністерству освіти і науки, Академії педагогічних наук розробити до 1 червня 2004 р. навчальні плани та програми для учнів основної і старшої школи.

Прем'єр-міністр України
В. Янукович

Державний стандарт базової і повної середньої освіти

(витяг)

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 14 січня 2004 р. № 24

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі — Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

- для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;
- для надання навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;
- для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих пе-

дагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН. Основна школа забезпечує базову загально середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми, затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації.

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Під час складання типових навчальних планів для учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв і колегіумів дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Базового навчального плану.

Змістове наповнення освітніх галузей інваріантної складової визначається Державним стандартом.

Змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня.

В основній школі навчальні години варіативної складової використовуються головним чином для загальноосвітньої підготовки учнів, індивідуальних занять та консультацій, факультативного навчання.

У старшій школі, у тому числі в сільських однокласних школах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо.

На основі Базового навчального плану МОН розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів. У типових навчальних планах визначається перелік навчальних предметів і курсів, відповідно до змісту освітніх галузей, кількість годин, відведених на їх вивчення у кожному класі. Типові навчальні плани можуть відображати різні варіанти структурування, інтеграції та розподілу навчального змісту за роками навчання в межах годин, визначених Базовим навчальним планом. На основі типових навчальних планів навчальні заклади складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова освіти з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу.

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II–III ступенів (розподіл навчального часу між освітніми галузями)

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5–9 класи)			III ступінь (10–12 класи)			II+III ступені (5–12 класи)		
	тиж- день	рік	%	тиж- день	рік	%	тиж- день	рік	%
Інваріантна складова									
Мови і літератури	42	1470	27	19	665	19	61	2135	23,9
Суспільство-знавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11
Природо-знавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3
Технології	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6

* Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, предмети за вибором, профільне навчання, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	130	4550		90	3150		220	7700	
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

5. Освітня галузь «Природознавство»

Основною метою освітньої галузі є розвиток учнів за допомогою засобів навчальних предметів, що складають природознавство як наукову галузь, формування наукового світогляду і критичного мислення учнів завдяки засвоєнню ними основних понять і законів природничих наук та методів наукового пізнання, вироблення умінь застосовувати набуті знання і приймати виважені рішення в природокористуванні.

Відповідно до цієї мети в учнів формується система знань з основ природничих наук, необхідна для адекватного світосприймання та уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, вони опановують науковий стиль мислення, усвідомлюють способи діяльності і ціннісні орієнтації, які дають змогу зрозуміти наукові основи сучасного виробництва, техніки і технологій, безпечно жити у сучасному високотехнологічному суспільстві і цивілізовано взаємодіяти з природним середовищем.

Зміст освітньої галузі ґрунтується на принципі наступності між початковою та основною, основною і старшою школою, між загальною середньою і вищою освітою. Зокрема, він враховує природознавчу підготовку учнів початкової школи за змістовими лініями освітньої галузі «Людина і світ». Зміст освітньої галузі в старшій школі ґрунтується на базовій загальноосвітній підготовці учнів основної школи з основ природничих наук. Цим забезпечується наступність навчання в початковій, основній і старшій школах.

Загальними змістовими лініями освітньої галузі є:

- рівні і форми організації живої і неживої природи, які структурно представлені в кожній компоненті освітньої галузі специфічними для неї об'єктами і моделями;

- закони і закономірності природи;
- методи наукового пізнання, специфічні для кожної з природничих наук;
- значення природничо-наукових знань у житті людини та їхня роль у суспільному розвитку.

Зміст освітньої галузі може реалізовуватися як окремими навчальними предметами (астрономія, біологія, географія, фізика, хімія та інші галузі природознавства), що відображають основи відповідних фундаментальних наук, так і завдяки інтегрованим курсам.

Зміст загальноприродничої компоненти забезпечує формування в свідомості учнів основи для цілісного уявлення про природу.

Зміст астрономічної компоненти зорієнтований на забезпечення засвоєння учнями наукових фактів, понять і законів астрономії, методів астрономічних досліджень, усвідомлення ними будови Всесвіту, уявлень про його утворення і розвиток, формування в них наукового світогляду, використання астрономічних знань у практиці, розкриття значення астрономії у цілісному світорозумінні на мегарівні.

Зміст біологічної компоненти зорієнтований на забезпечення засвоєння учнями знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із неживою природою, формування уявлень про природничо-наукову картину живого світу, синтез ідей про живі системи, оволодіння елементами наукового пізнання живої природи, формування складових наукового мислення (класифікація, екологічність, еволюційність і історизм, системність і цілісність), усвідомлення біосферної етики, розуміння необхідності раціонального використання та відновлення природних ресурсів, вироблення навичок застосування знань з біології у повсякденному житті.

Зміст географічної компоненти забезпечує засвоєння знань про компоненти природи, природні ресурси, удосконалення господарської діяльності людини, формування в учнів комплексного, просторового, соціально-орієнтованого уявлення про Землю на основі краєзнавчого, регіонального та планетарного підходів, сучасної географічної картини світу через закономірності розвитку географічної оболонки Землі, усвідомлення цілісного образу своєї країни на основі розгляду та аналізу трьох її основних компонентів – природи, населення і господарства.

Зміст фізичної компоненти створює передумови для забезпечення усвідомлення учнями наукових фактів, ознайомлення з історією розвитку фізичної науки, формування в учнів знання основних фізичних понять і законів, що дають змогу пояснити природні явища і процеси, розвиток експериментальних умінь і дослідницьких навичок, умінь застосовувати набуті знання для розв'язування фізичних задач і пояснення фізичних явищ і процесів, формування наукового світогляду і стилю мислення учнів, уявлення про фізичну картину світу, розкриття ролі знання з фізики в житті людини та суспільному розвитку.

Змістове наповнення хімічної компоненти забезпечує засвоєння учнями знань про речовини та їх перетворення, найважливіші хімічні закони, методи дослідження в хімії, роль хімії в суспільному виробництві та житті людини, розвиток експериментальних умінь та формування на цій основі наукового світогляду, вироблення навичок безпечного поводження з речовинами у буденному житті.

Основна школа

Завданнями реалізації змісту освітньої галузі в основній школі є:

- ознайомлення учнів з науковими фактами природознавства та усвідомлення ними фундаментальних ідей природничих наук;
- оволодіння учнями понятійно-термінологічним апаратом природничих наук, засвоєння предметних знань та усвідомлення суті основних законів і закономірностей, що дають змогу описати і зрозуміти перебіг природних явищ і процесів;
- набуття учнями досвіду практичної та експериментальної діяльності, застосування знань у пізнанні світу;
- формування в учнів ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, уміння екологічно виважено взаємодіяти з довкіллям.

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Загальноприродничий компонента освітньої галузі	
Довкілля як частина природного та антропогенного середовища життя людини. Явища природи. Об'єкти природи і штучні системи. Всесвіт. Методи пізнання природи. Загальні закономірності природи. Природничо-наукова картина світу	Уявлення про загальні закономірності природи та природничо-наукову картину світу, загальну будову Всесвіту, цілісність природи. Знання про довкілля людини, його компоненти та взаємозв'язок між ними. Природні та штучні системи. Уміння спостерігати та описувати природні явища, пояснювати на основі загальних закономірностей природи причини їх виникнення
Біологічний компонента освітньої галузі	
Молекулярно-клітинний рівень Особливості хімічного складу живих систем. Загальний план будови клітин еукаріотів	Уявлення про прояв закону збереження енергії в живій природі, про діагностику захворювань людини на основі вивчення клітин та тканин, про складові живлення організмів. Знання про значення неорганічних та органічних речовин в існуванні живої природи, клітину як елементарну структурно-функціональну одиницю живої природи. Уміння виготовляти прості мікропрепарати
Організменний рівень	
Особливості будови, функціонування та розвитку організмів різних царств, їх пристосування до умов середовища. Будова та функції організму людини. Біосоціальна природа людини	Уявлення про організм як відкриту саморегульовану систему, про біологічні основи розмноження, вирощування рослин і тварин та догляд за ними; антропогенез. Знання про будову, функціонування, розвиток та поведінку організмів; принципи роботи регуляторних систем, зв'язок організмів різних царств та екологічних груп із середовищем існування, значення їх в природі, господарстві та житті людини, місце і роль людини в світі. Уміння пояснювати процеси життєдіяльності та основні властивості живих систем,

	виявляти взаємозалежність організмів та їх пристосованість до умов існування, надавати першу допомогу при нещасних випадках, використовувати знання для ведення здорового способу життя
Надорганізмені рівні	
Надорганізмені системи: популяція, вид, екосистема, біосфера. Взаємозв'язок організму і середовища. Людина і довкілля	Уявлення про стан довкілля в Україні та її регіонах, про природні та штучні екосистеми. Знання основних типів зв'язків між організмами та середовищем існування, екологічних факторів, значення умов довкілля для життя людини. Уміння виявляти біотичні та абіотичні зв'язки в природі, застосовувати знання про екосистеми у господарській діяльності і охороні природи
Система та еволюція організмів Різноманітність організмів. Еволюція	Уявлення про основи класифікації, сучасну систему органічного світу. Знання характерних ознак організмів основних таксонів різних царств живої природи, їх ускладнення в процесі еволюції, систематичного положення людини в органічному світі. Уміння порівнювати організми різних таксонів, обґрунтовувати значення різноманітності живих організмів у природі та господарській діяльності людини
Методи наукового пізнання	
Спостереження, описовий, порівняльний та експериментальний методи дослідження	Уявлення про джерела отримання біологічних знань, методи вивчення організмів у природі. Знання про призначення збільшувальних та інших приладів (тонометр, термометр, електрокардіограф тощо) у біологічних дослідженнях, правил безпеки під час проведення дослідів Уміння користуватися збільшувальними приладами і досліджувати мікро- та макропрепарати, проводити спостереження в природі і лабораторії, порівнювати організми різних таксономічних груп, проводити антропометричні вимірювання, аналізувати фізичний розвиток і фізіологічний стан людини за різними показниками (температура тіла, артеріальний тиск тощо), проводити прості досліді щодо вивчення процесів життєдіяльності організмів

Географічна компонента освітньої галузі	
Географічний простір	
Загальні закономірності географічної оболонки, особливості їх прояву і наслідки в різних оболонках: літосфері, атмосфері, гідросфері, біосфері.	Уявлення про місце Землі у Всесвіті, вплив Сонця на природу, загальні закономірності просторової організації географічної оболонки.
Вплив природних факторів та закономірностей на життя і діяльність людей	Знання особливостей форми та рухів Землі, структури та особливостей розвитку літосфери, атмосфери, гідросфери, біосфери як складових географічної оболонки. Уміння аналізувати взаємозв'язки між складовими географічної оболонки, наводити приклади взаємного впливу природних умов і діяльності людей
Регіональні географічні системи	
Материків і океанів як складових географічної оболонки, її найбільші азональні комплекси. Основні особливості та взаємозв'язки компонентів природи в межах окремих материків і океанів. Загальні природні закономірності на материках і океанах. Просторова організація географічної оболонки в межах території України і своєї місцевості та її природно-ресурсний потенціал	Уявлення про загальні географічні закономірності на материках і в океанах. Знання основних особливостей та взаємозв'язків компонентів природи в межах материків і океанів, географічних закономірностей та природно-ресурсного потенціалу України і своєї місцевості. Уміння складати географічні характеристики материків і океанів, території України і своєї місцевості, розв'язувати пізнавальні та практичні географічні задачі, застосовувати географічні знання в побуті та повсякденному житті
Просторова організація життя і діяльність людства Материків як заселені частини земної кулі. Населення України та своєї місцевості. Господарська діяльність людини та її наслідки	Уявлення про географічні аспекти населення і господарства на материках та в Україні, про проблеми сталого розвитку. Знання історії заселення материків у зв'язку з природними умовами та напрямки господарської діяльності людини на них, особливостей формування державної території та населення України, її сучасні соціально-економічні проблеми. Уміння складати географічні характеристики населення материків і України, визначати, порівнювати й аналізувати основні демографічні та соціально-економічні показники

<p>Методи географії і джерела географічної інформації Об'єкт, предмет та завдання географії. Історія пізнання Землі. Джерела географічних знань та методи географічних досліджень. Геоінформаційні системи. План і карта. Картографічні проєкції. Значення географічних знань</p>	<p>Уявлення про сучасну географічну картину світу. Знання про джерела географічної інформації та її роль в житті людини. Уміння користуватися планами, картами та іншими джерелами географічної інформації, використовувати набуті географічні знання у повсякденному житті, користуватися комплектом приладів та інструментів для пізнання географічних процесів і явищ</p>
<p>Географічні аспекти взаємодії людини і природи Взаємодія людини і природи, її наслідки. Основні планетарні проблеми, їх глобальність і прояв на окремих материках та на території України. Екологічні проблеми, їх регіональний прояв, шляхи розв'язання. Міжнародна співпраця у вирішенні глобальних проблем</p>	<p>Уявлення про географічні аспекти взаємодії природи і суспільства у минулому та на сучасному етапі. Знання про основні проблеми взаємодії суспільства та природи, їх прояв у межах окремих материків і на території України. Уміння наводити приклади взаємовпливу людини і природи, пояснювати шляхи розв'язання геоекологічних регіональних проблем; виконувати правила поведінки в природі</p>
<p>Фізична компонента освітньої галузі</p>	
<p>Речовина і поле Будова речовини. Будова атома. Радіоактивність. Агрегатні стани речовини. Весвітнє тяжіння. Електричне і магнітне поля. Електромагнітна індукція. Світлове випромінювання. Прямолінійне поширення світла. Відбивання і заломлення світла</p>	<p>Уявлення про атомно-молекулярну будову речовини, дискретність електричного заряду, електромагнітну індукцію, світловий промінь, особливості поширення світла в різних середовищах, активність радіонуклідів. Знання властивостей речовин в твердому, рідкому і газоподібному станах, способів зміни внутрішньої енергії тіла, будови атома, видів радіоактивності, притягання тіл до Землі, прояви електричного і магнітного полів, спектр світла. Уміння розв'язувати задачі на розрахунок характеристик теплових процесів, кількості теплоти згорання палива, побудову зображень, що дають плоске дзеркало та лінзи</p>
<p>Рух і взаємодії Механічний рух. Рівномірний прямолінійний рух. Рух по колу. Коливальний рух. Взаємодія тіл. Сили в природі. Деформація. Тертя. Елементи гідроаеростатики.</p>	<p>Уявлення про різні види механічного руху, гравітаційну та електромагнітну взаємодію, поширення механічних коливань у пружному середовищі, взаємодію заряджених тіл і магнітів, природу електричного струму та його механічну, теплову, хімічну і магнітну дії.</p>

<p>Механічна робота та потужність. Кінетична і потенціальна енергія.</p> <p>Тепловий рух. Теплообмін. Види теплопередачі.</p> <p>Взаємодія заряджених тіл. Взаємодія магнітів.</p> <p>Постійний електричний струм</p>	<p>Знання основних характеристик механічного руху і взаємодії, видів теплопередачі і параметрів, що їх характеризують, характеристик електричного струму і ділянок кола.</p> <p>Уміння розв'язувати задачі на розрахунок характеристик механічного руху, умов рівноваги важеля, рівняння теплового балансу, коефіцієнт корисної дії механізму чи пристрою, електричних кіл, роботи та потужності електричного струму</p>
<p>Закони і закономірності фізики</p> <p>Основні фізичні закони, що визначають перебіг механічних, теплових, світлових, електричних і магнітних явищ</p>	<p>Уявлення про загальні закономірності плину фізичних явищ різної природи, хід теплових процесів.</p> <p>Знання суті законів: збереження енергії, Архімеда, Паскаля, Гука, Ома для ділянки кола, Джоуля-Ленца, відбивання та заломлення світла; умов рівноваги важеля; рівняння теплового балансу.</p> <p>Уміння застосовувати вивчені закони для пояснення фізичних явищ і процесів та розв'язування задач</p>
<p>Фізичні методи наукового пізнання</p> <p>Експериментальні і теоретичні методи наукового пізнання. Елементи метрології.</p> <p>Методи розв'язування фізичних задач</p>	<p>Уявлення про етапи пізнавальної діяльності в природничо-наукових дослідженнях, елементи метрології.</p> <p>Знання алгоритмів спостереження, проведення досліду, вимірювання.</p> <p>Уміння планувати дослід, складати дослідні установки, вимірювати фізичні величини - довжину, масу, об'єм тіл, густину речовини, температуру тіл, час, період, силу, тиск, силу струму, напругу, електричний опір провідника, оптичну силу лінзи, радіоактивний фон, користуватися вимірювальними приладами, будувати таблиці і графіки, аналізувати та оформляти результати дослідження, розв'язувати фізичні задачі різними методами</p>
<p>Роль фізичних знань в житті людини та суспільному розвитку</p> <p>Фізичні характеристики стану природного середовища. Фізичні основи екології. Фізика і техніка. Фізичні основи сучасних технологій і виробництва. Фізика і науково-технічний прогрес</p>	<p>Уявлення про історичний характер становлення фізичних знань, сфери застосування фізичних знань; про природничо-наукову картину світу.</p> <p>Знання параметрів нормальних умов життєдіяльності людини та її безпеки, допустимих норм забруднення природного середовища та методів його очищення.</p> <p>Уміння застосовувати набуті знання для пояснення практичного використання законів фізики в технічних пристроях, на виробництві, у різних сферах життєдіяльності людини</p>

Хімічна компонента освітньої галузі	
<p>Хімічний елемент Атом. Будова атома. Хімічний елемент. Символи і назви хімічних елементів. Ступінь окиснення. Валентність. Відносна атомна маса. Елементи-органогени. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів</p>	<p>Уявлення про стан електронів у атомах, стабільні та радіоактивні нукліди, радіаційну безпеку. Знання будови атома, назв і символів хімічних елементів, періодичного закону, структури періодичної системи, відмінностей елементного складу органічних і неорганічних речовин. Уміння визначати ступінь окиснення елементів у сполуках, складати формули за ступенем окиснення, пояснювати фізичну суть періодичного закону, характеризувати елемент за будовою атома та положенням у періодичній системі</p>
<p>Речовина Речовина. Молекула. Йон. Хімічна формула. Відносна молекулярна маса. Кількість речовини. Молярна маса. Молярний об'єм. Прості та складні речовини. Будова речовини. Хімічний зв'язок. Основні класи неорганічних речовин. Органічні речовини. Розчини. Електролітична дисоціація</p>	<p>Уявлення про природу хімічних зв'язків, суть процесу розчинення, види розчинів, біологічну роль неорганічних і органічних сполук. Знання йонного, ковалентного та металічного хімічних зв'язків; назв, складу і властивостей основних класів неорганічних сполук; дисоціації речовин у водних розчинах; назв, складу, хімічної будови, основних властивостей найважливіших органічних сполук. Уміння розрізняти фізичні тіла, речовини, матеріали, фізичні та хімічні властивості речовин, прості та складні, органічні та неорганічні речовини; пояснювати властивості речовин на основі їх складу і будови, складати відповідні рівняння хімічних реакцій; робити розрахунки за хімічними формулами, обчислювати масову частку розчиненої речовини</p>
<p>Хімічна реакція Ознаки хімічних реакцій, умови їх перебігу. Типи хімічних реакцій. Рівняння хімічних реакцій</p>	<p>Уявлення про ознаки та умови перебігу хімічних реакцій. Знання основних типів хімічних реакцій. Уміння розрізняти фізичні та хімічні явища, користуватися законом збереження маси речовин для складання рівнянь хімічних реакцій, робити розрахунки за рівняннями реакцій</p>
<p>Методи наукового пізнання в хімії Методи дослідження речовин. Техніка безпеки під час роботи з речовинами</p>	<p>Уявлення про роль експерименту в хімії. Знання правил безпечного поводження з речовинами. Уміння виконувати прості хімічні досліді, виготовляти розчини, спостерігати та описувати спостереження, робити висновки; розв'язувати експериментальні задачі</p>

Хімія в житті суспільства Застосування речовин. Хімічні сполуки і довікілля	Уявлення про вплив хімічних сполук на здоров'я людини та довкілля. Знання основних галузей застосування речовин. Уміння безпечного поводження з речовинами в побуті
--	---

Старша школа

У старшій школі зміст освітньої галузі спрямований на системне вивчення основ природничих наук, розвиток здобутих знань і вмінь відповідно до обраного ними рівня програми, поглиблення їхньої компетентності в окремих предметних галузях знань, які визначають їх подальший життєвий шлях (продовження навчання, вибір професії тощо). Опанування змістом освітньої галузі здійснюється на засадах профільного навчання.

Основними завданнями реалізації змісту освітньої галузі в старшій школі є:

- засвоєння учнями змісту навчального матеріалу на рівні теоретичних узагальнень (гіпотез, моделей, концепцій, законів, теорій тощо), що дають змогу зрозуміти і пояснити перебіг різних явищ природи, наукові основи сучасного виробництва, техніки і технологій;
- оволодіння учнями науковим стилем мислення і методами пізнання природи, формування в них наукового світогляду, уявлень про сучасну природничо-наукову картину світу;
- формування екологічної культури учнів, уміння гармонійно взаємодіяти з природою і безпечно жити у високотехнологічному суспільстві, усвідомлення ціннісних орієнтацій щодо ролі і значення наукового знання в суспільному розвитку.

Загальноприроднична компонента освітньої галузі

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Історія розвитку природознавства. Природничо-наукові теорії як форми наукового знання. Природничо-наукова картина світу, її зв'язок з розвитком технічного прогресу та культури людства. Роль природничо-наукового світорозуміння в духовному та культурному розвитку людини	Уявлення про значення природничо-наукових теорій у формуванні наукової картини світу. Знання основ природничо-наукової картини світу, моделей та систем, природних об'єктів і явищ. Уміння застосовувати основні природничо-наукові знання для пояснення явищ природи, розпізнавати об'єкти природи та штучні системи; використовувати методи дослідження природи
Астрономічна компонента освітньої галузі	
Рух небесних світил	
Небесна сфера. Обертання небесної сфери. Календар. Рух планет Сонячної системи. Рух Сонячної системи в Галактиці. Галактики і Всесвіт	Уявлення про координати світил на небесній сфері, зоряні карти і каталоги, типи календарів. Знання понять - сузір'я, планета, зоря, галактика. Уміння орієнтуватися на місцевості за Сонцем і Полярною зорею

Будова і розвиток Всесвіту	
Сонячна система. Земля, Сонце, зорі, галактика «Молочний шлях», Всесвіт. Теорії виникнення Всесвіту та імовірні сценарії його розвитку. Життя у Всесвіті. Антропний принцип	Уявлення про фізичні характеристики планет Сонячної системи, існування інших планетних систем, еволюцію зір, теорії походження Всесвіту. Знання про вплив Сонця на життя на Землі, можливих сценаріїв розвитку Всесвіту, суті антропного принципу
Методи астрономічних досліджень	
Телескопи. Дослідження Землі і Всесвіту за допомогою космічних апаратів. Спектральний аналіз в астрономії	Уявлення про сучасні методи астрономічних спостережень, дослідження Всесвіту з використанням спектрального аналізу. Знання основ дії телескопів. Уміння вести прості астрономічні спостереження, користуватися картою зоряного неба
Астрономія в житті людини	
Астрономічні знання і розвиток цивілізацій. Астрономія – передовий рубіж природознавства	Уявлення про розвиток астрономічного знання в різних цивілізаціях; вплив астрономії на культуру та техніку, внесок астрономії в становлення і побудову природничо-наукової картини світу. Значення внеску найвідоміших астрономів у розвиток науки. Уміння розрізняти астрономію і астрологію
Біологічна компонента освітньої галузі	
Молекулярно-клітинний рівень	
Хімічні елементи. Неорганічні та органічні речовини. Основні біохімічні процеси. Клітина як організм і структурно-функціональна одиниця живої природи. Про- і еукаріоти. Неклітинні форми життя	Уявлення про біохімічні реакції; взаємозв'язок клітин як основи цілісного організму, мінливість вірусів, формування стійкості до антибіотиків у бактерій; про причини виникнення хвороб людини. Знання про рівні організації біологічних систем, роль органічних і неорганічних речовин в обміні речовин, найважливіші біохімічні процеси клітин автотрофних і гетеротрофних, аеробних і анаеробних організмів, основні положення сучасної клітинної теорії. Уміння розкривати значення різних форм життя в природі (про- і еукаріотів, вірусів), запобігати вірусним та бактеріальним хворобам, розв'язувати елементарні задачі з молекулярної біології
Організменний рівень	
Структурна складність і упорядкованість організмів. Організм – відкрита саморегульована система. Властивості організмів. Основні закономірності спадковості та мінливості. Розмноження та онтогенез. Біотехнології	Уявлення про механізми підтримання гомеостазу організму; сучасні біотехнології, позитивні та можливі негативні наслідки їх застосування. Знання основних властивостей організмів, обміну речовин, енергії, інформації, закономірностей спадковості, мінливості; роль генотипу і середовища існування у формуванні феноти-

	пу; форми розмноження; закономірності онтогенезу, регенерації; життєві цикли організмів, досягнення сучасної генетики, селекції, біотехнології, генетичної та клітинної інженерії. Уміння характеризувати організм як цілісну структурну і функціональну систему, розв'язувати елементарні задачі з генетики, оцінювати небезпечність впливу факторів середовища і власної поведінки на особисте здоров'я та здоров'я наступних поколінь
Надорганізмені рівні	
Організація та функціонування надорганізменних систем.	Уявлення про раціональне природокористування; підвищення продуктивності штучних екосистем.
Вплив діяльності людини на біосферу, його наслідки. Заходи, спрямовані на збереження стану біосфери	Знання характеристики популяційного, екосистемного і біосферного рівнів організації біосистем; взаємодії екологічних факторів, ролі організмів у кругообігу речовин і енергії у біосфері, процесів саморегуляції в екосистемах, їх розвитку, основ законодавства з охорони довкілля та його реалізацію в практичній діяльності людини. Уміння застосовувати біологічні знання для пояснення процесів і явищ, оцінювати наслідки впливу людини на природні екосистеми, використовувати екологічні знання у власній діяльності
Система та еволюція організмів	
Сучасна система органічного світу як відображення його історичного розвитку. Еволюційні гіпотези та теорії. Походження людини	Уявлення про розвиток природи у зв'язку з геологічною історією Землі; про походження людини. Знання принципів біологічної класифікації організмів; характеристики виду; сучасної системи органічного світу; гіпотез походження життя на Землі; основних етапів історичного розвитку органічного світу; сучасних еволюційних поглядів. Уміння пояснювати причини біологічного розмаїття та вплив на нього діяльності людини, наслідки його скорочення
Методи наукового пізнання	
Статистичні методи дослідження, моніторинг, моделювання	Уявлення про моніторинг, прогнозування стану екосистем різних рівнів. Знання принципів використання експериментального і статистичного методів та моделювання у вивченні об'єктів живої природи; моральних і соціальних аспектів наукових досліджень.

	<p>Уміння проводити біологічні спостереження і прості експерименти, оформляти дослідження, аналізувати отримані дані, висловлювати припущення, робити висновки про ступінь їх відповідності результатам дослідження, робити розрахунки показників об'єкта вивчення (варіаційного ряду), будувати графіки (варіаційні криві), користуватися шкільними визначниками біологічних об'єктів</p>
<p>Географічна компонента освітньої галузі</p>	
<p>Географічний простір</p>	
<p>Сучасний етап розвитку географічної оболонки, прояв її закономірностей.</p>	<p>Уявлення про просторову неоднорідність процесів у географічній оболонці для обґрунтування, прийняття рішень про виробничу діяльність.</p>
<p>Виникнення географічного середовища та його просторово-часова диференціація. Географія світових природних ресурсів, забезпеченість, проблеми і перспективи використання</p>	<p>Знання просторово-часової структури і особливостей розвитку географічного середовища, географії світових природних ресурсів, суті геополітичних, гео економічних і геосоціальних процесів і явищ, що відбуваються в геопросторі світу. Уміння складати характеристики географічних об'єктів</p>
<p>Регіональні географічні системи</p>	
<p>Закономірності природних умов і ресурсів регіонів та країн світу. Природокористування в епоху науково-технічної революції, виникнення і розвиток світової системи господарства, його регіоналізація. Закономірності територіальної організації господарства в окремих регіонах і країнах світу</p>	<p>Уявлення про регіональний поділ світу. Знання особливостей природних умов і ресурсів та їх вплив на формування господарських комплексів окремих регіонів та країн світу, типів природокористування. Уміння пояснювати причини та виявляти наслідки впливу природних умов на господарський розвиток країн і регіонів, моделювати географічні ситуації регіонального розвитку в умовах глобалізації та інтеграції економічних і соціальних процесів розвитку суспільства</p>
<p>Просторова організація життя і діяльності людей Населення світу, його господарська діяльність, особливості та проблеми територіальної організації</p>	<p>Уявлення про демографічні проблеми світу як складові глобальних проблем. Знання про демографічні, національні, релігійні особливості регіонів світу та їх вплив на формування господарських комплексів і процесів глобалізації. Уміння виявляти взаємозв'язок між розміщенням населення, господарства, природними умовами та екологічною ситуацією на конкретних територіях, застосовувати географічні знання для аналізу сучасних демографічних проблем</p>

Методи географії і джерела географічної інформації	
<p>Географічна картина світу. Антропосфера як об'єкт вивчення географії. Традиційні і нові методи географічних досліджень. Види географічної та картографічної інформації, їх роль в житті людини</p>	<p>Уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу та антропосферу як об'єкт вивчення географії. Знання методів географічних досліджень. Уміння застосовувати методи географічних досліджень для характеристики сучасної географічної картини світу</p>
<p>Географічні аспекти взаємодії людини і природи Антропосфера. Сучасний стан географічної оболонки. Геоекологічні проблеми та шляхи їх розв'язання</p>	<p>Уявлення про виникнення і розвиток антропосфери як результат взаємодії суспільства і природи, глобальні геоекологічні проблеми. Знання причин загострення стосунків у системі «людина – суспільство – природа»; сучасного стану антропосфери та шляхів розв'язання геоекологічних проблем. Уміння здійснювати прогноз прояву геоекологічних проблем на різних рівнях (локальному, регіональному, глобальному); проводити нескладні моніторингові спостереження за станом географічного середовища</p>
Фізична компонента освітньої галузі	
<p>Речовина і поле Гравітаційне поле. Основи молекулярної фізики. Кінетична теорія ідеального газу. Властивості речовини в різних агрегатних станах. Електричні та магнітні властивості речовини. Провідники, напівпровідники та діелектрики. Електромагнітне поле. Характеристики електричного і магнітного полів. Електромагнітна природа світла. Хвильові властивості світла. Світлові кванти. Ядерна модель атома. Спектри випромінювання і поглинання. Модель атомного ядра. Радіоактивність. Ядерні реакції. Елементарні частинки та їх властивості</p>	<p>Уявлення про всесвітнє тяжіння, модель ідеального газу, молекулярну будову рідин, кристалічну будову твердих тіл, механічні, електричні, магнітні, оптичні властивості речовини, електричне і магнітне поля як складові єдиного електромагнітного поля, природу електричного струму в різних середовищах, електромагнітну природу та хвильові властивості світла, світлові кванти, корпускулярно-хвильовий дуалізм, моделі атома і ядра, види радіоактивного випромінювання. Знання основних фізичних величин – кількість речовини, відносна вологість повітря, коефіцієнт поверхневого натягу, електричний заряд, напруженість і напруга електричного поля, електроємність, індуктивність, магнітна індукція, показник заломлення світла, частота і довжина хвилі, енергія зв'язку нуклонів, доза випромінювання, період напіврозпаду. Уміння досліджувати фізичні параметри довокільця, визначати характеристики приладів і установок</p>
<p>Рух і взаємодії Сучасні уявлення про простір і час. Рівномірний і рівноприскорений рухи.</p>	<p>Уявлення про види фундаментальних взаємодій, відносність руху, вільне падіння тіл, інертність, способи зміни внутрішньої енергії тіла, необоротність теплових процесів, умови</p>

<p>Взаємодія тіл. Гравітаційна взаємодія. Рівновага тіл. Перетворення енергії в механічних процесах.</p> <p>Механічні коливання і хвилі. Електромагнітні коливання і хвилі. Вільні та вимушені коливання.</p> <p>Тепловий рух. Температура. Ізопроеци. Теплові машини. Електромагнітна взаємодія. Рух заряджених частинок в електричному і магнітному полях.</p> <p>Електричний струм у різних середовищах.</p> <p>Взаємодія провідників з струмом.</p> <p>Квантові постулати Бора. Сильна і слабка взаємодії.</p> <p>Взаємні перетворення елементарних частинок</p>	<p>поширення механічних і електромагнітних коливань, електромагнітну індукцію, радіоактивність, механізм випромінювання і поглинання світла, класифікацію елементарних частинок.</p> <p>Знання основних фізичних величин – прискорення, кутова швидкість, період і частота коливань, сила, вага, тиск, імпульс, кінетична і потенціальна енергії, коефіцієнт корисної дії, температура, внутрішня енергія, кількість теплоти, сила струму, напруга, електричний опір, електрорушійна сила, робота та потужність електричного струму, магнітний потік, квант енергії.</p> <p>Уміння вимірювати прискорення вільного падіння, період коливань математичного маятника, силу, тиск, температуру, силу струму, напругу, електричний опір провідника, електрорушійну силу джерела струму, довжину світлової хвилі, досліджувати фізичні параметри довкілля, характеристики приладів і установок</p>
<p>Законои і закономірності фізики</p> <p>Основні фізичні закони, що визначають перебіг механічних, теплових, світлових, електромагнітних явищ, плин теплових і ядерних процесів</p>	<p>Уявлення про загальні закономірності перебігу фізичних явищ і процесів різної природи, екологічні наслідки природокористування.</p> <p>Знання законів динаміки, всесвітнього тяжіння, збереження імпульсу, збереження енергії; газових законів, першого і другого законів термодинаміки; збереження електричного заряду, Кулона, Ома для повного кола, електролізу, Ампера, електромагнітної індукції, заломлення світла, радіоактивного розпаду; рівнянь рівномірного прямолінійного та рівноприскореного рухів, гармонійних коливань, стану ідеального газу, фотоефекту, взаємозв'язку маси і енергії; принципу сталості швидкості світла у вакуумі.</p> <p>Уміння застосовувати зазначені закони і закономірності для пояснення фізичних явищ і процесів, розв'язування задач, проведення досліджень</p>
<p>Фізичні методи наукового пізнання</p> <p>Загальна структура наукового пізнання. Експеримент. Гіпотеза. Моделювання. Дослідження. Прямі і непрямі вимірювання. Оброблення та інтерпретація результатів дослідження.</p>	<p>Уявлення про структуру наукового пізнання, основні фізичні моделі, науковий стиль мислення, наближений характер вимірювання, екологічні наслідки впливу людини на довкілля.</p> <p>Знання фундаментальних дослідів, основоположних гіпотез і принципів фізики, способів обчислення похибок.</p>

Методи розв'язування фізичних задач	Уміння досліджувати фізичні явища і процеси адекватними засобами, використовувати в пізнавальній діяльності алгоритми спостереження, вимірювання; вимірювати відносну вологість повітря, показник заломлення світла; розв'язувати фізичні задачі різними методами
Фізичне знання в житті людини та суспільному розвитку Історія розвитку фізичних теорій. Становлення сучасної фізичної картини світу. Фізичні основи екології. Фізичні методи і засоби вимірювання характеристик довкілля. Фізичні основи техніки, виробництва, сучасних технологій. Фізика і науково-технічний прогрес. Внесок українських вчених у розвиток фізики	Уявлення про природничо-наукову картину світу на різних етапах розвитку науки, місце фізичного знання в суспільному прогресі, фундаментальний і прикладний характер фізичного знання. Знання історії становлення основних фізичних ідей та їх творців, прикладів застосування фізичного знання в різних галузях людської діяльності, безпечних умов життєдіяльності людини. Уміння гармонійно взаємодіяти з навколишнім природним середовищем, приймати екологічно виважені рішення в природокористуванні
Хімічна компонента освітньої галузі	
Хімічний елемент	
Хімічні елементи у природі. Будова атомів елементів металів і неметалів.	Уявлення про поширення, колообіг елементів у природі, їхню біологічну роль. Знання будови атомів елементів металів та неметалів, особливостей будови атомів Карбону. Уміння скласти загальну характеристику елемента
Речовина Неорганічні сполуки елементів металів і неметалів. Органічні сполуки. Рівні організації речовини	Уявлення про багатоманітність, взаємні перетворення неорганічних і органічних речовин, причини цієї багатоманітності; ієрархію рівнів організації речовини. Знання назв, складу, будови, основних властивостей найважливіших сполук елементів металів і неметалів, основних класів органічних сполук, найпоширеніших полімерів. Уміння характеризувати властивості неорганічних та органічних речовин, установлювати причинно-наслідкові зв'язки між складом, будовою і властивостями речовин, складати відповідні рівняння хімічних реакцій
Хімічна реакція Класифікація хімічних реакцій	Уявлення про класифікацію хімічних реакцій за різними ознаками та особливості перебігу хімічних реакцій. Знання основних типів реакцій органічних речовин. Уміння робити розрахунки за рівняннями хімічних реакцій

<p>Методи наукового пізнання в хімії Теоретичні та експериментальні дослідження в хімії. Історія розвитку хімічних знань</p>	<p>Уявлення про форми наукового пізнання (факт, модель, гіпотеза, закон, теорія тощо), внесок вітчизняних і зарубіжних учених у розвиток науки, проблеми сучасної хімії. Знання значення експерименту і теорії у вивченні речовин. Уміння самостійно виконувати хімічні дослід, розв'язувати експериментальні задачі</p>
<p>Хімія в житті суспільства Роль хімії у промисловості та сільському господарстві, розв'язанні глобальних проблем людства, у побуті</p>	<p>Уявлення про значення хімії в житті людини та розвитку суспільного виробництва, у розв'язанні сировинної, енергетичної, екологічної проблем. Знання застосування речовин і матеріалів на їхній основі у різних галузях. Уміння запобігати шкідливому впливу хімічних сполук у повсякденному житті</p>

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

*Рішення
Колегії МОН України та
Президії АПН України
від 22.11.2001 № 12/5-2*

Вступ

Освіта ХХІ століття — це освіта для людини. Її стрижень — розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. ХХІ століття — це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни. Інтеграція і глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, які відбуваються у світі, перспективи розвитку української держави на найближчі два десятиліття вимагають глибокого оновлення системи освіти, зумовлюють її випереджувальний характер.

Входження України у світовий освітній простір зумовлює приведення вітчизняних освітніх стандартів, зокрема щодо тривалості здобуття загальної середньої освіти, відповідність з нормами світового співтовариства (не менше 12 років). Досі вона не відповідала цим нормам і становила 10 років для учнів, які вчаться у трирічній початковій школі (а таких 75%), і 11 років — для решти дітей. Це не сприяє підвищенню рівня освіченості молодого покоління, поглиблює розрив між дошкільцями і початковою школою, загальноосвітньою і вищою школою.

Охоплення дітей 6-річного віку шкільним навчанням дозволить виправити ситуацію, яка склалася нині щодо недостатнього використання психологічних можливостей шостого–сьомого року життя дитини для її повноцінного розвитку. Зараз лише 50% міських дітей і 19% сільських виховуються у підготовчих групах дошкільних закладів. Залучення до навчання шестиліток за програмою 4-річної школи вирівняє можливості дітей цього віку у своєчасному одержанні якісної шкільної освіти.

Слід зважити і на те, що 12-річна школа — економічно доцільна й ефективна форма зайнятості молоді 17–18-річного віку, яка в умовах конкуренції на ринку праці далеко не завжди може знайти роботу.

Слабким місцем нашої школи є несформованість у частини її випускників належного рівня національної свідомості, достатньої життєвої компетентності, соціального розвитку, необхідної комп'ютерної грамотності, уміння опрацьовувати інформацію, володіння іноземними мовами. Недоліком загальноосвітньої підготовки залишаються недостатні вміння учнів вільно використовувати здобуті знання для розв'язання практичних завдань, аналізу нестандартних ситуацій. Зміст шкільної освіти переобтяжений надмірним фактологічним матеріалом, містить відомості, які не мають суттєвої загальноосвітньої цінності, його склад і структура недостатньо враховують необхідність диференціації навчання залежно від нахилів, здібностей, життєвих планів школярів. За останні роки значно зросло навчальне навантаження учнів, зумовлене невідповідністю змісту освіти, навчальних технологій їхнім віковим психофізіологічним особливостям. Це гальмує різнобічний розвиток дітей, негативно впливає на стан їхнього здоров'я, мотивацію учіння.

Все це вимагає перегляду підходів до визначення мети і завдань шкільної освіти, формування її змісту, організації навчально-виховного процесу.

Зосередженість на потребах освіти і розвитку учнів передбачає пряму залежність проектування навчального змісту і методичного забезпечення від вікових та індивідуальних особливостей школярів. Основою всіх перетворень має стати реальне знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості. Саме на цьому ґрунтується застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій.

Вектор шкільної освіти, спрямовуючись у площину цінностей особистісного розвитку, варіативності і відкритості школи, зумовлює принципову необхідність переосмислення усіх факторів, від яких залежить якість навчально-виховного процесу, змісту, методів, форм навчання і виховання, системи контролю і оцінювання, управлінських рішень, взаємовідповідальності учасників навчально-виховного процесу.

I. Мета, завдання і засади діяльності школи

Загальна середня освіта має забезпечити умови для морального, інтелектуального, фізичного, художньо-естетичного розвитку учнів, виховання громадянина демократичного суспільства, яке визнає освіченість, вихованість, культуру найвищими цінностями, незамінними чинниками соціального прогресу.

Середня загальноосвітня школа є тим основним соціальним інститутом, що реалізує мету загальної середньої освіти, робить вирішальний внесок у формування інтелекту, самосвідомості нації, забезпечення її фізичного і духовного здоров'я.

Загальноосвітня школа України має здійснити прорив до якісно нової освіти всіх дітей шкільного віку. Це вимагає пріоритетної уваги до навчального змісту і методик, які формують світогляд, ціннісні орієнтації, уміння самостійно вчитися, критично мислити, користуватись комп'ютером, здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності, вміння і навички, необхідні для життєвого і професійного вибору.

Основними Завданнями загальноосвітньої школи є:

- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я вихованців; виховання школяра як громадянина України, національно свідомої, вільної, демократичної, життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення у різноманітних життєвих ситуаціях;
- формування у школярів бажання і уміння вчитися, виховання потреби і здатності до навчання упродовж усього життя, вироблення умінь практичного і творчого застосування здобутих знань;
- становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної і практичної діяльності;
- виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією;
- виховання школяра як людини моральної, відповідальної, людини культури з розвиненим естетичним і етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе.

Школа — це простір життя дитини; тут вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність навчального закладу вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і родиною, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу, усвідомленого вибору особистого життєвого шляху.

Взаємодія загальноосвітніх навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища здійснюється в ході соціально-педагогічного патронажу.

Українська школа будується на принципах єдності і варіативності.

Єдність школи передбачає спільність мети і завдань кожного з її ступенів, наступність і взаємозв'язок між ними, надання усім дітям однакових стартових умов у здобутті загальної середньої освіти незалежно від типу навчального закладу, соціального становища батьків. Будь-яка школа України функціонує як українська національна школа, виховуючи свідомих громадян української держави незалежно від мови навчання і підпорядкування закладу. Середня школа є невід'ємною ланкою системи безперервної освіти і забезпечує рівень загальноосвітньої підготовки, достатній для подальшого здобуття освіти на наступних її етапах.

Варіативність школи на противагу її жорсткої унормованості, уніфікованості означає визнання правомірності різних шляхів реалізації єдиної мети і завдань шкільної освіти на основі функціонування різних

типів загальноосвітніх навчальних закладів, застосування різних педагогічних систем і педагогічних технологій.

Загальноосвітня школа за своєю сутністю є демократичною. Її демократичний характер визначається відкритістю перед суспільством, участю учнів, їхніх батьків, педагогічного колективу і представників громадськості у розробці та реалізації стратегії і змісту її діяльності, відповідальністю навчального закладу за якість освітніх послуг перед споживачем і державою.

Діяльність школи ґрунтується на засадах органічного поєднання національного і загальнолюдського. Домінантою виховного процесу має стати виховання в учнів патріотизму з новим змістовним наповненням. З одного боку, це виховання почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальності за їхнє майбутнє, а з іншого — відкритість до сприйняття різноманітних культур світу, освоєння фундаментальних духовних цінностей людства — гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури миру, національного примирення, збереження природи.

Загальноосвітня школа України є світською. Шкільний освітній процес будується на засадах наукових знань, будь-який предмет вивчення розглядається у відповідності з даними про нього сучасної науки. Втручання в діяльність школи релігійних організацій, пропаганда релігійних віровчень, прилучення учнів до релігійної віри у загальноосвітній школі не допускаються. Водночас у процесі вивчення гуманітарних предметів доцільне загальне ознайомлення школярів з релігіями як феноменом загальнолюдської культури.

II. Структура 12-річної школи

12-річна школа має три ступені: початкову, основну і старшу, які можуть функціонувати разом або окремо. Середні загальноосвітні навчальні заклади на договірних засадах можуть входити до складу різноманітних навчально-виховних комплексів, зберігаючи статус юридичної особи.

Обов'язковість повної загальної середньої освіти, збільшення терміну навчання вимагають уточнення функцій і пріоритетних завдань кожного ступеня школи і водночас забезпечення її цілісності.

Початкова школа є чотирирічною. До неї вступають діти, яким до 1 вересня, як правило, виповнилося 6 років і які за результатами медичного і психологічного обстеження не мають протипоказань для систематичного шкільного навчання.

Кожна дитина до школи має одержати відповідну підготовку за вимогами Базового компонента дошкільної освіти у дошкільних навчальних закладах, при школі чи в сім'ї.

Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, фізичний, соціальний розвиток. Пріоритетними у початкових класах є загальнонавчальні, розвивальні, виховні, оздоровчі функції. Характерним для початкової школи є практична спрямованість змісту, інтеграція знань, що дозволяє краще врахувати визначальну особливість молодших школярів — цілісність сприймання і освоєння навколишньої дійсності.

У молодших школярів формується розгорнута навчальна діяльність (уміння вчитися) шляхом оволодіння організаційними, логікомовлен-

невими, пізнавальними і контрольооцінними уміннями й навичками, набуття особистого досвіду культури поведінки в соціальному та природному оточенні, співпраці у різних видах діяльності. Освітніми результатами цього ступеня школи є повноцінні мовленнєві, читацькі, обчислювальні, фізкультурно-рухові уміння і навички, узагальнені знання про реальний світ у його зв'язках і залежностях, достатньо розвинені мислення, уява, пам'ять, сенсорні уміння, здатність до творчого самовираження, особистісно ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати нескладні творчі завдання.

Враховуючи широкий діапазон вікових особливостей молодших школярів, у структурі початкової школи необхідно розрізняти мікроетапи: I–II класи, у яких навчаються діти 6–7 річного віку, і III–IV класи.

Для дітей з особливими потребами може бути організована система корекційної допомоги без відриву від класного колективу. Доцільним є забезпечення в паралелях вивчення цими учнями окремих предметів у сприятливіших умовах із урахуванням типу і темпу їх психічного розвитку.

Основна школа (5–9 класи) дає базову загальну середню освіту, що є фундаментом загальноосвітньої підготовки всіх школярів, формує в них готовність до вибору і реалізації форми подальшого одержання освіти і профілю навчання. У цьому віці в учнів загалом завершується формування загальнонавчальних умінь і навичок, оволодіння навчальним матеріалом на рівні, достатньому для подальшого навчання. Важливого значення надається формуванню здорового способу життя, правовому й екологічному вихованню. Завершуючи основну школу, учні на практичному рівні мають добре володіти українською мовою, рідною мовою у школах національних меншин, однією іноземною мовою, вміти користуватися комп'ютером.

Зміна умов навчання (нові предмети і вчителі, нерідко зміна учнівського колективу і режиму навчання) збігаються із складним підлітковим періодом переходу учнів від дитинства до дорослості. Відповідно до психофізіологічних особливостей учнів (молодші, старші підлітки, рання юність) у структурі основної школи слід враховувати специфічну роль 5–6 і 7–9 класів. У 5–6 класах переважає пропедевтичний характер вивчення більшості предметів. Тут мають ширше запроваджуватися інтегровані курси, інтенсивне вивчення іноземних мов.

У 7–9 класах пізнавальні інтереси учнів стають стійкішими, з'являються нові, досить сильні мотиви навчання, змінюються критерії самооцінки й оцінки навколишнього, досягаються якісні зміни у способах навчальної діяльності, зміцнюється воля і характер, прагнення до неформального спілкування і лідерства. Саме тут поступово розгортається систематичне вивчення основ наук, підвищується роль теоретичних знань у змісті освіти, забезпечується задоволення різноманітних пізнавальних інтересів школярів.

Старша школа (10–12 класи) є останнім етапом одержання повної загальної середньої освіти, на якому завершується формування цілісної картини світу, оволодіння способами пізнавальної і комунікативної діяльності, уміннями одержувати з різних джерел і переробляти інформацію, застосовувати знання. Старша школа функціонує переважно як профільна. Це створює значно кращі умови для диференційованого навчання, врахування індивідуальних особливостей розвитку учнів, які відрізняються передусім якісним складом своїх здібностей. Тут доцільним є поглиблене вивчення окремих предметів, широке використання

курсів за вибором (економіки, екології, психології, програмування, соціальних тренінгів, автосправи тощо), факультативів.

Незалежно від профілю навчання реалізується спільна, єдина для всіх шкіл частина навчального змісту, для чого відводиться не менше 65 відсотків сумарного загальнорічного навантаження.

Профільність навчання визначається з урахуванням освітніх потреб учнів, кадрових можливостей і матеріальної бази школи, соціокультурного і виробничого середовища, перспектив здобуття подальшої освіти випускниками школи. Профільне вивчення ряду предметів забезпечує належний рівень підготовки випускників школи до вступу у вищі навчальні заклади, але як правило не дає професії.

Залежно від умов роботи конкретної школи профільність навчання може бути реалізована як у межах всього навчального закладу, так і в окремих класах або групах учнів. Не виключається робота шкіл і класів без строго визначеного профілю навчання (т. зв. загальноосвітній профіль).

У сільських районах, де школи не мають паралельних класів, для забезпечення профільного навчання перспективним є створення опорної старшої школи з пришкільним інтернатом, поширення різних форм дистанційного профільного навчання для обдарованої молоді, створення при вищих навчальних закладах ліцеїв для учнів сільської місцевості.

Збільшення віку учнів старшої школи, орієнтація на подальший вибір професії сприяють розширенню життєвої і соціальної компетентності старшокласників, появи нових мотивів учіння, самоорганізації і самореалізації особистості.

Повна загальна середня освіта має бути доступною для всіх дітей незалежно від місця проживання і соціального статусу батьків. Між етапами шкільного навчання не повинно бути бар'єрів для переходу учнів від одного етапу до іншого.

III. Зміст загальної середньої освіти

Модернізація змісту шкільної освіти ґрунтується на врахуванні позитивних надбань української школи і водночас передбачає істотні зміни, зумовлені сучасними тенденціями суспільного розвитку.

Зміст освіти у 12-річній школі оновлюється цілісно з урахуванням таких пріоритетів:

- створення передумов для різнобічного розвитку особистості, індивідуалізації та диференціації навчання, переходу до особистісно орієнтованих педагогічних технологій;
- виховання особистісних якостей громадянина — патріота України;
- формування життєвої, соціальної, комунікативної і комп'ютерної компетентностей учнів;
- посилення практично-діяльної і творчої складових у змісті всіх освітніх галузей;
- гуманізації та гуманітаризації змісту навчання;
- комплексної реалізації оздоровчої функції шкільної освіти;
- приведення обсягу і складності змісту у відповідність до вікових можливостей дітей, перспективами їх розвитку;
- забезпечення у старшій школі профільності навчання, генералізації та інтеграції знань на основі фундаментальних ідей, законів і теорій;
- перерозподілу навчального змісту між ступенями школи;

- забезпечення наступності навчального змісту і вимог щодо його засвоєння між дошкільною освітою і початковою школою; початковою і основною школою; основною і старшою школою; загальноосвітньою підготовкою та вимогами професійно-технічної і вищої освіти.

Методологічною основою визначення змісту шкільної освіти є загальнолюдські і національні цінності, центрованість на актуальних і перспективних інтересах дитини. Зміст визначається на засадах його фундаменталізації, науковості і системності знань, їх цінності для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, ідей полікультурності, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи. У доборі змісту враховуються його доступність, науковість, наступність і перспективність, практичне значення, можливості для загальнокультурного, наукового, технологічного розвитку особистості, індивідуалізації, диференціації навчання. Зміст шкільної освіти детермінований українознавчим спрямуванням, що безпосередньо забезпечується вивченням таких загальноосвітніх предметів як українська мова, українська література, історія України, географія України, українська художня культура тощо, а також шляхом висвітлення українознавчого матеріалу у змісті інших навчальних предметів.

Зміст шкільної освіти має бути осучаснений таким чином, щоб випускники 12-річної школи могли швидко адаптуватися у самостійному житті, цілеспрямовано використати свій потенціал як для самореалізації в професійному і особистому плані, так і в інтересах суспільства, держави. Принциповими підходами в оновленні змісту загальної середньої освіти є такі.

У сучасному світі знання стають все більш доступними для тих, хто хоче оволодіти ними, тому переосмислюється самоцінність знань. Натомість зростає роль умінь добувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення людини. Це зумовлює зменшення питомої ваги готової інформації, зміну співвідношення між структурними елементами змісту на користь засвоєння учнями способів пізнання, набуття особистого досвіду творчої діяльності, посилення світоглядного компонента змісту. Поряд з традиційними джерелами здобуття знань широко використовуються глобальні і локальні інформаційні мережі з різноманітними базами даних та профільованими експертними системами.

Прискорення процесів оновлення інформації, інтеграції і диференціації наукових знань загострює проблему збереження у шкільному змісті базового ядра — найбільш цінної і незамінної для освіченості і розвитку людини його складової. Вона є відносно стабільною основою становлення світогляду, що базується на науковій, художній, технічній картинах світу, а також на морально-етичних цінностях. Розвантаження і перерозподіл шкільного змісту не повинні зменшити системоутворювальну роль базових знань.

Зазначені підходи до реформування змісту шкільної освіти конкретизує Базовий навчальний план, який унормовує основні параметри організації навчально-виховного процесу: його тривалість, розподіл часу за роками навчання, освітніми галузями, інваріантною і варіативною складовими.

Інваріантна складова забезпечує єдність освітнього простору, визначаючи зміст загальнокультурної, загальнонаукової і технологічної

(трудової) підготовки всіх учнів, прилучення їх до загальнолюдських і національних цінностей. У 12-річній школі ця підготовка забезпечується через обов'язкові освітні галузі: мова і література, суспільствознавство (або громадянствознавство), художня культура (або мистецтво), природознавство, математика, інформатика, технології, основи здоров'я і фізична культура. Їх набір відповідає структурі діяльності людини, містить знання про людину, природу, суспільство, науку, виробництво і є змістовою основою для формування в учнів цілісного уявлення про світ на рівні загальноосвітньої підготовки, достатньої для вибору професії і продовження освіти.

Варіативна складова охоплює регіональний і шкільний блоки. Вона створює передумови для відображення у змісті природних, соціокультурних особливостей регіону, а головне, для диференціації, індивідуалізації, а у старшій школі і профільності навчання, задоволення освітніх потреб груп і окремих учнів з урахуванням умов роботи конкретної школи.

Роль варіативного компонента у змісті шкільної освіти поступово зростає. У початковій школі на нього відводиться 8–10% навчального часу, в основній — 15–20%, у старшій — до 35%. Якщо організація профільного навчання у старшій школі неможлива, години варіативного компонента пропорційно розподіляються між освітніми галузями інваріантної частини, використовуються для вивчення курсів за вибором.

Входження молодих поколінь у глобалізований, динамічний світ, у відкрите суспільство підносить роль життєвої і соціальної компетентностей учнів. Громадянська освіта, економічне, правове, екологічне виховання сприяють активному життєвому і соціальному самовираженню особистості. Блок соціального змісту має бути збагачений, систематизований, перерозподілений по шкільній вертикалі. Соціально орієнтованим знанням слід надати виразного культурологічного та життєвого спрямування, виділити домінанти на кожному ступені школи. Зміст суспільствознавчої галузі має бути чітко структурований у блоки історичної і суспільствознавчої освіти. Більш цілісно і повно розглядається історія України в контексті світової історії.

Посилюється розвивальне, практичне і виховне спрямування мовно-літературної освіти, формування у процесі вивчення всіх предметів мовної культури особистості. Сучасне розуміння ролі української мови в школі повинно виявлятися у чотирьох взаємопов'язаних аспектах: 1) як навчальний предмет в усіх навчальних закладах; 2) як основний засіб комунікації і одержання знань з інших (не мовних) сфер пізнання; 3) як засіб трансформації одержаної учнем інформації в особистісну систему знань, умінь, переконань; 4) як засіб розвитку і самовираження особистості школяра, утвердження в суспільстві.

У процесі формування демократичного суспільства в умовах поліетнічної держави посилюється увага до мов національних спільнот, що входять до складу українського народу (російської, польської, угорської, болгарської, єврейської та ін.). Цими мовами може здійснюватись навчальний процес у школах, вони можуть вивчатися як навчальний предмет.

Принципових змін вимагає вивчення іноземних мов. Доцільно розширити коло їх вивчення, зокрема збільшити питому вагу та активізувати оволодіння мовами тих держав, з якими Україна розвиває перспективні довготривалі зв'язки: французької, іспанської, японської, китайської, арабської. Необхідно так перерозподілити зміст і години

мовної освіти, щоб в основній школі всі учні засвоїли на рівні практичного володіння принаймні одну іноземну мову, а за належних умов увести вивчення кількох іноземних мов. У початковій школі вивчення іноземної мови можливе за рахунок варіативного компонента з 2 класу.

Формуючи зміст природознавчої галузі, слід переструктурувати його, чітко визначивши послідовність і тривалість вивчення її складових по класах, посилити практичний характер змісту, його гуманітарну спрямованість, що сприятиме більш переконливому розкриттю ролі людини у пізнанні природи, цілісності його сприйняття. Зміст цієї галузі закладає підвалини формування наукового світогляду і стилю мислення, є основою розуміння сучасних технологій і виробництв, розвитку екологічного мислення. Він реалізується через традиційні навчальні предмети і курси фізики, хімії, біології, географії, астрономії, а також шляхом їх інтеграції на певних етапах навчання.

Пріоритети у навчанні математики надаються формуванню в учнів уявлення про сутність математичного знання, ознайомлення їх з ідеями і методами математики, її роллю у пізнанні і перетворенні дійсності, забезпеченню оволодіння системою математичних знань і вмінь, які мають передусім загальноосвітнє, загальнокультурне спрямування, а також необхідні для успішного вивчення інших освітніх галузей.

Зростання соціальної й особистісної значущості опанування учнями комп'ютерної грамотності, без якої неможлива успішна адаптація в інформаційному суспільстві, вимагає докорінних змін в інформатизації загальної середньої освіти. До складу загальноосвітніх предметів вводиться інформатика. Комп'ютерне орієнтовані засоби навчання мають застосовуватися на всіх ступенях школи. Зокрема, у 1–6 класах комп'ютер може використовуватись як засіб навчальної діяльності з метою оволодіння школярами первинними уміньми і навичками роботи з цим; у 7–9 класах забезпечується вивчення базового курсу «Основи інформатики», у 10–12 класах — поглиблене вивчення окремих розділів з інформатики з урахуванням профільності підготовки та за вибором учнів. Запроваджуються центри ресурсного програмного забезпечення всіх навчальних предметів.

Комплексного підходу вимагає реалізація оздоровчої функції школи. Передусім слід зняти перевантаження дитячої пам'яті і статичне навантаження м'язів — розвантажити зміст на всіх ступенях школи від несуттєвої інформації, перенасичення численними фактами, термінами, датами, правилами тощо. Піднесення оздоровчої функції фізичної культури передбачає нормативне відпрацювання рухового режиму 12-річної школи, введення в усіх класах 3 уроків фізичного виховання, забезпечення диференційованого підходу до різних груп дітей, посилення мотиваційного компоненту виховання здорового способу життя. Ідеї культури фізичного і психічного здоров'я мають знайти відображення у змісті різних предметів на рівні практичного утвердження в свідомості учнів необхідності бережливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності. Окрім того, в усіх класах доцільним є введення інтегрованого курсу «Основи здоров'я», який включає, зокрема, валеологію і основи безпеки життєдіяльності.

Суттєвого перегляду вимагають зміст і функції шкільної художньо-естетичної освіти. Основна її мета вбачається в розвитку світоглядних уявлень учнів, їх естетичного ставлення до дійсності та особистісно ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і

творення художніх образів, формуванні потреб у художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні. У процесі навчання учні мають прилучитися до образних мов різних видів мистецтв, розмаїття жанрів і стилів українського і зарубіжного мистецтва, пізнати своєрідність вітчизняної художньої культури в контексті світових культуротворчих процесів. У початковій та основній школі художньо-естетична галузь може реалізуватися через традиційні навчальні предмети з музики та образотворчого мистецтва або через інтегрований курс «Мистецтво». У старших класах доцільне впровадження інтегрованих курсів «Художня культура» та «Основи естетики», опанування яких має сприяти формуванню в учнів цілісного уявлення про художньо-естетичну картину світу.

Сучасний світ не тільки насичений інформацією, він надзвичайно технологічний, тому школа має створити умови для достатнього оволодіння дітьми життєво необхідними політехнічними знаннями, уміннями і навичками.

Трудова підготовка у 12-річній школі повинна забезпечувати ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва, основними технологічними процесами, основами технічної творчості, сільськогосподарського дослідництва, дизайну, декоративно-ужиткового мистецтва; набуття навичок роботи знаряддями праці різних рівнів досконалості (від ручних до автоматизованих, в т. ч. комп'ютерною технікою); формування технологічно-конструкторських, економічних, екологічних знань і вмінь. Вона сприяє професійному самовизначенню школярів, формуванню в них якостей, необхідних для трудової діяльності в різних сферах виробництва, обслуговування, побуті і подальшого їх навчання та професійного удосконалення.

Зміст трудового навчання у старших класах пов'язується з відповідним профілем школи і сприяє загальноосвітньому, загальнокультурному і загальнотрудовому розвитку учнів. За умови поглибленого трудового навчання школа може здійснювати професійну підготовку на рівні кваліфікованих виконавців з певних професій і фахових спеціалізацій.

Оновлення Базового навчального плану у зв'язку з перезатвердженням державних стандартів не повинно збільшувати тижневе і річне навчальне навантаження на учнів. Введення нових предметів до інваріантної частини типових навчальних планів можливе за рішенням Колегії Міністерства освіти і науки на підставі результатів завершеної експериментальної апробації навчальної програми і навчально-методичного комплексу для учнів і вчителів.

IV. Навчально-виховний процес

Моделі навчально-виховного процесу у 12-річній школі будуються на основі багатокомпонентного, варіативного змісту освіти, вікових індивідуально особистісних норм розвитку учнів, застосування особистісно орієнтованих педагогічних систем, вибору перспективних освітніх технологій, комп'ютерної підтримки навчання, діагностичних і стимулюючих форм контролю і оцінювання досягнень учнів у різних видах навчальної діяльності, турботи про фізичне і психічне здоров'я дітей.

Початкова і основна школа, як правило, працюють у режимі 5-денного робочого тижня. Структура навчального року, режим навчальних занять визначаються школою з урахуванням вимог Закону України «Про загальну середню освіту».

На всіх ступенях школи використовуються спеціальні методики вивчення та індивідуального розвитку дітей, які виявляють їхні здібності в інтелектуальній, мистецькій, спортивній, технологічній сферах.

Шкільне життя - лише частина цілісного процесу життєдіяльності дитини. На кожному ступені школи слід сповна реалізувати такі фактори навчання і виховання як навколишнє соціокультурне середовище, засоби масової інформації, сучасна техніка, створювати умови для повноцінної життєдіяльності дитини. Повнота, яскравість думок, почуттів, образів, які переживають учні у навчально-виховному процесі, — необхідна умова розквіту їхньої індивідуальності.

Гуманістичні цінності освіти зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно орієнтовану. Сутнісними ознаками цих змін є навчання і виховання особистості на засадах індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей.

Особистісно орієнтована шкільна освіта вимагає всеохоплюючої психологізації навчально-виховного процесу, опори на надійну діагностичну основу. Сучасна школа має використовувати діагностику не селективну, а стимулюючу, супроводжуючу, яка є підґрунтям для прийняття і реалізації педагогічно доцільних рішень.

Особистісно орієнтоване навчання передбачає нову педагогічну етику, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво. Ця етика утверджує не рольове, а особистісне спілкування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра); зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Принципово важливою є орієнтація на розвиток творчості — творчої активності, творчого мислення, здібностей до адекватної діяльності в нових умовах.

Отже, найголовнішими ознаками особистісно орієнтованого навчання є багатоваріантність методик, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності і гідності дитячої особистості.

Диференціація та індивідуалізація навчання і виховання учнів стають основоположним принципом роботи середніх загальноосвітніх навчальних закладів. У них створюється педагогічна система на засадах врахування освітніх потреб, можливостей і пізнавальних інтересів школярів, яка забезпечує як роботу з обдарованими дітьми, так і запобігання неуспішності і відставанню учнів. Це досягається, зокрема, ефективним поєднанням інваріантної і варіативної складових Базового навчального плану у задоволенні запитів учнів і досягненні ними найкращих освітніх результатів. Це стає можливим завдяки варіативності робочих навчальних планів, за якими працюють середні навчальні заклади.

У початковій школі варіативна складова спрямовується в основному на індивідуальну роботу з учнями, особливо з недостатньо підготовленими до навчання дітьми, проведення групових консультацій, додаткових занять з окремих предметів. Тут можуть створюватися класи педагогічної корекції, вирівнювання знань, здоров'я тощо, які працюють в адекватному для розвитку дитини режимі на основі глибокої індивідуалізації навчання, проведення спеціальних занять з корекції відхилень

у психічному чи фізичному розвитку учнів, лікувально-оздоровлювальних заходів.

В основній школі навчальні години варіативної складової спрямовуються головним чином на загальноосвітню підготовку учнів, вивчення ними додаткових навчальних предметів за вибором учнів або відповідно до обраного напрямку роботи середнього навчального закладу, факультативне навчання. На цьому ступені шкільної освіти створюються передумови поглибленого вивчення окремих предметів чи курсів, що в подальшому дасть можливість учням свідомо обрати профіль навчання.

У старшій школі варіативна складова забезпечує головним чином поглиблене вивчення окремих предметів або освітньої галузі загалом за спеціальними програмами. Додаткові години можуть також спрямовуватися на факультативні заняття або трудову підготовку з оволодіння окремими професіями, які визначатимуть подальший життєвий шлях випускника школи. Якщо профіль навчання старшої школи не визначено, то вона продовжує здійснювати загальноосвітню підготовку учнів (власне, як специфічний профіль навчання) і задовольняти потреби учнів у загальній середній освіті.

Для розвитку здібностей обдарованих учнів відповідно до їхніх нахилів і задатків діють також спеціалізовані навчальні заклади — гімназії, ліцеї, колегіуми, спеціалізовані школи (школи-інтернати) з поглибленим вивченням окремих предметів, навчально-виховні комплекси, які надають учням можливість спеціалізуватися в окремих галузях знань і опанувати їх зміст на більш високому рівні володіння предметом. Зокрема, поглиблене вивчення іноземної мови може розпочинатися як з 2-го класу, так і з будь-якого наступного класу початкової школи за умови забезпечення необхідного рівня володіння іноземною мовою; поглиблене вивчення навчальних предметів з основ наук (математика, фізика, хімія, біологія, історія, філологія тощо) може розпочинатися за спеціальними програмами як в основній, так і в старшій школі.

Таким чином, залежно від освітніх потреб кожного школяра, його пізнавальних можливостей та мотивів, здібностей і нахилів в ідеалі вибудовується особистісна «освітня траєкторія» одержання повноцінної середньої освіти.

Школа повністю автономна у виборі форм організації навчально-виховного процесу, методів і засобів реалізації змісту освіти. Збільшується питома вага індивідуалізованих форм роботи з учнем у поєднанні з груповими і колективними. Вчитель сам обирає форми і структуру навчальних занять, методи навчання, керуючись їх педагогічною доцільністю та іншими факторами, що зумовлюють результативність навчання і виховання школярів. Широкого використання в шкільному навчанні набувають нові інформаційні технології.

В основній і, особливо, в старшій школі, де обсяги засвоєваних знань значні і вимагають від учнів посиленої навчальної роботи, для окремих навчальних предметів і курсів може запроваджуватися концентроване їх вивчення, коли опанування їх змістом відбувається протягом 1-3 навчальних років і не розтягується на всі роки навчання (невеликі за обсягом курси можуть вивчатися навіть півроку). Таким чином, навчальні плани будуються з розрахунку 2-4 годинного тижневого навантаження на навчальний предмет, що дозволяє скоротити кількість дисциплін, які вивчаються учнем одночасно.

Поточний контроль за рівнем навчальних досягнень учнів здійснює вчитель на підставі загальних критеріїв і норм оцінювання навчальної діяльності школярів. В основній і старшій школі обов'язковим стає тематичний контроль результатів навчання, на проведення якого навчальними програмами відводиться необхідний час. Навчальний заклад визначає форми, зміст і способи проведення підсумкового контролю якості загальноосвітньої підготовки школярів, на підставі якого оцінюються навчальні досягнення і розумовий розвиток кожного учня.

Принципово змінюється система оцінювання навчальних досягнень учнів на основі надійних діагностичних методик та багатобальної шкали оцінок, розвитку самооцінної діяльності.

Нагородження учнів золотою і срібною медалями набуває передусім статусу визнання їхніх особливих успіхів у навчанні, а не є підставою для неодмінного одержання певних пільг.

З метою забезпечення державного контролю та моніторингу відповідності освітнього рівня учнів (вихованців), які закінчили загальноосвітній навчальний заклад I, II і III ступенів, вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти, запроваджується державна підсумкова атестація учнів, яка здійснюється незалежно від середнього загальноосвітнього навчального закладу. Її зміст, форми і порядок проведення визначає Міністерство освіти і науки України.

V. Середня загальноосвітня школа в системі безперервної освіти

Загальна середня освіта є невід'ємною органічною складовою неперервної освіти. Вона є основою соціалізації молодшої людини в суспільстві, фундаментом для подальшої її освіти чи трудової діяльності і забезпечує наступність у становленні людини в процесі її переходу від дитинства до дорослого життя. Тому середня школа дотримується, з одного боку, наступності з дошкільною освітою, зокрема, в питаннях базового компонента її змісту, з іншого боку, створює підґрунтя для загальнонаукової, загальнокультурної і допрофесійної підготовки фахівця до майбутнього суспільного життя.

Одержання повної загальної середньої освіти може здійснюватися різними шляхами, насамперед в середніх загальноосвітніх і спеціалізованих школах, школах-інтернатах, гімназіях, ліцеях, колегіумах та інших загальноосвітніх навчальних закладах, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації. Громадяни, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання, можуть отримати середню освіту у вечірніх (змінних) школах, а також за індивідуальними навчальними планами з наступним складанням екзаменів екстерном. Повну загальну середню освіту можуть надавати також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації за умови дотримання ними вимог Державного стандарту загальної середньої освіти та норм типового навчального плану, розробленого і затвердженого Міністерством освіти і науки України спеціально для цих навчальних закладів.

VI. Управління загальноосвітньою школою

Управління загальноосвітньою школою є державно-громадським. Загальне управління закладом здійснюють державні органи управління, а безпосередньо - директор та органи громадського самоврядування (загальні збори, опікунська рада, наглядова рада тощо). На посаду

директора призначаються досвідчені авторитетні фахівці-педагоги, які мають досвід управлінської діяльності або пройшли спеціальну управлінську підготовку. Управління школою стає гнучкішим, відкритішим, що відповідає вимогам часу, потребам громадян і суспільства.

Для забезпечення державно-громадського управління в загальноосвітньому навчальному закладі створюються органи громадського самоврядування та колегіальний орган управління — педагогічна рада. Діяльність цих органів покликана забезпечити адаптивність, гнучкість та відкритість управління, сприяти поступовому переходу до стратегічно-цільового управління. Результативність управління загальноосвітнім навчальним закладом визначається ступенем досягнення окресленої мети, якісними позитивними змінами в діяльності закладу. Управління науково-методичною роботою в школі передбачає використання різноманітних її форм і методів здійснення (творчі групи, кафедри, циклові комісії тощо). Їх діяльність координується залежно від потреб колективу і завдань школи.

З метою демократизації управління та встановлення зворотного зв'язку для поточного коригування управлінських рішень в загальноосвітньому навчальному закладі діють колективні органи учнівського (учнівські збори) та батьківського (батьківські збори) самоврядування, повноваження яких визначаються Статутом.

Названі органи самоврядування є дієвим засобом формування громадської думки і ефективним способом демократизації управління. Взаємодія управлінських структур і органів самоврядування сприятиме процесам діалогізації взаємин, узгодженості внутрішніх мотивів із зовнішніми вимогами.

Акцент діяльності директора зміщується на удосконалення особистої діяльності і створення умов для самоорганізації діяльності учнів, вчителів, працівників адміністрації. Таким чином, здійснюватиметься поступовий перехід від домінуючого оперативного до стратегічного цільового управління через узгодження власних функцій з функціями усіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Діяльність організаційних структур на всіх рівнях управління загальноосвітнім навчальним закладом набуває рефлексивного характеру завдяки впровадженню моніторингового супроводу управління, у здійсненні якого значна роль належить шкільним психологічним службам.

Конституційне право громадян України на середню освіту здійснюється через систему фінансування загальної середньої освіти з суспільних фондів споживання за рахунок бюджетних асигнувань. Школам надається право формувати також власні кошти за рахунок прибутків від господарської діяльності, надання платних послуг іншим організаціям та населенню, оренди шкільних приміщень та інвентаря, добровільних внесків державних і кооперативних підприємств та організацій, батьків та інших громадян, цільових внесків різних організацій та установ, банківського кредиту і вільно користуватися цими коштами. Школі має надаватися право визначати форми і системи оплати праці, матеріального стимулювання.

VII. Підготовка вчителя і його професійне вдосконалення

Зміни в змісті й структурі загальної середньої освіти мають глибинний характер і потребують розв'язання проблем підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання, вміє досягти нових педагогічних цілей.

Під цим кутом зору роль учителя полягає не лише в тому, щоб забезпечити трансляцію знань, але й бути людиною культури і вселюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін.

Домінантною стає підготовка педагога, діяльність якого не обмежується викладанням власного предмета, фахівця, здатного до здійснення міждисциплінарних зв'язків, який усвідомлює значущість професійних знань в контексті соціокультурного простору. Важливим є його вміння організувати навчальний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості, її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості.

Реалізуючи гуманітарну природу своєї професії, вчитель як вихователь і організатор навчального процесу не обмежується оцінкою навченості учнів, а стимулює їхні особисті досягнення.

З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України педагог повинен уміти працювати в умовах вибору педагогічної позиції, технології, підручників, змісту, форм навчання тощо.

Отже, напрямок професійної переорієнтації вчителя – від просвітництва до здійснення життєтворчої та культуротворчої місії, від маніпулятивної, авторитарної педагогіки до педагогіки особистісно зорієнтованої, педагогіки співробітництва.

Оцінювання праці вчителя організовується так, щоб сприяти його розвитку і саморозвитку. Атестація педагога як форма виявлення рівня його кваліфікації, має стати демократичнішою, спонукати до професійного вдосконалення.

Все це вимагає кардинальних змін у первинній і післядипломній професійній освіті вчителя. Зокрема, реформа у вищій школі пов'язується з утвердженням фундаментальності педагогічної освіти, гармонізації в ній науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань, що дозволить фахівцю повніше реалізувати гуманітарну, культуротворчу функції, виробити професійні цінності, оволодіти сучасним інструментарієм вивчення особистості дитини.

Акценти в підготовці вчителя мають бути також перенесені з вивчення стандартних, інваріантних станів на механізми оволодіння новим, прилучення до перспективних моделей педагогічного досвіду і набуття власного в широкій і різноманітній практиці.

Підготовка спеціаліста має бути гнучкішою й адекватною запитам практики. Зокрема, у зв'язку із запровадженням Закону України «Про загальну середню освіту» виникає необхідність оновлення навчальних планів вищих навчальних закладів шляхом введення додаткових дисциплін, спецкурсів, які мають забезпечити готовність педагога до роботи в різних типах загальноосвітніх навчальних закладів, профільних класах, з учнями шестирічного віку, з тими, хто має особливі здібності, до роботи класного керівника тощо.

У класичних університетах має бути збільшено обсяг годин на вивчення психолого-педагогічних дисциплін та педагогічної практики.

Доцільною є підготовка вчителів для сільської школи за кількома спеціальностями. Має бути передбачена підготовка вчителів спеціально для роботи в малокомплектній школі.

Потребує відновлення й удосконалення практика працевлаштування випускників педагогічних навчальних закладів.

Післядипломна педагогічна освіта має стати більш персоналізованою, надаючи кожному вчителю ширші можливості для оновлення, удосконалення, поглиблення своєї професійної підготовки в прийнят-

ний для нього спосіб, у тому числі на базі дистанційного навчання із застосуванням нових інформаційних технологій.

Замовником підвищення своєї професійної кваліфікації стає сам учитель, якому держава надає необхідні для цього можливості і стимули. Має бути удосконалена система цілеспрямованої підготовки викладацьких кадрів для вузів через магістратуру та аспірантуру.

Передбачається створення у регіонах системи стимулювання та підтримки новаторських пошуків учителів: педагогічні банки ідей, творчі спілки учителів-новаторів, благодійні фонди тощо.

Процес переходу до 12-річної школи є складним і тривалим. На цьому шляху уже в нинішній школі необхідно створювати передумови, без яких якісна 12-річна освіта неможлива. Насамперед – це підвищення соціального статусу вчителя, приведення його заробітної плати у відповідність із суспільною вагою педагогічної праці; зміцнення матеріальної бази шкіл, переобладнання шкільних кабінетів, спортивних залів, оснащення комп'ютерами, налагодження випуску підручників, методичних посібників, перетворення шкільних бібліотек в інформаційно-бібліографічні центри, розгортання різних форм дошкільного виховання. Необхідні суттєві зміни у фаховій підготовці майбутнього педагога, адекватні сучасним освітнім пріоритетам і завданням.

До шкільної освіти причетне по суті все населення країни. Це накладає особливу відповідальність за передбачувані зміни. Поступовість переходу, конкурсні засади створення варіантів базових планів, навчальних програм і підручників, попереднє дослідно-експериментальне навчання в окремих районах, широке обговорення його результатів — обов'язкові умови успішного запровадження 12-річної загальної середньої освіти.

Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі

*Рішення спільної колегії
Міністерства освіти і науки України
та Академії педагогічних наук України
від 25.09.03 № 10/12—2*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» Академією педагогічних наук України розроблено проект Концепції профільного навчання в старшій школі. Документ був опублікований, обговорений педагогічною громадськістю і доопрацьований з урахуванням пропозицій та зауважень.

Заслухавши та обговоривши доповідну записку про проект Концепції профільного навчання в старшій школі, колегія ухвалює:

1. З метою запровадження профільного навчання у старшій школі затвердити Концепцію профільного навчання.

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.) спільно з АПН України (Мадзігон В. М.) до 1.02.2004 року за-

вершити розроблення типових навчальних планів, навчальних програм з профільного навчання інваріантної складової навчального плану.

3. Здійснювати моніторинг і узагальнювати результати переходу до профільного навчання в 11-річній школі.

4. Центральному інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (Олійник В. В.) забезпечити організацію та проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах переходу до профільного навчання.

5. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

*Голова колегії, міністр
В. Г. Кремень*

Концепція профільного навчання в старшій школі

*Затверджено
Рішенням спільної колегії МОНУ
та АПН України
від 25.09.03 № 10/12—2*

Вступ

Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі розроблена на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». Вона ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002.

У названих документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії.

Концепція розроблена з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації профільного навчання в старшій загальноосвітній школі.

Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.

Диференціація — одна з ключових проблем організації сучасної школи. Вона є об'єктом гострої полеміки серед педагогів у багатьох країнах

світу. Різні і навіть протилежні погляди на ідею диференційованого навчання певною мірою відображають дві діалектично протилежні тенденції у розвитку сучасної науки, виробництва і освіти. Одна з них — інтеграція, яка обумовлена об'єктивними процесами взаємозв'язку і взаємозалежності різних наукових дисциплін, що потребує від кваліфікованого працівника широкої загальної культури й обізнаності у багатьох суміжних галузях.

У той же час існує й інша тенденція, що виключає можливість «універсалізму» в умовах величезного нарощування наукових і професійних знань. Важливою умовою досягнення успіху у будь-якій діяльності вважається спеціалізація працівника, хоча сам характер цієї спеціалізації зазнає суттєвих змін. Послідовники цієї тенденції справедливо вважають, що спеціалізація не тільки сприяє розвитку виробничих сил, науки, культури, але й відповідає різноманітності задатків і здібностей людини, її індивідуальним нахилам до того чи іншого виду діяльності.

Більшість педагогів світу є прихильниками саме цієї тенденції, про що свідчить той факт, що диференціація навчання є одним із основних організаційних принципів середньої загальноосвітньої школи зарубіжжя впродовж багатьох десятиліть. У Франції вона існує півтора століття, нагромаджений величезний досвід впровадження її у шкільну практику.

Початковий етап диференціації починається в старших класах неповної середньої школи, де вона має попередній, орієнтовний характер. На старшому ступені середньої школи у більшості країн світу здійснюється профільна диференціація навчання. Учні навчаються у спеціалізованих секціях, відділеннях і серіях, які можна вважати аналогами профілів, вся багатоманітність яких зводиться до двох напрямів — академічного (загальноосвітнього) та практичного (технологічного, допрофесійного).

Кількість обов'язкових предметів (курсів) на старшому ступені середньої школи набагато менша, ніж в основній. Профільна диференціація навчання здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами вищих навчальних закладів, навчальний план яких складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін, що не виключає вибір нових навчальних курсів.

Учні, які не орієнтуються на вступ до вищих навчальних закладів, обирають головним чином навчальні курси практичного циклу, що в багатьох випадках не обмежує можливості продовження навчання.

Організація профільного навчання призводить до певного перевантаження навчального плану школи. Так, у гімназіях Швеції існує 22 відділення (профілі). Спеціалізація навчання здійснюється як за рахунок відмінностей у рівні підготовки з традиційних шкільних дисциплін, так і шляхом включення у навчальний план спеціальних профільюючих предметів, кількість яких загалом сягає близько 80.

Незважаючи на велику кількість навчальних предметів і курсів, кількість основних напрямів профілізації незначна. За наявності стаціонарних відділень і секцій заняття будуються у досить суворій відповідності до навчальних планів і програм профілю навчання і є обов'язковими для всіх учнів. Факультативи і предмети за вибором відіграють допоміжну роль, і їх питома вага у загальному балансі навчального часу відносно незначна.

Прикладом такої системи є трирічний французький загальноосвітній і технологічний ліцей. У десятому класі діє загальний, обов'язковий для

всіх учнів навчальний план, який складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін. Крім того, кожному учню пропонується 15 курсів для поглибленого вивчення, серед яких він повинен вибрати два.

Після закінчення десятого класу диференціація поглиблюється і набуває жорстких організаційних форм. Учні навчаються за двома напрямками: загальним і технологічним. Школярі можуть вибрати з десяти серій диплом бакалавра про середню освіту, який дає право вступу до відповідних факультетів університетів та інших вищих навчальних закладів. У загальноосвітньому напрямі виділяються три серії: літературна, наукова і соціальні та економічні науки. Технологічний напрям передбачає сім серій: медико-соціальні науки, науки та технології індустрії, експериментальні науки та технології, науки та технології сфери обслуговування, готельного господарства, музики і танцю, прикладного мистецтва.

Стаціонарні відділення і секції з уніфікованими навчальними планами і програмами існують у старших класах середніх шкіл Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Данії, Аргентини і в інших країнах.

У деяких країнах профільна диференціація здійснюється за іншим принципом. Учні пропонується широкий спектр елективних предметів, і фактично саме вони відіграють головну роль у здійсненні спеціалізованого навчання. Така система характерна для старшої школи США, Англії, Шотландії. В американській школі навчання здійснюється за такими трьома основними напрямками профілізації: академічний, загальний та виробничий. У зміст навчання входять як традиційні обов'язкові предмети, так і предмети за вибором, яких у школах США налічується кілька сот. В останні роки спостерігається тенденція до зменшення навчального часу на їх вивчення.

У цілому, в старшій зарубіжній школі спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості профілів і навчальних курсів за рахунок збільшення у навчальному плані обов'язкових предметів і курсів.

Концепцією профільного навчання у Росії визначено номенклатуру основних напрямів профілізації (профілів у російському варіанті): природничо-математичний, соціально-економічний, гуманітарний, технологічний, універсальний. При цьому приблизне співвідношення обсягів базових загальноосвітніх, профільних загальноосвітніх предметів і елективних курсів у російській школі визначається пропорцією 50:30:20.

У Концепції враховано досвід професійно зорієнтованого навчання в Україні, починаючи з класичних гімназій XIX— поч. XX ст. (мета — підготовка до вступу в університети), реальних училищ (мета — підготовка до вступу в технічні вузи), надання середньої освіти у структурі професійних шкіл: середніх (технічних, медичних, педагогічних, комерційних, мистецьких, духовних, сільськогосподарських), початкових (ремісничих і промислово-технічних, сільськогосподарських, педагогічних, духовних, торгово-промислових, медичних, мистецьких).

У 1918 р. Наркомос України прийняв «Положення про єдину трудову школу УСРР», згідно з яким у старших класах середньої школи виокремлювались три напрями поглибленого вивчення предметів: гуманітарний, природничо-математичний і технічний. Але ця схема не була реалізована.

У 1920 роках в Україні трудовий принцип стає головним у навчанні і професійній підготовці школярів. Була створена оригінальна система

освіти, яка суттєво відрізнялась від російської і була спрямована на отримання певної професії. Підготовка до майбутньої трудової діяльності здійснювалась професійними школами різних типів, де навчалися учні після закінчення семирічної трудової школи. Найбільш поширеними були індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, медичні, мистецькі, ремісничо-промислові, будівельні, транспортні школи (термін навчання — три і чотири роки).

У другій половині 1930-х рр. система освіти уніфікується і профшколи реорганізуються у середні спеціальні навчальні заклади. Відкриваються профільні школи — фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) та школи сільської молоді (ПШМ) для підлітків (термін навчання — 2–4 роки). Згодом, коли в 1940 році утворюється система державних трудових резервів, ФЗУ і ПШМ перейшли до її складу, але стали тупиковими напрямками.

За Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) було передбачено створення спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей (фізико-математичних, художніх, музичних, з поглибленим вивченням іноземних мов та ін.), система підготовки трудових резервів була перетворена на професійно-технічну.

У 1960–1980-х роках існували спеціалізовані загальноосвітні школи, класи з поглибленим вивченням окремих предметів та факультативи.

У той же період особлива увага приділялась діяльності навчально-виробничих комбінатів (НВК), які стали центрами трудового і професійного навчання. У 1985 році був розроблений і затверджений Тимчасовий перелік професій, за якими проводиться підготовка учнів у міжшкільних НВК.

З 1987 року у школах для учнів 7–8 класів був уведений навчальний предмет «Основи виробництва. Вибір професії». Метою цього курсу була допомога учням у виборі профілю професійної підготовки.

Наприкінці 1980-х — початку 1990-х років в Україні з'являються нові типи освітніх закладів (гімназії, ліцеї, колежі), які зосереджують зусилля учнів на поглибленому вивченні окремих предметів, котрі потрібні їм для подальшого навчання у вищих навчальних закладах.

Освітою через профільне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2001–2002 навчальному році було охоплено 401286 учнів (6,3 % від загальної кількості учнів), у 2003 році — 430569 учнів (відповідно — 6,9 %). Зростання становить 0,6 %.

Найвищий показник вибору учнями профілю навчання в 2002–2003 навчальному році простежується на користь суспільно-гуманітарного, інформатики та обчислювальної техніки, філологічного. Водночас знизилась кількість навчальних закладів з біолого-хімічним, екологічним, юридичним профілями навчання. Поступово створюються сприятливі умови для поглибленого вивчення предметів у сільських школах.

Аналіз мотивів вибору учнями профілів навчання показав, що близько 40 % керувались при цьому схильністю до вивчення конкретного циклу предметів. Решта віддавали перевагу престижності школи, сильному кадровому потенціалу вчителів, наполяганню батьків, бажанню бути разом із друзями тощо.

Осмислення продуктивних тенденцій вітчизняного і зарубіжного шляхів профілізації старшої школи свідчить про необхідність широко врахування як суспільного контексту функціонування школи, так і індивідуальних потреб і здібностей учнів.

I. Сутність, мета і принципи організації профільного навчання

Профільне навчання — вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу.

Мета профільного навчання — забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Основними завданнями профільного навчання є:

- створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;
 - виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньої професією;
 - формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності;
 - забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю.
- Профільне навчання ґрунтується на таких принципах:
- фуракації (розподіл учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами);
 - варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення);
 - наступності та неперервності (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою);
 - гнучкості (змісту) і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю);
 - діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів з метою їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання).

II. Структура профільного навчання

Профіль навчання — це спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів.

Профіль навчання визначається з урахуванням освітніх потреб замовників освіти; кадрових, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів школи; соціокультурної і виробничої інфраструктури району; регіону; перспектив здобуття подальшої освіти і життєвих планів учнівської молоді.

Профільне навчання у 10–12 класах здійснюється за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. Їх набір відповідає

соціально-диференційованим видам діяльності, які обумовлюються суспільним розподілом праці, і містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво. За основними напрямками профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі. Їх орієнтовний перелік наведений у додатку.

Навчальний профіль визначається як добором предметів, так і їх змістом.

Зміст і структура навчальних профілів. Засвоєння змісту освіти у загальноосвітніх закладах з профільним навчанням має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге — підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором.

Базові загальноосвітні предмети становлять інваріантну складову змісту середньої освіти і є обов'язковими для всіх профілів. Ці предмети реалізують цілі й завдання загальної середньої освіти. Зміст навчання і вимоги до підготовки старшокласників визначаються державним загальноосвітнім стандартом.

Профільні загальноосвітні предмети — це цикл предметів, які реалізують цілі, завдання і зміст кожного конкретного профілю. Вони обов'язкові для учнів, які обрали даний профіль навчання. Профільні предмети вивчаються поглиблено. Особливостями вивчення є: більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти; дотримання системного викладу навчального матеріалу, його логічного упорядкування; широке використання знань із споріднених предметів; застосування активних методів навчання, організація дослідницької, проектної діяльності учнів. Поглиблене вивчення саме циклу предметів запобігає вузькій спеціалізації, яка здебільшого не відповідає реальним потребам, інтересам старшокласників (нерідко їм цікавить не один предмет, а група предметів, не одна професія, а ряд близьких професій). Профільні предмети забезпечують також прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, в т. ч. і професійній, яка визначається специфікою профілю навчання.

Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти.

У профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предметів на різних рівнях:

Рівень стандарту — обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення (наприклад, математика у філологічному профілі; хімія та біологія у профілі інформатики або їх інтегрований варіант у цих профілях).

Академічний рівень — обсяг змісту достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах — визначається для навчальних предметів, які є не профільними, але базовими або близькими до профільних (наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі).

Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

Рівень профільної підготовки — зміст навчальних предметів поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію (наприклад, курси

фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі).

Профільних предметів має бути не більше двох-трьох з однієї або споріднених освітніх галузей (наприклад, фізика, інформатика і математика, хімія і технології, біологія і екологія, географія і економіка тощо). Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природознавчих предметів (фізика, географія) вивчається за програмою загальноосвітнього рівня.

Зміст окремих навчальних предметів може інтегруватися. Так, у профілях природничо-математичного і технологічного спрямування може вивчатися інтегрований курс «Суспільствознавство», а у профілях суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного і спортивного напрямів — «Природознавство».

Курси за вибором — це навчальні курси, які входять до складу профільного навчання. Їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти. Кількість курсів, що пропонується, має бути надлишковою, з якої учень вибирає обов'язкові.

Загальноосвітні школи створюють ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових, профільних предметів і курсів за вибором. Цим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, що дає змогу обрати старшокласнику індивідуальну освітню програму.

III. Форми організації профільного навчання

Форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в системі профільних загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечують умови для реалізації його мети і завдань. За характером взаємодії суб'єктів профільного навчання виділяються такі форми його організації:

Внутрішньошкільні:

- профільні класи в загальноосвітніх навчальних закладах;
- профільні групи в багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах;
- профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами;
- динамічні профільні групи (в тому числі різновікові).
- Зовнішні:
- міжшкільні профільні групи;
- профільна школа інтернатного типу;
- опорна старша школа;
- навчально-виховний комплекс (НВК);
- міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК);
- загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів.

Профільні групи у багато профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачають профільну підготовку груп учнів у класах певного напрямку профілізації. Наприклад, у класі суспільно-гуманітарного напрямку можуть бути організовані групи для навчання за філологічним та історико-правовим профілями.

Профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами здійснюється з метою задоволення індивідуальних запитів обдарованих учнів.

Динамічні профільні групи створюються за бажанням учнів у профільних школах, що мають належне матеріально-технічне, професійно-педагогічне забезпечення. Вони можуть функціонувати в паралельних класах старшої школи (за наявності не менше 12-ти учнів у групі); у малокомплектних школах можуть організовуватись різновікові динамічні профільні групи. Протягом навчального року учні мають право переходити з однієї профільної групи в іншу. Це забезпечить умови для самостійного вибору учнями профільних навчальних курсів, випробування власних сил, реалізації їхніх освітніх, професійних інтересів.

Міжшкільні профільні групи організуються у навчально-виховному комплексі (НВК), опорній старшій школі з пришкільним інтернатом, профільній школі інтернатного типу, міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (МНВК) за рахунок кооперації ресурсів і коштів закладів освіти, приватних осіб тощо. Старшокласники мають можливість більш змістовно й організовано вивчати спецкурси, які мають забезпечувати допрофесійну підготовку та їх дійову професійну орієнтацію.

Профільна школа інтернатного типу здійснює загальну середню освіту і має на меті допрофесійну підготовку молоді з числа випускників основної школи (за умови наявності кадрових, фінансових, інформаційних ресурсів, сучасної навчально-матеріальної бази).

Опорна старша школа створюється переважно у сільських районах і виконує роль «ресурсного центру» в об'єднанні кількох загальноосвітніх навчальних закладів. Вона, маючи достатній матеріальний і кадровий потенціал, забезпечує ту частину профільної підготовки, яку не може реалізувати та чи інша школа.

Навчально-виховний комплекс (НВК) — це об'єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів учнів.

Міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК) — це навчальний заклад, який забезпечує потреби учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній та професійній підготовці.

Загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів функціонують переважно на III-му ступені навчання і забезпечують загальноосвітню підготовку та профільну підготовку, яка відповідає професійній спеціалізації факультетів цих закладів і реалізується в основному його науково-педагогічними працівниками.

Профільне навчання здійснюється у загальноосвітніх навчальних закладах різного типу: однопрофільних і багатопрофільних школах, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах.

Загальноосвітній навчальний заклад може мати один або декілька профілів. В окремих випадках загальноосвітній навчальний заклад (клас) може бути не орієнтований на конкретний профіль навчання. Тоді задоволення освітніх запитів учнів здійснюється за рахунок введення курсів за вибором, які дають змогу поглибити або професійно спрямувати зміст споріднених базових предметів.

Профільне навчання організується через навчальні заняття (уроки, факультативи), дистанційні курси, екстернат.

IV. Допрофільна підготовка

Здійснюється у 8–9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напряму профільного навчання у старшій

школі. Форми її реалізації — введення курсів за вибором, поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі,

Основна функція курсів за вибором — профорієнтаційна. Вимоги до організації вивчення курсів: достатня їх кількість для визначення напрямку профільного навчання; поступове введення за рахунок годин варіативного освітнього компонента; поділ класу на групи, однорідні за підготовленістю та інтересами учнів.

Поглиблене вивчення предмета, крім розширення і поглиблення змісту, має сприяти формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність, де використовуються одержані знання. Поглиблене вивчення здійснюється або за спеціальними програмами і підручниками, або за модульним принципом — програма загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми.

Допрофільна підготовка має здійснюватися також через факультати, предметні гуртки, наукові товариства учнів, Малу академію наук, предметні олімпіади, кабінети профорієнтації.

Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей школярів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп).

V. Умови реалізації концепції

Вирішальною умовою реалізації концепції є комплексне розв'язання питань, пов'язаних з фінансовим, кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням профільної школи.

1. Нові цілі шкільної освіти зумовлюють необхідність подальшої модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. З цією метою необхідно:

у вищих навчальних закладах педагогічного профілю передбачити підготовку педагогічних кадрів з урахуванням потреб профільної школи та внести відповідні зміни у державний стандарт вищої педагогічної освіти для спеціалістів та магістрів; планувати необхідну спеціалізацію студентів і магістерські програми з профільного навчання старшокласників; одержання вищої педагогічної освіти за кількома освітніми галузями, передбаченими державним стандартом загальноосвітньої школи;

для забезпечення необхідного рівня професійної компетентності вчителів і керівників шкіл запровадити широкомасштабну систему відповідної перепідготовки: підвищення кваліфікації вчителів основної школи з орієнтацією на організацію допрофільного навчання та його психолого-педагогічне забезпечення; вчителів старшої школи, які викладатимуть профільні предмети і спеціальні курси; керівних кадрів освіти, здатних забезпечити функціонування профільної школи.

Створення нормативно-правової бази розвитку профільного навчання, спрямованої на вирішення таких основних питань:

- розробка механізмів фінансування профільних шкіл з урахуванням різних джерел бюджетного і позабюджетного фінансування;
- уточнення статутів загальноосвітніх навчальних закладів з метою забезпечення профільного навчання на внутрішньошкільному і зовнішньошкільному рівнях;

- розробка державного загальноосвітнього стандарту, що передбачає загальноосвітню підготовку, однакову для всіх шкіл — як основи для створення програмного забезпечення профільного навчання;
- підготовка орієнтовних навчальних планів для профілів навчання.

Навчально-методичне забезпечення профільної школи — важлива умова реалізації концепції. Відповідно до державних загальноосвітніх стандартів необхідно розробити і апробувати програми для базових, профільних і спеціальних курсів, відповідні підручники, методики, засоби навчання.

Створення психологічного супроводження навчального процесу в 8–9, 10–12 класах здійснюється з метою своєчасної оцінки комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем, попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних із спілкуванням у новому колективі. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання.

Науковий супровід навчання в старшій школі, який передбачає реалізацію завдань дослідницького і впроваджувального характеру: обґрунтування змісту в різних комбінаціях профільного вивчення, розроблення педагогічних технологій на основі застосування активних методів навчання, самостійної навчальної діяльності, виробничої практики, розроблення системи оцінювання навчальних досягнень учнів; моніторинг якості освіти, корекцію концептуальних підходів до організації профільного навчання в різних умовах.

Фінансування профільного навчання здійснюється переважно за рахунок держави та кооперації державних, громадських і приватних коштів.

Концепція запроваджується за умови врахування реальних можливостей ресурсного забезпечення профільного навчання, розробки навчально-методичних комплектів, врахування результатів широкого експериментального випробування змісту і технологій профілізації старшої школи.

Концепцію уклали: Березовська Л. Д., Бібік Н. А., Бурда М. І., Денисенко Л. І., Єгоров Г. С., Іванюк Г. І., Калініш Л. М., Казенко В. І., Карткова О. К., Онищук Л. А., Трубачева С. Е.

Додаток

Структура профільного навчання

Розділ II

ОРГАНІЗАЦІЯ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад

*Постанова
Кабінету Міністрів України
від 14 червня 2000 р. № 964*

Зміни тексту: ПКМ № 1262 26.09.2001

Відповідно до статті 9 Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України **постановляє**:

1. Затвердити Положення про загальноосвітній навчальний заклад (додається).

2. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 р. № 660 «Про затвердження Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад».

*Прем'єр-міністр України
В. Ющенко*

Положення про загальноосвітній навчальний заклад

*Затверджено
постановою
Кабінету Міністрів України
від 11 червня 2000 р. № 964*

(Положення змінено: ПКМ № 1262 26.09.2001)

Загальна частина

1. Загальноосвітній навчальний заклад — це заклад освіти, що забезпечує потреби громадян у загальній середній освіті.

2. Загальноосвітній навчальний заклад у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», іншими законодавчими актами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, цим Положенням та власним статутом.

3. Головним завданням загальноосвітнього навчального закладу є забезпечення реалізації права громадян на загальну середню освіту, формування і розвиток соціально зрілої, творчої особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості, підготовленої до професійного самовизначення, а також створення умов для оволодіння системою наукових знань про природу, людину і суспільство.

Типи загальноосвітніх навчальних закладів та порядок їх утворення

4. Відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта), функціонують різні типи загальноосвітнього навчального закладу I, II, III ступенів:

1) середня загальноосвітня школа — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів:

I ступінь — початкова школа (1–3 (4) класи — термін навчання 3 (4) роки);

II ступінь — основна школа (5–9 класи — термін навчання 5 років);

III ступінь — старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання (10–11 (12) класи — термін навчання 2 (3) роки).

Школи всіх трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно — початкова, основна, старша;

2) загальноосвітня школа-інтернат — загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;

3) вечірня (змінна) школа — загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання;

4) спеціалізована школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;

5) гімназія — загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю (переважно гуманітарного);

6) ліцей — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;

7) колегіум — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю;

8) спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

9) загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;

10) школа соціальної реабілітації — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат).

5. Загальноосвітній навчальний заклад може бути державної, комунальної чи приватної форми власності,

6. Загальноосвітні навчальні заклади державної та комунальної форми власності утворюються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Рішення про створення школи соціальної реабілітації, її підпорядкування і фінансування приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства освіти і науки.

Рішення про створення загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на приватній формі власності, приймається засновником (власником).

Приватний загальноосвітній навчальний заклад проводить свою діяльність за наявності ліцензії, виданої відповідно до законодавства.

7. Положення про відповідний тип загальноосвітнього навчального закладу з урахуванням особливостей і специфіки його діяльності розробляється і затверджується Міністерством освіти і науки.

8. Загальноосвітній навчальний заклад є юридичною особою, має рахунки в установах банків, самостійний баланс, штамп, печатку.

9. Загальноосвітній навчальний заклад діє на підставі статуту, який розробляється навчальним закладом та його засновником на основі цього Положення та положення про відповідний тип загальноосвітнього навчального закладу.

Статут затверджується власником (для державних та комунальних загальноосвітніх навчальних закладів — відповідним органом управління освітою, для приватного загальноосвітнього навчального закладу погоджується з відповідним органом управління освітою) та реєструється місцевим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування.

10. Загальноосвітній навчальний заклад може входити до складу навчально-виховних комплексів, навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації, а також навчально-виховних об'єднань з дошкільними, позашкільними та іншими навчально-виховними закладами для задоволення культурно-освітніх потреб громадян.

11. Загальноосвітній навчальний заклад може мати у своєму складі класи з поглибленим вивченням предметів, класи (групи) з вечірньою (заочною) формою навчання, групи продовженого дня, пришкільні інтернати з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок власника, а також залежно від потреб населення та місцевих умов при гімназіях, ліцейх, колегіумах — загальноосвітні класи більш ранніх ступенів навчання.

12. Реорганізація загальноосвітнього навчального закладу провадиться у разі зміни його типу або форми власності.

Реорганізація та ліквідація загальноосвітнього навчального закладу провадиться засновником (власником) або органом, за рішенням якого його створено, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Реорганізація та ліквідація загальноосвітнього навчального закладу у сільській місцевості, заснованого на комунальній формі власності, допускається лише за згодою територіальної громади.

Організація навчально-виховного процесу

13. Навчально-виховний процес у загальноосвітньому навчальному закладі незалежно від його підпорядкування, типу і форми власності здійснюється відповідно до робочих навчальних планів, складених на основі типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки.

Робочі навчальні плани державного і комунального загальноосвітнього навчального закладу затверджуються відповідним органом управління освітою, а приватного загальноосвітнього навчального закладу — засновником (власником) за погодженням з відповідним органом управління освітою.

Експериментальні та індивідуальні робочі навчальні плани загальноосвітнього навчального закладу погоджуються з Міністерством освіти і науки за поданням Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій.

14. Загальноосвітній навчальний заклад працює за навчальними програмами, підручниками, посібниками, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки, й реалізує навчально-виховні завдання на кожному ступені навчання відповідно до вікових особливостей та природних здібностей дітей.

15. Індивідуалізація і диференціація навчання у загальноосвітньому навчальному закладі забезпечуються реалізацією інваріантної та варіативної частини Державного стандарту загальної середньої освіти. Варіативна частина формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням спеціалізації та профілю навчання.

16. Загальноосвітній й навчальний заклад обирає форми, засоби і методи навчання та виховання у межах, визначених законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та статутом закладу.

17. Індивідуальне навчання та екстернат у загальноосвітньому навчальному закладі організовуються відповідно до положень про індивідуальне навчання та екстернат у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки.

18. Мережа класів у загальноосвітньому навчальному закладі формується на підставі нормативів їх наповнюваності відповідно до кількості поданих заяв (але не більше ніж 30 учнів) та санітарно-гігієнічних умов для здійснення навчально-виховного процесу.

19. Прийом учнів до всіх класів загальноосвітньої школи комунальної форми власності здійснюється на безконкурсній основі і, як правило, відповідно до території обслуговування.

(абзац у новій редакції: ПКМ № 1262 26.09.2001)

За спеціалізованою школою, гімназією, ліцеєм, колегіумом та загальноосвітнім навчальним закладом приватної форми власності територія обслуговування не закріплюється.

20. Прийом учнів до спеціалізованої школи (класу) з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназії, ліцею, колегіуму державної та комунальної форми власності проводиться на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, на конкурсній основі відповідно до порядку, встановленого Міністерством освіти і науки.

21. Порядок прийому учнів до приватного загальноосвітнього навчального закладу визначається керівником закладу і затверджується його засновником (власником).

22. Зарахування учнів до загальноосвітнього навчального закладу здійснюється, як правило, до початку навчального року за наказом директора, що видається на підставі особистої заяви (для неповнолітніх — заява батьків або осіб, які їх замінюють) або направлень органів управління освітою, а також свідоцтва про народження (копії), медичної довідки встановленого зразка, документа про наявний рівень освіти (крім дітей, які вступають до першого класу). До першого класу зараховуються, як правило, діти з 6 років.

23. Поділ класів на групи на уроках з окремих предметів у загальноосвітньому навчальному закладі державної та комунальної форми власності здійснюється згідно з нормативами, встановленими Міністерством освіти і науки та погодженими з Мінфіном.

У приватному загальноосвітньому навчальному закладі поділ класів на групи здійснюється за рішенням педагогічної ради з урахуванням умов роботи закладу і пропозицій батьків.

24. Навчально-виховний процес здійснюється за різними формами: у вигляді уроків, лекцій, лабораторно-практичних та семінарських занять, диспутів, навчально-виробничих екскурсій тощо,

У гімназії, ліцеї, колегіумі, спеціалізованій школі (класі) навчально-виховна робота поєднується з науково-методичною, науково-дослідною та експериментальною; поряд з традиційними методами і формами використовуються інноваційні технології навчання.

25. Загальноосвітній навчальний заклад державної та комунальної форми власності може реалізовувати освітні програми і надавати платні послуги на договірній основі за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання платних послуг затверджується Міністерством освіти і науки за погодженням з Мінфіном.

26. Навчальний рік у загальноосвітньому навчальному закладі будь-якого типу і форми власності починається 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року. Навчальні заняття розпочинаються лише за наявності акта, що підтверджує підготовку приміщення загальноосвітнього навчального закладу для роботи у новому навчальному році. Тривалість навчального року обумовлюється виконанням навчальних програм з усіх предметів, але не може бути менше 175 робочих днів у загальноосвітньому навчальному закладі I ступеня (1—3 (4) класи) та 190 робочих днів — II—III ступенів (5—11 (12) класи).

Структура навчального року (чверті, півріччя, семестри, триместри) та режим роботи встановлюються загальноосвітнім навчальним закладом у межах часу, передбаченого робочим навчальним планом, за погодженням з відповідним органом управління освітою.

Відволікання учнів від навчальних занять на інші види діяльності забороняється (крім випадків, передбачених законодавством).

27. Тривалість канікул протягом навчального року не повинна становити менш як 30 календарних днів.

28. Тривалість уроків у загальноосвітньому навчальному закладі становить: у перших класах — 35 хвилини, у других — четвертих класах — 40 хвилини, у п'ятих — дванадцятих — 45 хвилини. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідними органами управління освітою та державної санітарно-епідеміологічної служби.

29. Тривалість перерв між уроками встановлюється з урахуванням потреб в організації активного відпочинку і харчування учнів, але

не менш як 10 хвилин, великої перерви (після другого або третього уроку) — 20 хвилин.

30. У зонах екологічного лиха місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування може встановлюватися особливий режим роботи загальноосвітнього навчального закладу, який погоджується з органами державної санітарно-епідеміологічної служби.

31. Розклад уроків складається відповідно до робочого навчального плану з дотриманням педагогічних та санітарно-гігієнічних вимог і затверджується директором загальноосвітнього навчального закладу.

32. Зміст, обсяг і характер домашніх завдань визначаються вчителем відповідно до педагогічних і санітарно-гігієнічних вимог з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

33. У загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється тематичний облік знань, умінь і навичок учнів (вихованців). Система оцінювання навчальної праці учнів (вихованців) повинна бути стимулюючою.

У першому класі дається словесна характеристика знань, умінь і навичок учнів. У наступних класах вона доповнюється оцінками у балах: 5 (відмінно), 4 (добре), 3 (задовільно), 2 (незадовільно). Оцінки за чверті або півріччя (семестр, триместр), річні, екзаменаційні і підсумкові виставляються обов'язково.

За рішенням Міністерства освіти і науки може запроваджуватися й інша система оцінювання знань учнів.

34. Доцільність виставлення учням оцінки з поведінки, її критерії визначаються статутом загальноосвітнього навчального закладу. У документі про освіту (свідоцтво, атестат) оцінка з поведінки не виставляється.

35. Навчання у випускних 9 і 11 (12) класах загальноосвітнього навчального закладу завершується державною підсумковою атестацією. Зміст, форма і порядок державної підсумкової атестації, а також переведення й випуску учнів загальноосвітнього навчального закладу встановлюються Міністерством освіти і науки.

За результатами навчання учням (випускникам) видається відповідний документ (табель, свідоцтво, атестат, довідка).

Невстигаючі протягом двох років навчання у школі 1 ступеня учні за рішенням психолого-медико-педагогічної консультації можуть продовжити навчання у відповідному спеціальному загальноосвітньому навчальному закладі за згодою батьків або осіб, які їх замінюють. За бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, їх навчання може продовжуватися у класах вирівнювання знань або за індивідуальними навчальними планами і програмами.

У початковій школі, в 5–8 та 10 (11) класах за рішенням педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу проводяться різні форми підсумкової атестації учнів (тестування, заліки, контрольні роботи, екзамени, захисти учнівських науково-дослідних робіт тощо).

36. В окремих випадках учні за станом здоров'я або з інших поважних причин можуть бути звільнені від екзаменів у порядку, що встановлюється Міністерством освіти і науки та МОЗ.

37. Випускники, які закінчили школу II ступеня, одержують свідоцтво про базу загальну середню освіту, що дає право на вступ до школи III ступеня, професійно-технічного навчального закладу, вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації.

Випускники, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад III ступеня, одержують атестат про повну загальну середню освіту, що дає право на вступ до професійно-технічних та вищих навчальних закладів.

Зразки документів про базову та повну загальну середню освіту затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Загальноосвітній навчальний заклад приватної форми власності видає випускникам документи державного зразка про відповідний рівень освіти за умови проведення атестації цього закладу.

38. За відмінні успіхи в навчанні учні 1–8, 10 (11) класів можуть нагороджуватися похвальним листом, а випускники загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня — похвальною грамотою «За особливі успіхи у вивченні окремих предметів», медалями — золотою «За особливі успіхи у навчанні» або срібною «За успіхи у навчанні». За відмінні успіхи в навчанні випускники загальноосвітнього навчального закладу II ступеня одержують свідоцтво про базову загальну середню освіту з відзнакою.

За успіхи у навчанні (праці) для учасників навчально-виховного процесу статutom загальноосвітнього навчального закладу можуть встановлюватися різні форми морального і матеріального заохочення.

Порядок відзначення встановлюється Міністерством освіти і науки.

39. Контроль за дотриманням порядку видачі випускникам свідоцтв, атестатів, золотих і срібних медалей, похвальних грамот та листів здійснюється Міністерством освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, у підпорядкуванні яких знаходяться загальноосвітні навчальні заклади, відповідними місцевими органами управління освітою.

Учасники навчально-виховного процесу

40. Учасниками навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі є учні (вихованці), педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі, інші спеціалісти закладу, керівники, батьки або особи, які їх замінюють,

41. Статус учасників навчально-виховного процесу, їхні права і обов'язки визначаються законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», іншими актами законодавства України, цим Положенням, статutom, правилами внутрішнього розпорядку загальноосвітнього навчального закладу.

42. Учні (вихованці) загальноосвітнього навчального закладу мають гарантоване державою право на:

- доступність і безоплатність повної загальної середньої освіти у державному та комунальному загальноосвітньому навчальному закладі;
- вибір певного загальноосвітнього навчального закладу, форми навчання, предметів варіативної частини навчального плану, факультативів, спецкурсів, позакласних занять;
- переатестацію з навчальних предметів;
- безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;
- користування навчально-виробничою, науковою, матеріально-технічною, культурно-спортивною, корекційно-відновною та лікувально-оздоровчою базою загальноосвітнього навчального закладу;
- участь у різних видах навчальної, науково-практичної діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах тощо;

- участь у органах громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу;
- вільне вираження поглядів, переконань;
- участь у добровільних самодіяльних об'єднаннях, творчих студіях, клубах, гуртках, групах за інтересами тощо;
- захист від будь-яких форм експлуатації, психічного і фізичного насилля, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують їх права, принижують честі, і гідність, та інші права.

43. Учні загальноосвітнього навчального закладу зобов'язані:

- оволодівати знаннями, вміннями, практичними навичками в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом загальної середньої освіти; підвищувати загальний культурний рівень;
- дотримуватися законодавства, моральних, етичних норм;
- брати посильну участь у різних видах трудової діяльності;
- бережно ставитися до державного, громадського і особистого майна;
- дотримуватися вимог статуту, правил внутрішнього розпорядку загальноосвітнього навчального закладу;
- дотримуватися правил особистої гігієни.

44. Учні загальноосвітнього навчального закладу залучаються за їх згодою та згодою батьків або осіб, які їх замінюють, до самообслуговування, різних видів суспільно-корисної праці відповідно до статуту і правил внутрішнього розпорядку з урахуванням віку, статі, фізичних можливостей, норм і правил особистої гігієни та охорони здоров'я.

45. Педагогічні працівники загальноосвітнього навчального закладу мають право:

- самостійно обирати форми, методи, засоби навчальної роботи, не шкідливі для здоров'я учнів;
- брати участь у роботі методичних об'єднань, нарад, зборів загальноосвітнього навчального закладу та інших органів самоврядування закладу, заходах, пов'язаних з організацією навчально-виховної роботи;
- обирати форми підвищення своєї кваліфікації;
- проводити в установленому порядку науково-дослідну, експериментальну, пошукову роботу;
- вносити пропозиції керівництву загальноосвітнього навчального закладу і органам управління освітою щодо поліпшення навчально-виховної роботи;
- на соціальне і матеріальне забезпечення відповідно до законодавства;
- об'єднуватися у професійні спілки та бути членами інших об'єднань громадян, діяльність яких не заборонена законодавством.

46. Педагогічні працівники загальноосвітнього навчального закладу зобов'язані:

- забезпечувати належний рівень викладання навчальних дисциплін відповідно до навчальних програм, дотримуючись вимог Державного стандарту загальної середньої освіти;
- сприяти розвитку інтересів, нахилів та здібностей дітей, а також збереженню їх здоров'я;
- утверджувати особистим прикладом і настановами повагу до державної символіки, принципів загальнолюдської моралі;
- виконувати статут загальноосвітнього навчального закладу, правила внутрішнього розпорядку, умови контракту чи трудового договору;

- брати участь у роботі педагогічної ради;
- виховувати в учнів повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, духовних та культурних надбань народу України;
- готувати учнів до самостійного життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- дотримуватися педагогічної етики, моралі, поважати гідність учнів;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну і політичну культуру;
- виконувати накази і розпорядження керівника навчального закладу, органів управління освітою.

47. Обсяг навчального навантаження вчителів визначається на підставі законодавства директором загальноосвітнього навчального закладу і затверджується відповідним органом управління освітою, у приватних загальноосвітніх навчальних закладах — засновником (власником).

Обсяг педагогічного навантаження може бути менше тарифної ставки (посадового окладу) лише за письмовою згодою педагогічного працівника.

Перерозподіл педагогічного навантаження протягом навчального року допускається лише у разі зміни кількості годин з окремих предметів, що передбачається робочим навчальним планом, або за письмовою згодою педагогічного працівника з дотриманням законодавства про працю.

48. Керівник загальноосвітнього навчального закладу призначає класних керівників, завідуючих навчальними кабінетами, майстернями, навчально-дослідними ділянками, їхні права і обов'язки визначаються нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки, правилами внутрішнього розпорядку та статутом загальноосвітнього навчального закладу.

49. Не допускається відволікання педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків крім випадків, передбачених законодавством.

50. Керівник і педагогічні працівники загальноосвітнього навчального закладу підлягають атестації відповідно до порядку, встановленого Міністерством освіти і науки.

За результатами атестації педагогічних працівників визначається їх відповідність займаній посаді, присвоюється кваліфікаційна категорія (спеціаліст, спеціаліст другої, першої, вищої категорії) та може бути присвоєно педагогічне звання «старший учитель», «учитель (вихователь)-методист», «педагог-організатор-методист» та інші.

51. Призначення на посаду, звільнення з посади педагогічних та інших працівників загальноосвітнього навчального закладу й інші трудові відносини регулюються законодавством України про працю, Законом України «Про загальну середню освіту» та іншими законодавчими актами.

52. Педагогічні працівники, які систематично порушують статут, правила внутрішнього розпорядку загальноосвітнього навчального закладу, не виконують посадових обов'язків, умови трудового договору (контракту) або за результатами атестації не відповідають займаній посаді, звільняються з роботи згідно із законодавством.

53. Права і обов'язки інженерно-технічних працівників та допоміжного персоналу регулюються трудовим законодавством, статутом та

правилами внутрішнього розпорядку загальноосвітнього навчального закладу.

54. Батьки учнів та особи, які їх замінюють, мають право:

- обирати і бути обраними до батьківських комітетів та органів громадського самоврядування;
- звертатися до органів управління освітою, керівника загальноосвітнього навчального закладу і органів громадського самоврядування з питань навчання, виховання дітей;
- приймати рішення про участь дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- брати участь у заходах, спрямованих на поліпшення організації навчально-виховного процесу та зміцнення матеріально-технічної бази загальноосвітнього навчального закладу;
- на захист законних інтересів своїх дітей в органах громадського самоврядування закладу та у відповідних державних, судових органах.

55. Батьки та особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за здобуття дітьми повної загальної середньої освіти і зобов'язані:

- забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до Вітчизни, сім'ї, державної та рідної мов; повагу до національної історії, культури, цінностей інших народів;
- виховувати у дітей повагу до законів, прав, основних свобод людини.

56. У разі невиконання батьками та особами, які їх замінюють, обов'язків, передбачених законодавством, загальноосвітній навчальний заклад може порушувати клопотання про відповідальність таких осіб, у тому числі позбавлення їх батьківських прав.

Управління загальноосвітнім навчальним закладом

57. Керівництво загальноосвітнім навчальним закладом здійснює його директор, яким може бути тільки громадянин України, який має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менш як 3 роки, успішно пройшов атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки.

58. Директор загальноосвітнього навчального закладу державної та комунальної форм власності та його заступники призначаються на посаду та звільняються з посади відповідним органом управління освітою згідно із законодавством. Призначення та звільнення заступників директора здійснюється за поданням директора.

Директор приватного загальноосвітнього навчального закладу та його заступники призначаються засновником (власником) за погодженням з відповідним органом управління освітою.

59. Директор загальноосвітнього навчального закладу:

- здійснює керівництво педагогічним колективом, забезпечує раціональний добір і розстановку кадрів, створює необхідні умови для підвищення фахового і кваліфікаційного рівня працівників;
- організовує навчально-виховний процес;
- забезпечує контроль за виконанням навчальних планів і програм, якістю знань, умінь та навичок учнів;

- відповідає за реалізацію Державного стандарту загальної середньої освіти, за якість і ефективність роботи педагогічного колективу;
- створює необхідні умови для участі учнів у позакласній та поза-шкільній роботі, проведення виховної роботи;
- забезпечує дотримання вимог охорони дитинства, санітарно-гігієнічних та протипожежних норм, техніки безпеки;
- розпоряджається в установленому порядку шкільним майном і коштами;
- підтримує ініціативи щодо вдосконалення системи навчання та виховання, заохочення творчих пошуків, дослідно-експериментальної роботи педагогів;
- дає дозвіл на участь діячів науки, культури, членів творчих спілок, працівників підприємств, установ, організацій у навчально-виховному процесі, керівництві учнівськими об'єднаннями за інтересами;
- забезпечує права учнів на захист їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;
- вживає заходів до запобігання вживанню учнями алкоголю, наркотиків;
(абзац виключено: ПКМ № 1262 26.09.2001)
- контролює організацію харчування і медичного обслуговування учнів;
- видає у межах своєї компетенції накази та розпорядження і контролює їх виконання;
- щороку звітує про свою роботу на загальних зборах (конференціях) колективу.

60. Директор загальноосвітнього навчального закладу є головою педагогічної ради — постійно діючого колегіального органу управління навчальним закладом.

61. Робота педагогічної ради проводиться відповідно до потреб загальноосвітнього навчального закладу. Кількість засідань педагогічної ради визначається їх доцільністю, але по може бути менше чотирьох на рік.

62. Педагогічна рада розглядає питання:

- удосконалення і методичного забезпечення навчально-виховного процесу;
- планування та режиму роботи загальноосвітнього навчального закладу;
- переведення учнів до наступних класів і їх випуску, видачі документів про відповідний рівень освіти, нагородження за успіхи у навчанні;
- підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розвитку їхньої творчої ініціативи, впровадження у навчально-виховний процес досягнень науки і передового педагогічного досвіду;
- морального та матеріального заохочення учнів (вихованців) та працівників закладу;
- притягнення до дисциплінарної відповідальності учнів за невиконання ними своїх обов'язків.

63. Органом громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу є загальні збори (конференція) його колективу, що скликаються не менше одного разу на рік.

(абзац у новій редакції: ПКМ № 1262 26.09.2001)

Порядок скликання, повноваження, чисельність, склад загальних зборів (конференції) колективу встановлюються статутом закладу і колективним договором.

Загальні збори (конференція) заслуховують звіт директора про здійснення керівництва загальноосвітнім навчальним закладом, розглядають питання навчально-виховної, методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності закладу.

64. У період між загальними зборами (конференціями) діє рада загальноосвітнього навчального закладу, діяльність якої регулюється статутом загальноосвітнього навчального закладу.

До складу ради загальноосвітнього навчального закладу обираються пропорційно представники від педагогічного колективу, учнів (вихованців) школи II–III ступенів, батьків і громадськості.

Рада загальноосвітнього навчального закладу організовує виконання рішень загальних зборів (конференцій), затверджує режим роботи закладу, розглядає питання здобуття обов'язкової загальної середньої освіти молоді, підтримки ініціатив щодо вдосконалення системи навчання і виховання учнів, дослідно-експериментальної роботи педагогів, зміцнення матеріально-технічної бази, поповнення й використання бюджету закладу, розподілу фонду загального обов'язкового навчання, вносить пропозиції щодо морального і матеріального заохочення учасників навчально-виховного процесу.

65. У загальноосвітньому навчальному закладі за рішенням загальних зборів (конференції) або ради загальноосвітнього навчального закладу можуть створюватися і діяти піклувальна рада, учнівський комітет, батьківський комітет, методичні об'єднання, комісії, асоціації тощо, положення про які розробляє і затверджує Міністерство освіти і науки.

Члени піклувальної ради загальноосвітнього навчального закладу обираються на загальних зборах (конференціях). Склад піклувальної ради формується з представників органів виконавчої влади, підприємств, установ, навчальних закладів, організацій, окремих громадян,

Піклувальна рада вживає заходів до зміцнення матеріально-технічної і навчально-методичної бази, залучення додаткових джерел фінансування закладу, поліпшення умов для організації навчально-виховного процесу, стимулювання творчої праці педагогічних працівників тощо.

Матеріально-технічна база та фінансово-господарська діяльність

66. Матеріально-технічна база загальноосвітнього навчального закладу включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло, інші матеріальні цінності, вартість яких відображено у балансі.

67. Фінансування загальноосвітнього навчального закладу здійснюється його засновником (власником) або уповноваженим ним органом відповідно до встановленого законодавством порядку.

68. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітнього навчального закладу здійснюється на основі його кошторису.

Джерелами формування кошторису загальноосвітнього навчального закладу є:

- кошти відповідного бюджету (для державних та комунальних загальноосвітніх навчальних закладів) у розмірі, передбаченому нормативами фінансування загальної середньої освіти для забезпечення навчального процесу в обсязі Державного стандарту загальної середньої освіти;
- кошти фізичних, юридичних осіб (для приватних загальноосвітніх навчальних закладів);

- кошти, отримані за надання платних послуг;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, навчально-дослідних ділянок, підсобних господарств, від здачі в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- кредити банків;
- благодійні внески юридичних і фізичних осіб.

69. У загальноосвітньому навчальному закладі державної чи комунальної форми власності створюється фонд загального обов'язкового навчання, який формується з урахуванням матеріально-побутових потреб учнів за рахунок коштів бюджету в розмірі не менше трьох відсотків витрат на його поточне утримання, а також за рахунок коштів, залучених з інших джерел.

Кошти фонду загального обов'язкового навчання зберігаються на рахунок цього навчального закладу в установі банку і витрачаються відповідно до кошторису, що затверджується директором.

Облік і використання коштів фонду загального обов'язкового навчання здійснюється цим навчальним закладом відповідно до законодавства. Витрачання коштів фонду здійснюється згідно з наказом директора, який видається на підставі рішення ради цього закладу.

Контроль за правильним витрачанням коштів фонду загального обов'язкового навчання здійснюють органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування та органи управління освітою.

70. Порядок діловодства і бухгалтерського обліку в загальноосвітньому навчальному закладі визначається законодавством та нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки та інших центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади. За рішенням засновника закладу бухгалтерський облік може здійснюватися самостійно або через централізовану бухгалтерію.

71. Загальноосвітній навчальний заклад має право згідно із законодавством придбавати і орендувати необхідне обладнання та інші матеріальні ресурси, користуватися послугами будь-якого підприємства, установи, організації або фізичної особи, фінансувати за рахунок власних коштів заходи, що сприяють поліпшенню соціально-побутових умов колективу.

72. Звітність про діяльність загальноосвітнього навчального закладу встановлюється відповідно до законодавства.

Міжнародне співробітництво

73. Загальноосвітній навчальний заклад за наявності належної матеріально-технічної та соціально-культурної бази, власних фінансових коштів має право проводити міжнародний учнівський та педагогічний обмін у рамках освітніх програм, проектів, встановлювати відповідно до законодавства прямі зв'язки з міжнародними організаціями та освітніми асоціаціями.

Загальноосвітній навчальний заклад має право відповідно до законодавства укладати угоди про співробітництво з навчальними закладами, науковими установами, підприємствами, організаціями, громадянськими об'єднаннями інших країн.

74. Участь загальноосвітнього навчального закладу у міжнародних програмах, проектах, учнівських та педагогічних обмінах здійснюється відповідно до законодавства.

Контроль за діяльністю загальноосвітнього навчального закладу

75. Державний контроль за діяльністю загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики в сфері загальної середньої освіти.

Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності здійснюють Міністерство освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, Державна інспекція закладів освіти при Міністерстві освіти і науки, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою, органи державної санітарно-епідеміологічної служби та засновники (власники) закладу.

76. Основною формою державного контролю за діяльністю загальноосвітнього навчального закладу будь-якого типу і форми власності є державна атестація закладу, яка проводиться не рідше одного разу на десять років у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки.

77. У період між атестацією проводяться перевірки (інспектування) загальноосвітнього навчального закладу з питань, пов'язаних з його навчально-виховною діяльністю. Зміст, види і періодичність цих перевірок визначаються залежно від стану навчально-виховної роботи, але не частіше 1—2 разів на рік. Перевірки з питань, не пов'язаних з навчально-виховною діяльністю закладу, проводяться його засновником (власником) відповідно до законодавства.

Про внесення змін до Положення про загальноосвітній навчальний заклад

Постанова

від 26 вересня 2001 р. № 1262

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 964 (Офіційний вісник України, 2000 р., № 24, ст. 1016), такі зміни:

1) абзац перший пункту 19 викласти у такій редакції:

«19. Прийом учнів до всіх класів загальноосвітньої школи комунальної форми власності здійснюється на безконкурсній основі і, як правило, відповідно до території обслуговування»;

2) абзац тринадцятий пункту 59 виключити;

3) абзац перший пункту 63 викласти у такій редакції:

«63. Органом громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу є загальні збори (конференція) його колективу, що скликаються не менше одного разу на рік».

*Прем'єр-міністр України
А. Кінах*

Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2005–2006 навчальний рік

*Міністерство освіти і науки
Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних,
Київської та Севастопольської
міських державних адміністрацій
17.03.05 1/9-129*

Міністерство освіти і науки України доводить до відома місцевих органів управління освітою, методичних установ, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, що робочі навчальні плани на 2005/06 навчальний рік розробляються:

- для початкової школи — за Типовими навчальними планами початкової школи з навчанням українською мовою та мовами національних меншин, затвердженими наказом МОН України від 01.03.2004 р. № 162 (додаток 1);
- 5-х класів — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 року №132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 09.03.2005 року №145 (додаток 2);
- 6–9-х класів — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/02 — 2004/05 навчальні роки, затвердженими наказом МОН України від 25.04.2001 р. № 342 (додаток 3);
- старшої школи — за Типовими навчальними планами для профільного навчання, затвердженими наказом МОН України від 20.05.2003 р. № 306;
- гімназій, ліцеїв, колегіумів — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/02 — 2004/05 навчальні роки, затвердженими наказом МОН України від 25.04.2001 р. № 342 (крім 5-х класів, для яких робочі навчальні плани розробляються відповідно до наказу МОН України від 23.02.2004 року №132, додаток 24);
- спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу — за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл цих типів, затвердженими наказом МОН України від 16.07.2001 р. № 516, з урахуванням сумарної кількості годин інваріантної та варіативної складових, визначеної базовим навчальним планом початкової школи: 1–2 класи — по 21 годині, 3–4 класи — по 24 години (крім 5-х класів, для яких робочі навчальні плани розробляються відповідно до наказу МОН України від 23.02.2004 року №132, додаток 24);
- вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/02 — 2004/05 навчальні роки, затвердженими наказом МОН України від 25.04.2001 р. № 342, додатки 8, 9.

*Заступник міністра
В. О. Огнев 'юк*

Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002—2004/2005 навчальні роки

Наказ

*Міністерства освіти і науки України
від 25.04.2001 № 342*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту» (ст. 15 п. 2, 3; ст. 16), постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» наказую:

1. Затвердити Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002—2004/2005 навчальні роки (перехідні варіанти — додатки 1—9, пояснювальна записка).

2. Департаменту розвитку дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти (Романенко В. П.) спільно з Науково методичним центром середньої освіти і відповідними підрозділами АПН України забезпечити своєчасну підготовку навчальних програм.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів організувати підготовку робочих навчальних планів на основі Типових варіантів та забезпечити необхідні умови щодо їх реалізації у новому навчальному році.

Встановити, що обсяги навчального навантаження використовуються в межах фондів заробітної плати, затверджених у кошторисах доходів і витратів навчальних закладів.

4. Опублікувати Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002—2004/2005 навчальні роки у «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України».

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

*Міністр
В. Г. Кремень*

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002—2004/2005 навчальні роки

Пояснювальна записка

Загальні засади. Перехідні типові навчальні плани враховують основні вимоги законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. №1717 і передбачають поступовий перехід, починаючи з 2001/2002 навчального року, на нову структуру і оновлений зміст загальної середньої освіти.

Вони у значній мірі зберігають наступність традицій вітчизняної школи і водночас більш повно враховують сучасне соціальне замовлення на шкільну освіту.

Перехідні типові навчальні плани зорієнтовані на роботу загальноосвітніх навчальних закладів I—III ступенів за 5-денним навчальним тижнем. У спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням навчальних предметів, гімназіях, ліцеях, колегіумах, школах з виробничим (професійним) навчанням, інтернатних закладах, навчально-виробничих комбінатах може запроваджуватись 6-денний робочий тиждень.

Відповідно до мов навчання у системі загальної середньої освіти України передбачено по два типи перехідних навчальних планів для кожного ступеня навчання: для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (додатки 1, 3, 5) і закладів з навчанням мовами національних меншин (додатки 2, 4, 6).

Згідно із Законом України «Про загальну середню освіту» і постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» з 2001/2002 навчального року вводяться нова сітка годин і нові навчальні програми у перших класах 4-річної початкової школи, припиняється набір учнів до 1-х класів 3-річної початкової школи (додатки 1, 2). Інші класи початкової школи послідовно переходять на нові навчальні плани і програми у наступні три роки. Основна і старша школи у перехідний період продовжуватимуть працювати за 11-річною структурою, але за оновленими навчальними програмами.

Додатки 5, 6 передбачають передумови для профільного навчання у старшій школі.

Крім зазначених вище варіантів, розроблено спеціальний типовий план-схему для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів, гімназій, ліцеїв, колегіумів та інших спеціалізованих шкіл (додаток 7). За цим планом також може формуватись мережа різнопрофільних класів у старшій школі.

Оскільки основне завдання школьної освіти — широка загальноосвітня підготовка учнів, а не їх вузька спеціалізація, у старшій школі виділені 4 основні напрями диференціації навчання: загальноосвітній, гуманітарний, природничо-математичний і технологічний (додатки 5,6). За необхідності, в робочих навчальних планах вони можуть конкрети-

зуватись у профілі: філологічний, фізико-математичний, суспільно-гуманітарний, природничий, художньо-естетичний, спортивний тощо. Ці та інші профілі можуть формуватись також за навчальним планом-схемою (додаток 7).

За окремими типовими навчальними планами (додатки 8, 9) організовується навчальний процес у вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах з очною і заочною формами навчання.

Загальноосвітні навчальні заклади на основі типових навчальних планів складають робочі навчальні плани на кожен навчальний рік, які затверджуються відповідним органом управління освітою.

Експериментальні та індивідуальні варіанти навчальних планів погоджуються з Міністерством освіти і науки України і затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

При складанні робочих навчальних планів спеціалізованих шкіл, загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів, крім перехідних типових, можуть використовуватись також аналогічні варіанти навчальних планів, розроблених і затверджених Міністерством освіти протягом 1993–1999 рр. (Інформаційний збірник МО України, 1993 р. № 9–10, 1998 р. № 10, 1999 р. № 17, 2000 р. № 9). При цьому необхідно дотримуватись гранично допустимого навчального навантаження учнів, а також загальної покласної кількості годин, які не повинні перевищувати меж, встановлених перехідними типовими навчальними планами.

Перехідні типові навчальні плани включають інваріантну частину, сформовану на державному рівні, спільну для усіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і форм власності, та варіативну частину, у якій передбачені додаткові години на предмети інваріантної частини, предмети та курси за вибором, факультативні, індивідуальні та групові заняття. Зміст варіативної складової конкретизується самостійно навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх потреб учнів.

Повноцінність загальної середньої освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної частин навчального плану.

Порядок вивчення окремих предметів. Методологічною основою загальної середньої освіти є пріоритет загальнолюдських і національних цінностей, переорієнтація навчально-виховного процесу на особистість дитини.

Особлива увага має приділятися вивченню учнями української мови, вітчизняної історії та культури, опануванню принаймні однією з іноземних мов, комп'ютерною грамотністю.

Основними варіантами навчальних планів передбачено вивчення іноземної мови з 5-го класу. Проте за рішенням ради навчального закладу і за наявності відповідного кадрового та навчально-методичного забезпечення її вивчення може розпочинатися з 2-го чи навіть з 1-го класів.

За вибором навчального закладу у початкових класах за наявності методичного забезпечення можуть вивчатись інтегровані курси «Я і Україна» або «Довкілля» чи «Ознайомлення з навколишнім» (1–2 кл.) та «Природознавство» (3–4 кл.), авосновній школі — «Рідний край» (5 кл.), або «Природознавство» (5 кл.), або «Довкілля» (5–6 кл.).

Обсяг і глибина вивчення курсу інформатики залежить від умов роботи закладу, оснащення його комп'ютерною технікою. Час на його вивчення може бути збільшений на 1 годину в 10 і 11 класах.

Цикл суспільних предметів доповнюється обов'язковими курсами «Основи економіки» та «Людина і суспільство» (або «Основи філософії»), які вводяться поступово за наявності відповідного педагогічного та навчально-методичного забезпечення.

Курси з астрономії, креслення, основ безпеки життєдіяльності можуть вивчатись автономно або інтегровано з відповідними навчальними предметами. Це ж стосується і курсів літератури, особливо у старших класах природничо-математичного та технологічного напрямів (профіль). Якщо курси з креслення (8, 9 кл.), ОБЖ (10, 11 кл.) вивчаються як окремі предмети, то на ці цілі використовується час з варіативної складової (в обсягах, передбачених навчальними програмами).

За наявності відповідного навчально-методичного забезпечення і готовності вчителів може вивчатись також інтегрований курс «Природознавство» в гуманітарних класах старшої школи (замість предметів біології, фізики, астрономії, хімії).

Допризовна підготовка учнів-юнаків та медично-санітарна підготовка учениць здійснюється за удосконаленими навчальними програмами у 10 і 11-му класах (по 1 годині на тиждень). За наявності матеріально-технічного та кадрового забезпечення ці заняття можуть проводитись у кінці навчального року в рахунок навчальної практики учнів, у т. ч. з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-патріотичних оздоровчих таборів тощо.

У спеціалізованих школах (класах), гімназіях, ліцеях, колегіумах зміст трудової підготовки та навчально-виробничої практики узгоджується з програмами профільних навчальних предметів. Години трудового навчання (технологій) у старшій школі можуть використовуватись для введення профільних спецкурсів.

За необхідності години варіативної складової частково можуть використовуватись на збільшення обсягу часу предметів інваріантної складової. Зокрема, з урахуванням резерву варіативної складової у загальноосвітніх навчальних закладах, які працюють за 6-денним робочим тижнем, предмети можуть вивчатись в обсягах попередніх років. Предмети та курси за вибором визначаються дирекцією школи в межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також можливостей закладу щодо навчально-методичного та кадрового забезпечення. Крім поглиблення предметів інваріантної складової, вони можуть включати вивчення: українознавства, мов національних меншин, ділової англійської мови, другої іноземної мови, хореографії, історії і культури рідного краю, основ екології, креслення, основ етики і естетики, валеології, вибору професії, основ підприємництва тощо.

Значеній перелік таких предметів може доповнюватись педагогічним колективом, зокрема в гімназіях, ліцеях та інших спеціалізованих закладах з урахуванням їх профілю (логіка, риторика, латина, мистецтво, основи психології та педагогіки тощо).

Основними формами організації навчального процесу у вечірній (змінній) загальноосвітній школі з заочною формою навчання є групові консультації та заліки.

Гранична наповнюваність класів та тривалість уроків встановлюються відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту». Мінімальна наповнюваність груп для факультативних занять і курсів

за вибором у міських загальноосвітніх навчальних закладах становить 8, сільських — 4 учні. За меншої кількості учнів можуть створюватись міжкласні та міжшкільні факультативи і курси за вибором учнів.

Поділ класів на групи при вивченні окремих предметів здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міносвіти України від 10.09.1997 р. № 341.

У сільських малокомплектних школах допускається поділ старших класів на профільні групи при вивченні предметів різних профілів (у межах передбаченого на ці цілі ліміту годин, у т. ч. з використанням часу варіативної складової).

Згідно рішень місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при наповнюваності, меншій від нормативної, а також при вивченні інших предметів за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

*Департамент розвитку дошкільної,
загальної середньої
та позашкільної освіти*

Додаток 3

Типовий навчальний план II ступеня загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (перехідний)

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах				
		5	6	7	8	9
Інваріантна складова						
1	Українська мова і література	6	5	5	5	4,5
2	Зарубіжна література	2	2	2	2	2
3	Іноземна мова	4	3	3	3	3
4	Математика	4	4,5	4,5	4,5	4,5
5	Історія України	1	—	1	1	2
6	Всесвітня історія	—	2	1	1	1
7	Правознавство	—	—	—	—	1,5
8	Рідний край /Природознавство/ Довкілля*	1	*			
9	Біологія	—	2	2	2	1,5
10	Географія	—	2	2	2	2
11	Фізика	—	—	2	2	2,5
12	Хімія	—	—	—	2	2
13	Музика	1	1	1	1	—
14	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—

15	Фізична культура і здоров'я	2	2	2	2	2
16	Основи безпеки життєдіяльності	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
17	Трудове навчання, креслення	2	2	2	2	2
	Разом	24,5	27	29	30	31
Варіативна складова						
	Додатковий час на предмети інваріантної складової, предмети за вибором, факультативи, додаткові індивідуальні та групові заняття	4,5	5	5	6	6
	Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без урахування факультативів, додаткових занять):					
	• 5-денний робочий тиждень	26	29	31	32	32
	• 6-денний робочий тиждень	28	31	33	34	35
	Всього фінансується покласно (без урахування поділу класів на групи)	29	32	34	36	37

Примітка: * Інтегрований курс «Довкілля» може вивчатися у 5–6 класах (в 6-му класі за рахунок предметів «Біологія» та «Географія»).

Додаток 4

Типовий навчальний план II ступеня загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (перехідний)

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах				
		5	6	7	8	9
Інваріантна складова						
1	Рідна мова (мова навчання) і література	5,5	4,5	4	4,5	4
2	Українська мова і література	5	4,5	4	4	3,5
3	Іноземна мова	4	3	3	3	3
4	Математика	4	4,5	4,5	4,5	4,5
5	Історія України	1	—	1	1	2
6	Всесвітня історія	—	2	1	1	1
7	Правознавство	—	—	—	—	1,5
8	Рідний край / Природознавство/ Довкілля	1	*			
9	Біологія	—	2	2	2	1,5

10	Географія	—	2	2	2	2
11	Фізика	—	—	2	2	2,5
12	Хімія	—	—	—	2	2
13	Музика	1	1	1	1	—
14	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—
15	Фізична культура і здоров'я	2	2	2	2	2
16	Основи безпеки життєдіяльності	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
17	Трудове навчання, креслення	2	2	2	2	2
	РАЗОМ	27	29	30	31,5	32
Варіативна складова						
	Додатковий час на предмети інваріантної складової, предмети за вибором, факультативи, додаткові індивідуальні та групові заняття	3	4	4	4,5	5
	Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без урахування факультативів, додаткових занять):					
	• 5-денний робочий тиждень	28	31	32	33	33
	• 6-денний робочий тиждень	29	32	33	35	36
	Всього фінансується покласно (без урахування поділу класів на групи)	30	33	34	36	37

Примітки:

1. Курс літератури інтегрований (включає літературу відповідної національної меншини і зарубіжну літературу).

2. * Порядок вивчення інтегрованого курсу Довкілля такий як і в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання.

Додаток 5
Типовий навчальний план III ступеня
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(перехідний)

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за напрямами навчання							
		загально-освітній		гуманітарний		природничо-математичний		технологічний	
		10	11	10	11	10	11	10	11
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Українська мова	2	2	2+(1) 2+(1)		2	2	2	2
2	Українська література	2	2	3+(1) 3+(1)		2	2	2	2
3	Зарубіжна література	2	2	2	2				
4	Іноземна мова	2	2	3	3	2	2	2	2
5	Друга іноземна мова або мова національної меншини			(3)	(4)				
6	Математика	4	4	3	3	4+(3)	4+(3)	3	3
7	Інформатика	1+1*	1+1*	1+(1) 1+(1)		1+1*	1+1*	1	1
8	Історія України	2	1,5	2+(1) 1,5+(1)		1	1	1	1
9	Всесвітня історія	1,5	1,5	1,5	1,5+(1)	1	1	1	1
10	Людина і суспільство/Основи філософії		(1)	1+0)		1		1	
11	Географія	1		1+(1)		1+(1)	(1)	1	
12	Основи економіки	(1)		1		1		1	1
13	Біологія, основи екології	1	2	1	1	1+(1)	2+(1,5)	1	2

14	Фізика	3	3,5	2	2	3+(1)	4+(1,5)	3	3,5
15	Астрономія	0,5				1		0,5	
16	Хімія	2	2	1	1	2+(1)	2	2	2
17	Худ. культура/ Основи етики/ Основи естетики			1+(1) 1+(1)					
18	Фізична культура і здоров'я, ДПЮ, ОБЖ	3	3	3	3	3	3	3	3
19	Трудове навчання/ Технології	2	2					5	5
20	Креслення					1		1	
	РАЗОМ	29,5+(1)	30+(1)	31,5	31	29	30	29	30
	Додатковий час на поглиблення знань з предметів, профільне навч., заняття за вибором, факультативні, індивідуальні і групові заняття	7,5	7	6,5	7	9	8	9	8
	Гранично допустиме навчальне навантаження на учня: 5-денний робочий тиждень	33	33	33	33	33	33	33	33
	6-денний робочий тиждень	36	36	36	36	36	36	36	36
	Всього фінансується покласно (без урахування поділу класів на групи)	38	38	38	38	38	38	38	38

Примітки:

1. Друга година з інформатики використовується за наявності комп'ютерного забезпечення.

2. У класах гуманітарного напрямку за рішенням навчального закладу вводиться вивчення другої іноземної мови (мови національних меншин) або посилюються предмети мовно-літературного чи суспільно-гуманітарного циклів (додаткові години позначені у дужках).

3. Аналогічно, у класах природничо-математичного напрямку посилюються предмети природничого чи математичного циклів (додаткові години позначені в дужках).

4. У класах гуманітарного напрямку за вибором навчального закладу можуть вивчатися предмети «Художня культура», або «Основи етики», або «Основи естетики» (з урахуванням навчально-методичного забезпечення).

5. Предмети «Людина і суспільство» або «Основи філософії» і «Основи економіки» вводяться за наявності відповідного педагогічного та навчально-методичного забезпечення, за його відсутності — ці години переводяться у варіативну складову.

Додаток 6
Типовий навчальний план III ступеня
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням мовами національних
меншин (перехідний)

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за напрямами навчання							
		загально-освітній		гуманітарний		природничо-математичний		технологічний	
		10	11	10	11	10	11	10	11
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Рідна мова (мова навчання)	1	1	2	2	1	1	1	1
2	Література	3	3	3+(1)	3+(1)	2	2	2	1
3	Українська мова	2	2	2+(1)	2+(1)	2	2	2	2
4	Українська література	1	1	2+(1)	2+(1)	1	1	1	1
5	Іноземна мова	2	2	3	3+(1)	2	2	2	2
6	Математика	4	4	3	3	4+(3)	4+(3)	3	3
7	Інформатика	1+1*	1+1*	1+(1)	1+(1)	1+1*	1+1*	1	1
8	Історія України	2	1,5	2+(1)	1,5+(1)	1	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9	Всесвітня історія	1,5	1,5	1,5	1,5+(1)	1	1	1	1
10	Людина і суспільство/ Основи філософії		(1)		1+(1)		1		1
11	Географія	1		1+(1)		1+(1)	(1)	1	
12	Основи економіки	(1)		1		1		1	1
13	Біологія, основи екології	1	2	1	1	1+(1)	2+(1,5)	1	2
14	Фізика	3	3,5	2	2	3+0)	4+(1,5)	3	3,5
15	Астрономія		0,5				1		0,5
16	Хімія	2	2	1	1	2+(1)	2	2	2
17	Худ. культура /Основи етики / Основи естетики			1+(1)	1+(1)				
18	Фізична культура і здоров'я, ДПЮ, ОБЖ	3	3	3	3	3	3	3	3
19	Трудове навчання / технології	2	2					5	5
20	Креслення					1		1	
	Разом	30,5+(1)	31+(1)	31,5	31	31	31	31	31
	Додатк. час на поглибл. знань з предметів, профільне навч., заняття за вибором, факультативні, інд. і групові заняття	6,5	6	6,5	7	7	7	7	7
	Граничне допустиме навчальне навантаження на учня:								
	5-денний робочий тиждень	33	33	33	33	33	33	33	33
	6-денний робочий тиждень	36	36	36	36	36	36	36	36

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Всього фінансується покласно (без урахування поділу класів на групи)	38	38	38	38	38	38	38	38

Примітки:

1. Література — інтегрований курс (включає літературу відповідної національної меншини і зарубіжну літературу, які можуть вивчатись і як самостійні предмети).

2. * Друга година з інформатики використовується за наявності комп'ютерного забезпечення.

3. У класах гуманітарного напрямку посилюються предмети мовно-літературного або суспільно-гуманітарного циклів, аналогічно у класах природничо-математичного напрямку — предмети фізико-математичного або природного циклів (додаткові години позначені в дужках).

4. У класах з гуманітарного напрямку за вибором навчального закладу можуть вивчатися предмети «Художня культура», або «Основи етики», або «Основи естетики» (з урахуванням навчально-методичного забезпечення).

5. Предмети «Людина і суспільство» або «Основи філософії» і «Основи економіки» вводяться за наявності відповідного педагогічного та навчально-методичного забезпечення, за його відсутності — ці години переводяться у варіативну складову.

Додаток 7

Типовий навчальний план-схема загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів, гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл та профільних класів

Кількість годин на тиждень у класах							
Навчальні предмети	5	6	7	8	9	10	11
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за додатком 3 або 4 відповідно)	24–27	27–28	29–30	30–31	31–32	29–30	30–31
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення профільного навчання, додаткових предметів та курсів за вибором	4	5	4	4	4	6	5

Факультативні, індивідуальні і групові заняття та консультації	2	2	2	2	3	4	4
Гранично допустиме навчальне навантаження на учнів: •5-денний робочий тиждень	28	31	32	33	33	33	33
•6-денний робочий тиждень	30	33	34	35	36	36	36
Всього фінансується по класно (без урахування поділу класів на групи)	32	35	36	37	38	39	39

Примітка. Для складання робочих навчальних планів спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів, гімназій, ліцеїв, колегіумів можуть використовуватись також відповідні варіанти навчальних планів, затверджених Міністерством освіти України протягом 1993–1999 рр. з внесенням коректив щодо гранично допустимого і максимального обсягу навчального навантаження

Додаток 8

Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи (перехідний). Очна форма навчання

№	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
		II ступінь				III ступінь				
		6	7	8	9	3-річ. строк навчання			2-річ. строк навч.	
						10	11	12	10	11
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Мовно-літературний цикл у школах з українською мовою навчання										
1.	Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4	4	5
2.	Зарубіжна література	1	1	1	1	2	2	1	2	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3.	Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2	2	2
Мовно-літературний цикл у школах з російською мовою навчання										
1.	Російська мова і література	3	3	3	3	3	3	3	4	4
2.	Українська мова і література	3	3	3	3	3	3	3	3	3
3.	Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2	2	2
Інші предмети										
4.	Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3	4	4
5.	Історія України	—	1	1	1	1	1	1	1	1,5
6.	Всесвітня історія	2	1	1	1	1	1	1	1,5	1
7.	Правознавство	—	—	—	1	—	—	—	—	—
8.	Географія, основи економіки	2	2	1	1	1,5	1	—	1	1
9.	Біологія	1	1	1	1	—	1	1	1	1
10.	Фізика, астрономія	—	2	1,5	2	2	2	3	2,5	3
11.	Хімія	—	—	2	1,5	1,5	1	1	2	1,5
	Разом	17	18	18	18–19	17–18	17–18	17–18	21–22	21–22
	Курси за вибором, факультативи, консультації	4	4	4	3–4	4–5	4–5	4–5	3–4	3–4
	Всього	21	22	22	22	22	22	22	25	25

Примітка: До старшої школи з 2-річним строком навчання приймаються учні, які здобули базову загальну середню освіту з підсумковими оцінками достатнього та високого рівнів.

Додаток 9

Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи (перехідний). Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)

№	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
		II ступінь				III ступінь				
		6	7	8	9	3-річ. строк навчання			2-річ. строк навч.	
						10	11	12	10	11
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Мовно-літературний цикл у школах з українською мовою навчання										
1.	Українська мова і література	3	2,5	2	3	3	3	3	3	3
2.	Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3.	Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	1	1,5	1,5
Мовно-літературний цикл у школах з російською мовою навчання										
1.	Російська мова і література	2	1,5	1	2	2	2	2	2	2
2.	Українська мова і література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3.	Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	1	1,5	1,5
Інші предмети										
4.	Математика, інформатика	3	3	3	2	2	2	2	3	3
5.	Історія (України і всесвітня), правознавство	2	1	1	2	2	1	2	2	2
6.	Географія	1	1	1	1	1	—	—	1	—
7.	Біологія	1	1	1	1	—	1	—	—	1
8.	Фізика, астрономія	—	1	1	1	1	2	2	2	2
9.	Хімія	—	—	1	1	1	1	1	1,5	1,5
	Разом	12	12	12	13	12	12	12	15	15
	Факультативи	—	—	—	—	2	2	2	2	2
	Всього	12	12	12	13	14	14	14	17	17
	Кількість обов'язкових заліків протягом навчального року	27	27	27	27	27	27	27	30	30

Примітки:

1. Зазначена в графі «Разом» кількість академічних годин на тиждень відводиться для кожної групи чисельністю не менше 9 заочників.

При меншій кількості учнів, які навчаються за програмою певного класу, навчальний час встановлюється з розрахунку 1 академічної години на тиждень на кожного учня (на усі види робіт).

2. У групах з кількістю 16 і більше заочників відводиться додатково час для проведення індивідуальних консультацій з української, російської, іноземної мов, історії, математики, фізики і хімії (по 0,5 академічної години на тиждень на кожен з цих предметів).

Про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 20 травня 2003 р. № 306*

На виконання статей 15 і 16 Закону України «Про загальну середню освіту» та положень Концепції загальної середньої освіти щодо створення організаційно-методичних передумов для переведення старшої школи на профільне навчання **наказую:**

1. Затвердити Типові навчальні плани для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (додатки 1—3, пояснювальна записка).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.) спільно з Науково-методичним центром середньої освіти (Завалевський Ю.І.) і відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити розроблення до 1 серпня 2003 року навчальних програм та методичних рекомендацій щодо здійснення профільного навчання у старшій школі.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій відповідно до пункту 13 Положення про загальноосвітній навчальний заклад на основі Типових навчальних планів організувати підготовку робочих навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів та забезпечити необхідні умови щодо їх реалізації у 2003/2004 навчальному році.

4. Типові навчальні плани для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника державного секретаря Огнев'юка В.О.

*Міністр
В. Г. Кремень*

Додаток 1

до наказу Міністерства освіти і науки України
від 20 травня 2003 р. № 306

Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (українська мова навчання)

Профілі	Кількість годин на тиждень за профілями навчання									
	універсал.	філологіч-ний	суспільно-гуманіт.	художньо-естетичн.	фізико-математ.	природничий	технологічн.	спортивний		
1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Навчальні предмети	10	10	10	10	10	11	10	11	10	11
Українська мова	2	2+(3)	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2+(1)	2	2	3	3	3	3	3	3
Зарубіжна література	2	2+(1)	2	2						
Іноземна мова	2	3+(2)	2	2	2	2	2	2	2	2
Друга іноземна мова		(3)	(3)							

1	2		3		4		5		6		7		8		9	
Математика	4	4	3	3	3	3	3	3	6	6	4	4	3	3	3	3
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1+(1)	1+(1)	1+(1)	1+(1)	1	1
Історія України	2	1,5	1,5	1,5	2	4	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Всесвітня історія	1,5	1,5	1,5	1,5	2	3	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Людина і суспільство / Основи філософії		(1)		(1)		2	2		(1)	(1)		(1)		(1)		(1)
Географія	1		1		1	1	1	1	1	1	2	1+(1)	1		1	
Основи економіки	1		1		2	1	1	1	1	1	1		1		1	
Біологія	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	1	1+(1)	2	2
Фізика	3	3,5	2	2	2	2	2	2	5	5	4	4	3	3,5	3	2,5
Астрономія		0,5							1	1		1		0,5		0,5
Хімія	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	3	3	2	1+(1)	1	1
Художня культура / Основи естетики					1	1	1	5							1	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Фізична культура і здоров'я, ДІЮ, ОБЖ	3	3	3	3	3	3	3	7
Трудове навчання / технології	2						5+(1)	5+(1)
Креслення					1		1	
Разом	29,5	30	31	30	30	31	31	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів та предметів за вибором, факультативні, індивідуальні та групові заняття								
	8,5	8	7	8	8	7	7	10
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня:								

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5-денний робочий тиждень	33	33	33	33	33	33	33	33
6-денний робочий тиждень	36	36	36	36	36	36	36	36
Всього фізично нанується покладно (без урахування поділу класів на групи)	38	38	38	38	38	38	38	38

Примітки:

1. За рішенням навчального закладу у класах філологічного профілю запроваджуються поглиблене вивчення предметів мовно-літературного циклу або іноземних мов (додаткові години позначені у дужках).
2. Друга година з інформатики використовується за наявності комп'ютерного забезпечення.
3. Предмет «Людина і суспільство» або «Основи філософії» вводиться за наявності відповідного навчально-методичного забезпечення.

Додаток 2

до наказу Міністерства освіти і науки України
від 20 травня 2003 р. № 306

Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (навчання мовами національних меншин)

Профілі	Кількість годин на тиждень за профілями навчання									
	універсал.	філологічний	суспільно-гуманітарн.	художньо-естетичн.	фізико-матемаг.	природничий	технологічн.	спортивний		
1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Навчальні предмети	10	10	10	10	10	10	10	10	10	11
Українська мова	3	2+(1)	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література		2+(1)	2	2	2	1	1	1	1	1
Рідна мова (мова навчання)	1	2	1	1	1		1	1	1	1
Література (рідна і зарубіжна)	3	3+(1)	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	3+(2)	2	2	2	2	2	2	2	2

1	2		3		4		5		6			7		8		9	
Математика	4	4	3	3	3	3	3	3	3	6	6	4	4	3	3	3	3
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1+(1)	1+(1)	1+(1)	1+(1)	1	1
Історія України	2	1,5	1,5	1,5	3	3+(1)	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Всесвітня історія	1,5	1,5	1,5	1,5	3	3	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Людина і суспільство / Основи філософії		(1)		(1)	1+(1)	2			(1)				(1)		(1)		(1)
Географія	1		1	1	1	1	1	1		1	1	2	1+(1)	1		1	
Основи економіки	1		1		1+(1)	1	1	1		1		1		1		1	
Біологія	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	1	1+(1)	2	2
Фізика	3	3,5	2	2	2	2	2	2	2	5	5	4	4	3	3,5	3	2,5
Астрономія		0,5									1		1		0,5		0,5
Хімія	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	3	3	2	1+(1)	1	1
Художня культура / Основи естетики					1	1	5	5								1	1

1	2		3		4		5		6			7	8		9			
	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	7		
Фізична культура і здоров'я, ДІЮ, ОБЖ	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	7	7	
Трудове навчання / технології	2	2												5+(1)	5+(1)			
Креслення											1				1			
Разом	30,5	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31	32	32	32	32	32	38	29
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів та предметів за вибором, факультативні, індивідуальні та групові заняття	7,5	7	7	7	7	7	6	7	7	7	7	6	6	6	6	6	8	9
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня:																		
5-денний робочий тиждень	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6-денний робочий тиждень	36	36	36	36	36	36	36	36
Всього фінансується по класно (без урахування поділу класів на групи)	38	38	38	38	38	38	38	38

Примітки:

1. За рішенням навчального закладу у класах філологічного профілю запроваджується поглиблене вивчення предметів мовно-літературного циклу або іноземних мов (додаткові години позначені у дужках).
2. Друга година з інформатики використовується за наявності комп'ютерного забезпечення.
3. Предмет «Людина і суспільство» або «Основи філософії» вводитьься за наявності відповідного навчально-методичного забезпечення.

Додаток 3

до наказу Міністерства освіти і науки України
від 20 травня 2003 р. № 306

Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені однокласових загальноосвітніх навчальних закладів (гуманітарний та природничо-математичний напрями)

№ з/п	Класи, напрями	Кількість годин на тиждень у класах					
		10 клас			11 клас		
		усім класом	гуманітарн.	прир.-математ.	усім класом	гуманітарн.	прир.-математ.
1	2	3	4	5	6	7	8
	Навчальні предмети						
Мови і література у ЗНЗ з українською мовою навчання							
1	Українська мова і література	4	2		4	2	
2	Зарубіжна література	2			2		
3	Іноземна мова	2	1 + (1)		2	1 + (1)	
Мови і література у ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин							
1	Українська мова і література	3	1		3	1	
2	Рідна мова (мова навчання) і література (інтегр.)	3	1		3	1	
3	Іноземна мова	2	1 + (1)		2	1 + (1)	

1	2	3	4	5	6	7	8
Інші навчальні предмети							
4	Математика	3		2+(1)	3		2+(1)
5	Інформатика	1		1	1		1
6	Історія України, всевітня історія	3	1+(1)		3	1+(1)	
7	Людина і суспільство/Основи філософії					(1)	
3	Географія	1				(1)	
9	Основи економіки		1				
10	Біологія	1		1+(1)	2		1
11	Фізика, астрономія	3		1+(1)	3		1+(1)
12	Хімія	2		(1)	2		(1)
13	Фізична культура і здоров'я, ДЩО, ОБЖ	3			3		
14	Трудове навчання/технології	2			2		
	Разом	27	6	6	27	6	6
	Загальне навантаження на учня	33			33		
	Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації (використовуються в групах)	3			3		
	Всього фінансується покласно	39			39		

Примітки:

1. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямками: гуманітарним і технологічним, природничим і психолого-педагогічним тощо.
2. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у 2-комплектній школі.

Додаток

*до наказу Міністерства освіти і науки України
від 20 травня 2003 р. № 306*

Пояснювальна записка

Типові навчальні плани для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів підготовлені в доповнення до діючих Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 — 2004/2005 навчальні роки (наказ МОН від 25.04.2001 р. № 342), Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (наказ МОН від 16.07.2001 р. № 516), а також Типових навчальних планів початкової школи (наказ МОН від 28.02.2001 р. № 96), за якими й надалі будуть працювати загальноосвітні навчальні заклади України.

Запропоновані варіанти Типових навчальних планів (додатки 1, 2) розроблені на реалізацію стратегії Національної доктрини розвитку освіти щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти, положень Концепції загальної середньої освіти щодо переорієнтації навчально-виховного процесу на особистість дитини та з метою опрацювання й апробації методології переведення старшої школи на профільне навчання. Ці плани дають змогу в залежності від потреб учнів формувати старші класи за напрямками і профілями, зокрема: універсальним, філологічним, суспільно-гуманітарним, художньо-естетичним, фізико-математичним, природничим, технологічним, спортивним.

За необхідності загальноосвітні навчальні заклади можуть укладати робочі навчальні плани з іншими профілями: хіміко-біологічним, правовим, економіко-географічним, технічним, екологічним тощо. Проте в шкільній практиці не слід захоплюватись вузькою спеціалізацією навчального процесу, оскільки основне завдання загальної середньої освіти — широка загальноосвітня підготовка учнів.

При неможливості чи відсутності потреб в організації профільного навчання використовується загальноосвітній варіант навчального плану — універсальний, у якому навчальний час рівномірно розподілений між базовими навчальними предметами.

Залежно від бажання учнів, кількості паралельних класів, кадрового та навчально-методичного забезпечення у старшій школі може вводитись один або декілька профілів (однопрофільна, багатпрофільна школа). Близькі за змістом профілі можуть структуруватись у напрями диференціації навчального процесу: гуманітарний, природничо-математичний, естетичний тощо.

Для недопущення перевантаження учнів має враховуватись їх навчання в інших типах навчальних закладів, зокрема позашкільних (художніх, музичних, спортивних школах тощо). В окремих випадках у загальноосвітніх навчальних закладах дозволяється зараховувати результати навчання з відповідних предметів (музика, основи естетики, фізична культура тощо) у позашкільних закладах.

У сільській однокомплектній школі основними напрямками диференціації навчання є введення поглибленого вивчення окремих предметів, доповнення інваріантної складової навчальних планів додатковими предметами та курсами за вибором учнів, факультативами.

Ефективною формою диференціації навчально-виховного процесу, організації профільного навчання у однокомплектній, а часто і двокомплектній старшій школі є у класах різнопрофільних груп за рахунок часткового ущільнення інваріантної складової та використання годин варіативної складової навчального плану (додаток 3). При цьому базове ядро навчальних предметів (27 годин) вивчається разом усім класом за єдиними навчальними програмами, а частина часу (6 годин) — окремо групами за програмами відповідних профілів (напрямів).

Для здійснення профільного навчання також використовуються Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (наказ МОН від 16.07.2001 р. № 516), Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 — 2004/2005 навчальні роки (наказ МОН від 25.04.2001 р. № 342 — додатки 5, 6, 7). За цими самими Типовими планами організовується навчальний процес у основній школі (додатки 3, 4), а також у вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах (додатки 8, 9).

Робочі навчальні плани на 2003/2004 навчальний рік складають загальноосвітні навчальні заклади на основі Типових варіантів і затверджуються відповідним органом управління освітою. Експериментальні та індивідуальні варіанти навчальних планів погоджуються з Міністерством освіти і науки України і затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. При складанні робочих навчальних планів спеціалізованих шкіл, загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів, крім Типових, можуть використовуватись також аналогічні варіанти навчальних планів, розроблених і затверджених Міністерством освіти протягом 1993—1999 рр. (Інформаційний збірник МОН України. 1993 р. № 9—10, 1998 р. № 10, 1999 р. № 17, 2000 р. № 9). При цьому необхідно дотримуватись гранично допустимого навчального навантаження учнів, а також загальної покласної кількості годин, які не повинні перевищувати меж, встановлених Типовими навчальними планами.

Повноцінність загальної середньої освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної частин навчального плану, які обов'язково фінансуються з відповідних бюджетів.

Особлива увага має приділятися вивченню учнями української мови як державної, а також іноземних мов, оволодінню комп'ютерною грамотністю.

Обсяг і глибина вивчення курсу інформатики залежить від умов роботи закладу, оснащення його комп'ютерною технікою. Час на його вивчення може бути збільшений на одну годину.

Цикл суспільних предметів доповнюється обов'язковими курсами «Людина і суспільство» або «Основи філософії», які вводяться поступово, за наявності відповідного кадрового та навчально-методичного забезпечення.

За наявності навчально-методичного забезпечення і готовності вчителів у класах філологічного, суспільно-гуманітарного, спортивного, художньо-естетичного профілів замість предметів біології, фізики, астрономії, хімії може вивчатись інтегрований курс «Природознавство». Аналогічно, в класах фізико-математичного, природничого, технологічного профілів може вивчатись інтегрований курс «Література».

Курси з астрономії, креслення, основ безпеки життєдіяльності можуть вивчатись автономно або інтегровано з відповідними навчальними пред-

метама. Якщо курси з креслення, основ безпеки життєдіяльності вивчаються як окремі предмети, то на ці цілі використовується час з варіативної складової (в обсягах, передбачених навчальними програмами).

На виконання Закону України «Про фізичну культуру і спорт» та Указу Президента України від 09.10.2001 р. № 941/2001 «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» місцеві органи управління освітою та педагогічні колективи мають здійснити заходи щодо створення умов для введення третьої години занять з основ здоров'я та фізичної культури. Залежно від особливостей роботи та можливостей навчального закладу реалізація цього завдання може здійснюватись за рахунок варіативної складової навчального плану, позакласних занять, додатково залучених коштів.

Допризовна підготовка та медично-санітарна підготовка учнів здійснюється за удосконаленими навчальними програмами у 10 і 11-му класах (по одній годині на тиждень). За наявності матеріально-технічного та кадрового забезпечення ці заняття можуть проводитись у кінці навчального року в рахунок навчальної практики учнів, у т.ч. з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-патріотичних оздоровчих таборів тощо.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про загальну середню освіту» 2003/2004 навчальний рік починається 1 вересня святом — День знань і закінчується, включаючи проведення навчальної практики, підсумкового оцінювання і державної підсумкової атестації навчальних досягнень учнів, в 1—4 класах — 31 травня, 5—8, 10 класах — 18 червня, 9, 11(12) класах — 21 червня.

Навчальні заняття організовуються за семестровою системою: I семестр — з 1 вересня по 26 грудня, II семестр — з 12 січня по 31 травня.

Протягом навчального року для учнів проводяться канікули: орієнтовно осінні з 3 по 9 листопада, зимові з 29 грудня по 11 січня, весняні з 15 по 21 березня та протягом 2-х днів у травні (термін визначає навчальний заклад).

Гранична наповнюваність класів та тривалість уроків встановлюються відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту». Мінімальна наповнюваність груп для факультативних занять у міських загальноосвітніх навчальних закладах становить вісім, сільських — чотири учні.

Поділ класів на групи при вивченні окремих предметів здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 20.02.2002 р. № 128.

Згідно рішень місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при наповнюваності, меншій від нормативної, а також при вивченні інших предметів за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Навчальний рік завершується проведенням навчальних екскурсій, навчальної практики та підсумкової атестації учнів.

Навчальні екскурсії та навчальна практика учнів організовуються відповідно до інструктивно-методичного листа Міністерства освіти і науки від 07.03.2001 р. № 1/9-97. У загальноосвітніх навчальних закладах з професійним навчанням та навчально-виробничих комбінатах навчально-виробнича практика проводиться згідно з програмами про-

фільних дисциплін. У вечірніх (змінних) школах навчальна практика запроваджується лише для непрацюючої учнівської молоді.

Залежно від місцевих умов та специфіки навчального процесу навчальна практика частково або повністю може проводитись під час навчального року, а в окремих випадках — у літній період. Зокрема, при шестиденному режимі занять основні види і форми навчальної практики можуть включатися у зміст навчальних програм і реалізовуватися протягом навчального року.

У випускних 9 і 11 (12) класах з 3 по 21 червня проводиться державна підсумкова атестація навчальних досягнень учнів відповідно до Положення про державну підсумкову атестацію, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 14.12.2000 р. № 588.

З урахуванням регіональних особливостей, кліматичних умов за погодженням з відповідними місцевими органами управління освітою можуть змінюватись структура навчального року та графік учнівських канікул. При цьому залишається незмінною загальна кількість навчального часу, що зумовлюється виконанням навчальних програм (у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня — 175 робочих днів, II—III ступенів — 190 робочих днів).

*Директор департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти
П. Б. Полянський*

Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи

*Наказ Міністерства освіти і науки України
від 23.02.04 № 132*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» № 1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» № 24 від 14.01.2004 р. наказую:

1. Затвердити Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1–24).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.), Інституту навчальної літератури (Удод О. А.) та Науково-методичного центру середньої освіти (Завалевський Ю. І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку та видання комплекту навчальної літератури для основної та старшої школи.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх

навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного переходу основної і старшої школи на новий зміст та структуру навчання.

4. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

*Міністр
В. Г. Кремень*

Типові навчальні плани для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи

Пояснювальна записка

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступенів розроблені на виконання Закону України «Про загальну середню освіту, Національної доктрини розвитку освіти, постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 р. № 1717 та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» від 14.01.2004 р. № 24. Вони враховують вимоги Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) та Концепції профільного навчання щодо організації навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах.

Типові навчальні плани основної і старшої школи передбачають реалізацію освітніх галузей Базового навчального плану через навчальні предмети і курси. Вони охоплюють інваріантну складову, сформовану на державному рівні, яка є спільною для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і форм власності, та варіативну складову, в якій передбачено додаткові години на предмети та курси за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття.

Відповідно до основних типів загальноосвітніх навчальних закладів передбачено окремі варіанти типових навчальних планів основної школи (додаток 1), старшої школи (додатки 6–17), для навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (додатки 4, 21), для навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (додатки 2, 19), для навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (додатки 3, 20), спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів та класів з поглибленим вивченням окремих предметів (додаток 24), для однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів (додаток 18), для вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи (очна та заочна форми навчання) (додатки 22–23).

Інваріантна складова типового навчального плану основної школи (додавки 1–4) забезпечує реалізацію змісту шкільної освіти на рівні Державного стандарту. Типовий навчальний план старшої школи (додавки 6–17) реалізує зміст освіти залежно від обраного профілю навчання. Кожен з профілів передбачає вивчення предметів на одному із трьох рівнів (додаток 5):

- рівні стандарту — навчальні предмети не є профільними чи базовими (наприклад, математика в художньо-естетичному профілі, історія у фізико-математичному профілі);
- академічному рівні — навчальні предмети не є профільними, але є базовими чи наближеними до профільних (наприклад, хімія у фізичному профілі);
- профільному рівні, який передбачає поглиблене вивчення відповідних предметів, орієнтацію їх змісту на майбутню професію (наприклад, мови та літератури на філологічному профілі).

Водночас в окремих навчальних планах передбачено вивчення предметів на рівні, що розширює зміст рівня стандарту, або академічного рівня. Наприклад вивчення фізики у хіміко-технологічному профілі, або математики — в економічному.

Гранично допустиме навчальне навантаження учнів встановлено відповідно до вимог Закону України «Про загальну середню освіту». Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

У загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин, з вивченням двох іноземних мов, з навчанням мовами національних меншин, спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм, установлених Міністерством охорони здоров'я України.

Ефективним засобом диференціації навчання у старшій школі є профільне навчання, яке має на меті забезпечити більш глибоку підготовку старшокласників у тій галузі знань і діяльності, до яких у них сформувались стійкі інтереси і здібності.

З цією метою передбачено спеціальні навчальні плани (додавки 7–17), які дають змогу залежно від потреб учнів комплектувати старші класи за напрямками диференціації: природничо-математичним, філологічним, суспільно-гуманітарним, художньо-естетичним, технологічним, спортивним. Напрями диференціації конкретизуються в окремі профілі навчання: фізичний, математичний, біолого-хімічний, економічний, географічний, екологічний, правовий, історико-філологічний, інформаційно-технологічний тощо. При цьому недоцільною є вузька спеціалізація змісту навчального процесу, оскільки основне завдання загальної середньої освіти — широка загальноосвітня підготовка учнів.

Одним із перспективних шляхів запровадження профільного навчання є створення різнопрофільних гімназій, ліцеїв, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), навчально-виховних комплексів та об'єднань — шкільних округів.

За неможливості організації профільного навчання використовується варіант навчального плану, складеного відповідно до академічного рівня змісту освіти (додаток 6). Цей варіант навчального плану є універ-

сальним. У ньому навчальний час рівномірно розподілений між базовими навчальними предметами. Тут основними напрямками диференціації навчання є незначне розширення вивчення окремих предметів, доповнення інваріантної складової навчальних планів додатковими предметами та курсами за вибором учнів, факультативами; запровадження індивідуальної форми навчання.

В одно-двокомплектній старшій школі (додаток 18) доцільним є створення в класах різнопрофільних груп за рахунок використання годин варіативної складової. При ньому базове ядро навчальних предметів вивчається усіма учнями класу за єдиними навчальними програмами, а частина часу (близько 20 відсотків) — окремо у групах за програмами відповідних профілів (напрямів).

Для недопущення перевантаження учнів необхідно враховувати їхнє навчання в навчальних закладах іншого типу (художніх, музичних, спортивних школах тощо). В окремих випадках у загальноосвітніх навчальних закладах дозволяється зараховувати учням результати їхнього навчання з відповідних предметів (музика, основи естетики, фізична культура та ін.) у позашкільних закладах.

Якість загальної середньої освіти забезпечується через реалізацію інваріантної та варіативної частин навчального плану, які обов'язково фінансуються з відповідних бюджетів.

Предмети та курси за вибором визначаються загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу. Крім профільних предметів інваріантної складової, можуть вивчатися: рідний край, довкілля, мови національних меншин, друга іноземна мова, хореографія, креслення, валеологія, безпека життєдіяльності, громадянський вибір тощо.

Зазначений перелік таких предметів може доповнюватись з урахуванням профілю навчального закладу: логіка, риторика, латина, медицина, педагогіка тощо.

За належного навчально-методичного та кадрового забезпечення у старших класах природничо-математичного, технологічного напрямів та у навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин (додатки 7, 8, 9, 14) можуть вивчатися інтегровані курси «Література», «Історія». Водночас за таких самих умов у старших класах суспільно-гуманітарного, філологічного та художньо-естетичного профілів навчання може вивчатися замість окремих предметів (астрономії, біології, фізики, хімії) інтегрований курс «Природознавство» (додатки 11, 13, 16).

Заняття з курсу «Захист Вітчизни» можуть проводитись наприкінці навчального року в рамках навчальної практики учнів, у т. ч. з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-патріотичних оздоровчих таборів тощо.

У типових навчальних планах для 12-річної школи передбачено вивчення нових навчальних предметів.

Так, в основній школі в 5–6 класах вивчатиметься етика — шкільний предмет про загальнолюдські моральні цінності, культурну спільність людей толерантність у взаєминах між людьми.

Також у 5–6 класах значно розширено пропедевтичний інтегрований курс «Природознавство», який передбачає формування в учнів пізнавального інтересу до предметів природничого циклу та створення уявлення про цілісність світу.

У 5–9 класах загальноосвітніх навчальних закладів буде запроваджено вивчення курсу «Основи здоров'я» — предмета, що інтегрує знання з валеології та безпеки життєдіяльності і має на меті навчити школярів вести здоровий спосіб життя.

У 5–12 класах уперше неперервно будуть вивчатися предмети, що реалізують освітню галузь «Естетична культура».

У 9 класі розпочнеться вивчення інформатики — навчального предмета, покликаного сформувати в учнів уявлення про основні інформаційні процеси у природі, суспільстві, техніці, функціонування засобів інформаційних та комунікативних технологій, основні компоненти програмного забезпечення; виробити в школярів уміння та навички користувача інформаційних засобів. Вивчення інформатики триває у старшій школі. Водночас у 7 та 8 класах за наявності комп'ютерної техніки в межах освітньої галузі «Технологія» також може вивчатися інформатика.

У старшій школі ряд предметів галузі «Суспільствознавство» об'єднуються в єдиний цикл «Громадянська освіта», який передбачає опанування школярами принципів демократії, формування якостей, притаманних громадянині демократичного суспільства. Так, в 10–11 класах вивчаються відповідно правознавство та економіка, логічним продовженням яких у 12 класі є курс «Людина і світ».

У профілях суспільно-гуманітарного та художньо-естетичного напрямів передбачається вивчення філософії. Цей предмет покликаний ознайомити школярів з найбільш загальними законами розвитку природи та людського суспільства. У профілях суспільно-гуманітарного напряму передбачено вивчення курсу психології, що вивчає процеси та закономірності психічної діяльності людини.

У класах філологічного, суспільно-гуманітарного та естетичного напрямів навчання передбачено вивчення узагальнюючого курсу «Людина і природа». У профілях природничого спрямування введено курс екології.

Щорічні робочі навчальні плани складаються загальноосвітніми навчальними закладами на основі Типових навчальних планів і затверджуються відповідним органом управління освітою. Експериментальні та індивідуальні варіанти навчальних планів погоджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій і затверджуються Міністерством освіти і науки України.

У професійно-технічних навчальних закладах розподіл навчального часу з природничо-математичних та суспільно-гуманітарних дисциплін здійснюється на рівні стандарту типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів (додаток 5).

Гранична наповнюваність класів та тривалість уроків встановлюються відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту». Поділ класів на групи при вивченні окремих предметів здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 20.02.2002 р. № 128.

Згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при наповнюваності, меншій від нормативної, а також при вивченні інших предметів за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Затверджені навчальні плани запроваджуватимуться поступово, починаючи з 2005/2006 навчального року.

*Заступник міністра
В. О. Огнев'юк*

Про внесення змін до наказу МОН №132 від 23.02.2004 року «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»

Наказ

*Міністерства освіти і науки України
від 09.03.05 № 145*

На виконання закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» № 1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» № 24 від 14.01.2004 наказую:

1. Внести зміни до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (*додатки 1–25*).
2. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті міністерства.
3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

*Міністр
С. М. Ніколаєнко*

Додаток 1 Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5—9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Зарубіжна література	1	1	1	1	1	5

1	2	3	4	5	6	7	8
Суспіль- ствознав- ство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Матема- тика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природо- знавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	133,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індиві- дуальні заняття та консультації		3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	21,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	130
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітка. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 2
Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання з вивченням
російської чи іншої мови національних меншин
(основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5—9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Мова національної меншини	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література	1	1	1	1	1	5
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		25,5	27,5	30,5	29,5	30,5	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1,5	1,5	0,5	4,5	3,5	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів. 2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини може вивчатися Інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література». 3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 3

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5—9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Друга іноземна мова	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література	1	1	1	1	1	5

1	2	3	4	5	6	7	8
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	26	27	28	29	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		3,5	3	4	6	3	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 4

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5—9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3	3	2	2	2	12
	Іноземна мова	3	3	2	2	2	12
	Мова національної меншини	3	2	2	2,5	2,5	12
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література та література національної меншини	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	7,5
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		26	28	29	30,5	31,5	145
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	2	3,5	2,5	10
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 5

Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за різними рівнями змісту освіти

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Рівень стандарту			Академічний рівень			Профільний рівень		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	1	1	2	2	2	2	4	4	4
Українська література	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Іноземна мова	2	2	2	3	3	3	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	3	3	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	—	2	2	3
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—
Алгебра	—	—	—	2	2	2	4	4	4
Геометрія	—	—	—	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	1	4	4	4
Географія	1,5	—	—	1,5	1	—	4	4	4
Психологія	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізика	2	2	—	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	2	1	4	4	4
Людина і природа	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Технології	1	1	1	2	2	—	5	5	5
Інформатика	1	1	1	1	1	2	4	4	4
Креслення	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	5	5	6
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	2	2	—
Разом	24,5	23,5	19	30	30	27,5			
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	9,5	9,5	14	4	3	5,5			
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33			

Примітка:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. В академічному рівні закладено окремо викладання курсів «Алгебра», «Геометрія».

Додаток 6

Типовий навчальний план

загальноосвітніх навчальних закладів

з українською мовою навчання

(старша школа (безпрофільна)

у структурі 12-річної)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1,5	1,5	1,5
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
Економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Алгебра	2	2	2
Геометрія	2	2	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	1
Географія	1,5	1	—

1	2	3	4
Фізика	3	2	3
Хімія	1	2	1
Людина і природа	—	—	1
Технології	2	2	—
Інформатика	1	1	2
Креслення	—	—	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	30	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітка. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 7

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Фізико-математичний профіль			Математичний профіль			Фізичний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2

Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
Економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	4	4	4	4	4	4	3	3	3
Геометрія	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	5	5	5	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	2	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Креслення	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31	30	30,5	29	27	28,5	29	30	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3	3	2,5	5	6	4,5	5	3	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітка. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 8
Типовий навчальний план загальноосвітніх
навчальних закладів з українською мовою
навчання (старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Екологічний профіль			Біолого-хімічний профіль			Біолого-фізичний профіль			Біолого-географічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
Економіка	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Алгебра	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Геометрія	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Географія	1,5	1	—	1,5	—	—	1,5	—	—	4	4	4
Фізика	2	2	—	2	2	2	5	5	5	2	2	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Хімія	1	2	1	4	4	4	1	2	1	1	2	1
Екологія	2	2	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	27,5	28	25,5	30,5	29	30,5	30,5	30	30,5	29	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	5	7,5	3,5	4	2,5	3,5	3	2,5	5	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітка:

Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 9

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Біотехнологічний профіль			Хіміко-технологічний профіль			Фізико-хімічний профіль			Агрохімічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
Економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Геометрія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	4	4	4	1,5	2	1	1,5	2	1	2	3	3
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Фізика	2	2	2	2	2	2	5	5	5	2	2	2
Хімія	1	2	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Екологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28,5	28	27,5	29	28	27,5	31	30	30,5	28,5	29	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5,5	5	5,5	5	5	5,5	3	3	2,5	5,5	4	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітка. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 10

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
Економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
Людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	28,5	28	28,5	28,5	27	30,5	28,5	26	29,5	29,5	29
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	4,5	5	5,5	4,5	6	3,5	4,5	7	4,5	3,5	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітка:

Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 11

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
Економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
Людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29	26,5	29	27	26,5	28	29	26,5	27	28	27,5	31
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	6,5	4	7	6,5	5	5	6,5	6	6	5,5	2
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. Типовий навчальний план для суспільно-гуманітарного напрямку, в якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 12

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
Економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29,5	29,5	26	31	30	27	30	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	3,5	7	3	3	6	4	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітка:

Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 13

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
Економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28	27,5	27	29,5	28	28	28,5	27	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6	5,5	6	4,5	5	5	5,5	6	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для філологічного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 14

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Технологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	Технологічний профіль			Інформаційно-технологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7
Українська мова	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—
Економіка	—	1	1	—	1	—
Людина і світ	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	4	4	4
Геометрія	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	2	2	2	—
Хімія	1	2	1	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1
Технології	5	5	5	1	1	1
Інформатика	1	1	1	4	4	4
Креслення	—	1	1	—	—	1

1	2	3	4	5	6	7
Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29	30	29,5	31	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	3	3,5	3	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33

Примітка:

Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 15

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
Економіка	—	1	—

1	2	3	4
Людина і світ	—	—	1
Філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	29	28	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітка:

Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 16

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
Економіка	—	1	—
Людина і світ	—	—	1
Філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Географія	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	27,5	26	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	7	6

1	2	3	4
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для художньо-естетичного профілю, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 17

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (профільна) у структурі 12-річної). Спортивний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Спортивний профіль		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	1	1	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
Економіка	—	1	—
Людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1

1	2	3	4
Біологія	2	3	3
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	5	5	6
Захист Вітчизни	2	2	—
Разом	29,5	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітка:

Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 18

Типовий навчальний план однокласових загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа в структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	10 клас			11 клас			12 клас		
	усім класом	у групах додатково		усім класом	у групах додатково		усім класом	у групах додатково	
		суспільно-гуманітар.	природничо-матем.		суспільно-гуманітар.	природничо-матем.		суспільно-гуманітар.	природничо-матем.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	1	2	—	1	1—3	—	2	1—3	—
Українська література	2	0—2	—	2	0—2	—	2	0—2	—
Іноземна мова	2	1—3	—	2	1—4	—	2	1—3	—
Зарубіжна література	1	1	—	1	1	—	1	1—2	2
Історія України, всесвітня історія	2	2—4	—	2	2—4	—	3	2—4	1
Громадянська освіта: правознавство	1	0—1	—	—	0—1	—	—	0—1	—
Економіка	—	0—1	—	1	0—1	—	—	0—2	—
Людина і світ	—	—	—	—	—	—	1	0—1	—
Філософія	—	0—2	—	—	0—2	—	—	0—2	—
Художня культура	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Математика (алгебра, геометрія)	3	—	1—3	3	—	2—3	2	—	3—4
Астрономія	—	—	—	—	—	—	1	—	0—1
Біологія	1,5	—	1—3	2	—	1—3	—	—	1—3
Географія	1,5	—	1—2	—	—	1—2	—	—	1—2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Фізика	2	—	1—3	2	—	2—3	—	—	2—4
Хімія	1	—	1—2	1	—	1—2	—	—	0—2
Інформатика	1	—	1	1	—	1	1	—	1
Технології (спецкурси)	—	1	1	—	1	1	—	1	1
Креслення	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізична культура	2	—	—	2	—	—	2	—	—
Захист Вітчизни	1,5	—	—	1,5	—	—	—	—	—
Разом	23,5			22,5			18		
Додатковий час для використан- ня в профільних групах		6,5	6,5		7,5	7,5		12	12
Загальне наванта- ження на учня	30			30			30		
Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3			4			3		
Всього	33			34			33		

Примітки:

1. У навчальних планах однокомплектних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин предмети освітньої галузі «Мови і літератури» плануються за додатком 20.

2. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямками: філологічним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним.

3. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у двокомплектній старшій школі.

Додаток 19

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мови національних меншин (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10—12
1	2	3	4	5	6
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Література	1	1	1	3
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	Людина і світ	—	1	—	1
	Економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3

1	2	3	4	5	6
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з вивченням мови національних меншин може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремих курс «Зарубіжна література».

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 20

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10—12
1	2	3	4	5	6
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Друга іноземна мова	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Література	1	1	1	3
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4

1	2	3	4	5	6
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. У ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов може вивчатися інтегрований курс «Література», або окремий курс «Зарубіжна література».
3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 21

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10—12
1	2	3	4	5	6
Мови і літератури	Українська мова	1	1	1,5	3,5
	Українська література	2	2	2	6
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1,5	3,5
	Література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	Людина і світ	—	1	—	1
	Економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3

1	2	3	4	5	6
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		26,5	25,5	21	73
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		7,5	7,5	12	33
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин можна викладати інтегрований курс «Література», або окремі курси «Зарубіжна література», «Література».

3. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 22

Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи. Очна форма навчання

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь			III ступінь			
	6	7	8	9	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2
Мови і літератури у школах з навчанням мовою нацменшин							
Рідна мова і література	3	3	3	3	3	3	3
Українська мова і література	3	3	3	3	2	2	3

1	2	3	4	5	6	7	8
Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3
Історія України, всесвітня історія	2	2	2	2	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	—	—	—	—	1	—	—
економіка	—	—	—	—	—	1	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1
Географія	2	2	1	1	1	—	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	2	1
Фізика, астрономія	—	1	1,5	2	2	2	1
Хімія	—	1	2	1,5	1	1	—
Мистецтво	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	1	1	1	—
Разом	18	19	19	19— 20	18— 19	18— 19	15— 16
Курси за вибором, факультативи, консультації	4	4	4	3—4	4—5	4—5	7—8
Всього	22	23	23	23	23	23	23

Додаток 23

Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи. Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь				III ступінь		
	6	7	8	9	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	3	2,5	2,5	3	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Мови і літератури у школах з навчанням мовою нацменшин							
Рідна мова і література	2	1,5	1,5	2	2	2	2
Українська мова і література	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	3	3	3	3	2	2	3
Історія України, всесвітня історія, правознавство	2	1	1,5	2	3	2	2
Географія, економіка	1	1	1	1	1	1	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	1	1
Фізика, астрономія	—	1	1	1	1	2	1
Хімія	—	1	1	1	1	1	—
Мистецтво, художня культура	1	1	1	1	1	1	—
Разом	13	14	14	15	15	15	13
Факультативи	—	—	—	—	2	2	4
Всього	13	14	14	15	17	17	17
Кількість обов'язкових заліків	27	28	28	28	28	28	28

Примітки:

1. Зазначена в графі «Разом» кількість академічних годин на тиждень відводиться для кожної групи учнів чисельністю не менше 9 заочників. При меншій кількості учнів, що навчаються за програмою певного класу, навчальний час встановлюється з розрахунку 1 академічної години на тиждень на кожного учня (на усі види робіт).

2. У групах з кількістю 16 і більше заочників відводиться додатково час для проведення індивідуальних консультацій з української та інших мов, історії, математики, фізики, хімії, біології та естетичних предметів (по 0,5 академічної години на тиждень на кожен з цих предметів).

Додаток 24

Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за рівнем стандарту)	23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	24	23	20

Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, профільне навчання, заняття за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	10	10	13
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	24	25	26	27	28	30	30	30
Всього (без урахування поділу класів на групи)	27	29	31	34	34	34	33	33

Примітки:

1. До 15% часу інваріантної складової може перерозподілятися між навчальними предметами.
2. Години фізичної культури не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.
3. У спеціалізованих школах, гімназіях, ліцейх, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 14 грудня 2000 р. № 588*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р. за № 925/5146*

Відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 964 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад» наказую:

1. Затвердити Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (додається).

2. Визнати такими, що втратили чинність, Положення про державну атестацію (екстернат) для одержання документів про загальну середню освіту, затверджене наказом Міністерства освіти України від 27.03.97 № 87 і зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21.04.97 за № 151/1955, та Інструкцію про екзамени, переведення та випуск учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів України, затверджену наказом Міністерства освіти України від 29.01.96 № 24 та зареєстровану в Міністерстві юстиції України 21.02.96 за № 87/1112.

3. Вести в дію Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти з 2000/2001 навчального року.

4. Науково-методичному центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (Ляшенко О. І.) протягом 2001–2003 років розробити положення про центри незалежного тестування, їх методичне забезпечення, функціонування та експериментальну апробацію.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

*Міністр
В. Г. Кремень*

Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

*Затверджено
наказом Міністерства освіти
і науки України
від 14 грудня 2000 р. № 588*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р. за № 925/5146*

Загальні положення

Державна підсумкова атестація учнів (вихованців) (далі — атестація) — це форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів навчальним програмам. Атестація проводиться відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Зміст, форми й терміни атестації щорічно визначаються Міністерством освіти і науки України.

Перелік предметів, з яких здійснюється атестація, та порядок звільнення від неї визначаються цим Положенням.

Учням, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад певного ступеня, видається про це відповідний документ:

- по закінченні початкової школи — таблиць успішності;
- по закінченні основної школи — свідоцтво про базову загальну середню освіту (за бажанням учнів);
- по закінченні навчального закладу системи загальної середньої освіти — атестат про повну загальну середню освіту.

Особам, які закінчили основну школу з навчальними досягненнями високого рівня (10, 11, 12 балів), видається свідоцтво про базову загальну середню освіту особливого зразка.

Особам, нагородженим золотою або срібною медалями, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.97 № 1260 видається документ про повну загальну середню освіту особливого зразка.

1. Проведення атестації

1.1. Атестація проводиться в навчальних закладах системи загальної середньої освіти з навчальних предметів інваріантної частини Типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.2. Атестація випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти може за їх бажанням проводитися на базі вищих навчальних закладів (для випускників, які вступатимуть до вузів), за умови, що випускник має досягнення у навчанні на достатньому та високому рівні, та за згодою педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу.

1.3. Завдання та збірники завдань для атестації розробляються й затверджуються Міністерством освіти і науки України.

1.4. Результати атестації оцінюються за 12-бальною шкалою відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.5. Річні оцінки з предметів, з яких учень не проходить атестацію, є підсумковими.

1.6. Підсумкові оцінки з предметів, з яких учень проходить атестацію, виставляються на підставі атестаційних та річних оцінок з урахуванням оцінок за семестри.

1.7. Учні мають право на повторну атестацію з метою підвищення оцінки.

Повторна атестація може проводитися у будь-який час, але не раніше ніж через 10 днів після закінчення атестації і не пізніше початку нового навчального року.

Конкретні строки повторної атестації встановлюють Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Матеріали й завдання для повторної атестації розробляє Міністерство освіти і науки України.

1.8. Учні (екстерни), які хворіли під час проведення атестації і відужали до її закінчення, зобов'язані подати медичну довідку, на підставі якої їм надається право продовжити атестацію у поточному навчальному році.

1.9. Атестація включається у структуру навчального року.

2. Державні атестаційні комісії

2.1. Для проведення атестації, не пізніш ніж за два тижні до її початку, в навчальних закладах місцевим органом управління освітою створюються державні атестаційні комісії (далі — комісії) у складі:

- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, у виняткових випадках — учитель) та членів комісії: учитель, який викладає предмет у даному класі, асистент — учитель цього ж циклу предметів — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня (відповідного класу гімназії, ліцею, коледжу);
- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, або представник відповідного органу управління

освітою) та членів комісії: учителя, який викладає предмет у даному класі, та не менше двох інших членів комісії — у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня.

2.2. При проведенні атестації у вищому навчальному закладі, як це передбачено в пункті 2.1, ректор вищого навчального закладу, на базі якого проходить атестація, призначає голову комісії та затверджує її склад.

2.3. На голів комісій покладається відповідальність за об'єктивність проведення атестації та дотримання порядку її проведення.

2.4. Головою комісії не може бути керівник навчального закладу (його заступник), який викладає у даному класі предмет, з якого проводиться атестація.

2.5. За наявності паралельних класів (груп) у навчальному закладі може бути створено декілька комісій з предмета.

2.6. У випускних класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти комісії можуть створюватися спільно з вищими навчальними закладами.

2.7. За рішенням місцевого органу управління освітою до складу комісії понад визначену в п. 2.1 норму можуть входити учителі інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, науковці, представники професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів.

2.8. Під час проведення атестації можуть бути присутніми лише особи, уповноважені органами управління освітою.

2.9. Втручання у проведення атестації та визначення її результатів з боку осіб, які не є членами комісії, не допускається. Зауваження та пропозиції щодо процедури проведення атестації можуть подаватися у письмовій формі до районної апеляційної комісії не пізніше наступного робочого дня після проведення атестації.

2.10. Результати атестації заносяться до протоколу встановленого зразка.

2.11. Звіти комісій про результати атестації та матеріали атестації зберігаються відповідно до вимог Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I—III ступенів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 23.06.2000 № 240.

3. Атестація у початковій школі

3.1. У початковій школі атестації підлягають результати навчальної діяльності учнів третіх (четвертих) класів з державної мови (українська мова і читання) та математики. У навчальних закладах з мовами навчання національних меншин можуть підлягати атестації результати навчальної діяльності з мови навчання.

3.2. Атестація результатів навчальної діяльності учнів з державної мови, якщо вони вивчали її лише у двох останніх класах початкової школи, здійснюється за бажанням учнів, їх батьків (осіб, які їх замінюють).

3.3. Оцінка за атестацію з цих предметів виставляється за результатами річного оцінювання, яке здійснюється на підставі оцінок за підсумкові письмові роботи з урахуванням семестрового оцінювання навчальних досягнень учнів.

3.4. У загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня проведення підсумкових письмових робіт відбувається за участю осіб, уповноважених відповідними органами управління освітою, та фахівців.

3.5. Педагогічна рада навчального закладу на підставі результатів навчальної діяльності учня ухвалює рішення про переведення його до основної школи або дає рекомендації щодо доцільності підвищення учнем рівня його результатів з окремих предметів та за згодою батьків або осіб, які їх заміняють, вирішує питання про залишення учня на повторний курс навчання.

4. Атестація в основній школі

4.1. Атестація в основній школі проводиться з державної мови (письмово), математики (письмово), географії, біології, а також іноземної мови чи іншого гуманітарного предмета за вибором навчального закладу (у навчальних закладах з мовами навчання національних меншин атестація може проводитись з мови навчання) у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України: усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

4.2. Випускники основної школи, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5. Атестація у старшій школі

5.1. Атестація у старшій школі проводиться з державної мови (письмово), історії України та трьох предметів (у тому числі в навчальних закладах з мовами навчання національних меншин — з мови навчання) за вибором учнів.

5.2. Випускники, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5.3. У загальноосвітніх навчальних закладах з мовами навчання національних меншин, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах, класах з поглибленим вивченням окремих предметів перелік предметів за вибором може бути доповнений навчальними предметами варіативної частини навчальних планів.

5.4. Атестація з кожного з предметів проводиться у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України (усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України).

5.5. У навчальних закладах системи загальної середньої освіти, що працюють з вищими навчальними закладами у складі навчальних або навчально-науково-виробничих об'єднань або за угодами з ними, дозволяється поєднувати атестацію зі вступними іспитами до вищого навчального закладу.

У такому разі за погодженням з Міністерством освіти і науки України завдання для атестації з профільних предметів можуть бути доповнені (з обов'язкових для атестації предметів) або замінені (з предметів, які учень сам обирає на атестацію) завданнями вищого навчального закладу та завчасно доведені до відома випускників.

5.6. Атестація випускника відбувається лише в конкретному вищому навчальному закладі, до якого він вступає, і лише з профільних для цього вузу предметів.

За терміном така атестація повинна відбуватися раніше атестації у навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

5.7. Результати атестації у вищому навчальному закладі є одночасно результатами атестації за підсумками навчання випускника в навчальному закладі системи загальної середньої освіти.

Результати повідомляються у письмовій формі директору навчально-го закладу, де навчається випускник. Вони виставляються в атестат про повну загальну середню освіту й зараховуються як результати вступних іспитів до вищого навчального закладу.

5.8. Випускник навчального закладу Системи загальної середньої освіти подає заяву (анкету) па ім'я керівника навчального закладу, де він навчається, із зазначенням повної назви вищого навчального закладу, де він має намір проходити атестацію.

Заяву (анкету) такого ж змісту, а також витяг із рішення педагогічної ради навчального закладу про згоду на проходження атестації випускником у вищому навчальному закладі випускник повинен подати до вищого навчального закладу.

5.9. Випускникові видається атестаційний лист за підписом голови комісії, завірений печаткою вищого навчального закладу, де випускник проходив атестацію.

5.10. Педагогічна рада навчального закладу, де навчається випускник, на підставі отриманого повідомлення про результати атестації у вищому навчальному закладі приймає рішення про здобуття випускником повної загальної середньої освіти.

6. Атестація екстернів

6.1. Екстернат у системі загальної середньої освіти є різновидом індивідуальної форми навчання, що забезпечує гарантоване Конституцією України право громадян на здобуття повної загальної середньої освіти й організовується відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад, цього Положення.

6.2. Екстерн — особа, яка самостійно опановує навчальні програми і якій надається можливість проходження підсумкової та державної підсумкової атестації в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

6.3. Отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти у формі екстернату не обмежується віком.

6.4. Відмова з боку керівників навчального закладу, а також місцевих органів управління освітою в атестації екстернів з метою отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти не допускається.

6.5. Громадяни України, які навчалися й отримали документ про відповідний рівень освіти за кордоном, з метою отримання документа державного зразка про базову або повну загальну середню освіту зобов'язані пройти атестацію екстерном.

За наявності міждержавної угоди про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту атестація екстерна не здійснюється, крім випадків, коли на атестації наполягає екстерн.

6.6. Можливість пройти атестацію й отримати відповідний документ про освіту мають екстерни, які:

- з будь-яких причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття в загальноосвітньому навчальному закладі;
- навчаються за індивідуальною формою;

- отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном;
- прискорено опанували програмовий матеріал відповідного класу, ступеня навчання;
- не завершили навчання в навчальному закладі системи загальної середньої освіти;
- є іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

6.7. Зарахування повнолітніх громадян до навчального закладу на екстернат здійснюється за їх особистою заявою, а неповнолітніх громадян — за заявою батьків або осіб, які їх замінюють, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом керівника навчального закладу.

6.8. Приймання заяв від екстернів на проходження атестації починається з жовтня місяця поточного навчального року й закінчується, як правило, не пізніше ніж за три місяці до початку атестації.

6.9. Атестація проводиться в навчальному закладі системи загальної середньої освіти за місцем проживання екстернів або в навчальному закладі, визначеному відповідним органом управління освітою.

6.10. До атестації за курс повної загальної середньої освіти допускаються екстерни, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту.

6.11. Адміністрація навчального закладу, у якому здійснюється атестація, зобов'язана ознайомити екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з цим Положенням, порядком проведення атестації.

6.12. Перед атестацією проводиться підсумкова атестація з предметів інваріантної частини навчального плану.

Проходження підсумкової атестації є передумовою для проходження екстерном атестації.

6.13. Рішення про допуск екстерна до атестації приймається педагогічною радою навчального закладу, затверджується наказом директора.

6.14. Підсумкову атестацію та атестацію екстерн проходить в одному навчальному закладі.

Підставою для завершення атестації в іншому навчальному закладі є довідка з попереднього місця її проходження, що підписується керівником навчального закладу, головою Комісії і завіряється печаткою навчального закладу.

6.15. У разі незгоди екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з результатами підсумкової атестації чи атестації їм надається право оскаржити їх на загальних підставах.

6.16. Результати атестації екстерна фіксуються в окремому протоколі, у правому верхньому кутку якого зазначено: «Екстернат».

6.17. За результатами атестації на підставі рішення педагогічної ради, яке оформлюється наказом керівника навчального закладу, екстернам видаються свідоцтво про базову загальну середню освіту та атестат про повну загальну середню освіту.

6.18. Видача свідоцтва про базову загальну середню освіту, атестата про повну загальну середню освіту реєструється у книзі обліку цих документів. Запис про видачу свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту заноситься у книгу в графі «Рік вступу до даного закладу» — «екстерн».

6.19. Екстерни, які пройшли атестацію на атестат про повну загальну середню освіту, золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» не нагороджуються.

7. Атестація за результатами річного оцінювання

7.1. Атестація учнів загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів для хворих дітей у період їх перебування у цих закладах, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з наслідками поліомієліту і церебральним паралічем, складними порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, глухих і зі слабим слухом, сліпих і слабозорих, а також учнів вечірніх (змінних) спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих і слабозорих, глухих і зі слабим слухом здійснюється на основі річного оцінювання у випускному класі.

7.2. Учні, які за станом здоров'я звільняються від атестації, мають право атестуватися за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Для проходження атестації в цьому випадку необхідно подати до комісії такі документи:

- 1) заява батьків учня або осіб, які їх замінюють;
- 2) довідка лікарсько-контрольної комісії, завірена печаткою лікувальної установи.

7.3. За рішеннями Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки, охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій учні, які проживають (проживали) у зонах безумовного чи гарантованого добровільного відселення у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС та зонах стихійного лиха, можуть бути атестовані за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Підставою для звільнення від атестації є рішення педагогічної ради, видається наказ керівника навчального закладу.

7.4. Учні випускних класів, які беруть участь у міжнародних олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах, виставках, що мають статус міжнародних і проходять у період атестації, атестуються за результатами річного оцінювання.

7.5. Учасники міжнародних олімпіад, спортивних змагань, конкурсів, призери III та учасники IV етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук звільняються від атестації з предметів, з яких вони стали призерами. До атестата про повну загальну середню освіту виставляється з цих предметів підсумкова оцінка 12 балів.

7.6. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до олімпіад, змагань, конкурсів, які мають статус міжнародних, звільняються від атестації; підсумкові оцінки їм виставляються за результатами річного оцінювання.

8. Апеляційні комісії. Подання та розгляд апеляцій

8.1. Для забезпечення об'єктивного проведення атестації відповідними органами управління освітою створюються апеляційні комісії з кожного предмета.

8.2. Чисельність і склад апеляційних комісій затверджуються відповідними органами управління освітою органів місцевого самоврядування або виконавчої влади.

8.3. Результати атестації можуть бути оскаржені до апеляційної комісії учнями, їх батьками або особами, які їх замінюють, протягом 10 днів після її проведення.

9. Контроль за дотриманням вимог проведення атестації

9.1. Контроль за дотриманням вимог організації та проведення атестації покладається на відповідні органи управління освітою.

9.2. Наслідки проведення атестації щорічно до 15 липня узагальнюються та аналізуються відповідними органами управління освітою.

9.3. Узагальнена інформація Міністерству освіти і науки України подається відповідними органами управління освітою до 1 серпня.

*Начальник головного управління змісту освіти
П. Б. Полянський*

Про затвердження Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні»

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 13 грудня 2000 р. № 584*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р. за № 924/5145*

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про загальну середню освіту» та з метою забезпечення належної організації та проведення нагородження випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» наказую:

1. Затвердити Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні» (додається).

2. Визнати таким, що втратило чинність, Положення про золоту медаль «За особливі успіхи у навчанні» та про срібну медаль «За успіхи у навчанні», затверджене наказом Міністерства освіти України від 03.02.98 № 33 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 04.02.98 за № 71/2511.

3. Міністру освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні» до відома місцевих органів управління освітою та керівників навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності і забезпечити виконання вимог цього Положення.

4. Надрукувати даний наказ в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки».

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

*Міністр
В. Г. Кремень*

Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні»

*Затверджено
наказом Міністерства освіти
і науки України
від 13 грудня 2000 р. № 584*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р. за № 924/5145*

1. Загальні положення

1.1. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про загальну середню освіту» для учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти встановлюються різні види морального стимулювання за високі досягнення у навчанні.

1.2. Нагородження золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» (далі — Золота медаль) та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» (далі — Срібна медаль) є видом морального стимулювання випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти (далі — навчальні заклади) усіх типів і форм власності.

1.3. З метою стимулювання випускників навчальних закладів, здійснення контролю щодо об'єктивності оцінювання їх досягнень за підсумками навчання у 10 (11)-х класах рішенням педагогічної ради визначаються претенденти на нагородження Золотою або Срібною медалями.

2. Вимоги до претендентів на нагородження Золотою або Срібною медалями

2.1. Золотою медаллю нагороджуються випускники навчальних закладів, які за період навчання у 10, 11 (12)-х класах досягли високих успіхів у навчанні і за результатами семестрового, річного оцінювання та державної підсумкової атестації мають досягнення у навчанні (10, 11, 12 балів) з предметів навчального плану.

2.2. Срібною медаллю нагороджуються випускники навчальних закладів, які за період навчання у 10, 11 (12)-х класах досягли високих успіхів у навчанні і за результатами семестрового, річного оцінювання та державної підсумкової атестації мають досягнення у навчанні (10,

11, 12 балів) та достатній рівень (не нижче 8 балів) не більше ніж з двох предметів навчального плану.

2.3. Рішення про представлення випускників загальноосвітніх навчальних закладів до нагородження Золотою або Срібною медалями приймається на спільному засіданні педагогічної ради та ради навчального закладу, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом директора навчального закладу.

Спільне засідання вважається правочинним, якщо в ньому беруть участь не менше половини від кількісного складу педагогічної ради й ради навчального закладу.

2.4. Учні, які продовжують здобувати повну загальну середню освіту в професійно-технічних та вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації, за умов дотримання п. 2.1, 2.2 цього Положення, нагороджуються Золотою та Срібною медалями.

Рішення про представлення випускників професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації до нагородження Золотою або Срібною медалями приймається педагогічною радою, погоджується з відповідним органом управління освітою й затверджується наказом директора навчального закладу.

2.5. Підвищення результатів семестрового та річного оцінювання шляхом переатестації не дає підстав для нагородження випускників Золотою або Срібною медалями.

2.6. Претенденти на нагородження Золотою або Срібною медалями не можуть бути звільнені від державної підсумкової атестації.

2.7. Особи, які державну підсумкову атестацію здійснювали екстерном, не можуть нагороджуватися Золотою або Срібною медалями.

3. Особливі умови нагородження

За рішенням Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій за умов дотримання вимог пунктів 2.1, 2.2 цього Положення можуть нагороджуватися Золотою або Срібною медалями випускники, які:

- звільнені за станом здоров'я від занять з фізичної культури, трудового навчання, допризовної підготовки або зараховані до спеціальної групи занять з фізичної культури;
- згідно з наказом Міністерства освіти і науки України під час проведення державної підсумкової атестації брали участь у міжнародних заходах: олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах або у весняних відбірково-тренувальних зборах для підготовки до олімпіад;
- звільнені від державної підсумкової атестації з відповідного предмета як призери IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт Малої академії наук;
- перебували на навчанні за індивідуальною формою і прискорено опанували програмовий матеріал за курс повної загальної середньої освіти.

4. Контроль за дотриманням вимог щодо присудження медалей

Контроль за правильністю присудження Золотої та Срібної медалей покладється на Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, які здійснюють:

- вибіркові перевірки документації навчальних закладів щодо виконання навчальних планів і програм та відповідності оцінювання досягнень у навчанні претендентів на нагородження згідно з вимогами пунктів 2.1, 2.2 цього Положення;
- організацію перевірки письмових робіт претендентів на нагородження Золотою або Срібною медалями.

5. Нагородження випускників навчальних закладів

Випускникам навчальних закладів, нагородженим Золотою або Срібною медалями, на урочистих зборах із залученням представників громадськості вручаються документ про повну загальну середню освіту особливого зразка та відповідна медаль.

*Начальник департаменту розвитку дошкільної,
загальної середньої та позашкільної освіти*
В. П. Романенко

Типове положення про атестацію педагогічних працівників України

*Затверджено
наказом Міністерства освіти України
від 20 серпня 1993 р. № 310*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
2 грудня 1993 р. за № 176*

Зміни тексту: Наказ Міносвіти №419 01.12.1998

(У тексті Положення слова «загальноосвітні навчально-виховні заклади» замінено на «загальноосвітні навчальні заклади», «зклади освіти» — на «навчальні заклади»; «тарифний розряд» — «посадовий оклад (ставка заробітної плати)»; «педагогічні училища, технікуми» — «вищі навчальні заклади I—II рівня акредитації»; «керівник допризовної підготовки» — «викладач допризовної підготовки»)

I. Загальні положення

1.1. Атестація педагогічних працівників — це визначення їх відповідності зайнятій посаді, рівню кваліфікації, залежно від якого та стажу педагогічної роботи їм встановлюється кваліфікаційна категорія, та відповідний посадовий оклад (ставка заробітної плати) в межах схеми посадових окладів.

(пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

1.2. Атестація педагогічних працівників проводиться відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 54) з метою активізації їх творчої професійної діяльності, стимулювання безперервної фахової та загальної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання і виховання, забезпечення соціального захисту компетентної педагогічної праці.

(пункт змінено: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

1.3. Атестація базується на принципах демократизму, загальності, всебічності, систематичності, колегіальності, доступності та гласності, безперервної освіти і самовдосконалення, морального і матеріального заохочення. Умовою атестації педагогічного працівника є наявність фахової освіти та володіння ним державною мовою в обсязі, необхідному для виконання його професійних обов'язків, згідно з Конституцією України (ст. 10) та із Законом «Про мови в Українській РСР».

(пункт змінено: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

1.4. Атестація здійснюється на основі комплексної оцінки рівня кваліфікації педагогічної майстерності, результатів їхньої педагогічної діяльності шляхом проведення контрольних робіт, «зрізів знань учнів», тестування; відвідування уроків, позакласних заходів; здійснення аналізу освітнього процесу в загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладах з урахуванням думки батьків, учнів та вихованців.

(пункт змінено: наказ Міністерства ЛЬ 419 01.12.1998)

1.5. Дане Типове положення діє на підставі Закону України «Про освіту» і визначає порядок атестації педагогічних працівників навчально-виховних закладів незалежно від відомчого підпорядкування та форм власності.

II. Педагогічні працівники, які підлягають атестації

2.1. Атестація на відповідність посаді з установленням однієї з кваліфікаційних категорій, а за умов, зазначених у пункті 5.5 розділу V Типового положення, із присвоєнням педагогічного звання, підлягають педагогічні працівники з вищою освітою: вчителі та викладачі всіх спеціальностей, вчителі-дефектологи, вихователі, вихователі-методисти, логопеди, завідувачі логопедичними пунктами, методисти, музичні, художні керівники, інструктори з фізичної культури, праці, слухових кабінетів, концертмейстери, педагоги-організатори, соціальні педагоги, практичні психологи дошкільних, загальноосвітніх, професійних, позашкільних навчально-виховних закладів, інтернатів при школах, шкіл-інтернатів різних типів, загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, приймальників-розподільників для неповнолітніх, виховно-трудова колоній, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів і майстерень трудового навчання та професійної орієнтації учнів, міжшкільних комп'ютерних центрів, вищих навчальних закладів I—II рівня акредитації, коледжів, ліцеїв, навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (крім тих, які за оплатою праці прирівняні до вищих навчальних закладів), районних, міських методичних кабінетів (центрів), закладів охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури, а також педагогічні працівники підприємств та організацій, інших навчально-виховних закладів.

(пункт змінено: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

2.2. Педагогічні працівники, які закінчили вищі навчальні заклади I—II рівня акредитації та інші навчальні заклади еквівалентного рівня або мають загальну середню освіту, зазначені у пункті 2.1 розділу II Типового положення та незалежно від освіти: майстри виробничого навчання, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи, культорганізатори, акомпаніатори, екскурсоводи, інструктори

з туризму, старіш вожаті атестуються на відповідність посаді, яку займають, з визначенням посадового окладу (ставки заробітної плати).

Майстри виробничого навчання, старші вожаті, військові викладачі допризовної підготовки можуть атестуватись на присвоєння педагогічного звання.

2.3. Керівники навчально-виховних закладів, працівники органів управління освітою, які мають педагогічне навантаження, працюючі пенсіонери, в тому числі на умовах строкового договору, педагоги, для яких навчально-виховні заклади не є основним місцем роботи, атестуються на загальних підставах.

2.4. Атестації не підлягають педагогічні працівники, які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи до 3 років; перебувають на довготривалому лікуванні. Педагогічні працівники, які мають необхідний стаж безпосередньої педагогічної роботи й раніше проходили атестацію та прийняті на роботу в поточному навчальному році, а також ті, хто навчається у вищому навчальному закладі, атестуються за їхнім бажанням.

Для педагогічних працівників, які прибули із зарубіжних країн, за наявності відповідних державних міжнародних угод з Україною, в порядку винятку, з ініціативи адміністрації навчального закладу та на підставі рішення атестаційної комісії можуть бути підтверджені рішення атестаційних комісій за попереднім місцем роботи.

(пункт у новій редакції: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

2.5. За педагогічними працівниками, які знаходяться у відпустках по вагітності, родах і догляду за дитиною (ст. 179 КЗпП України) зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, чинність яких продовжується після виходу на роботу до наступної атестації на загальних підставах. Час перебування в даних відпустках вилучається з міжатестаційного періоду.

(пункт у новій редакції: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

2.6. Педагогічні працівники, які викладають два й більше предметів, атестуються з того предмета, з якого мають педагогічне навантаження за фахом освіти. Оплата у відповідності із встановлено внаслідок атестації категорією поширюється на все педагогічне навантаження до наступної атестації.

(розділ доповнено пунктом: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

Безпосередньою педагогічною роботою є навчальна, викладацька, виховна, методична діяльність на посадах, зазначених у пунктах 2.1, 2.2 розділу II Типового положення та на посадах керівних працівників навчально-виховних закладів.

III. Види атестації та її періодичність

3.1. Атестація педагогічних працівників поділяється на чергову та позачергову.

3.2. Чергова атестація проводиться один раз у п'ять років згідно з графіком, складеним безпосередньо в навчально-виховному закладі.

Педагогічним працівникам, які пройшли чергову атестацію, визначається відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають, встановлюється або підтверджується (не підтверджується) одна з кваліфікаційних категорій, визначається посадовий оклад (ставка заробітної плати), а також може бути присвоєне, підтверджене (не підтверджене) педагогічне звання.

Не розглянуті атестаційною комісією (не підтверджені або не змінені) протягом 5-ти років з дня встановлення (присвоєння) кваліфікаційної категорії, посадові оклади (ставки заробітної плати), педагогічні звання втрачають чинність.

Якщо педагогічні працівники з поважних або незалежних від них причин не можуть пройти чергову атестацію, то за погодженням з атестаційною комісією вищого рівня термін дії попереднього рішення атестаційної комісії при навчальному закладі може бути подовженим на один рік.

(пункт доповнено абзацом; наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

Педагогічним працівникам, які відмовились від чергової атестації, встановлюється кваліфікаційна категорія на ступінь нижча від тієї, яку вони мали за наслідками попередньої атестації (кваліфікаційна категорія «спеціаліст» у даному разі залишається без змін); працівникам, для яких не передбачені кваліфікаційні категорії, визначається оплата праці за нижчим посадовим окладом (ставкою заробітної плати); для працівників з педагогічним званням припиняється чинність відповідного звання. Не допускається відмова від атестації педагогічних працівників, щодо яких постало питання про їх невідповідність займаній посаді.

3.3. Позачергова атестація проводиться не раніше як через рік з дня видання керівником навчального закладу, органом державного управління освітою відповідного наказу за підсумками атестації після попередньої атестації для осіб, які:

(абзац змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

- виявили бажання підвищити раніше встановлену їм кваліфікаційну категорію (для працівників, яким не передбачені кваліфікаційні категорії, — підвищити посадовий оклад (ставку заробітної плати);
- порушили питання про присвоєння їм педагогічного звання за умов, зазначених у пункті 5.5 розділу V Типового положення;
- знизили в міжатестаційний період рівень своєї професійної діяльності (за наявності аргументованого подання керівника або ради навчально-виховного закладу).

Для осіб, які раніше не атестувались, позачергова атестація допускається за умови роботи в даному навчально-виховному закладі не менше року. Ця вимога не поширюється на педагогічних працівників, які мають вчені звання або наукові ступені за наявності трирічного науково-педагогічного стажу.

За педагогічними працівниками загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів, які переходять на викладацьку роботу до вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації або професійно-технічних навчальних закладів, зберігається присвоєна їм кваліфікаційна категорія, педагогічне звання до наступної атестації. Така ж умова поширюється й на викладачів вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації, педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, які переходять працювати до загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів.

(пункт доповнено абзацом: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

3.4. Атестація педагогічних працівників, у тому числі зазначених у пункті 2.2 розділу II Типового положення, передбачає попереднє (не рідше одного разу на п'ять років) підвищення кваліфікації на засадах вільного вибору змісту, програм, форм навчання, організацій та уста-

нов, акредитованих в установленому порядку на здійснення підвищення кваліфікації.

(пункт змінено: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

3.5. Педагогічні працівники з науковим ступенем, вченим званням, які підлягають черговій атестації та працюють у навчальних закладах, мають право на підтвердження чи присвоєння кваліфікаційної категорії, педагогічного звання без проходження курсового підвищення кваліфікації.

(розділ доповнено пунктом: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

IV. Кваліфікаційні категорії та педагогічні звання

4.1. За наслідками атестації встановлюються такі кваліфікаційні категорії:

- «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», «спеціаліст вищої категорії»;
- присвоюються педагогічні звання:
- «старший учитель», «старший викладач», «старший військовий керівник», «майстер виробничого навчання I категорії», «майстер виробничого навчання II категорії», «вчитель-методист», «викладач-методист», «військовий керівник-методист», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист».

V. Загальні вимоги до кваліфікаційних категорій та педагогічних звань

5.1. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіють ефективними формами і методами організації навчально-виховного процесу, забезпечують високу результативність, якість своєї праці.

Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 8 років. Як виняток цей стаж може бути скорочений до 5 років. Для педагогічних працівників з вченими званнями та науковими ступенями враховується стаж їх безпосередньої педагогічної роботи у вищому навчальному закладі.

5.2. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст I категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили ґрунтовний рівень професіоналізму, добре володіють ефективними формами і методами педагогічної діяльності, досягли значних результатів у вирішенні навчально-виховних завдань.

Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 5 років.

5.3. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст II категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили достатній рівень професіоналізму, використовують сучасні форми і методи навчання та виховання, досягли вагомих результатів у педагогічній діяльності.

Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 3 років.

5.4. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст» підтверджується педагогічним працівникам, які професійно компетентні, забезпечують нормативні рівні і стандарти навчання та виховання.

5.5. Педагогічне звання «старший учитель» може присвоюватись педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» або «спеціаліст I категорії», а за наявності освіти в обсязі вищого навчального закладу I—II рівня акредитації та ін-

шого навчального закладу еквівалентного рівня — стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років та найвищий відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати).

Педагогічне звання «старший викладач» може присвоюватись педагогічним працівникам, яким встановлено кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», «спеціаліст I категорії».

Педагогічне звання «військовий керівник-методист» може присвоюватись педагогічним працівникам з вищою освітою; педагогічні звання «старший військовий керівник», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист» — педагогічним працівникам з вищою освітою і освітою в обсязі вищого навчального закладу I—II рівня акредитації та іншого навчального закладу еквівалентного рівня.

Педагогічне звання «майстер виробничого навчання I категорії» може присвоюватись майстрам виробничого навчання, яким встановлено найвищий посадовий оклад (ставку заробітної плати), та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років і, як правило, вищу освіту; педагогічне звання «майстер виробничого навчання II категорії» — майстрам виробничого навчання, яким встановлено вищий посадовий оклад (ставку заробітної плати), та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 5 років.

Зазначені педагогічні звання присвоюються педагогічним працівникам, які досягли високого професіоналізму в роботі, систематично використовують прогресивний педагогічний досвід, беруть активну участь у його поширенні, надають практичну допомогу у становленні молодих педагогів, постійно працюють над своїм фаховим самовдосконаленням.

5.6. Педагогічні звання «вчитель-методист», «викладач-методист» присвоюються педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», відповідають вимогам для присвоєння звань «старший учитель», «старший викладач», а також запроваджують у навчально-виховний процес ефективні форми і методи роботи, узагальнюють передовий педагогічний досвід, беруть активну участь у розробленні шкільного компонента змісту освіти, діяльності професійних педагогічних об'єднань, асоціацій, надають практичну допомогу педагогічним працівникам інших навчально-виховних закладів в освоєнні досвіду провідних педагогів і мають власні методичні розробки, які пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами відповідного рівня.

(пункт змінено: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

5.7. При визначенні посадового окладу (ставки заробітної плати) має враховуватись професійна компетентність, стаж та якість педагогічної роботи.

5.8. При встановленні кожної із зазначених кваліфікаційних категорій або посадового окладу (ставки заробітної плати), присвоєнні педагогічних звань враховуються державні нагороди, рівень моральних якостей та загальної культури педагогічного працівника, володіння державною мовою відповідно до Закону «Про мови в Українській РСР».

5.9. Педагогічним працівникам, які не мають відповідної фахової освіти й прийняті на роботу в навчальні заклади до 1996 р. (набуття чинності Законом України «Про освіту» в редакції від 23 березня 1996 р.) та володіють достатнім практичним досвідом роботи, якісно і в повному обсязі виконують свої посадові обов'язки, за умови проходження відповідного підвищення кваліфікації (для вчителів загальноосвітніх

навчальних закладів з предмета викладання) за рішенням атестаційної комісії при Міністерстві освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, а також при відповідних центральних органах управління навчальними закладами, як виняток, може присвоюватись кваліфікаційна категорія: вища — за наявності стажу роботи на займаній посаді не менше 8 років; перша — 6 років; друга — 5 років.

З уведенням у дію нової редакції Закону України «Про освіту» даний пункт поширюється на працівників, запрошених у навчальні заклади для викладання курсів або предметів, з яких не готувалися або не готуються фахівці у вищих педагогічних навчальних закладах.

(розділ доповнено пунктом: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

5.10. Педагогічним працівникам, які припинили педагогічну діяльність у зв'язку зі скороченням штатів, ліквідацією навчального закладу, виходом на пенсію, переходом на роботу до органів управління освітою чи методичну роботу в системі освіти, у випадках відновлення ними роботи за фахом у навчальних закладах зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, набуте раніше, чинність яких продовжується не більше ніж на один рік з наступною атестацією на загальних підставах.

(розділ доповнено пунктом: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

VI. Атестаційні комісії

6.1. Атестація педагогічних працівників проводиться атестаційними комісіями, що створюються при:

- навчально-виховних закладах, незалежно від відомчої підпорядкованості та форми власності;
- місцевих органах державного управління освітою, Міністерстві освіти Республіки Крим, міністерствах і відомствах України, що мають навчально-виховні заклади.

Атестаційні комісії створюються щороку до 20 вересня і наділяються повноваженнями на весь навчальний рік.

Кількість і персональний склад атестаційної комісії при навчально-виховному закладі, органі державного управління освітою визначається і затверджується наказом їх керівника за погодженням з радою та комітетом профспілки навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою.

Педагогічні працівники малокомплектних навчально-виховних закладів атестуються атестаційними комісіями при базових навчально-виховних закладах або районних, міських органах державного управління освітою. Перелік цих установ визначається відповідними місцевими органами державного управління освітою.

6.2. Атестаційна комісія створюється в складі: голови (керівника навчально-виховного закладу, органу управління освітою), його заступника, секретаря, членів комісії (заступника керівника навчально-виховного закладу, представника органу управління освітою, методичної служби, члена профспілкового комітету навчального закладу або члена виборного профспілкового органу відповідного рівня в районній, міській або обласній атестаційних комісіях, фахових асоціацій, голів методичних об'єднань, найбільш кваліфікованих і авторитетних педагогів, членів органів громадського самоврядування в системі освіти).

(пункт змінено: наказ Міністерства № 419 01.12.1998)

VII. Повноваження атестаційної комісії

7.1. Атестаційна комісія узагальнює результати вивчення професійної діяльності, підвищення фахової компетентності та загальної культури педагогічного працівника, який атестується, забезпечує об'єктивність експертних оцінок, дотримання основних принципів; атестації педагогічних працівників.

7.2. Атестаційна комісія при навчально-виховному закладі;

- атестує і приймає рішення про відповідність (відповідність за умови, невідповідність) педагогічного працівника займаній посаді, встановлює, підтверджує (не підтверджує) одну із кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», визнає відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати);
- приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при районному (міському) органі державного управління освітою, а для педагогічних працівників професійних навчально-виховних закладів, коледжів, технікумів, освітніх установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів — перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління освітою, що мають зазначені навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії», присвоєння, підтвердження (не підтвердження) педагогічного звання, а також про відповідне моральне і матеріальне заохочення (нагородження грамотою, відзначення премією тощо).

7.3. Атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління освітою:

- атестує педагогічних працівників районного (міського) методичного кабінету (центру); приймає рішення про їх відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають; встановлює, підтверджує (не підтверджує) їм одну з кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії». За поданням атестаційних комісій при навчально-виховних закладах атестує педагогічних працівників на кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» та присвоює, підтверджує (не підтверджує) педагогічне звання;
- приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління освітою, що мають навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам районного (міського) методичного кабінету (центру) кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії»;
- у двотижневий термін розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій навчально-виховних закладів.

Для компетентного здійснення своїх повноважень атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління освітою може створювати експертні групи із числа фахівців тієї галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

7.4. Атестаційна комісія при Міністерстві освіти Республіки Крим, управліннях освіти обласних, Київської, Севастопольської міських держадміністрацій:

- розглядає клопотання атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою, професійних навчально-ви-

ховних закладах, вищих навчальних закладах I—II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів і приймає рішення про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії» та відповідного педагогічного звання;

- узгоджує пропозиції атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою щодо продовження терміну дії попередніх рішень атестаційних комісій загальноосвітніх навчальних закладів;
(пункт доповнено абзацом: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)
- приймає рішення і порушує клопотання перед Міністерством освіти, міністерствами і відомствами України про моральне заохочення атестованих педагогічних працівників;
- розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою, професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах I—II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Для компетентного здійснення своїх повноважень дані атестаційні комісії можуть створювати експертні групи з числа фахівців тієї галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

Рішення цієї комісії є остаточним.

Аналогічна компетенція атестаційних комісій міністерств, відомств, що мають в своєму підпорядкуванні навчально-виховні заклади, визначається відповідними міністерствами, відомствами.

VIII. Порядок проведення атестації

8.1. До 20 вересня поточного року керівник навчально-виховного закладу знайомить педагогічний колектив з наказом про створення атестаційної комісії та атестацію педагогічних працівників у поточному навчальному році.

8.2. До 10 жовтня атестаційна комісія приймає:

а) заяву від педагогічних працівників щодо проходження чергової або позачергової атестації;

б) заяву про відмову від чергової атестації.

У заяві, крім основних даних, зазначаються результати попередньої атестації та кваліфікаційна категорія або педагогічне звання, на яке претендує педагогічний працівник.

в) подання керівника або ради навчально-виховного закладу про позачергову атестацію педагогічних працівників, рівень навчально-виховної або методичної роботи яких нижчий від вимог, що пред'являються до кваліфікаційної категорії, встановленої їм за результатами попередньої атестації.

8.3. До 20 жовтня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає подані документи, затверджує графік проведення атестації і доводить його під розписку до відома осіб, які атестуються. Педагогічним працівникам, які підлягають черговій атестації, але не претендують на підвищення кваліфікаційної категорії чи посадового окладу (ставки заробітної плати), присвоєння більш високого педагогічного звання, визначених за результатами попередньої атестації, і не мають претензій до своєї роботи з боку керівників навчально-виховного закладу, батьків, учнів, атестаційна комісія може підтвердити встановлену

їм кваліфікаційну категорію або посадовий оклад (ставку заробітної плати), педагогічне звання, що оформляється протоколом.

8.4. До 20 березня поточного навчального року атестаційна комісія при навчально-виховному закладі завершує вивчення роботи педагогічних працівників і оформляє атестаційні листи у двох примірниках за формою, що додається. Результати підвищення кваліфікації педагогічним працівникам враховуються на підставі поданого посвідчення.

8.5. Керівники установ та органів освіти повинні не пізніше як за 10 днів до засідання атестаційної комісії ознайомити педагогічних працівників з їх атестаційними листами (під розписку).

8.6. До 20 квітня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає атестаційні листи, заслуховує працівників, які атестуються. На підставі всебічного розгляду наслідків їх педагогічної роботи, рівня фахової підготовки і професійної компетентності, рейтингу серед працівників районного (міського) методичного об'єднання (асоціації), оцінки працівникам педагогічного колективу навчально-виховного закладу, думки батьків, учнів приймає одне з рішень: «відповідає посаді, яку займає», «відповідає посаді, яку займає, за умови виконання певних рекомендацій», «не відповідає посаді, яку займає», встановлює (підтверджує, не підтверджує) відповідну кваліфікаційну категорію, присвоює (підтверджує, не підтверджує) педагогічне звання; встановлює (підтверджує, не підтверджує) посадовий оклад (ставку заробітної плати) працівникам, зазначеним у пункті 2.2 розділу II Типового положення, вносить пропозиції до заочнення педагогічних працівників.

8.7. З усіх питань, пов'язаних з атестацією, атестаційна комісія приймає рішення таємним голосуванням, порядок якого визначається самою комісією. Воно вважається дійсним, якщо в засіданні комісії брало участь не менше 2/3 її членів. Результати голосування визначаються простою більшістю голосів присутніх членів атестаційної комісії. У разі однакової кількості голосів «за» і «проти» приймається рішення на користь працівника, який атестується. Якщо при голосуванні не підтверджена кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставка заробітної плати), на який претендував педагогічний працівник, йому встановлюється кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставку заробітної плати) до фактичного рівня професійної діяльності, визначеного атестаційною комісією. Працівник, який є членом атестаційної комісії, атестується на загальних підставах.

8.8. У випадку неявки педагогічного працівника, який атестується, на засідання атестаційної комісії без поважних причин комісія після з'ясування причин неявки може провести атестацію у його відсутності.

8.9. Результати атестації (рішення, рекомендації) повідомляються атестованому працівникові на даному засіданні, оформляються протоколом за підписом голови та секретаря атестаційної комісії, заносяться до атестаційного листа. Атестаційний лист, заява або подання адміністрації про позачергову атестацію, копія кваліфікаційного посвідчення про підвищення кваліфікації зберігається в особовій справі педагогічного працівника.

Другий примірник атестаційного листа не пізніше тижневого строку вручається (під розписку) атестованому працівникові.

ІХ. Реалізація рішень атестаційної комісії

9.1. За результатами атестації керівник навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою видає наказ, який у тижневий строк доводиться до відома атестованого, колективу та подається в бухгалтерію для нарахування педагогічному працівникові заробітної плати згідно із встановленим посадовим окладом (ставкою заробітної плати) з дня прийняття рішення атестаційної комісії. При зміні місця роботи педагогічному працівникові атестаційний лист є підставою для тарифікації його за новим місцем роботи.

9.2. У разі незгоди з рішенням атестаційної комісії при навчально-виховному закладі педагогічний працівник має право у двотижневий строк з дня вручення йому атестаційного листа звернутись із скаргою до атестаційної комісії вищого рівня (відповідно до компетенції, визначеної у розділі VII Типового положення). Подана скарга розглядається в двотижневий строк від дня її надходження.

Рішення атестаційної комісії вищого рівня є підставою для скасування попереднього і видачі нового наказу про встановлення (підтвердження, не підтвердження) працівникові відповідної кваліфікаційної категорії, посадового окладу (ставки заробітної плати) чи присвоєння (підтвердження, не підтвердження) педагогічного звання з дня прийняття рішення атестаційною комісією навчально-виховного закладу (органу державного управління освітою), дії якої оскаржувались.

9.3. Питання, пов'язані зі звільненням або переведенням на іншу роботу педагогічного працівника за результатами атестації, вирішуються керівником відповідного навчально-виховного закладу в двомісячний строк з дня прийняття рішення атестаційної комісії. В разі оскарження рішення атестаційної комісії розірвання трудового договору може бути здійснене лише після його розгляду атестаційною комісією вищого рівня, рішення якої є остаточним. Строк розгляду скарги не враховується у визначений двомісячний термін реалізації рішення. Після закінчення зазначеного строку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації не допускається.

9.4. У випадку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації у його трудову книжку вноситься запис з посиланням на пункт 2 статті 40 Кодексу законів про працю України. Трудові спори з питань звільнення з роботи педагогічних працівників за підсумками атестації розглядаються відповідно до чинного законодавства.

Положення розроблене авторським колективом у складі: Болтівець С. І., Ковганич В. В., Красноголовець О. М., Луговий В. І., Міненко А. М., Нікітенко О. І., Пушенко О. Г., Северчук Л. М.

Додаток до Типового положення про атестацію педагогічних працівників України

Атестаційний лист

1. Прізвище, ім'я, по батькові _____
2. Рік народження _____ 3. Освіта _____
3. Спеціальність за дипломом _____
4. Стаж безпосередньої педагогічної роботи _____
5. Місце роботи _____
6. Посада _____
7. Державні нагороди, звання _____

8. Форма та результати підвищення кваліфікації протягом останніх 5 років за посвідченням _____

9. Результати попередньої атестації _____

10. Характеристика якості виконання посадових обов'язків, результативності навчально-виховної роботи, загальної і професійної культури адміністрацією установи _____

Керівник установи _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. Оцінка професійної діяльності, загальної культури, моральних якостей:

а) педагогічною радою _____

Голова педагогічної ради _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

б) батьками, учнями _____

Голова ради установи _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

в) методичним об'єднанням (асоціацією) _____

Голова методичного об'єднання (асоціації) _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

I. Рішення атестаційної комісії

(найменування установи, органу освіти)

Атестаційна комісія вирішила: _____

Голова атестаційної комісії _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Секретар атестаційної комісії _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

II. Рішення атестаційної комісії (яка встановлює категорію «спеціаліст вищої категорії»)

(найменування установи, органу освіти)

Атестаційна комісія вирішила: _____

Голова атестаційної комісії _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Секретар атестаційної комісії _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

М. П.

Дата

Про проведення державної підсумкової атестації з фізики в 11 (12) класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2001/2002 навчальному році

*Міністерство освіти Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних,
Київської та Севастопольської
міських державних адміністрацій
№ 1/ 9 – 90 від 21.02.2002*

Міністерство освіти і науки України повідомляє, що згідно з «Положенням про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 14.12.2000 р. № 558 та зареєстрованим у Мін'юсті України 19.12.2000р. за № 925/5146, листом Міністерства освіти і науки України «Про закінчення 2001/2002 навчального року та проведення державної підсумкової атестації учнів загальноосвітніх навчальних закладів» №1/9-41 від 31.01.2002 р. визначено порядок проведення державної підсумкової атестації з фізики за вибором учнів.

У цьому навчальному році державна підсумкова атестація з фізики може проводитися за трьома формами:

- усно (за білетами);
- письмово;
- у формі захисту учнівських дослідницьких робіт.

1. Державна підсумкова атестація у усній формі проводиться за білетами, що включають три запитання, два з яких – теоретичні, третє має практичну спрямованість (розв'язання задачі із вказаної теми чи виконання лабораторної роботи). Роботи, для виконання яких відсутнє необхідне лабораторне обладнання, можуть бути замінені на рівноцінні.

Задачі для третього запитання білетів складаються або обираються районними (міськими, шкільними) методичними об'єднаннями вчителів (окремими вчителями) і погоджуються з директором (заступником директора) загальноосвітнього навчального закладу. Для формування набору задач бажано орієнтуватися на навчальний посібник «Збірник різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з фізики» за ред. І. Гельфгата, «Гімназія», Харків, 2002 (задачі достатнього або високого рівнів).

На підготовку відповіді учневі відводиться до 30 хвилин. В окремих випадках (для розв'язку задачі чи виконання лабораторної роботи) час може бути збільшений. За цей час учень має записати на дошці необхідні формули, графіки тощо. Задача або лабораторна робота виконуються на окремому аркуші, який передається для перевірки членам комісії під час відповіді.

2. Атестація у письмовій формі відбувається за «Збірником різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з фізики» за ред. І. Гельфгата, «Гімназія», Харків, 2002. На її проведення відводиться до 2,5 астрономічних годин. Відлік часу починається з моменту початку роботи учнів над завданнями.

Атестаційні завдання для державної підсумкової атестації у письмовій формі складають Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у необхідній кількості варіантів.

Атестаційне завдання складається з 6-ти запитань початкового, 6-ти запитань середнього, 3-х запитань достатнього і 2-х запитань високого рівнів, що мають охопити всі теми шкільного курсу фізики. Для цього у збірнику весь зміст шкільного курсу фізики поділено на 16 тем, а до атестаційного бланку внесено 17 запитань. Для кожного учня формується окремий варіант атестаційного завдання. Номери запитань заносяться до атестаційного бланка. Перед початком атестації учні по чергово вибирають бланки (як білети), після цього записують у них прізвище, ім'я по батькові, клас, в якому навчаються.

Запитання початкового, середнього і достатнього рівнів подано у формі тестів з однією правильною відповіддю. Завдання високого рівня є завданням з «відкритою» відповіддю, тобто якісною чи розрахунковою задачами.

Виконання кожного завдання початкового рівня оцінюється в 1 бал, середнього рівня — у 2 бали, достатнього рівня — у 3 бали, високого рівня, в залежності від рівня його складності, — у 4 або 5 балів (вказано у збірнику). Максимальна сума балів, яку може набрати учень, виконавши правильно всі завдання, становить 36 балів. Для виставлення оцінки потрібно користуватися таблицею:

Оцінка	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Бали	11-2	33-4	55-6	77-10	111-14	115-18	119-21	220-24	225-27	228-30	331-33	334-36

Під час атестації учні не можуть користуватися додатковою літературою (таблицями, посібниками тощо), оскільки всі необхідні для відповіді дані наведено у збірнику.

3. Державну підсумкову атестацію у формі захисту учнівських дослідницьких робіт можуть проходити учні, які за результатами навчального року мають навчальні досягнення з фізики достатнього або високого рівнів.

До учнівських дослідницьких робіт належать проектно-конструкторські, раціоналізаторські та винахідницькі роботи, дослідження тощо.

Учні, які обрали цю форму атестації, не пізніше, ніж за місяць до її початку мають подати вчителю роботу на рецензування. Тема роботи обирається учнями самостійно, але вона має бути пов'язана безпосередньо з фізикою і мати інтегрований характер.

Учніська дослідницька робота має таку структуру:

- назва теми роботи;
- вступ (основна ідея, її теоретичне обґрунтування, структура запланованого дослідження);
- основна частина (використані методи, отримані результати, таблиці, графіки, фотографії, моделі, прилади, комп'ютерні програми тощо, оцінка результатів роботи та їх порівняння з відомими даними);
- висновки;
- список використаної літератури.

Під час захисту учнівської дослідницької роботи учень протягом 10 хвилин повідомляє тему роботи, стисло розкриває основні положення, робить висновки. Після цього він відповідає на запитання членів комісії.

Члени комісії під час захисту знайомляться з роботою та рецензіями на неї. Після закінчення захисту всіх робіт, члени комісії обговорюють їх результати і виставляють бали.

Оцінюванню підлягають:

- якість роботи, у т.ч. з урахуванням результатів рецензій (6 балів);
- аргументація актуальності теми дослідження (1 бал);
- чіткість, логічність, послідовність і повнота розкриття теми (2 бали);
- рівень умінь використовувати наочні матеріали (1бал);
- вичерпність відповідей (2 бали).

Пропозиції щодо підвищення ефективності проведення державної підсумкової атестації просимо надсилати до Головного управління змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

*Заступник державного секретаря
Г. Г. Науменко*

Додаток 1

Орієнтовна форма атестаційного бланку

Кутовий штамп
навчального закладу

Атестаційний бланк для державної підсумкової атестації з фізики

Прізвище, ім'я по батькові учня

11 «__» класу

профіль (напрям)

Оберіть єдину правильну відповідь і закресліть її.

№	Рівні	Номери завдань	Відповіді			
1	I		А	Б	В	Г
2			А	Б	В	Г
3			А	Б	В	Г
4			А	Б	В	Г
5			А	Б	В	Г
6			А	Б	В	Г
1	II		А	Б	В	Г
2			А	Б	В	Г
3			А	Б	В	Г
4			А	Б	В	Г

5			А	Б	В	Г
6			А	Б	В	Г
1	III		А	Б	В	Г
2			А	Б	В	Г
3			А	Б	В	Г

1	IV	
2		

(Місце для розв'язків задач високого рівня)

Підписи:

Голова комісії

Члени комісії

Про проведення державної підсумкової атестації з астрономії в 11 (12) класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2001/2002 навчальному році

*Міністерство освіти Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних, Київської
та Севастопольської міських державних адміністрацій
№ 1/9 – 91 від 21.02.2002 р.*

Міністерство освіти і науки України повідомляє, що згідно з «Положенням про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 14.12.2000 р. № 558 та зареєстрованим у Мін'юсті України 19.12.2000р. за № 925/5146, листом Міністерства освіти і науки України «Про закінчення 2001/2002 навчального року та проведення державної підсумкової атестації учнів загальноосвітніх навчальних закладів» №1/9-41 від 31.01.2002 р. визначено порядок проведення державної підсумкової атестації з астрономії за вибором учнів.

У 2001–2002 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах України державна підсумкова атестація з астрономії запроваджена вперше. Форма проведення — усно за навчальним посібником «Збірник різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з астрономії» (Казанцев А.М., Крячко І.П., видавництво «Абетка-Нова», Кам'янець-Подільський, 2002 р).

Збірник складається із завдань 4-х рівнів складності, що згруповані в 9 темах і орієнтовані на навчальну програму «Астрономія», авт. Климишин І. А., і підручник «Астрономія», авт. Климишин І. А., Крячко І. П., вид. «Знання України», Київ, 2002 р.

Атестаційне завдання для кожного учня містить 6 запитань, що добираються із збірника. З них три запитання — початкового, одне — середнього, одне — достатнього і одне — високого рівнів. В атестаційному завданні (як у білеті) проставляються номери запитань.

Наприклад: Атестаційне завдання №1.

Запитання: 1.1. 40; 2.1.26; 5.1.30; 3.2.25; 6.3. 22; 5.4.10.;

де спочатку вказується номер теми; потім — рівень складності (1 — початковий, 2 — середній, 3 — достатній, 4 — високий); потім — порядковий номер запитання.

За відсутності у навчальному закладі необхідної кількості збірників, запитання у атестаційному завданні можуть бути надруковані.

Варіанти атестаційних завдань формуються методичними об'єднаннями вчителів (районними, міськими, шкільними) або вчителями і погоджуються директором (заступником директора) загальноосвітнього навчального закладу. Перелік запитань, включених до атестаційного завдання, має охоплювати не менше 6 тем шкільного курсу астрономії.

Проведення атестації відбувається за тими ж правилами, за якими традиційно проводилися іспити за білетами: учень обирає атестаційне завдання, готується до 30 хвилин до відповіді, після чого відповідає членам комісії.

Для підготовки відповіді учень отримує «Збірник різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з астрономії», карту зоряного неба, «Астрономічний календар», дані про основні астрономічні величини (ксерокопії додатку підручника «Астрономія»).

При оцінюванні відповідей учнів необхідно користуватися критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів з астрономії (газета «Фізика», №2, 2002 р.).

Запитаннями початкового рівня перевіряють знання учнів про найпростіші астрономічні поняття, об'єкти, явища; загальновідомі історичні відомості. Відповідь на них може бути стислою, конкретною, інколи одностайною і не потребує пояснень.

Наприклад:

Запитання: Назвіть всі відомі планети Сонячної системи.

Відповідь: Учень має їх назвати у довільному порядку.

Запитання: Якою науковою працею знаменитий Микола Коперник?

Відповідь: Він побудував геліоцентричну модель світу, якою ми користуємося і сьогодні. Про нього кажуть: «Він зрушив Землю, зупинивши Сонце».

Запитання для виявлення середнього рівня навчальних досягнень учнів потребують правильного формулювання понять і явищ, встановлення найпростіших зв'язків між ними, більш поширених історичних відомостей.

Наприклад:

Запитання: Назвіть планети-гіганти Сонячної системи в залежності від їх розмірів.

Відповідь: Учень має перерахувати планети за ступенем зростання або зменшення їх розміру.

Запитання: Назвіть відомих вам астрономів минулих років.

Відповідь: Клавдій Птолемей (грецький вчений, II ст. до н.е.), побудував геоцентричну модель світу.

Галілео Галілей, (італійський вчений, XVI ст.) побудував перший телескоп, відкрив перші чотири супутники Юпітера, фази Венери.

У відповіді на запитання достатнього рівня оцінюються вміння учнів аналізувати, порівнювати, систематизувати відомості про астрономічні

поняття, явища, теорії, наводити приклади, робити висновки, користуватися зоряною картою і моделлю небесної сфери у типових ситуаціях.

Наприклад:

Запитання: Які конфігурації планет називаються елонгацією і сполученням?

Відповідь на це питання потребує:

- визначення понять «елонгація» і «сполучення»;
- схеми, яку учень має накреслити для пояснення понять;
- демонстрації за допомогою моделі небесної сфери;
- наведення прикладів.

Запитання: Чи залежить зміна пір року на Землі від відстані до Сонця?

Відповідь на це запитання потребує:

- креслення і пояснення схеми падіння сонячних променів на поверхню Землі в різних її точках;
- креслення схеми руху Землі еліптичною орбітою навколо Сонця і падіння променів на поверхню південної і північної півкуль Землі в різних точках орбіти;
- висновків щодо літніх і зимових температур на південній і північній кулях Землі.

Під час відповіді на питання високого рівня учні мають вільно послуговуватися науковою термінологією, оцінювати і застосовувати відомі зі шкільного курсу астрономії різноманітні факти і теорії, розв'язувати типові задачі, використовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях. Учні мають продемонструвати власний кругозір, вміння поєднувати знання з різних тем астрономії та інших шкільних дисциплін, а також вміння доводити власну точку зору з проблемних питань.

Наприклад:

Запитання: Поясніть, чому варто шукати життя земного типу на планетах зір, схожих на Сонце?

Відповідь має включати:

- інформацію про основні характеристики Сонця;
- пояснення виразу «життя земного типу»;
- перелік необхідних умов для виникнення життя на інших планетах;
- приклади, що доводять власну думку.

Відповівши правильно на всі запитання, учень може отримати 12 балів. Оцінювання відповідей учнів відбувається згідно таблиці:

Початковий рівень (1)		Середній рівень (2)		Достатній рівень (3)		Високий рівень (4)		Сума балів
к-ть завдань	бал за одне завдання	к-ть завдань	бал за одне завдання	к-ть завдань	бал за одне завдання	к-ть завдань	бал за одне завдання	
3	1	1	2	1	3	1	4	12

Пропозиції щодо підвищення ефективності державної підсумкової атестації з астрономії просимо надсилати до Головного управління змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

*Заступник державного секретаря
Г. Г. Науменко*

Про порядок проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів

*Міністерство освіти Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних, Київської
і Севастопольської міських державних
адміністрацій
від 07.03.2001 № 1/9—97*

Навчальні екскурсії та навчальна практика учнів запроваджуються з метою реалізації завдань загальної середньої освіти щодо посилення практичної спрямованості навчально-виховного процесу, професійно-орієнтаційної роботи з учнями, підготовки їх до активної трудової діяльності, залучення до суспільно корисної праці.

Навчальні екскурсії проводяться для учнів 1–3(4) класів з 27–28 по 31 травня протягом 4 днів тривалістю не більше 3 год на день, навчальна практика проводиться для учнів 5–8-х і 10-х класів з 31 травня по 12 червня протягом 10 днів: у 5–6-х класах по 3 години на день, 7–8 класах — по 4 години, 10-х класах — по 5 годин на день.

Зміст та форми організації навчальних екскурсій і навчальної практики визначаються адміністрацією навчального закладу в залежності від місцевих умов, специфіки та профілю навчальних закладів, потреб виробництва та інших чинників.

Ці години можна використовувати для реалізації практичної частини навчальних програм предметів навчального плану, зокрема проведення навчальних екскурсій, у т. ч. комплексних практикумів з фізики, хімії, інформатики, практичних занять на місцевості з геометрії та географії; занять у виробничих майстернях, на навчально-дослідних ділянках.

Під час навчально-виробничої практики учні можуть залучатись до різних видів суспільно корисної праці: самообслуговування, посильної участі у благоустрої навчального закладу, ремонті шкільного майна, меблів і обладнання, реставрації книг, виготовлення наочних посібників, охорони природи, пам'ятників історії та культури тощо.

При організації навчальної практики враховується зміст навчальних програм, профільність навчання. У загальноосвітніх навчальних закладах з професійним навчанням, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах години навчально-виробничої практики (повністю або частково) можна використовувати на практичні роботи по оволодінню професією (спеціальністю).

Форми організації навчальної практики можуть бути різними у залежності від її змісту, постійного чи тимчасового характеру роботи, матеріальної оснащеності, віку, підготовки учнів, кліматичних та інших особливостей. Окремі види практичних занять (навчальні екскурсії, спостереження за природою, практичні роботи на місцевості, суспільно корисна праця тощо) можуть проводитись під час навчального року.

У загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості, що мають навчально-дослідні ділянки та підсобні господарства, за виробничої потреби дозволяється за погодженням з відповідним органом управління освітою перенесення навчальної практики на літній період.

Графік проведення навчальної практики затверджується директором загальноосвітнього навчального закладу. Для її проведення залучаються педагогічні працівники в межах їх річної тарифікації з урахуванням змісту навчальних програм та характеру практики. Заняття облікуються у класних журналах. Навчальна праця учнів оцінюється за загальними критеріями оцінювання навчальних досягнень і враховується при виведенні підсумкових річних оцінок.

Необхідною умовою організації навчальної практики є дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки.

Нижче наводяться рекомендації щодо примірного розподілу часу та можливих видів навчальної практики учнів. Конкретний зміст навчальної практики визначається у навчальному закладі з урахуванням особливостей і умов його роботи, змісту навчальних програм тощо.

Клас	Навчальні предмети, тематика екскурсій та практичних занять, зміст навчальної практики	Орієнтовна кількість годин
1	Позакласне читання, математика	3
	Екскурсія до бібліотеки (шкільної чи дитячої).	3
	Навколишній світ, природознавство/довкілля	3
	Екскурсія: «Спостереження за весняними явищами природи. Правила поведінки в природі»	3
	Трудове навчання	3
2	Суспільно корисна праця.	3
	Фізкультура	3
	Розучування традиційних рухливих ігор, активний відпочинок учнів.	3
	Позакласне читання, математика	3
	Екскурсія до бібліотеки (шкільної чи дитячої).	3
3	Навколишній світ, природознавство/ довілля	3
	Екскурсія: «Природа навколо нас».	3
	Трудове навчання	3
	Суспільно корисна праця.	3
	ОБЖ	3
3	Екскурсія по місту (селищу), пішохідні переходи з повторенням правил дорожнього руху.	3
	Читання і розвиток мовлення, природознавство	3
	Екскурсія: «Спостереження за природою і працею людей своєї місцевості»	3
	Трудове навчання	3
	Робота на пришкольній ділянці, догляд за кімнатними, городніми рослинами. Суспільно корисна праця.	3
ОБЖ	3	
Практичні заняття та ігри з Правил дорожнього руху на спеціально розміченому майданчику або на вулиці.	3	

4	<p>Природознавство</p> <p>Екскурсія: «Спостереження за рослинами, тваринами, погодними умовами свого краю, організація посильної допомоги дорослим з питань охорони природи своєї місцевості»</p> <p>Екскурсія до краєзнавчого музею (на виставку).</p> <p>Трудове навчання</p> <p>Робота на пришкольній ділянці.</p> <p>ОБЖ</p> <p>Ігри й змагання з Правил безпечної поведінки учнів на вулицях і дорогах.</p>	<p>3</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>3</p>
5	<p>Мови та література</p> <p>Екскурсії у світ казки.</p> <p>Екскурсії літературними стежинами, до літературного музею</p> <p>Історія</p> <p>Ранок «Ми діти твої, Україно»,</p> <p>Екскурсія «Моя Україно, ти рідная мати».</p> <p>Природознавство, рідний край, мистецтво</p> <p>Умови існування рослин і тварин нашого краю. Вода в природі, її види і значення.</p> <p>Екскурсія до краєзнавчого музею.</p> <p>Природа рідного краю (творча робота — живопис)</p> <p>Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ</p> <p>Змагання між класами з різних видів спорту</p> <p>Суспільно корисна праця.</p> <p>Екскурсія на підприємство.</p> <p>День безпеки.</p> <p>Музика</p> <p>Вивчення і відтворення елементів обрядових свят (пісень, хороводів, вертепів тощо) з урахуванням регіональних особливостей, місцевих традицій.</p>	<p>3—4</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>2—3</p> <p>2—3</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>3—6</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>4</p>
6	<p>Мови, література, мистецтво</p> <p>Конкурс «Знавець рідної мови».</p> <p>Систематизація матеріалів з літератури рідного краю.</p> <p>Бібліотечна година.</p> <p>Художнє читання (конкурс).</p> <p>Відвідування музичних театрів, філармоній, концертних залів (з відображенням своїх вражень у різних формах). Декоративно-ужиткове мистецтво: «В майстерні митця». Історія</p> <p>Екскурсія «Археологічні пам'ятки рідного краю».</p> <p>Біологія, географія</p> <p>Осінні явища в житті рослин. Пристосованість рослин до середовища існування, практична робота: «Ознайомлення з компонентами природи своєї місцевості».</p> <p>Зимові явища в житті рослин.</p> <p>Весняні явища в житті рослин. Пристосованість рослин до середовища життя. Фенологічні спостереження за ранньоквітучими рослинами.</p>	<p>2</p> <p>3</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>4</p> <p>2—3</p> <p>4</p> <p>3 (вересень)</p> <p>3 (січень)</p> <p>3 (травень)</p> <p>3</p>

6	<p>Складання гербарію з бур'янових і кормових рослин. Розпізнання найпоширеніших бур'янів, кормових і лікарських рослин.</p> <p>Практичні роботи: «Окомірне знімання з планшетом невеликої території»; «Спостереження за погодою і опрацювання зібраних матеріалів»</p> <p>Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ</p> <p>Змагання між класами з різних видів спорту.</p> <p>Суспільно корисна праця.</p> <p>Експедиція на підприємство.</p> <p>День безпеки.</p>	<p>6</p> <p>4—6</p> <p>2—4</p> <p>3</p> <p>3</p>
7	<p>Мови, література, історія, мистецтво</p> <p>Збір та систематизація матеріалів з історії та культури рідного краю.</p> <p>Експедиція літературними стежками.</p> <p>Збір народних пісень.</p> <p>Експедиція «Пам'ятки середньовічної культури».</p> <p>Біологія, географія</p> <p>Експедиція на прісну водойму. Ознайомлення з різноманітністю та процесами життєдіяльності тварин-гідробіонтів. Експедиція в ліс. Ознайомлення з різноманітністю комах, знайомство з голосами птахів, вивчення слідів ссавців. Вивчення взаємозв'язків компонентів природи у місцевому ПТК.</p> <p>Експедиція на луку або в степ. Ознайомлення з різноманітністю комах та хребетних тварин.</p> <p>Експедиція до агроценозу. Ознайомлення з комахами-шкідниками сільського господарства. Вивчення впливу людської діяльності на природу.</p> <p>Географічний вечір або КВК «Материки планети»</p> <p>Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ</p> <p>Змагання між класами з різних видів спорту.</p> <p>Експедиція на виробництво.</p> <p>Суспільно корисна праця.</p> <p>День безпеки.</p> <p>Експедиції з питань енергозбереження.</p>	<p>4</p> <p>3—4</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>3—4</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>4—6</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>2—4</p>
8	<p>Мови, література, історія, мистецтво</p> <p>«Шевченкознавство в ріднім краї» (збір матеріалів).</p> <p>Оформлення шкільних навчальних кабінетів, музеїв.</p> <p>Експедиція «Тої слави козацької повік не забудеш».</p> <p>Біологія, географія, хімія</p> <p>Експедиція до місцевої лікарні (травматологічний пункт, пункт переливання крові, лабораторія).</p> <p>Експедиція з метою збирання колекції місцевих гірських порід або вивчення особливостей їх видобутку у місцевому кар'єрі.</p> <p>Ділова гра: «Прогноз погоди на наступні три дні».</p> <p>Ділова гра: «Проблеми раціонального природокористування в Україні».</p>	<p>4</p> <p>4—6</p> <p>4</p> <p>листопад</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>2</p> <p>2</p>

9	<p>Експедиція до аптеки (ознайомлення з приготуванням розчинів різної концентрації, використання хімічних речовин як лікувальних засобів тощо).</p> <p>Експедиція на м'ясомолочні підприємства (ознайомлення з процесами визначення кислотності, засолювання тощо).</p> <p>Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ</p> <p>Змагання між класами з різних видів спорту</p> <p>Суспільно корисна праця.</p> <p>Експедиція в МНВК, ПТУ. День безпеки.</p> <p>Експедиція з питань енергозбереження.</p>	<p>протягом року</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>4</p>
10	<p>Мови, література, історія, мистецтво</p> <p>Фольклорна експедиція (систематизація матеріалів).</p> <p>Експедиція по історичних місцях рідного краю</p> <p>Практичні заняття з аудіювання (іноземні мови).</p> <p>Читацька конференція.</p> <p>Природознавство, інформатика, трудове навчання</p> <p>Виробнича практика з професійної підготовки.</p> <p>Експедиція «Сезонні зміни в біогеоценозах (ліс, луки, ставок тощо)»</p> <p>Практичні заняття з основ інформатики.</p> <p>Комплексна експедиція на місцеве підприємство.</p> <p>Практикум з фізики (за навчальною програмою).</p> <p>Обладнання навчальних кабінетів, спортивних майданчиків. Військово-польові збори юнаків.</p>	<p>4</p> <p>3—4</p> <p>3—4</p> <p>3</p> <p>за програмою</p> <p>6-10</p> <p>4—5</p> <p>5—6</p> <p>10</p> <p>за програмою</p>

Примітка. Орієнтовний перелік видів навчальної практики може бути змінений, доповнений загальноосвітніми навчальними закладами та місцевими органами управління освітою.

*Заступник міністра
В. О. Огнев'юк*

Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничо-математичних дисциплін у 5–11 класах

Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, керівникам навчальних закладів системи загальної середньої освіти

27.12.2000 №1/9—529

Зміни у підходах до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти спонукають переоглянути вимоги до виконання письмових робіт та перевірки зошитів з природничо-математичних-дисциплін.

1. Види письмових робіт

Основними видами класних і домашніх письмових робіт з природничо-математичних дисциплін є:

- розв'язування задач і вправ з математики, фізики, хімії, біології, географії;
- оформлення результатів виконання лабораторних, практичних робіт (відповідно до навчальних програм);
- складання таблиць, схем, написання рефератів тощо;
- записи результатів спостережень за природними явищами, що здійснюються у процесі вивчення природознавства, біології, географії, фізики;
- самостійні та контрольні роботи.

2. Кількість тематичних контрольних робіт

2.1 Враховуючи можливість вчителя впродовж вивчення теми виявляти рівень засвоєння програмового матеріалу засобами навчальних письмових робіт і усних відповідей учнів, доцільно проводити таку кількість тематичних контрольних робіт з математики:

Предмети	Кількість тематичних письмових (контрольних) робіт на рік						
	5 кл.	6 кл.	7 кл.	8 кл.	9 кл.	10 кл.	11 кл.
Математика	13	13					
Алгебра			9	8	8	7	6
Геометрія			5	7	5	6	8

2.2. Тематичне оцінювання з фізики, хімії, біології, географії проводиться у різних формах по завершенню вивчення навчальної теми або її частин, згідно з переліком тем для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів. При цьому одна письмова тематична контрольна робота на семестер є обов'язковою.

2.3. Для запобігання перевантаження учнів час проведення тематичних (контрольних) робіт визначається загальношкільним графіком, складеним заступником директора навчального закладу за погодженням із вчителями.

Впродовж одного робочого дня учні можуть виконувати письмову тематичну (контрольну) роботу тільки з однієї дисципліни, а протягом тижня — не більше ніж з трьох. Під час планування тематичних робіт у кожному класі необхідно передбачити їх рівномірний розподіл протягом усього семестру, не допускаючи накопичення письмових (контрольних) робіт наприкінці семестру, навчального року.

3. Кількість і призначення учнівських зошитів

Для виконання усіх видів письмових робіт потрібно мати таку кількість зошитів:

- з математики:
 - 5–6 класи — два зошити;
 - 7–9 класи — два зошити з алгебри і один геометрії;
 - 10–11-класи — один зошит з алгебри та початків аналізу і один — для інших видів письмових робіт;
- з природознавства, біології та географії — по одному робочому зошиту для виконання лабораторних, практичних робіт та інших видів робіт;
- з фізики та хімії — по два зошити; один для класних і домашніх робіт, другий — для лабораторних і практичних робіт, практикуму (останній зберігається у кабінеті протягом року);
- для контрольного тематичного оцінювання з усіх дисциплін передбачаються окремі зошити чи аркуші, які зберігаються протягом навчального року в загальноосвітньому навчальному закладі.

4. Порядок перевірки письмових робіт

4.1. Зошити, в яких виконуються навчальні класні і домашні роботи, перевіряються:

- у 5–6-х класах — з математики — один раз на тиждень;
- у 7–9-х класах з алгебри та геометрії — один раз на два тижні;
- у 10–11-х класах з математики — двічі на місяць.

4.2. Оцінка за ведення зошитів з математики виставляється в класний журнал наприкінці вивчення кожної теми.

4.3. Оцінка за ведення зошитів з **фізики**, хімії, біології та географії не виставляється.

*Заступник міністра
В. О. Огнев'юк*

Розділ III

ШКІЛЬНИЙ

НАВЧАЛЬНИЙ КАБІНЕТ ФІЗИКИ

Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

*Наказ
Міністерства освіти і науки України
від 20 липня 2004 р. № 601*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
9 вересня 2004 р. за № 1121/9720*

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» з метою підвищення рівня організації навчально-виховного процесу і оснащення навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів **наказую:**

1. Затвердити Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Міністру освіти і науки Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести наказ до відома керівників місцевих органів управління освітою та керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Положення про навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті Міністерства.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

*Міністр
В. Г. Кремень*

Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

*Затверджено
наказом Міністерства освіти
і науки України
від 20 липня 2004 р. № 601*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
9 вересня 2004 р. за № 1121/9720*

1. Загальні положення

Положення про навчальні кабінети (далі — кабінети) розроблено відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» та інших законодавчих актів України.

Дія цього Положення поширюється на навчальні кабінети, що існують і створюються у загальноосвітніх навчальних закладах.

Це Положення визначає загальні та спеціальні **вимоги до матеріально-технічного оснащення кабінетів** згідно із санітарно-гігієнічними правилами та нормами і є обов'язковим для їх організації в загальноосвітніх навчальних закладах (далі — заклади) незалежно від типу та форми власності.

Кабінетом вважається класна кімната закладу зі створеним навчальним середовищем, оснащеним сучасними засобами **навчання** та шкільним обладнанням.

2. Мета, завдання та основні форми організації навчальних кабінетів

2.1. Основна мета створення кабінетів полягає у забезпеченні оптимальних умов для організації навчально-виховного процесу та реалізації завдань відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року за № 24.

2.2. Завданням функціонування навчальних кабінетів є створення передумов для:

- організації індивідуального та диференційованого навчання;
- реалізації практично-дійової і творчої складових змісту навчання;
- забезпечення в старшій школі профільного і поглибленого навчання;
- організації роботи гуртків та факультативів;
- проведення засідань шкільних методичних об'єднань;
- індивідуальної підготовки вчителя до занять та підвищення його науково-методичного рівня.

2.3. Перед початком навчального року проводиться огляд кабінетів з метою визначення стану готовності їх до проведення занять.

2.4. Державні санітарні правила і норми облаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу мають відповідати вимогам, затвердженим постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63

(далі — ДСанПіН 5.5.2.008-01) та ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

3. Типи навчальних кабінетів

3.1. Організація навчальних кабінетів передбачає:
визначення предметної специфіки;
розміщення кабінетів;
оснащення засобами навчання та шкільним обладнанням за єдиними вимогами до упорядкування та удосконалення організаційно-педагогічних умов функціонування цих кабінетів.

3.2. У закладах можуть створюватись такі типи навчальних кабінетів:

- кабінети з окремих предметів;
- комбіновані кабінети з декількох споріднених предметів — класна кімната з набором навчально-методичної інформації та матеріально-технічного забезпечення для декількох предметів.

3.3. У закладах створюються кабінети: фізики, інформатики, біології, хімії, майстерень трудового навчання, обслуговуючої праці з лабораторними приміщеннями, що прилягають до цих кабінетів, спортивні, актові зали та інші кабінети відповідно до умов і потреб закладу.

Лабораторні приміщення повинні мати вихід до кабінету та окремий вихід у коридор чи на подвір'я школи.

3.4. Переважно у початкових школах і загальноосвітніх навчальних закладах з малою наповнюваністю класів можуть створюватись комбіновані кабінети для викладання споріднених предметів.

Найбільш доцільним є поєднання предметів, що належать до однієї освітньої галузі, мають споріднене обладнання, наприклад хімії та біології, фізики й астрономії, біології і природознавства, правознавства та історії, мови й літератури тощо.

3.5. Майстерні для проведення занять з технічних та обслуговуючих видів праці і комбіновані кабінети — розміщують на першому поверсі, як правило, ізолювано від інших основних приміщень, і вони повинні мати окремий вихід на шкільне подвір'я.

3.6. У загальноосвітніх навчальних закладах з допрофесійним або професійним навчанням обладнується кабінет з відповідних навчальних дисциплін (за умови, що школа не обслуговується міжшкільним навчально-виробничим комбінатом).

3.7. Фізкультурно-спортивні зали належить розміщувати не вище другого поверху, актові — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.8.

3.8. Для дотримання безпечності руху учнів під час перерв, розміщення кабінетів (якщо у школі існує кабінетна система) на поверхах здійснюється шляхом поєднання на одному поверсі (в одному блоці або секції закладу) кабінетів для 5–9 класів, для 10–12 класів — на іншому (в іншому блоці або секції).

Класні кімнати для учнів I класів слід розміщувати не вище другого поверху, а 2–4 — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.29.

3.9. Розташування кабінетів може змінюватись відповідно до зміни спеціалізації навчального закладу, співвідношення класів та кількості учнів у них чи інших причин.

4. Матеріально-технічне забезпечення навчальних кабінетів

4.1. Комплектація кабінетів обладнанням здійснюється відповідно до типових переліків навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів.

4.2. Шкільні меблі та їх розміщення у кабінетах (класних кімнатах) та майстернях має відповідати санітарно-гігієнічним правилам та нормам (п.8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01) і здійснюватися відповідно до вимог ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

У класних кімнатах та кабінетах початкової, основної і старшої школи встановлюються шкільні меблі: парти, (одно-) двомісні учнівські столи та стільці учнівські, в кабінетах хімії, фізики та біології — спеціальні двомісні лабораторні столи, прикріплені до підлоги (трьох розмірів за 4, 5, 6 ростовими групами).

Шкільні меблі мають шість розмірів за ростовими групами та маркуванням їх у вигляді ліній відповідного кольору. Зріст учнів до 115 см (1-а група) — лінія оранжевого кольору, 115–130 см (2-а група) — фіолетового, 130–145 см (3-а група) — жовтого, 146–160 см (4-а група) — червоного, 161–175 см (5-а група) — зеленого і більше 175 см (6-а група) — блакитного.

Парти (столи учнівські) повинні бути тільки стандартні, при цьому стіл і стілець мають бути однієї групи (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

У кожному кабінеті (класній кімнаті) слід передбачити наявність меблів двох-трьох розмірів з перевагою одного з них або трансформативні столи зі змінною висотою згідно з антропомітричними даними школярів. У класних кімнатах повинна бути нанесена кольорова мірна вертикальна лінійка для визначення учням необхідного розміру меблів (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

4.3. Робочі місця вчителів фізики, хімії, біології та трудового навчання монтуються на підвищенні, обладнуються демонстраційним столом (у кабінетах хімії та біології з препаратурською частиною — висотою 75 см). Тумби стола оснащують спеціальними пристроями (ящиками) для зберігання інструментів, хімічного посуду, мікропрепаратів і приладів, що використовуються для проведення дослідів. До демонстраційної частини стола (висотою 90 см) підводять електричний струм, воду і каналізацію. Робочі площі столів повинні бути покриті спеціальними матеріалами, стійкими до механічних та термічних пошкоджень, хімічних реактивів. У кабінеті хімії та біології робоче місце вчителя доцільно обладнати витяжною шафою з вільним доступом до неї.

У кабінеті хімії необхідно обладнати демонстраційний стіл витяжною шафою (розміром 64 x 85 x 250 см) під кутом 45°, додатковим місцевим освітленням, підведенням гарячої та холодної проточної води відповідно до вимог ДСанПіН 5.5.2.008-01.

4.4. Кабінет фізики забезпечується системою електрообладнання із загальних стаціонарних та спеціалізованих взаємозв'язаних електричних пристроїв і джерел, які вмикаються до мережі змінного трифазного струму (з фазною напругою 127 В або 220 В) та однофазного (від 5 В до 250 В) постійного струму з напругою від 0 до 100 В. У лабораторській встановлюється центральний щиток, від якого подається однофазний і трифазний струм на розподільний щиток, з випрямлячем і регулятором напруги (розміщеним поряд з класною дошкою).

До учнівських столів у кабінеті фізики підводиться постійний електричний струм (до 42 В).

4.5. У кожному кабінеті (класній кімнаті) розміщується класна (аудиторна) дошка різних видів: на одну, три або п'ять робочих площ у розгорнутому або складеному вигляді.

Середній щит класної (аудиторної) дошки на три або п'ять робочих площ може бути використаний для демонстрації екранно-звукових засобів навчання на навісному екрані.

На окремих робочих площах залежно від специфіки предмета може бути:

- розташовано набірне полотно для демонстрації розрізних карток зі словами, літерами, складами, реченнями, цифрами та лічильним матеріалом тощо — для початкових класів;
- нанесено контурну карту України або півкуль — для кабінету географії;
- нанесено графічну сітку для проведення уроків каліграфічного письма — для початкової школи;
- накреслено графічну сітку для побудови графіків — у кабінетах математики і фізики.

Одна з робочих площ може мати магнітну основу з кріпленнями для демонстрації навчально-наочних посібників (таблиць, карт, моделей-аплікацій тощо).

Робочі площі на звороті дошки можуть бути покриті білим кольором для нанесення написів за допомогою спеціальних фломастерів.

Поряд з класною (аудиторною) дошкою в кабінетах галузі технологій і математики розміщують демонстраційні креслярські інструменти.

4.6. Лабораторні приміщення відповідно до специфіки обладнуються: витяжною шафою, секційними шафами для збереження приладів та лабораторного посуду, металевими шафами або сейфами для збереження хімічних реактивів, рукомийником, столом для підготовки дослідів, приладів і навчально-наочних посібників для занять, одностумбовим столом для роботи вчителя та лаборанта, столом з пристроями для зберігання матеріалів та інструментів для ремонту приладів, пристроями для миття і сушіння посуду та дистильатором, які монтується на стіні.

4.7. Хімічний посуд зберігається у лабораторних приміщеннях, розташовується окремо залежно від розміру, виду і матеріалу (пластмаса, скло, метал), з якого він виготовлений.

Посуд для збереження реактивів повинен мати етикетки з чітким і яскравим написом їх назви. Усі шафи для зберігання хімічних реактивів повинні замикатися.

Хімічні реактиви зберігаються та розміщуються залежно від їх властивостей (гігроскопічні реактиви, легкі, горючі і органічні речовини, кислоти).

На посуді з отруйними речовинами має бути етикетка з написом «Отрута», з горючими — етикетка з написом червоного кольору та знаком оклику — «Вогнебезпечно!»

4.8. Місця зберігання засобів навчання нумеруються і позначаються назвами на етикетках, що заносяться до інвентарної книги.

4.9. Усі матеріальні цінності кабінету обліковуються в інвентарній книзі встановленого зразка, яка повинна бути прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою (додаток 1).

4.10. Матеріальні об'єкти (предмети) і матеріали, що витрачаються в процесі роботи (хімреактиви, посуд, міндобрива тощо) заносяться до матеріальної книги (додаток 2).

4.11. Облік та списання морально та фізично застарілого обладнання, навчально-наочних посібників проводиться відповідно до інструкцій, затверджених Міністерством фінансів України.

4.12. Кабінети і майстерні мають бути забезпечені:

- аптечкою з набором медикаментів для надання першої медичної допомоги;
- первинними засобами пожежогасіння відповідно до Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

4.13. Вимоги пожежної безпеки для всіх навчальних приміщень визначаються НАПБ В.01.050-98/920 Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджених спільним наказом Міносвіти України і Головного управління Державної пожежної охорони МВС України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (із змінами і доповненнями).

5. Навчально-методичне забезпечення навчальних кабінетів

5.1. Навчально-методичне забезпечення кабінетів складається з навчальних програм, підручників, навчальних та методичних посібників (не менше одного примірника кожної назви) з предмету, типовими переліками навчально-наочних посібників та обладнання загального призначення, зразків навчально-наочних посібників, навчального обладнання у кількості відповідно до вимог зазначених переліків.

5.2. Розподіл та збереження засобів навчання і навчального обладнання здійснюються згідно з вимогами навчальних програм за розділами, темами і класами відповідно до класифікаційних груп, у кабінеті (класній кімнаті), лабораторних приміщеннях по секціях меблів спеціального призначення.

5.3. У кабінеті (класній кімнаті) створюється тематична картотека дидактичних та навчально-методичних матеріалів, навчально-наочних посібників, навчального обладнання, розподілених за темами та розділами навчальних програм. Картки розміщуються в алфавітному порядку.

5.4. У кабінеті фізики, інформатики, хімії, майстернях трудового навчання, обслуговуючої праці має бути інструкція і журнали ввідного та періодичного інструктажу з техніки безпеки, пожежної безпеки.

5.5. Додатково кабінети можуть бути оснащені: підручниками та навчальними посібниками для кожного учня; фаховими журналами;

- інформаційними збірниками Міністерства освіти і науки України;
- бібліотекою суспільно-політичної, науково-популярної, довідково-інформаційної і методичної літератури;
- матеріалами перспективного педагогічного досвіду, розробками відкритих уроків та виховних заходів;
- інструкціями для виконання лабораторних і практичних робіт, дослідів, спостережень, фізичного практикуму тощо;
- краєзнавчими матеріалами;
- інструментами і матеріалами для відновлення і виготовлення саморобних засобів навчання.

6. Оформлення навчальних кабінетів

6.1. На вхідних дверях кабінету повинен бути відповідний напис на табличці з назвою кабінету: «Кабінет фізики», «Кабінет хімії», «Кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання» тощо.

Крім того, на вхідних дверях класної кімнати може бути цифрове позначення та літера класу, за якою закріплений даний клас початкової школи, наприклад «1-А клас».

6.2. Для оформлення кабінетів передбачено створення навчально-методичних експозицій змінного та постійного характеру.

6.3. До постійних експозицій відповідно до спеціалізації кабінету належать:

- державна символіка;
- інструкція з безпеки праці та пожежної безпеки, правила роботи в кабінеті;
- портрети видатних учених, письменників, композиторів;
- таблиці сталих величин, основних формул;
- еволюція органічного світу та його класифікація;
- таблиця періодичної системи елементів Д.І.Менделєєва, електрохімічний ряд напруг металів, розчинність солей, основ і кислот;
- системи вимірювання фізичних одиниць;
- політична карта світу, політико-адміністративна карта України, фізична карта України тощо.

6.4. У класних кімнатах початкової школи необхідно розмістити: правила пожежної безпеки та дорожнього руху; класний куточок, де записано права і обов'язки школярів, правила поведінки учнів, органи самоврядування, відображено життя колективу класу.

6.5. У секційних шафах кабінетів демонструються прилади, колекції, муляжі тощо.

6.6. До експозицій змінного характеру належать:

- виставка кращих робіт учнів;
- матеріали до теми наступних уроків, орієнтовні завдання тематичного оцінювання, державної атестації;
- додаткова інформація відповідно до навчальної програми, зокрема про життєвий і творчий шлях письменників, учених, висвітлення поточних подій у нашій країні та за її межами;
- матеріали краєзнавчого характеру;
- результати експериментальної та дослідницької роботи учнів;
- результати учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів тощо.

Матеріали експозицій оновлюються при переході до вивчення нової теми.

6.7. Для розташування експозицій використовуються змінні пластинчасті, перфоровані або решітчасті стенди, що розміщують на стінах.

6.8. Навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу повинні бути забезпечені настінними термометрами або психрометрами.

7. Керівництво навчальним кабінетом

7.1. Роботою кабінету керує завідувач, якого призначає директор з числа досвідчених учителів наказом по загальноосвітньому навчальному закладу.

7.2. Завідувач кабінету несе відповідальність за упорядкування, зберігання й використання навчально-наочних посібників, обладнання та інших матеріальних цінностей.

7.3. До обов'язків завідувача кабінетом належать:

- складання перспективного плану оснащення кабінету; забезпечення умов для проведення уроків;
- сприяння оновленню та удосконаленню матеріальної бази кабінету;
- систематизація та каталогізація матеріальних об'єктів;
- забезпечення дотримання в кабінеті правил електричної та пожежної безпеки, чистоти, порядку тощо;
- систематичне ведення інвентарної книги із занесенням до неї відповідних змін про нові надходження, витрати та списання матеріальних цінностей;
- керування і контроль за роботою лаборанта, надання йому практичної допомоги та сприяння підвищенню рівня його кваліфікації.

7.4. Розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) завідувача кабінетом (майстернею) загальноосвітніх навчальних закладів встановлюється згідно з наказом МОН України від 29.03.2001 № 161, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.04.2001 за № 303/5494.

7.5. Перспективний план оснащення кабінету засобами навчання та шкільним обладнанням складає завідувач кабінету за погодженням з директором закладу, у разі необхідності (закупівля і встановлення нового складного обладнання) — з місцевим органом управління освітою, органами державної санітарно-епідеміологічної служби та пожежної охорони.

У відповідності до Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом МОН України від 05.02.2001 № 45 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.01.2001 за № 146/5337 і в межах, що належать до компетенції піклувальної ради, робота і матеріально-технічне оснащення навчальних кабінетів контролюються і спрямовуються піклувальною радою загальноосвітнього навчального закладу.

7.6. За згодою директора (заступника директора) закладу приміщення кабінетів можуть використовуватись для проведення уроків з інших предметів, виховних заходів, батьківських зборів.

7.7. Лаборант несе перед завідувачем кабінету відповідальність за належне зберігання навчального обладнання, навчально-наочних посібників, посуду, хімічних реактивів і матеріалів тощо.

7.8. До обов'язків лаборанта належать:

- систематичне вдосконалення своїх знань, практичних умінь і навичок із забезпечення викладання навчального предмета;
- забезпечення в приміщенні навчального кабінету чистоти повітря і порядку розміщення засобів навчання і шкільного обладнання;
- сприяння справності навчального обладнання;
- збереження в належному порядку протипожежних засобів і засобів першої медичної допомоги;
- утримання навчального обладнання в робочому стані і забезпечення безпеки під час виконання учнями лабораторних і практичних робіт, фізичного практикуму;
- дотримання вимог правил пожежної безпеки;
- допомога вчителю в організації проведення демонстраційних дослідів, лабораторних і практичних робіт, позаурочної роботи з навчального предмета;

- щоденне наведення загального порядку в лабораторії, дотримання вимог з техніки безпеки під час закриття кранів для води, вимикання струму на розподільному щиту, освітлення, нагрівальних приладів, миття лабораторного посуду тощо.

*Перший заступник Директора Департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти
Я. П. Корнієнко*

Додаток 1 **до п. 4.9 розділу 4 Положення**

Форма інвентарної книги

№ п/п	Назва предмета	Інвентарний номер	Коли придбано	Кількість і вартість	Час і причина списання
-------	----------------	-------------------	---------------	----------------------	------------------------

Додаток 2 **до п. 4.10 розділу 4 Положення**

Форма матеріальної книги

№ п/п	Назва реактиву, матеріалу	Специфіка реакції (чистота, концентрація)	Одиниці вимірювання	Наявність (за роками)
-------	---------------------------	---	---------------------	-----------------------

Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів

Введені в дію з 01.12.98

I. Галузь застосування

Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів (надалі—Правила) поширюються на всіх учасників навчально-виховного процесу, які працюють або навчаються в кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів Міністерства освіти України (надалі — навчальні заклади) незалежно від форм власності.

Нормативний акт встановлює вимоги, що є обов'язковими для виконання керівниками навчальних закладів, завідувачами кабінетів (лабораторій), вчителями фізики, які несуть особисту відповідальність за

порушення норм гігієни і цих Правил незалежно від того, призвели чи не призвели ці порушення до нещасного випадку.

З введенням у дію цих Правил вважати такими, що не застосовуються на території України, «Правила по технике безопасности для кабинетов (лабораторий) физики общеобразовательных школ системы Министерства просвещения СССР», затверджені Міністерством освіти СРСР у 1982 р.

II. Нормативні посилання

№ з/п	Позначення нормативного акту	Назва	Ким, коли затверджено, реєстрація в Мін'юсті
1		Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту»	
2		Закон України «Про охорону праці»	
3		Закон України «Про пожежну безпеку»	
4		Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»	
5	ДНАОП 0.00-4.12-94	Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці Зміни:	Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці від 04.04.94, № 30, зареєстровано в Мін'юсті 12.05.94 за №95/304 23.04.97, №109
6	ДНАОП 0.00-1.21-98	Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів	Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці від 09.01.98, № 4, зареєстровано в Мін'юсті України 10.02.98 за №93/2533
7	ДНАОП 0.004.15-98	Положення про розробку інструкцій з охорони праці	Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці від 29.01.98, №9, зареєстровано в Мін'юсті України 07.04.98 за №226/2666
8	ДНАОП 0.03-3.09-81	Санитарные нормы и правила устройства и эксплуатации лазеров	Затверджено Головним державним санітарним лікарем СРСР №5804-91

9	ДНАОП 0.01-1.01-95	Правила пожежної безпеки в Україні	Затверджено Управлінням пожежної охорони МВС України 14.06.95, зареєстровано в Мін'юсті України 14.07.95 за №219/75
10	НАОП 9.1.50-5.01-88	Типовая инструкция по охране труда при проведении работ с лазерными аппаратами	Затверджено Мінохороною здоров'я СРСР у 1988 р.
11	НАОП 9.2.30-1.07-79	Правила по технике электробезопасности при проведении занятий в учебных классах (кабинетах) общеобразовательных школ и практики учащихся на промышленных объектах	Затверджено Міністерством освіти СРСР у 1979 р.
12	ДБН В.2.2-3-97	Будинки та споруди навчальних закладів	Затверджено Держкоммістобудування України 27.06.96, №117
13	ГОСТ 11015-93	Столы ученические. Типы и функциональные размеры	
14	ГОСТ 11016-93	Стулья ученические. Типы и функциональные размеры	
15	ГОСТ 18607-93	Столы демонстрационные. Функциональные размеры	
16	ГОСТ 18666-86	Шкафы для учебных пособий. Функциональные размеры	
17	ГОСТ 22360-86	Шкафы демонстрационные и вытяжные. Типы и функциональные размеры	
18	ГОСТ 12.1.030-81	ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление, зануление	
19	ГОСТ 12.2.007.0-75	ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности	
20	ГОСТ 16809-88Е	Аппараты пускорегулирующие для разрядных ламп	
21	ГОСТ 12.1.003-83	ССБТ. Шум. Общие требования безопасности	
22	СНиП II-4-79	Естественное и искусственное освещение	Затверджено Держбудом СРСР в 1979 р.

23	СНиП 2.04.05-91	Отопление, вентиляция и кондиционирование Зміни:	Затверджено Держбудом СРСР в 1991р. Затверджено наказом Держкоммістобудування України від 29.12.96, №106
24	СП11-86-а-74	Санитарные правила по устройству содержанию общеобразовательных школ	Затверджено Мінздравом СРСР 29.04.74, №1186-74
25		Правила устройства электроустановок Зміни:	Затверджено Міненерго СРСР у 1985 р. Затверджено наказом Міненергетики і електрифікації України від 20.02.97, № 18
26		Положення про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах.	Затверджено наказом Міністерства освіти України від 30.11.93, №429, зареєстроване в Мін'юсті України 03.12.93 за №178
27		Типові переліки навчально-наочних посібників та технічних засобів навчання для загальноосвітніх шкіл (I, II, III ступеня)	Затверджено наказом Міністерства освіти України від 15.05.95, №131

III. Загальні вимоги

3.1. Враховуючи особливості курсу фізики, в першу чергу його практичну спрямованість, на заняттях використовують технічні засоби навчання, які приведені в Типових переліках навчально-наочних посібників та технічних засобів навчання для загальноосвітніх шкіл (I, II, III ступені) (надалі — Типові переліки).

3.2. Відповідно до Положення про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах дозвіл на введення в експлуатацію кабінету (лабораторії) фізики під час приймання навчального закладу до нового навчального року дає державна комісія, створена за наказом місцевого органу виконавчої влади (держадміністрації), до якої входять представники районного (міського) відділу освіти, профспілки галузі, керівник навчального закладу, а під час введення в експлуатацію новоутвореного або переобладнаного кабінету (лабораторії) — також і представники відповідних органів державного нагляду.

3.3. Не дозволяється застосовувати прилади і пристрої, що не відповідають вимогам безпеки праці; використовувати електричне обладнання (вироби), що не відповідають вимогам ГОСТ 12.2.007.0-75 «СБСТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности».

3.4. До роботи з кіноапаратурою допускаються лише особи, що мають посвідчення кінодемонстратора і посвідчення про проходження навчання з пожежно-технічного мінімуму.

3.5. Під час роботи з хімічними реактивами слід керуватися чинними Правилами безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) хімії загальноосвітніх навчальних закладів.

IV. Вимоги до приміщень кабінету (лабораторії) фізики

4.1. Вимоги до розміщення кабінету (лабораторії) фізики та його обладнання.

4.1.1. Площі приміщень кабінету (лабораторії) фізики, лаборантської повинні відповідати вимогам ДБН В 2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

Площа приміщення кабінету (лабораторії) фізики навчального закладу має бути не менша як 72 м^2 , лаборантської — не менша як 16 м^2 , висота приміщення — не менша як 3,3 м.

4.1.2. В кабінеті фізики передбачається створення астрономічного куточка. Розміщення лабораторних меблів і обладнання в кабінеті (лабораторії) фізики має забезпечувати зручність і безпеку роботи.

4.1.3. Кабінет (лабораторія) обладнується лабораторними столами (ГОСТ 11015-93 «Столы ученические. Типы и функциональные размеры») та стільцями (ГОСТ 11016-93 «Стулья ученические. Типы и функциональные размеры»), демонстраційним столом (ГОСТ 18607-93 «Столы демонстрационные. Функциональные размеры»), шафами для зберігання навчального обладнання для лабораторних і практичних робіт (ГОСТ 18666-86 «Шкафы для учебных пособий. Функциональные размеры», ГОСТ 22360-86 «Шкафы демонстрационные и вытяжные. Типы и функциональные размеры»)

4.1.4. Відстань між переднім рядом лабораторних столів і демонстраційним столом повинна становити не менше як 0,8 м, демонстраційний стіл устанавлюється на підюмі заввишки 0,15 м на відстані не менше як 1 м від класної дошки, а віддаль до останнього місця учнів від класної дошки має бути не більше як 10 м. Розміщення столів у приміщеннях різної конфігурації повинно забезпечувати кут розглядання для учнів, які сидять за першими столами в крайніх рядах, не менше ніж 300.

4.1.5. У лаборантській устанавлюють шафи (стелажі) для зберігання демонстраційного обладнання, універсальний стіл-верстак (препараторський стіл), на якому вчитель (лаборант) у процесі підготовки до занять виконує роботи з ремонту обладнання, підготовляє досліди.

4.1.6. Лаборантські приміщення мають внутрішнє сполучення з кабінетом (лабораторією). Необхідно передбачити другий вихід з лаборантської у коридор, на сходи, в рекреаційне або інше суміжне приміщення.

4.1.7. Розстановка меблів, величина проходів, відстаней від класної дошки до першого та останнього ряду столів у кабінеті (лабораторії) має відповідати СП II-86-а-74 «Санитарные правила по устройству и содержанию общеобразовательных заведений».

4.1.8. Кабінет (лабораторія) фізики оснащується медичною аптечкою з набором перев'язувальних засобів і медикаментів (відповідно до додатку), комплексом засобів індивідуального захисту та інструкцією з безпеки для учнів.

4.1.9. Перебувати учням у приміщенні кабінету (лабораторії) фізики і в лаборантській дозволяється тільки в присутності вчителя фізики або лаборанта.

4.1.10. Не дозволяється використовувати кабінети фізики як класні кімнати для проведення занять з інших предметів, зборів.

4.2. Освітлення.

4.2.1. Згідно з СНиП II-4-79 «Естественное и искусственное освещение» світловий потік повинен падати зліва від учнів; найменша загальна штучна освітленість горизонтальних поверхонь на рівні 0,8 м від підлоги повинна бути для навчальних кабінетів не нижча за 150 лк в разі використання ламп розжарювання і 300 лк в разі використання люмінесцентних ламп з світложовтим спектром випромінювання.

4.2.2. Коефіцієнт природної освітленості (КПО), який показує у скільки разів освітленість у приміщенні менша за освітленість зовні будівлі, згідно СНиП II-4-79 «Естественное и искусственное освещение» для горизонтальних поверхонь лабораторних столів повинен бути не менший ніж 1,5 %.

Для поліпшення природної освітленості не можна розставляти на підвіконнях високорослі квіти, шибки вікон потрібно очищати від пилу і бруду від 3 до 4 раз на рік. До миття вікон у будівлях з будь-якою кількістю поверхів залучати учнів не дозволяється.

4.2.3. Штори затемнення в неробочому стані не повинні зменшувати природну освітленість. Віконні отвори з південною орієнтацією обладнують сонцезахисними пристроями (жалюзі, козирки тощо).

4.2.4. Для ламп розжарювання використовують світильники розсіяного світла, переважно відбитого світлорозподілу. Для люмінесцентних ламп — світильники серій ОД, ОДР із суцільним відкритим або закритим відбивачем, з екрануючою решіткою.

Не дозволяється застосовувати люмінесцентні лампи і лампи розжарювання без світлорозсіювальної арматури.

Розташовувати світильники необхідно рядами, передбачивши можливість їх автономного вимикання.

Шум пускорегулювальної апаратури люмінесцентних ламп в кабінеті фізики не повинен перевищувати 40 дБ, згідно з ГОСТ 16809-88Е «Аппараты пускорегулирующие для разрядных ламп. Общие технические требования».

4.2.5. Заміну ламп світильників необхідно проводити, не чекаючи остаточного виходу їх із ладу, згідно графіка, який враховує гарантований термін служби ламп (для ламп розжарювання 1000 годин, для люмінесцентних 2500–3000 годин експлуатації). Замінює лампи й очищає світильники електрик школи.

Світильники очищують не рідше як один раз на три місяці. Залучати учнів до очищення світильників не дозволяється.

4.3. Опалення і вентиляція.

4.3.1. Кабінет (лабораторія) фізики (астрономії) забезпечується опаленням і припливно-витяжною вентиляцією відповідно до СНиП 2.04.05-91. «Опалення, вентиляція і кондиціонування» з таким розрахунком, щоб у приміщеннях підтримувалась температура у межах 17–20°C і відносна вологість повітря 40–60%.

4.3.2. Для забезпечення нормального повітряно-теплого режиму забороняється обклеювати і забивати фрамуги й кватирки. Відчинення фрамуг (кватирок) має здійснюватися механічними приводами, які розміщують на висоті, зручній для керування з підлоги.

4.4. Електрична мережа.

4.4.1. Будова електричної мережі кабінету (лабораторії) фізики повинна відповідати вимогам НАОП 9.2.30-1.07-79 «Правила по технике электробезопасности при проведении занятий в учебных классах (кабинетах) общеобразовательных школ и практики учащихся на промышленных объектах». Не дозволяється подавати на робочі столи учнів напругу понад 42 В змінного і понад 110 В постійного струму.

4.4.2. За «Правилами устройства электроустановок» (ПУЭ) кабінет фізики належить до групи приміщень з підвищеною небезпекою. Електрообладнання кабінету з напругою живлення понад 42 В змінного струму і понад 110 В постійного струму заземлюють згідно з ГОСТ 12.1.030-81 «ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление, зануление».

Електророзетки не дозволяється розміщувати в безпосередній близькості від стояків водопровідних і опалювальних систем, радіаторів і раковин.

4.4.3. Стан заземлення та ізоляції електричних мереж, електроприладів і електрообладнання відповідно до ДНАОП 0.00-1.21-98 «Правила безопасной эксплуатации электроустановок потребителей» щороку перевіряють електротехнічні лабораторії, що зареєстровані в органах Держстандарту і Держнаглядохоронпраці.

4.4.4. Для забезпечення електробезпеки в електромережах кабінету фізики необхідно застосовувати їх електричне розділення. Розділення електричної мережі на окремі дільниці, які електрично не зв'язані між собою, виконують за допомогою роздільного трансформатора.

4.4.5. Струмівідні частини зборок і щитів, що установлені в кабінеті (лабораторії) фізики і доступні для учнів, надійно закривають захисними засобами (кожухами). Не дозволяється використовувати обладнання, прилади, проводи і кабелі з відкритими струмівідними частинами.

4.4.6. Радіатори і трубопроводи опалювальної, каналізаційної та водопровідної систем обладнують огорожами, які виготовляються з ізоляційних матеріалів.

4.4.7. Прокладання, закріплення, ремонт і приєднання проводів до споживачів і мережі виконують тільки за знятої напруги. У місцях, де можливе механічне пошкодження проводів, кабелів, їх додатково захищають діелектричними засобами.

4.4.8. Щоб уникнути ураження електричним струмом в разі доторкування до патрона, гвинтову металеву гільзу патрона з'єднують з нульовим, а не фазовим проводом, а однополюсні вимикачі, запобіжники встановлюють лише в розрив кола фазового проводу.

4.4.9. Трипровідну електричну мережу підводять до електрощита керування, розміщеного в класі (лабораторії) на стіні ліворуч від класної дошки. Електричний щит керування оснащують кнопкою аварійного вимкнення.

4.4.10. З електрощита управління лінію однофазного струму підводять через захисно-вимикаючий пристрій шкільний (ЗВПШ) до демонстраційного стола і пульта керування комплексом апаратури електропостачання. В цьому разі запобіжники і вимикачі ставлять тільки в коло фазового проводу.

4.4.11. Обладнання вмикають послідовно від спільного вимикача до вимикачів кіл, що розгалужуються; останні в цьому випадку повинні бути вимкнені. Вимикають обладнання у зворотному порядку.

4.4.12. Не дозволяється використовувати нестандартні запобіжники. На запобіжниках повинен зазначатись номінальний струм плавкої вставки. Не дозволяється застосовувати в електроприймачах запобіжники, через які може проходити струм, що перевищує номінальний більш як на 25 %.

4.4.13. Пробкові запобіжники вставляють так, щоб у разі вийнятих пробок гвинтові гільзи запобіжників не були під напругою. Під час заміни запобіжників під напругою слід користуватися захисними засобами: ізолювальними кліщами, діелектричними рукавицями, окулярами, килимками. Перегорілий запобіжник замінюють іншим такого самого типу.

4.4.14. Якщо помічено несправності в електромережі кабінету фізики, у тому числі і у випадку виходу з ладу електроламп, необхідно повідомити електрика або відповідального за електрогосподарство навчального закладу.

Примітка. У тих навчальних закладах, у штаті яких не передбачена посада електрика, районним (міським) відділом освіти призначається особа, відповідальна за електрогосподарство навчального закладу або групи навчальних закладів.

Дозволяється передавати обслуговування електроустановок навчальних закладів за договором спеціалізованої організації.

4.4.15. Металеві труби водопровідної та електричної мереж періодично фарбують масляною фарбою, щоб уберегти від корозії.

4.5. Пожежна безпека.

4.5.1. Протипожежний захист кабінету (лабораторії) фізики повинен відповідати вимогам ДНАОП 0.01-1.01-95 «Правила пожежної безпеки в Україні».

4.5.2. В кабінеті (лабораторії) фізики повинні бути у справному стані первинні засоби пожежогасіння, а саме:

- вогнегасники пінні, вуглекислотні або порошкові, які розміщують безпосередньо в кабінеті (лабораторії) фізики і лаборантській;
- ящик або відро з піском (об'ємом близько $0,01\text{м}^3$) та совком;
- покривало з вогнетривкого матеріалу.

До них обов'язково необхідно забезпечити вільний доступ.

4.5.3. Загорання в кабінеті (лабораторії) фізики у випадку пожежі необхідно відразу ліквідувати. В разі цього необхідно:

- повідомити пожежну охорону (тел. 01);
- вжити заходи щодо евакуації людей з приміщення;
- вимкнути електромережу.

Електропроводку під напругою необхідно гасити вогнетривким покривалом, порошковими або вуглекислотними вогнегасниками, а знеструмлену електропроводку можна гасити піском, водою або будь-якими наявними вогнегасниками.

Загорання у витяжній шафі ліквідується вогнегасником після вимкнення вентилятора.

V. Вимоги безпеки під час проведення занять у кабінеті фізики

5.1. Вимоги безпеки під час роботи з проекційною апаратурою

5.1.1. Дозволяється демонструвати навчальні фільми на вузькоплівковій апаратурі з негорючою плівкою безпосередньо в кабінеті фізики за умов, якщо:

- забезпечено вихід з кабінету в коридор або на сходову площадку;

- проходи до дверей і між рядами лабораторних столів не захарашені;
- у лабораторії присутні учні тільки одного класу;
- електропроводка в кабінеті стаціонарна і виконана відповідно до вимог ПУЕ;
- виконується інструкція з експлуатації кіноустановки.

5.1.2. Проекційна апаратура повинна бути заземлена за схемами, які вміщені в технічних описах та інструкціях, що додаються до апаратів.

5.1.3. Екран слід закріплювати по центру передньої стіни кабінету (лабораторії) так, щоб його нижній край був на відстані, не меншій як 1,2 м від підлоги. Не дозволяється використовувати саморобні екрани, що просвічуються.

5.1.4. Перед виконанням проекційного апарата в мережу необхідно переконатися, що його робоча напруга відповідає напрузі мережі.

5.2. Вимоги безпеки під час підготовки і проведення демонстраційних дослідів.

5.2.1. Вчитель фізики готує і проводить демонстраційні досліди, обов'язково дотримуючись цих Правил.

5.2.2. Під час роботи з скляними приладами необхідно:

- користуватися скляними трубками, що мають оплавлені краї;
- підбирати для з'єднання гумові й скляні трубки однакових діаметрів, а кінці змочувати водою, гліцерином або змазувати вазеліном;
- використовувати скляний посуд без тріщин;
- не допускати різких змін температури і механічних ударів;
- бути обережним, вставляючи корки в скляні трубки або виймаючи їх;
- отвір пробірки або шийку колби під час нагрівання в них рідин спрямовувати в бік від себе і учнів.

5.2.3. Під час роботи, якщо є ймовірність розривання посудини внаслідок нагрівання, нагнітання або відкачування повітря, на демонстраційному столі з боку учнів устанавлюють захисний екран, а вчитель користується захисними окулярами. Якщо посудина розірветься, не дозволяється прибирати осколки скла незахищеними руками. Для цього користуються щіткою й совком. Аналогічно прибирають залізні ошурки, що використовуються для спостереження силових ліній магнітних полів.

Не дозволяється закривати посудину з гарячою рідиною притертою пробкою доти, поки вона не охолоне; брати прилади з гарячою рідиною незахищеними руками.

5.2.4. У кабінеті фізики Типовими переліками передбачено використання батарей лужних акумуляторів, які експлуатують, переносять і перевозять згідно з інструкцією заводу-виробника.

5.2.5. Акумулятори зберігають у шафі з витяжним пристроєм або в окремому приміщенні, яке добре провітрюється.

5.2.6. Температура зовнішніх елементів конструкцій виробів, що нагріваються в процесі експлуатації, не повинна перевищувати 45°C. Якщо температура нагрівання зовнішніх елементів виробу понад 45°C, на видному місці цього виробу наносять попереджувальний напис: «Бе-режись опіку!»

5.2.7. Не дозволяється користуватися бензином як паливом для спиртівки.

5.2.8. Не дозволяється застосовувати пароутворювачі металеві, лампи лабораторні бензинові, прилад для визначення коефіцієнта лінійного розширення металів (з металевими трубками, що нагріваються паром).

5.2.9. Не можна перевищувати межі допустимих частот обертання на відцентровій машині, універсальному електродвигуні, обертовому диску, що зазначені в технічних описах. Під час демонстрування необхідно стежити за справністю всіх кріплень у цих приладах. Щоб запобігти травмуванню деталями, які відлетіли, перед учнями необхідно встановити захисний екран.

5.2.10. Не дозволяється користуватися пилососом та іншими повітродувами під час проведення демонстраційних дослідів з приладом з механіки на повітряній подушці, якщо перевищується рівень фонового шуму 50 дБ, встановлений ГОСТ 12.1.003-83 «ССБТ. Шум. Общие требования безопасности».

5.2.11. Для постановки всіх видів фізичного експерименту слід використовувати технічні засоби навчання, які приведені в Типових переліках.

5.2.12. Для вимірювання напруги і сили струму вимірювальні прилади слід з'єднувати провідниками з надійною ізоляцією, що мають одно-, двополюсні вилки. Приєднувати вилки (щуп) до схеми потрібно однією рукою, а друга рука не повинна доторкуватися до шасі, корпусу приладу та інших електропровідних предметів. Особливо треба бути обережним під час роботи з друкованими схемами, для яких характерні малі відстані між сусідніми провідниками друкованої плати.

5.2.13. Під час налагодження та експлуатації осцилографів і телевізорів необхідно особливо обережно поводитися з електронно-променевою трубкою. Неприпустими удари по трубці або потрапляння на неї розплавленого припою, бо від цього трубка може вибухнути.

5.2.14. Не дозволяється вмикати без навантаження випрямлячі (особливо старі), в них електролітичні конденсатори фільтра помітно нагріваються, а іноді й вибухають.

5.2.15. Не можна залишати без нагляду включені електро- і радіопристрої і допускати до них сторонніх осіб.

5.2.16. Під час експлуатації джерел високих напруг (електрофорна машина, перетворювачі типу «Розряд») потрібно дотримувати таких запобіжних заходів:

- не доторкуватися до деталей і провідників руками або струмовідними предметами (матеріалами);
- переміщувати високовольні з'єднувальні провідники або електроди кульового розрядника за допомогою ізолюючої ручки (можна скористатися чистою сухою скляною трубкою);
- після вимикання необхідно розрядити конденсатори, з'єднавши їх виводи розрядником або гнучким ізольованим проводом.

5.2.17. Не дозволяється експлуатувати дугову або ртутно-кварцеву лампу без кожуха. Для спостереження за запалюванням цих ламп через оглядове вікно кожуха вчитель повинен користуватися захисними окулярами.

5.2.18. Не дозволяється використовувати нерозжарювані трубки: рентгенівські для відхилення катодних променів, вакуумні із зіркою, вакуумні із млиночком тощо.

5.2.19. Не допускається пряме потрапляння в очі вчителя та учнів світла від електричної дуги проєкційних апаратів, стробоскопа або лазера.

5.2.20. Не дозволяється експлуатувати лазер без захисного заземлення, обмеження екраном поширення променя вздовж демонстраційного

стола. Не дозволяється переміщувати лазер вздовж оптичної лави та робити будь-які регулювання, якщо знята верхня частина корпусу.

5.3. Вимоги безпеки під час постановки й проведення лабораторних і практичних робіт

5.3.1. Усі положення щодо захисту від механічних, теплових та інших травмуючих факторів, що викладені в підрозділі 5.2, поширюються на постановку й проведення лабораторних і практичних робіт.

5.3.2. Під час виконання робіт на встановлення теплового балансу воду треба нагрівати не більш як до 70°C.

5.3.3. Під час виконання постановки лабораторних і практичних робіт учням не дозволяється користуватися приладами з написами на їх панелях (корпусі) «Тільки для проведення дослідів учителем».

5.3.4. Навчальні прилади й вироби, призначені для лабораторних і практичних робіт учнів, за способом захисту людини від ураження електричним струмом відповідно до ГОСТ 12.2.007.0-75 «ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности» повинні задовольняти вимогам II класу (мати подвійну або посилену ізоляцію) або III класу (приєднуватися безпосередньо до джерел живлення з напругою, не вищою за 42 В).

Примітка. До III класу належать вироби, призначені для приєднування безпосередньо до джерела живлення з напругою, не вищою за 42 В, у якого за умови холостого ходу вона не перевищує 50 В. Коли за джерело живлення використовують трансформатор або перетворювач, його вхідна й вихідна обмотки не повинні бути електрично зв'язані і між ними має бути подвійна або підсилена ізоляція.

VI. Права, обов'язки та відповідальність посадових осіб

6.1. Відповідно до Закону України «Про охорону праці» і Положення про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах керівник навчального закладу:

- створює здорові й безпечні умови для проведення занять у кабінеті фізики;
- організовує навчання педагогічних працівників з питань безпеки життєдіяльності з наступною перевіркою знань відповідно до чинних нормативних актів;
- організовує роботу щодо розроблення інструкцій з безпеки для кабінетів (лабораторій) фізики відповідно до ДНАОП 0.00-4.15-98 «Положення про розробку інструкцій з охорони праці», а також їх перегляд в міру потреби, але не рідше одного разу на три роки.

6.2. Завідувач кабінетом (лабораторією) фізики:

- несе безпосередню відповідальність за безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, інвентарю тощо;
- забороняє використання обладнання, що не передбачено Типовими переліками;
- відповідно до ДНАОП 0.00-4.12-94 «Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці» на початку навчального року здійснює навчання та інструктаж учнів з охорони праці з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять.

6.3. Вчитель фізики:

- відповідає за безпечне проведення навчально-виховного процесу, проводить вступний та цільові інструктажі з учнями з охорони праці під час навчальних занять;

- несе особисту відповідальність за збереження життя і здоров'я учнів під час навчально-виховного процесу;
- повідомляє керівника навчального закладу про кожний нещасний випадок, організовує надання першої допомоги потерпілому, а під час необхідності — спеціалізованої медичної допомоги;
- організовує евакуацію учнів із приміщення у випадку пожежі та інших аварійних ситуацій.

6.4. Лаборант, який працює під керівництвом завідувача кабінетом (учителя фізики) слідує за дотриманням учнями правил безпеки і гігієни праці та відповідає за:

- зберігання та експлуатацію обладнання, підготовку його до лабораторних і практичних робіт, демонстраційних дослідів;
- профілактичне обслуговування (видалення вологи і витирання пилу, змащування окремих деталей тощо) приладів та апаратури, пристроїв і приладдя;
- наявність засобів подання першої допомоги і протипожежного інвентарю.

6.5. Завідувачі кабінетами, учителі фізики, керівники гуртків один раз на три роки проходять навчання на курсах підвищення кваліфікації з безпеки життєдіяльності з наступною атестацією і присвоєнням кваліфікаційної групи по електробезпеці не нижче III, а лаборантів - I, згідно з ДНАОП 0.00-4.12-94 «Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці».

Додаток до пункту 4.1.8 Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів

Перелік медикаментів, перев'язувальних засобів і приладь для аптечки кабінету (лабораторії) фізики

1 Бинт стерильний і нестерильний	- по 1 шт.
2 Серветки стерильні	- 1 уп.
3 Вата гігроскопічна (у банці з притертою пробкою)	- 50г.
4 Спирт етиловий	- 30-50 мл.
5 Мазь від опіків (з анестезіном тощо)	- 1 уп.
6 Перманганат калію	- 15-20 г.
7 Розчин йоду спиртовий	- 1 фл.
8 Розчин борної кислоти 5% -ний спиртовий	- 1 фл.
9 Розчин оцтової кислоти 2% -ний	- 100-150 мл.
10 Розчин аміаку 10% -ний	- 1 фл.
11 Валідол	- 1 уп.
12 Вазелін борний	- 1 уп.
13 Розчин перекису водню 3% -ний	- 50 мл.
14 Активоване вугілля в таблетках	- 4 уп.

15 Сульфацил натрію 30% -ний у тьюбиках по 1,5 мл	- 5 шт.
16 Сода питна	- 1 пачка.
17 Ножичі медичні	- 1 шт.
18 Пінцет	- 1 шт.
19 Клей ВФ-6 (або лейкопластир)	- 25 мл. (3 пак.)
20 Джгут	- 1 шт.

Комплектування аптечки й складання інструкції з подання першої медичної допомоги роблять за погодженням з персоналом медпункту навчального закладу.

На дверцях аптечки слід записати адресу і телефон найближчої лікувальної установи, де можуть подати першу медичну допомогу.

Відповідальність за наявність медикаментів, перев'язувальних засобів, а також за належний стан аптечки покладається на лаборанта кабінету.

Контроль за станом аптечки здійснює персонал медпункту.

ПОЛОЖЕННЯ про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти

Наказ

*Міністерства освіти і науки України
від 01.08.01 № 563*

Витяг

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
20 листопада 2001 р.
за № 969/6160*

4. Обов'язки посадових осіб та організація роботи з охорони праці в закладах освіти

4.5. Завідувач кабінетом, лабораторією, майстернею, навчально-виробничою майстернею, майстер виробничого навчання:

4.5.1 несе безпосередню відповідальність за безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, інвентарю тощо;

4.5.2 не допускає до проведення навчальних занять або робіт учасників навчально-виховного процесу без передбаченого спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту;

4.5.3 вимагає у встановленому порядку забезпечення спецодягом, спецвзуття та іншими засобами індивідуального захисту учасників навчально-виховного процесу згідно з ДНАОП 0.00-4.26-96 «Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом,

спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту», затвердженим наказом Держнаглядохоронпраці України від 29.10.96 № 170, зареєстрованим у Мін'юсті України 18.11.96 за № 667/1692;

4.5.4 відповідно до цього Положення розробляє і переглядає (один раз на 5 років) інструкції з безпеки під час проведення занять у кабінетах, лабораторіях, навчально-виробничих майстернях, навчальних господарствах, спортивних залах тощо;

4.5.5 дозволяє використання обладнання, встановленого в лабораторіях, кабінетах, навчальних господарствах, цехах, дільницях, полігонах, передбачене чинними типовими переліками, затвердженими Міністерством освіти і науки України;

4.5.6 контролює дотримання здорових і безпечних умов проведення виробничої практики вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів на підприємствах, в установах і організаціях, не дозволяє виконання робіт, що не передбачені умовами договору;

4.5.7 проводить інструктажі з охорони праці під час навчального і навчально-виробничого процесу;

4.5.8 проводить або контролює проведення викладачем, учителем, вихователем інструктажів з безпеки життєдіяльності вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів з обов'язковою реєстрацією в журналі обліку навчальних занять (вступний) та в журналі встановленого зразка (первинний, позаплановий, цільовий), форми журналів наведені в додатках 1,2;

4.5.9 бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці колективного договору (угоди);

4.5.10 терміново повідомляє керівника та службу охорони праці закладу освіти про кожний нещасний випадок, що трапився з учасником навчально-виховного процесу, організує при потребі надання потерпілому першої долікарської допомоги, бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.

4.6. Викладач, учитель, класовод, куратор групи, вихователь, класний керівник:

4.6.1 несе відповідальність за збереження життя і здоров'я вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів під час навчально-виховного процесу;

4.6.2 забезпечує проведення навчально-виховного процесу, що регламентується чинними законодавчими та нормативно-правовими актами з охорони праці;

4.6.3 організовує вивчення вихованцями, учнями, студентами правил і норм з охорони праці;

4.6.4 проводить інструктажі з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами:

4.6.4.1 з охорони праці під час проведення виробничої практики і трудового навчання відповідно до Типового положення;

4.6.4.2 з безпеки життєдіяльності під час проведення навчальних занять, позакласних, позашкільних заходів:

- *вступний* на початку навчального року — з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять на сторінці класного керівника, куратора групи,
- *первинний, позаплановий, цільовий інструктажі* — з реєстрацією в спеціальному журналі (додатки 1, 2),

- *інструктажі перед початком заняття* (нової теми, лабораторної, практичної роботи тощо) — з реєстрацією в журналі обліку навчальних занять і виробничого навчання на сторінці предмета в рядку про зміст уроку, лекції, практичної роботи тощо;

4.6.5 здійснює контроль за виконанням вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами правил (інструкцій) з безпеки;

4.6.6 проводить профілактичну роботу щодо запобігання травматизму серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів під час навчально-виховного процесу;

4.6.7 проводить профілактичну роботу серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів щодо вимог особистої безпеки у побуті (дії у надзвичайних ситуаціях, дорожній рух, участь у масових заходах, перебування в громадських місцях, об'єктах мережі торгівлі тощо);

4.6.8 терміново повідомляє керівника та службу охорони праці закладу освіти про кожний нещасний випадок, що трапився з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем, аспірантом, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому, викликає медпрацівника;

4.6.9 бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку.

6. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час позакласної, позашкільної діяльності

6.2. Керівник клубу, гуртка, секції, тренер:

6.2.1 забезпечує безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, спортивного спорядження (інвентарю) тощо.

6.2.2 проводить інструктажі з охорони праці з працівниками та інструктажі з безпеки життєдіяльності з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами;

6.2.3 не дозволяє працювати вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам без відповідного спецодягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту згідно з ДНАОП 0.00-4.26-96 «Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту», затвердженим наказом Держнаглядохоронпраці України від 29.10.96 № 170, зареєстрованим у Мін'юсті України 18.11.96 за № 667/1692;

6.2.4 терміново повідомляє керівника та службу охорони праці закладу освіти про кожний нещасний випадок, що стався з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами під час проведення позакласної, позашкільної діяльності, бере участь у їх розслідуванні, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому;

6.2.5 веде профілактичну роботу з охорони праці серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів.

8. Порядок проведення та реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності

8.1. Інструктажі з безпеки життєдіяльності проводяться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами. Інструктажі містять питання охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, реагування на надзвичайні ситуації, безпеки побуту тощо.

Учні і вихованці, які інструктуються, розписуються в журналі починаючи з 9-го класу.

8.2. Перед початком навчальних занять один раз на рік, а також при зарахуванні або оформленні до закладу освіти вихованця, учня, студента, курсанта, слухача, аспіранта проводиться вступний інструктаж з безпеки життєдіяльності службами охорони праці. За умови чисельності учасників навчально-виховного процесу в закладах понад 200 вищезазначеними службами проводиться навчання з вихователями, класоводами, класними керівниками, майстрами, кураторами груп тощо, які в свою чергу інструктують вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів перед початком навчального року. Програма вступного інструктажу розробляється в закладі освіти на основі орієнтовного переліку питань вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності (додаток 3). Програма та порядок проведення вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності затверджуються наказом керівника закладу освіти.

8.3. Запис про вступний інструктаж робиться на окремій сторінці журналу обліку навчальних занять.

8.4. Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності проводиться на початку заняття у кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, спортзалі тощо, наприкінці навчального року перед початком канікул, а також за межами закладу освіти, де навчально-виховний процес пов'язаний з використанням небезпечних або шкідливих для здоров'я факторів.

Первинний інструктаж проводять викладачі, вчителі, класоводи, куратори груп, вихователі, класні керівники, майстри виробничого навчання, тренери, керівники гуртків тощо. Цей інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами, а також з батьками, які беруть участь у позанавчальних заходах.

Первинний інструктаж також проводиться перед виконанням кожного завдання, пов'язаного з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття, лабораторної, практичної роботи тощо.

8.5. Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності, який зберігається в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі та іншому робочому місці.

Рекомендована форма журналу наведена в додатку 2.

Первинний інструктаж, який проводиться перед початком кожного практичного заняття (практичної, лабораторної роботи тощо) реєструється в журналі обліку навчальних занять, виробничого навчання на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку, заняття.

8.6. Позаплановий інструктаж з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами проводиться у разі порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо, при зміні умов виконання навчальних завдань (лабораторних робіт, виробничої практики, професійної підготовки тощо), у разі нещасних випадків за межами закладу освіти.

Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів (додаток 2), що зберігається в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі тощо.

8.7. Цільовий інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами закладу освіти у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, турніри з предметів,

екскурсії, туристичні походи, спортивні змагання тощо), під час проведення громадських, позанавчальних робіт (прибирання територій, приміщень, науково-дослідна робота на навчально-дослідній ділянці тощо). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів (додаток 2).

Додаток 1 до підпункту 4.5.8 Положення

**Реєстрація
вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності
для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів
у журналі обліку навчальних занять**

№ п/п	Прізвище, ім'я та по батькові особи, яку інструктують	Дата проведення інструктажу	Прізвище, ім'я та по батькові, посада особи, яка проводила інструктаж	Підпис	
				особи, яка проводила інструктаж	особи*, яку інструктували

Додаток 2 до підпункту 4.5.8 Положення

_____ (назва закладу освіти)
Розпочато: _____ 200_ р.
Закінчено: _____ 200_ р.

**Журнал
реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів
вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів
з безпеки життєдіяльності**

_____ (кабінет, лабораторія, цех, майстерня, спортзал тощо)

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові особи, яку інструктують	Дата проведення інструктажу	Клас, група	Назва інструктажу, назва інструкції	Прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка проводила інструктаж	Підпис особи, яка проводила інструктаж	Підпис особи*, яку інструктували

* Учні і вихованці розписуються у журналі інструктажу починаючи з 9-го класу.

Додаток 3

до пункту 8.2 Положення

Орієнтовний перелік питань вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності для вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів

1. Загальні відомості про заклад освіти, його структуру (кабінети, лабораторії, майстерні, спортзали тощо). Види та джерела небезпеки в навчальних приміщеннях, на спортивних майданчиках, на навчально-дослідних ділянках тощо.

2. Загальні правила поведінки під час навчально-виховного процесу. Обставини та причини найбільш характерних нещасних випадків, що сталися в навчальних закладах.

3. Вимоги пожежної безпеки в навчальному закладі. Знайомство з Правилами пожежної безпеки для закладів, установ, організацій і підприємств системи освіти України.

4. Радіаційна безпека, дії у разі надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

5. Безпека дорожнього руху. Поведінка на вулиці, знайомство з правилами дорожнього руху.

6. Побутовий травматизм, попередження та дії у разі нещасних випадків у побуті.

7. Перша (долікарська) медична допомога у разі нещасних випадків, надзвичайних подій тощо.

Правила пожежної безпеки

для закладів, установ і організацій

системи освіти України

Затверджено
Наказ Міністерства освіти
України і ГУДПО МВС України
30.09.98 № 348/70
Витяг

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
17.12.98 за № 800/3240

3. Загальні положення

3.1. Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України розроблені відповідно до Закону України «Про охорону праці», Закону України «Про пожежну безпеку», постанови Кабінету Міністрів «Про заходи щодо виконання Закону України «Про пожежну безпеку» від 26.07.94 № 508.

3.2. Усі заклади та установи освіти перед початком навчального року (першої зміни для установ сезонного типу) мають бути прийняті відповідними комісіями, до складу яких включаються представники органів державного пожежного нагляду.

3.3. Заклади, установи і організації зобов'язані вести облік пожеж, які виникають на об'єктах, що належать або підконтрольні їм, аналізувати причини виникнення та наслідки пожеж, вживати заходів щодо їх усунення.

3.4. За порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, створення перешкод для діяльності посадових осіб органів державного пожежного нагляду, невиконання їх приписів винні в цьому посадові особи, інші працівники притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

3.5. Керівники, вчителі, вихователі, викладачі, обслуговуючий персонал та інші працівники закладів, установ і організацій (далі — працівники закладів, установ і організацій), а також учні, вихованці, студенти, слухачі зобов'язані знати і виконувати правила пожежної безпеки, а в разі пожежі — вживати всіх залежних від них заходів до евакуації людей і гасіння пожежі.

3.6. Відповідальність за пожежну безпеку закладів, установ і організацій несуть їх керівники — директори, завідувачі і уповноважені ними особи, які залежно від характеру порушень і наслідків несуть адміністративну, кримінальну чи іншу відповідальність згідно з чинним законодавством.

3.7. Навчання та перевірка знань з питань пожежної безпеки керівних, педагогічних працівників і спеціалістів проводиться один раз на три роки одночасно з перевіркою знань з питань безпеки життєдіяльності (охорони праці). Порядок організації навчання визначається НАПБ В.02.005-94.

3.8. Керівник (власник) закладу, установи, організації зобов'язаний:

- забезпечити виконання даних Правил і здійснювати контроль за дотриманням установленого протипожежного режиму всіма учасниками навчально-виховного процесу, вживати заходів щодо попередження пожежної небезпеки і усунення недоліків, що спричиняють пожежну небезпеку;
 - забезпечити об'єкт первинними засобами пожежогасіння відповідно до норм, а також пожежним обладнанням і установками автоматичного виявлення і гасіння пожеж;
 - призначати відповідальних осіб за протипожежний стан усіх структурних підрозділів;
 - організувати вивчення вимог пожежної безпеки цих Правил і проведення протипожежного інструктажу з працівниками закладів, установ і організацій згідно з НАПБ В.02.005-94, визначати терміни, місце і порядок проведення інструктажу з пожежної безпеки, а також список посадових осіб, на яких покладається його проведення. Особи, які не пройшли навчання, протипожежного інструктажу і перевірки знань з питань пожежної безпеки, до роботи не допускаються;
 - у закладах і установах організувати проведення навчання з вивчення правил пожежної безпеки:
- 1 — у дошкільних і позашкільних закладах та установах у вигляді комплексу занять з охорони життя і здоров'я дітей;
 - 2 — у загальноосвітніх навчальних закладах у складі навчальної програми «Охорона життя і здоров'я учнів»;

- З — у професійно-технічних, вищих закладах та закладах післядипломної освіти в складі навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Охорона праці»;
- організувати з числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вихованців шкіл-інтернатів і дитячих будинків (крім закладів для дітей з вадами розумового і фізичного розвитку) дружини юних пожежних;
- організувати в закладах і установах добровільну пожежну дружину (ДПД) відповідно до НАПБ Б.02.004-94 та пожежно-технічну комісію відповідно до НАПБ Б.02.003-94;
- забезпечити розробку і затвердити план евакуації та порядок оповіщення людей, який встановлює обов'язки і дії працівників закладів і установ на випадок виникнення пожежі (орієнтовний план евакуації наведено в додатку 1, план евакуації та порядок евакуації повинні переглядатися один раз на три роки з урахуванням умов, що постійно змінюються; проводити практичні заняття щодо відпрацювання планів евакуацій не рідше одного разу на півріччя в закладах і установах (в установах сезонного типу — на початку кожної зміни);
- установити порядок огляду і закриття приміщень і будівель після закінчення занять і роботи закладів і установ;
- під час розслідування нещасних випадків, що трапилися внаслідок пожежі в закладах, установах і організаціях, керуватися Положенням про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, в установах і організаціях та Положенням про організацію охорони праці і порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах;
- здійснювати контроль за дотриманням пожежної безпеки орендними організаціями;
- забезпечити своєчасне виконання заходів пожежної безпеки, запропонованих органами державного пожежного нагляду і органами державної виконавчої влади і прийнятих у межах їх компетенції.

3.9. Відповідальність за пожежну безпеку структурних підрозділів закладів, установ і організацій (факультети, кафедри, лабораторії, навчальні кабінети, цехи, склади, бібліотеки, архіви, майстерні тощо) несуть їх керівники. Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах (функціональних обов'язках, інструкціях, положеннях тощо).

3.10. Для працівників охорони (сторожів, вахтерів, вартових тощо) повинна бути розроблена інструкція, в якій слід визначити їхні обов'язки щодо контролю за додержанням протипожежного режиму, огляду території і приміщень, порядок дій в разі виявлення пожежі, спрацювання засобів пожежної сигналізації та автоматичного пожежогасіння, а також вказати, кого з посадових осіб мають викликати в нічний час у разі пожежі.

3.11. У закладах освіти з цілодобовим перебуванням учнів або вихованців черговий у вихідні та святкові дні, а також у вечірні і нічні години зобов'язаний, заступаючи на чергування:

- перевірити наявність і стан засобів пожежогасіння, справність телефонного зв'язку, чергового освітлення і пожежної сигналізації;
- пересвідчитися, що всі шляхи евакуації (коридори, сходові клітки, тамбури, фойє, холи, вестибюлі) не захащено, а двері евакуаційних виходів у разі потреби можуть бути без перешкод відчинені;

- у разі виявлення порушення протипожежного режиму і несправностей, внаслідок яких можливе виникнення пожежі, вжити заходів щодо їх усунення, а в разі потреби повідомити керівника або працівника, що його заміщує;
- мати списки (журнали обліку) учнів, вихованців та працівників, що перебувають у навчальному закладі, знати місця їх розміщення;
- постійно мати при собі комплект ключів від дверей евакуаційних виходів та воріт, автомобільних в'їздів на територію закладу, а також ручний електричний ліхтар.

3.12. Відповідальність за забезпечення протипожежного режиму в орендованих будівлях і приміщеннях, а також за виконання протипожежних заходів, зазначених угодою на оренду, несуть керівники орендних організацій.

3.13. Відповідно до цих Правил у кожному структурному підрозділі закладу, установи і організації має бути розроблена конкретна інструкція щодо заходів пожежної безпеки. Інструкція опрацьовується керівником структурного підрозділу, узгоджується з органами пожежної охорони закладу, установи чи організації, затверджується керівником вищого рівня і розміщується на видному місці.

3.14. У будівлях і спорудах, які мають два і більше поверхів, в разі одночасного перебування на поверсі понад 25 осіб мають бути розроблені і вивішені на видних місцях плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі.

Для об'єктів з цілодобовим перебуванням учасників навчально-виховного процесу (дошкільні заклади, інтернати, гуртожитки тощо) інструкції повинні передбачати два варіанти дій: у денний та нічний час.

3.15. Згідно з НАПБ А.01.001-95 у кожному закладі, установі і організації повинні бути встановлені відповідний протипожежний режим і порядок оповіщення людей про пожежу, з якими потрібно ознайомити всіх працівників.

4. Основні вимоги пожежної безпеки

4.2. Утримання будівель, приміщень та споруд

4.2.1. Усі будівлі, приміщення та споруди закладів, установ і організацій повинні постійно утримуватися у чистоті.

4.2.2. Для всіх будівель та приміщень виробничого, складського призначення і лабораторій повинна бути визначена категорія щодо вибухопожежної та пожежної небезпеки (за ОНТП 24-86), а також клас зони за Правилами влаштування електроустановок, написи про такі відомості повинні розміщуватися ззовні на вхідних дверях.

4.2.3. У кожному приміщенні повинна бути вивішена табличка, на якій вказано прізвище відповідального за пожежну безпеку, номер телефону найближчої пожежної частини, а також розміщена інструкція з пожежної безпеки.

4.2.4. Вибухопожежонебезпечні приміщення у багатоповерхових будівлях повинні розміщуватися поблизу зовнішніх стін верхніх поверхів.

4.2.5. Протипожежні системи, установки, устаткування приміщень, будівель та споруд (протидимний захист, пожежна автоматика, протипожежне водопостачання, протипожежні двері, клапани та інші захисні пристрої) повинні постійно утримуватися у справному робочому стані.

4.2.6. У будівлях дошкільних закладів освіти групи дітей молодшого віку слід розміщувати на нижніх поверхах.

4.2.7. Наповнюваність приміщень має відповідати встановленим нормам.

4.2.8. Розміщення меблів і обладнання у класах, кабінетах, майстернях, спальнях, ідальнях та інших приміщеннях не повинно перешкоджати евакуації людей і підходу до засобів пожегогасіння.

4.2.9. У коридорах, вестибюлях, холах, на сходових клітках і дверях евакуаційних виходів слід мати наказові та вказівні знаки безпеки.

4.2.10. Евакуаційні проходи, виходи, коридори, тамбури і сходи не повинні заставлятися будь-якими предметами і обладнанням.

4.2.11. Двері сходових кліток, коридори і сходи повинні мати ущільнення у стулках, обладнані пристроями для самозакривання, які повинні постійно бути у справному стані.

У період перебування учасників навчально-виховного процесу в будівлях допускається двері евакуаційних виходів замикати лише зсередини за допомогою запорів (засувів, крічків тощо), які легко (без ключів) відмикаються.

4.2.12. У приміщеннях, пов'язаних з перебуванням дітей, килими, паляси, килимові доріжки тощо повинні бути щільно прикріплені до підлоги.

Штучні килимові покриття, які не виділяють при горінні токсичних речовин та мають помірну димостворювальну здатність, у фойє, вестибюлях, залах для глядачів тощо дозволяється розстеляти за умови наклеювання їх на незаймисту основу.

4.2.13. Будівлі закладів, установ і організацій повинні бути обладнані засобами оповіщення людей про пожежу. Для оповіщення можуть бути використані:

- внутрішня телефонна та радіотрансляційна мережі;
- спеціально змонтовані мережі мовлення;
- дзвінки та інші звукові сигнали.

4.2.14. У підвальних і цокольних поверхах не дозволяється:

- розміщення вибухопожежонебезпечних виробництв;
- зберігання та застосування легкозаймистих горючих рідин, газів та легкозаймистих матеріалів;
- розміщення лабораторій з використанням вибухо- і пожежонебезпечних процесів.

4.2.15. Не дозволяється влаштовувати на сходових клітках складські та іншого призначення приміщення, прокладати газопроводи, трубопроводи з легкозаймистими і горючими рідинами, а також установлювати устаткування, що заважає переміщенню людей.

4.2.16. У горищних приміщеннях не дозволяється:

- сушити білизну;
- влаштовувати склади (за винятком зберігання віконних рам), архіви, голубники, майстерні тощо;
- застосовувати для утеплення перекриттів торф, стружку, тирсу та інші горючі матеріали;
- прикріплювати до димоходів радіо- і телевізійні антени.

4.2.17. Двері, люки горищних і технічних приміщень (насосних, вентиляційних камер, бойлерних, складів, комор, електрощитових тощо) повинні бути постійно зачинені. На дверях слід вказувати місце зберігання ключів, доступне для отримання їх у будь-який час доби. На дверях (люках) горищних і технічних приміщень мають бути написи, що визначають призначення приміщення.

4.2.18. Зовнішні пожежні сходи, сходи-драбини і загорожі на дахах будівель мають утримуватися у справному стані. Допускається нижню частину зовнішніх вертикальних пожежних сходів закривати щитами, які легко знімаються, на висоту не більше як 2,5 м від рівня землі.

4.2.19. Дахові вікна горищних приміщень мають бути засклені і закриті.

4.2.20. У будівлях дошкільних закладів, розрахованих на 120 і менше місць, допускається проживання обслуговувального персоналу за наявності відокремленого виходу з житлової частини назовні та її відділення від приміщень дошкільного закладу протипожежними перегородками 1-го типу та перекриттями 3-го типу без отворів.

4.2.21. У дошкільних та середніх закладах освіти, на літніх дитячих дачах з цілодобовим режимом роботи повинно бути встановлене чергування обслуговуючого персоналу без права сну в нічний час. Приміщення для чергових має бути забезпечене телефонним зв'язком.

4.2.22. Розміщення акумуляторних, зберігання легкозаймистих матеріалів у будівлях, пов'язаних з перебуванням дітей, а також у підвальних і цокольних приміщеннях не дозволяється.

4.2.23. Пряямки вікон підвальних і цокольних приміщень повинні утримуватися у чистоті. Не допускається встановлювати на приямках та люках незнімні металеві ґрати, захаращувати приямки і закладати цеглою віконні отвори.

4.2.24. У будівлях закладів, установ і організацій не допускається:

- розміщувати людей у мансардних приміщеннях, а також на поверхах (будівлях), не забезпечених двома евакуаційними виходами;
- здійснювати перепланування приміщень з порушенням будівельних норм і правил;
- використовувати горючі матеріали для обробки стін і стель шляхів евакуації (рекреацій, сходових кліток, фойє, вестибюлів, коридорів тощо);
- установлювати ґрати, жалюзі та подібні їм незнімні сонцезахисні, декоративні та архітектурні пристрої на вікнах приміщень, де перебувають учасники навчально-виховного процесу, сходових клітках, у коридорах, холах та вестибюлях;
- знімати дверні полотна в отворах, що з'єднують коридори зі сходовими клітками;
- забивати двері евакуаційних виходів;
- застосовувати з метою опалення нестандартні (саморобні) нагрівальні пристрої;
- використовувати електроплитки, кип'ятильники, електрочайники, газові плити тощо для приготування їжі та трудового навчання за винятком спеціально обладнаних приміщень;
- захаращувати шляхи евакуації;
- установлювати дзеркала та влаштовувати фальшиві двері на шляхах евакуації;
- влаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, розсувні, підйомні двері та інші пристрої, що перешкоджають евакуації людей;
- здійснювати вогневі, електрогазозварювальні та інші види пожежонебезпечних робіт у будівлях у разі наявності в їх приміщеннях людей;
- обгортати електричні лампи папером, матерією та іншими горючими матеріалами;

- застосовувати для освітлення свічки, газові лампи і ліхтарі;
- виконувати прибирання приміщень, очищення деталей і обладнання за допомогою легкозаймистих і горючих рідин;
- здійснювати відігрівання труб системи опалення, водопостачання, каналізації тощо із застосуванням відкритого вогню (з цією метою використовують гарячу воду, пару чи нагрітий пісок);
- зберігати на робочих місцях і в шафах, а також залишати в кишенях спецодягу використані обтиральні матеріали;
- залишати без нагляду ввімкнені в мережу лічильні і друкарські машинки, радіоприймачі, телевізори та інші електроприлади.

4.2.25. Одяг і взуття слід сушити в приміщеннях, виділених спеціально для цієї мети, з обігрівом радіаторами водяного опалення.

4.2.26. Вогневі та зварювальні роботи можуть виконуватися тільки з письмового дозволу керівника закладу, установи чи організації з оформленням наряду-допуску. Ці роботи мають проводитися згідно з вимогами правил пожежної безпеки під час проведення зварювальних та інших вогневих робіт.

4.2.27. Користуватися прасками в закладах чи установах дозволяється лише в спеціально відведених приміщеннях під наглядом працівника закладу, установи. Використання приміщень для іншої мети, наприклад для зберігання білизни, не дозволяється. Прасування виконується лише прасками зі справними терморегуляторами та світловими індикаторами ввімкнення. Праски повинні встановлюватися на підставках з вогнетривких матеріалів.

4.2.28. Пошкодження вогнезахисних покриттів (штукатурки, спеціальних фарб, лаків, обмазок тощо) будівельних конструкцій, повітроводів повинні негайно усуватися.

Після обробки (просочення) антипіренами дерев'яних конструкцій, тканин та інших горючих матеріалів повинен бути складений акт про проведення роботи підрядною організацією. Перевірку стану вогнезахисної обробки слід проводити не менше одного разу на рік зі складанням акта перевірки.

4.2.29. Усі будівлі і приміщення закладів, установ і організацій мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння (додаток 2).

4.2.30. Після закінчення занять у класах, майстернях, кабінетах і лабораторіях учителі, викладачі, лаборанти, майстри виробничого навчання та інші працівники закладу чи установи повинні оглянути приміщення, усунути виявлені недоліки і зачинити приміщення, знеструмивши електромережу.

4.4. Електроустановки

4.4.1. Електричні мережі та електрообладнання, що використовуються у закладах та установах, та їх експлуатація повинні відповідати вимогам діючих Правил влаштування електроустановок та ДНАОП 0.00-1.21-98; будівельну частину електроустановок слід виконувати відповідно до протипожежних вимог будівельних норм ДБН В.2.2.3-97.

4.4.2. Керівники закладів, установ і організацій зобов'язані забезпечити обслуговування та технічну експлуатацію електрообладнання і електромереж, своєчасне проведення профілактичних оглядів, планово-попереджувальних ремонтів та експлуатацію електрообладнання, апаратури й електромереж відповідно до вимог документів, зазначених у п.4.4.1, та своєчасно усувати виявлені недоліки.

4.4.3. Усі роботи повинні проводитися на справному електрообладнанні (ізоляція електропроводки, пускачі, штепселі, розетки, вимикачі та інша апаратура, заземлення, огорожа).

4.4.4. З'єднання, окінцювання та відгалудження жил проводів і кабелів з метою запобігання небезпечним у пожежному відношенні перехідним опорам мають бути виконані за допомогою опресування, зварювання, паяння або спеціальних затискачів (гвинтових, болтових тощо).

4.4.5. Плавкі вставки запобіжників повинні бути каліброваними із зазначенням номінального струму на заводському таврі.

4.4.6. Влаштування та експлуатація тимчасових електромереж за винятком електропроводки, яка живить місця проведення будівельних і тимчасових ремонтно-монтажних робіт, не дозволяється.

4.4.7. Шафи, в яких установлені електрощити, повинні бути постійно зачинені на замок.

4.4.8. Доступ до електрощитів, електродвигунів і пускорегулювальних апаратів повинен бути завжди вільним.

4.4.9. Електродвигуни мають регулярно очищатися від пилу. Не дозволяється накривати електродвигуни горючими матеріалами.

4.4.10. Влаштування повітряних ліній електропередачі і зовнішніх електропроводок над покрівлями, навісами, штабелями лісоматеріалів, тари та складами для зберігання паливних матеріалів не допускається.

4.4.11. У виробничих, складських та інших приміщеннях з наявністю горючих матеріалів, а також матеріалів та виробів у горючій тарі електричні світильники повинні мати закрите або захищене виконання (із скляними ковпаками).

4.4.12. Переносні світильники мають бути обладнані захисними скляними ковпаками та металевими сітками. Для цих світильників та іншої переносної та пересувної електроапаратури слід застосовувати гнучкі кабелі з мідними жилами з гумовою ізоляцією в оболонці, яка стійка до навколишнього середовища. Підключення переносних світильників слід передбачати від відгалужувальних коробок зі штепсельними розетками.

4.4.13. Освітлювальна електромережа має бути змонтована таким чином, щоб світильники знаходилися на відстані не менше як 0,2 м від поверхні будівельних конструкцій з горючих матеріалів і не менше як 0,5 м від тари у складських приміщеннях.

4.4.14. Усі несправності в електромережах та електроапаратурі, які можуть спричинити іскри, коротке замикання, нагрівання ізоляції кабелів і проводів вище норми, мають негайно усуватися. Несправні електромережі та електроапарати слід вимикати для приведення їх у пожежобезпечний стан.

4.4.15. Під час експлуатації електроустановок не дозволяється:

- використовувати кабелі і проводи з пошкодженою ізоляцією або такою ізоляцією, що втратила захисні властивості;
- залишати під напругою електричні проводи і кабелі з неізольованими кінцями;
- переносити ввімкнені прилади та ремонтувати обладнання, яке перебуває під напругою;
- залишати без догляду ввімкнені в електромережу нагрівальні прилади, телевізори, радіоприймачі тощо;
- користуватися пошкодженими (несправними) розетками, відгалужувальними коробками, рубильниками тощо;

- зав'язувати і скручувати електропроводи і світильники, підвищувати світильники (за винятком відкритих ламп) на електричних проводах;
- підключати до клем силової та у штепсельні розетки освітлювальної мереж прилади, які споживають струм понад передбачені для них величини;
- використовувати ролики, вимикачі, штепсельні розетки для підвищення одягу та інших предметів;
- застосовувати саморобні подовжувачі, які не відповідають вимогам ПУЕ щодо переносних (пересувних) електропроводок;
- використовувати побутові електронагрівальні прилади (праски, чайники, кип'ятильники тощо) без негорючих підставок та в приміщеннях, де їх застосування не передбачено технологічним процесом;
- застосовувати для прокладання електромереж радіо- та телефонні проводи;
- застосовувати як електричний захист саморобні та некалібровані запобіжники;
- знімати скляні ковпаки зі світильників закритого виконання.
- використовувати електроапаратуру та електроприлади в умовах, що не передбачені заводом-виготовлювачем.

4.4.16. Будь-які нові підключення різних струмоприймачів (електродвигунів, нагрівальних приладів тощо) мають проводитися лише після проведення відповідних розрахунків, які припускають можливість таких підключень.

4.4.17. У всіх приміщеннях (незалежно від їх призначення), які після закінчення робіт замикаються і не контролюються, всі електроустановки (крім холодильників) мають відключатися.

4.4.18. Масляні електрорадіатори, які використовуються для опалення, і нагрівачі-електропанелі заводського виготовлення повинні мати індивідуальний електрозахист і справні електрорегулятори.

Температура зовнішньої поверхні електроопалювальних приладів у найбільш нагрітому місці в нормальному режимі роботи не повинна перевищувати 85°C.

4.4.19. Не дозволяється застосування електронагрівальних приладів у пожежонебезпечних зонах складських приміщень, у будівлях архівів, музеїв, бібліотек, гардеробних тощо.

4.4.20. Електрощити, групові електрощитки потрібно оснащувати схемою підключення споживачів з пояснювальними написами і вказаним значенням номінального струму апарата захисту (плавкової вставки).

4.4.21. Влаштування, живлення, прокладання мереж аварійного та евакуаційного освітлення повинно виконуватися відповідно до вимог будівельних норм і ПУЕ. Аварійним освітленням обладнуються ті приміщення, де можливе перебування одночасно не менше 50 чоловік, а також усі сходи, проходи та інші шляхи евакуації. Аварійне освітлення слід маркувати позначкою зеленого кольору.

4.4.22. Усе електрообладнання (корпуси електричних машин, трансформаторів, апаратів, світильників, електроцитів тощо) підлягає зануленню або заземленню відповідно до вимог ПУЕ.

4.4.23. Заміри опору ізоляції освітлювальної та силової електромереж мають проводитися один раз на рік спеціалізованими підприємствами і організаціями, які мають на це право. Наслідки перевірки повинні оформлятися актом.

4.4.24. Захист будівель, споруд та зовнішніх установок від прямого попадання блискавки і вторинних її проявів має виконуватися згідно з РД-34.21.122-87.

4.4.25. Дошкільні заклади освіти мають бути забезпечені електричними ліхтарями на випадок відключення електроенергії.

4.4.26. Увімкнення електродвигунів пожежних насосів і системи протидимного захисту повинно супроводжуватися автоматичним відключенням електроприймачів системи вентиляції та кондиціонування.

4.4.27. Пуск електродвигунів пожежних насосів може здійснюватися в автоматичному і ручному режимах.

Дистанційний пуск повинен виконуватися із приміщення пожежного поста, а в разі відсутності автоматичного пожежогасіння — також від кнопок, розташованих у шафах пожежних кранів.

Про пуск і роботу електродвигунів пожежних насосів до пожежного поста повинен надходити світловий сигнал.

4.4.28. Відключення електродвигунів пожежних насосів повинно здійснюватися тільки з приміщення пожежного поста, а в разі відсутності пожежного поста — тільки з насосної.

4.4.29. У разі неможливості технічного обслуговування електроустановок силами персоналу закладу, установи чи організації керівник повинен укласти договір на планове технічне обслуговування зі спеціалізованою організацією.

5.3. Первинні засоби пожежогасіння

5.3.1. Усі будівлі та приміщення закладів, установ і організацій повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, пожежним інвентарем (пожежними щитами та стендами, пожежними відрами, діжками з водою, ящиками з піском тощо), пожежним знаряддям (пожежними ломами, баграми, сокирами тощо) та засобами зв'язку. Норми первинних засобів пожежогасіння наведені в додатку 2.

5.3.2. Місця розміщення первинних засобів пожежогасіння мають зазначатися у планах евакуації, які розробляються згідно з ГОСТ 12.1.114-82. Зовнішнє оформлення і вказівні знаки для визначення місць первинних засобів пожежогасіння мають відповідати вимогам ГОСТ 12.4.026-76.

5.3.3. Ручні вогнегасники повинні розміщуватися згідно з вимогами ГОСТ 12.4.009-83:

- шляхом навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше як 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника;
- шляхом установлення до пожежних шаф разом з пожежними кранами, до спеціальних тумб або на пожежні стенди.

На стендах або пожежних щитах рекомендується компактно розміщувати вогнегасники, пісок, лопати, ломы, покривала вогнетривкі, списки добровільних пожежних дружин, інструкцію з правил пожежної безпеки, написи з телефонами пожежної охорони і прізвища посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку.

Стенди або пожежні щити слід установлювати в приміщеннях на видних і легкодоступних місцях, якомога ближче до виходу із приміщення.

5.3.4. Вогнегасники повинні встановлюватися таким чином, щоб можна було визначити тип вогнегасника, прочитати на його корпусі інструкцію з користування, а також зручно було його зняти.

5.3.5. Вогнегасники мають розміщуватися у легкодоступних місцях, які унеможливають їх пошкодження, попадання прямих сонячних

променів та атмосферних опадів, безпосередню дію опалювальних та нагрівальних приладів.

У разі розміщення вогнегасників не повинні погіршуватися умови евакуації людей.

5.3.6. Вогнегасники, які розміщуються поза приміщенням або в неопалювальних приміщеннях, слід знімати на холодний період. У цьому разі на пожежних стендах має бути інформація про місце їх розміщення.

5.3.7. На період перезарядки і технічного обслуговування вогнегасників, пов'язаного з їх ремонтом, на заміну мають бути встановлені вогнегасники з резервного фонду.

5.3.8. Під час експлуатації та технічного обслуговування вогнегасників слід керуватися вимогами, викладеними в паспортах заводів-виготовлювачів, та затвердженими в установленому порядку регламентами технічного обслуговування вогнегасників кожного типу.

5.3.9. На території будівель IIIа, IIIб, IV, IVа і V ступенів вогнетривкості, розміщених у сільській місцевості, слід обладнати пожежні пости з набором таких первинних засобів пожежогасіння:

- вогнегасники пінні ємкістю 10 л або порошкові ємкістю 5 л — 2 шт.,
- відра — 4 шт.,
- сокири, лопати, багри — по 2 шт.,
- драбини пристінні — 1 шт.,
- бочки з водою місткістю 250 л — 2 шт. (на зимовий період замінюються ящиками з піском тієї ж місткості).

5.3.10. Повсякденний контроль за зберіганням, вмістом і постійною готовністю до дії первинних засобів пожежогасіння здійснюється особами, призначеними наказом керівника закладів, установ і організацій.

5.3.11. Використання первинних засобів пожежогасіння для господарських та інших потреб, не пов'язаних з гасінням пожеж, не дозволяється.

6. Порядок дій у разі виникнення пожежі

6.1. У разі виникнення пожежі дії працівників закладів, установ і організацій, залучених до гасіння пожежі, мають бути спрямовані на створення безпеки людей, і в першу чергу дітей, їх евакуацію та рятування.

6.2. Кожен працівник закладу, установи і організації, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління різних матеріалів, підвищення температури в приміщенні тощо), зобов'язаний:

- негайно повідомити про це за телефоном до пожежної частини (при цьому слід чітко назвати адресу об'єкта, місце виникнення пожежі, а також свою посаду та прізвище);
- задіяти систему сповіщення людей про пожежу; розпочати самому і залучити інших осіб до евакуації людей з будівлі до безпечного місця згідно з планом евакуації;
- сповістити про пожежу керівника закладу, установи і організації або працівника, що його заміщує;
- організувати зустріч пожежних підрозділів, вжити заходів до гасіння пожежі наявними в установі засобами пожежогасіння.

6.3. Керівник закладу, установи чи організації або працівник, що його заміщує, який прибув на місце пожежі, зобов'язаний:

- перевірити, чи повідомлено до пожежної охорони про виникнення пожежі;
- здійснювати керівництво евакуацією людей та гасінням пожежі до прибуття пожежних підрозділів. У разі загрози для життя людей

негайно організувати їх рятування, використовуючи для цього всі наявні сили і засоби;

- організувати перевірку наявності всіх учасників навчально-виховного процесу, евакуйованих з будівлі, за списками і журналами обліку навчальних занять;
- виділити для зустрічі пожежних підрозділів особу, яка добре знає розміщення під'їзних шляхів та вододжерел;
- перевірити включення в роботу автоматичної (стаціонарної) системи пожежогасіння;
- вилучити з небезпечної зони всіх працівників та інших осіб, не зайнятих евакуацією людей та ліквідацією пожежі;
- у разі потреби викликати до місця пожежі медичну та інші служби;
- припинити всі роботи, не пов'язані з заходами щодо ліквідації пожежі;
- організувати відключення мереж електро- і газопостачання, зупинку систем вентиляції та кондиціонування повітря і здійснення інших заходів, які сприяють запобіганню поширенню пожежі;
- забезпечити безпеку людей, які беруть участь в евакуації та гасінні пожежі, від можливих обвалів конструкцій, дії токсичних продуктів горіння і підвищеної температури, ураження електрострумом тощо;
- організувати евакуацію матеріальних цінностей із небезпечної зони, визначити місця їх складування і забезпечити, при потребі, їх охорону;
- інформувати керівника пожежного підрозділу про наявність людей у будівлі.

6.4. Під час проведення евакуації та гасіння пожежі необхідно:

- з урахуванням обстановки, що склалася, визначити найбезпечніші евакуаційні шляхи і виходи до безпечної зони у найкоротший термін;
- ліквідувати умови, які сприяють виникненню паніки. З цією метою вчителям, викладачам, вихователям, майстрам та іншим працівникам закладу, установи не можна залишати дітей без нагляду з моменту виявлення пожежі та до її ліквідації;
- евакуацію людей слід починати з приміщення, у якому виникла пожежа, і суміжних з ним приміщень, яким загрожує небезпека поширення вогню і продуктів горіння. Дітей молодшого віку і хворих слід евакуувати в першу чергу;
- у зимовий час, на розсуд осіб, які здійснюють евакуацію, діти старших вікових груп можуть заздалегідь одягтися або взяти теплий одяг з собою, а дітей молодшого віку слід виводити або виносити, загорнувши в ковдри або інші теплі речі;
- ретельно перевірити всі приміщення, щоб унеможливити перебування у небезпечній зоні дітей, які сховалися під ліжками, партами, у шафах або інших місцях;
- виставляти пости безпеки на входах у будівлі, щоб унеможливити повернення дітей і працівників до будівлі, де виникла пожежа;
- у разі гасіння слід намагатися у першу чергу забезпечити сприятливі умови для безпечної евакуації людей;
- утримуватися від відчинення вікон і дверей, а також від розбивання скла, в протилежному разі вогонь і дим поширяться до суміжних приміщень.

Залишаючи приміщення або будівлі, що постраждали від пожежі, потрібно зачинити за собою всі двері і вікна.

7. Вимоги пожежної безпеки для приміщень різного призначення, що належать до системи освіти України

7.1. Навчальні та навчально-виробничі приміщення (класи, кабінети, лабораторії та навчально-виробничі майстерні)

7.1.1. У навчальних та навчально-виробничих приміщеннях слід розміщувати лише потрібні для забезпечення навчального процесу меблі, прилади, моделі, приладдя, посібники, транспаранти тощо (навчально-наочні засоби).

7.1.2. Усі навчально-наочні засоби, які розміщуються у навчальних та навчально-виробничих приміщеннях або в спеціально виділених для цього приміщеннях, мають зберігатися у шафах, стелажах чи на стаціонарно встановлених стійках.

7.1.3. У навчальних та навчально-виробничих приміщеннях зберігаються тільки ті навчально-наочні посібники та навчальне обладнання, проводяться тільки ті досліди та роботи, які передбачені переліками та навчальними програмами.

7.1.4. Зберігання фільмокопій, діапозитивів, слайдів, магнітних стрічок тощо має здійснюватися у спеціально відведених для цієї мети приміщеннях.

7.1.5. Не дозволяється складати обрізки та шматки кіно- та фотоплівки, магнітної плівки до загальних ящиків із сміттям, папером та іншими матеріалами.

Після закінчення занять усі пожежо-, вибухонебезпечні речовини та матеріали повинні бути прибрані з класів, кабінетів, майстерень у спеціально виділені та обладнані приміщення.

7.1.6. Кількість парт (столів) в навчальних класах та кабінетах не повинна перевищувати граничну нормативну наповнюваність класних груп, яка встановлюється Міністерством освіти і погоджується з Міністерством охорони здоров'я України.

7.1.7. Усі учасники навчально-виховного процесу (учні, вихованці, студенти та співробітники кабінетів, лабораторій та навчально-виробничих майстерень) навчальних закладів, де проводяться практичні заняття, зобов'язані знати пожежну небезпеку застосовуваних хімічних реактивів і речовин, засоби їх гасіння та дотримуватися заходів безпеки під час роботи з ними.

7.1.8. Перед початком проведення лабораторних занять з нової теми керівник, який проводить їх, повинен провести протипожежний інструктаж і зафіксувати його в журналі періодичного інструктажу (додаток 3).

7.1.9. У навчальних і наукових лабораторіях, у навчально-виробничих майстернях, де застосовуються легкозаймисті та горючі речовини, газу, необхідно дотримуватися вимог НАОП 9.2.10-1.01-89 і ДНАОП 9.2.30-1.06-98.

Усі роботи, пов'язані з виділенням токсичних або пожежо-, вибухонебезпечних газів і парів, слід виконувати у витяжних шафах із справною вентиляцією.

Припливно-витяжна вентиляція у всіх приміщеннях лабораторії повинна вмикатися за 30 хв. до початку роботи і вимикатися після закінчення робочого дня.

7.1.10. Розміщення фільмосховищ обласних, районних та міжрайонних фільмотек у шкільних будівлях, де перебувають діти, не дозволяється.

Під час експлуатації обласних, районних та міжрайонних фільмосховищ слід керуватися НАПБ 01.008-76/930.

7.1.11. Демонстрування діапозитивів, діафільмів, слайдів і кінофільмів з установленням кінопроектора (діапроектора) пересувного типу безпосередньо в класах і кабінетах допускається за умови дотримання таких вимог:

демонстрування кінофільмів на вузькоплівковій апаратурі;
установлення діапроектора або вузькоплівкового кінопроектора з протилежного боку від виходу з приміщення;

під час демонстрації діапозитивів, діафільмів, слайдів та кінофільмів присутність учнів (вихованців) однієї навчальної групи у кількості не більше 50 осіб;

допущення до роботи на кіноапаратурі лише осіб, які мають кваліфікаційне посвідчення кіномеханіка або демонстратора вузькоплівкового кіно встановленого зразка і III кваліфікаційну групу з електробезпеки;

зберігання кінофільмів, призначених для чергового показу, в щільно закритих коробках або фільмоскопах.

7.1.12. Після закінчення роботи в кіно-, фотолабораторіях проявлені плівки повинні здаватися до архіву на зберігання. Допускається короткочасне зберігання їх на робочому місці в негорючій шафі в кількості не більше 10 кг.

7.1.13. Архівосховище слід обладнати фільмостатами або шафами. Шафи і полиці в них повинні бути металевими.

7.1.14. Лабораторні приміщення та навчально-виробничі майстерні слід забезпечити вогнегасниками. Учасники навчально-виховного процесу повинні знати місце, де містяться засоби пожежогасіння, і вміти користуватися у разі виникнення пожежі чи загоряння.

7.1.15. У приміщеннях лабораторій та навчально-виробничих майстерень не дозволяється:

- застосовувати для миття підлоги та обладнання легкосаймісті або горючі речовини (бензин, ацетон, гас тощо);
- користуватися електронагрівачами з відкритою спіраллю;
- залишати без нагляду робоче місце, запалені пальники та інші нагрівальні прилади;
- сушити предмети, що можуть горіти, на опалювальних приладах;
- зберігати будь-які речовини, пожежонебезпечні властивості яких не досліджені;
- тримати легкосаймісті та горючі речовини біля відкритого вогню, нагрівальних приладів, пальників тощо;
- виливати відпрацьовані легкосаймісті та горючі рідини в каналізацію.

7.1.16. У навчально-виробничих майстернях не дозволяється застосування відкритого вогню, проведення зварювальних робіт.

7.1.17. Обтиральний матеріал для робіт у навчально-виробничих майстернях навчальних закладів слід зберігати в спеціальних металевих ящиках. Використаний обтиральний матеріал, стружки слід прибирати після занять наприкінці кожного дня.

7.2. Аудиторії та адміністративні приміщення

7.2.1. Правила пожежної безпеки в аудиторіях і адміністративних приміщеннях повинні відповідати вимогам розділу 4 цих Правил.

7.2.2. Усі двері евакуаційних та інших виходів повинні завжди утримуватися у справному стані, відчинятися у напрямку виходу людей з аудиторії (будівлі).

7.2.3. Не дозволяється влаштувати перегородки і сховища на сходових клітках і на шляхах евакуації, а також загромождувати сходові майданчики різними предметами і обладнанням.

7.2.4. Користуватися електронагрівачами в аудиторіях і адміністративних приміщеннях не дозволяється.

7.2.5. Кошки та ящики для паперу повинні регулярно спорожнятися, а сміття виноситися за межі будівлі в спеціально відведені місця.

7.2.6. Під час демонстрації кінофільмів в аудиторіях слід керуватися НАПБ В.01.008-76/930.

7.2.7. Після закінчення роботи необхідно провести обов'язковий огляд усіх приміщень з відключенням електрообладнання, крім апаратів і приладів безперервної дії.

9. Навчання з питань пожежної безпеки в закладах, установах і організаціях системи освіти України

9.1. Усі працівники під час прийняття на роботу і за місцем праці повинні проходити інструктажі з питань пожежної безпеки (далі — протипожежні інструктажі) відповідно до порядку, встановленого НАПБ Б.02.005-94 та Положенням про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах.

9.2. Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, попередньо, на початку самостійного виконання роботи, повинні пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум), а потім постійно, один раз на рік, — перевірку знань.

9.3 Особи, які суміщують професії (роботи), навчаються або інструктуються як за основною, так і за сумісною професією.

9.4 Організація своєчасного і якісного проведення спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки в установі, закладі і організації покладається на його керівника, а в структурному підрозділі (кафедра, лабораторія, дільниця, цех тощо) — на керівника відповідного підрозділу.

9.5. Порядок проходження працівниками спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань визначається керівником установи, закладу, організації (наказом або відповідним положенням, що розробляється на об'єкті і затверджується керівником).

9.6. Допуск до роботи осіб, які не пройшли спеціального навчання, інструктажу і перевірки знань, не дозволяється.

9.7. За призначенням та часом проведення протипожежні інструктажі поділяються на:

- вступний;
- первинний;
- повторний;
- позаплановий;
- цільовий.

9.8. Вступний протипожежний інструктаж проводиться з:

- усіма щойно прийнятими на роботу особами;
- особами, які прибули в установу, заклад чи організацію у відрядження, на виробничу практику (навчання) і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі;
- учнями і студентами в навчальних закладах перед початком навчання в лабораторіях, майстернях тощо.

9.9. Вступний протипожежний інструктаж проводиться на підставі чинних в об'єктах освіти правил, інструкцій та інших нормативних актів з

питань пожежної безпеки в спеціально обладнаному для цього приміщенні фахівцем, на якого наказом по об'єкту покладені ці обов'язки, з використанням сучасних методів і засобів навчання та наочних посібників.

Програма для проведення вступного протипожежного інструктажу затверджується керівником (заступником, головним інженером) об'єкта освіти.

9.10. Первинний протипожежний інструктаж проводиться безпосередньо на робочому місці до початку виробничої діяльності працівника. Його повинні проходити:

- усі прийняті на роботу (постійну чи тимчасову);
- працівники, які переведені на роботу з інших підрозділів, виробничих дільниць;
- особи, які прибули в установу, заклад, організацію освіти у відрядження, на навчання (практику);
- будівельники сторонніх організацій, які виконують на діючому об'єкті освіти будівельно-монтажні, ремонтні та інші роботи;
- учні (студенти) під час виробничої практики (навчання), а також перед проведенням з ними практичних занять в учбових майстернях, лабораторіях тощо.

Програма для проведення первинного протипожежного інструктажу затверджується керівником відповідного структурного підрозділу (завідувачем кафедри, відділу, начальником цеху тощо), відповідальним за протипожежний стан, або керівником об'єкта освіти і погоджується з пожежною охороною.

9.11. Первинний протипожежний інструктаж проводиться індивідуально або з групою осіб спільного фаху за програмою, складеною з урахуванням відповідних інструкцій з пожежної безпеки для працівників, інших нормативних актів про пожежну безпеку і орієнтовного переліку питань первинного протипожежного інструктажу.

9.12. Повторний протипожежний інструктаж проводиться на робочому місці з усіма працівниками не менше ніж один раз на рік за переліком питань, з якими необхідно ознайомити працівників під час проведення вступного та первинного протипожежного інструктажів.

9.13. Позаплановий інструктаж проводиться на робочому місці або в спеціально відведеному приміщенні:

- у разі введення в дію нових або доопрацьованих нормативних документів з питань пожежної безпеки (норм, правил, інструкцій, положень тощо);
- у разі зміни технологічного процесу, застосування нового або заміни чи модернізації існуючого пожежонебезпечного устаткування;
- на вимогу державних інспекторів з пожежного нагляду, якщо виявлене незадовільне знання працівниками правил пожежної безпеки на робочому місці, невміння діяти у разі пожежі та користуватися первинними засобами пожегогасіння.

9.14. Позаплановий інструктаж проводиться індивідуально або з групою працівників споріднених спеціальностей (видів робіт). Обсяг та зміст інструктажів визначаються в кожному випадку окремо залежно від причин, що викликали потребу його проведення.

9.15. Цільовий протипожежний інструктаж проводиться з працівниками:

- перед виконанням ними разових (тимчасових) пожежонебезпечних робіт (зварювальних, розігрівальних тощо),

- під час ліквідації стихійного лиха, аварії,
- у разі організації масових заходів з учнями та дітьми дошкільного віку.

9.16. Первинний, повторний, позаплановий та цільовий протипожежні інструктажі проводяться безпосередньо керівниками робіт, які пройшли навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Проведення протипожежних інструктажів може здійснюватися разом з проведенням відповідних інструктажів з охорони праці.

9.17. Первинний, повторний, позаплановий та цільовий інструктажі завершуються перевіркою знань усним опитуванням, за допомогою технічних засобів навчання, а також перевіркою набутих навичок роботи з засобами пожежогасіння.

Про проведення всіх видів протипожежних інструктажів, крім цільового, у спеціальних журналах робиться запис з підписом осіб, з якими проводився інструктаж, і тих, хто його проводив (додаток 3).

Запис про проведення цільового протипожежного інструктажу робиться в документі, що дозволяє виконання робіт (наряд-допуск, дозвіл).

9.18. Керівник закладу, установи і організації зобов'язаний видати примірник інструкції з пожежної безпеки за напрямком роботи або вивісити його на робочому місці.

Додаток 2 до п.4.2.29 Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організації системи освіти України

Обов'язковий

Норми первинних засобів пожежогасіння

№ з/п	Призначення приміщення	Одиниці виміру	Засоби пожежогасіння		
			пінні емк. 10 л або порошко-ві — 5 кг	вугле-кислотні емк. 2 л	брезентове або азбестове полотно розміром 2х2 м
1	Класи, кабінети, аудиторії, лекційні та адміністративні приміщення, спальні приміщення, групові дошкільних закладів, гуртожитки, готелі	30 погонних метрів довжини коридору, фойє, холу, рекреації	1		Не менше двох на поверх або його частину, виділену глухими стінами і перегородками
2	Лабораторії хімії, фізики, біології, лаборантські при них, приміщення для трудового навчання (крім майстерень з обробки металів), гурткові технічного моделювання, живопису, юних натуралістів, кінофотолабораторії, бібліотеки, архіви кімнати для зберігання і чищення зброї, студії	100 м2	1	1	Не менше одного на приміщення
3	Кабінети інформатики та обчислювальної техніки, радіотехнічні центри, електро-монтажні приміщення і приміщення вентиляційних систем, матеріальні склади	100 м2	1	1	Не менше одного пінного і одного вугле-кислотного на приміщення

Примірна інструкція з безпеки для кабінету (лабораторії) фізики навчального закладу системи загальної середньої освіти

*Наказ Міністерства
освіти і науки України
від 29.12.2000 № 639*

1. Загальні положення

1.1. Примірна інструкція з безпеки для кабінету (лабораторії) фізики навчального закладу системи загальної середньої освіти (далі — Примірна інструкція) поширюється на всіх учасників навчально-виховного процесу під час проведення занять з фізики (демонстраційних дослідів, лабораторних і практичних робіт) у загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах і вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту (далі — навчальні заклади), незалежно від форм власності.

1.2. Примірна інструкція розроблена на основі державного нормативного акту про охорону праці ДНАОП 9.2.30-1.06-98 «Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці України від 16.11.98 № 222.

1.3. Примірна інструкція є основою для розробки інструкцій з безпеки під час проведення занять в кабінетах (лабораторіях) фізики навчальних закладів (далі — кабінети фізики). Така інструкція розробляється завідувачем кабінету фізики та затверджується керівником (власником) навчального закладу. Вимоги зазначеної інструкції є обов'язковими для виконання.

1.4. Відповідно до Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів учні, лаборант проходять інструктаж з безпеки праці та навчання, надання першої (долікарської) допомоги при характерних пошкодженнях, який проводить учитель фізики перед початком занять у кабінеті фізики і реєструється в журналі.

2. Вимоги безпеки перед початком роботи

2.1. Чітко з'ясуйте порядок і правила безпечного проведення дослідів.

2.2. Звільніть робоче місце від усіх не потрібних для роботи предметів і матеріалів.

2.3. Перевірте наявність і надійність з'єднувальних провідників, приладів та інших предметів, необхідних для виконання завдання.

2.4. Починайте виконувати завдання тільки з дозволу вчителя.

2.5. Виконуйте тільки ту роботу, що передбачена завданням або доручена вчителем.

3. Вимоги безпеки під час виконання роботи

3.1. Будьте уважні й дисципліновані, точно виконуйте вказівки вчителя.

3.2. Розміщуйте прилади, матеріали, обладнання на своєму робочому місці так, щоб запобігти їх падінню або перекиданню.

3.3. Для ввімкнення телевізора (комп'ютера), магнітофона використовуйте стабілізатор напруги.

3.4. Під час проведення дослідів не допускайте граничних навантажень вимірювальних приладів.

3.5. Стежте за справністю всіх кріплень у приладах і пристроях. Не доторкуйтесь до обертових частин машин і не нахиляйтесь над ними.

3.6. Для складання експериментальних установок користуйтеся провідниками (з кінцевиками і запобіжними чохлами) з міцною ізоляцією без видимих пошкоджень.

3.7. Складаючи електричне коло, уникайте перетину провідників; забороняється користуватися провідниками із спрацьованою ізоляцією і вимикачами відкритого типу.

3.8. Джерело струму в електричне коло вмикайте в останню чергу. Складене коло вмикайте тільки після перевірки і з дозволу вчителя. Наявність напруги в колі можна перевіряти тільки приладами або покажчиками напруги.

3.9. Не доторкуйтесь до елементів кола, що не мають ізоляції й перебувають під напругою. Не виконуйте повторно з'єднань у колах і не замініуйте запобіжники до вимкнення джерела електроживлення.

3.10. Стежте за тим, щоб під час роботи випадково не доторкнутися до обертових частин електричних машин. Не виконуйте повторно з'єднань в електроколах машин до повної зупинки якоря або ротора машини.

3.11. Не доторкуйтесь до корпусів стаціонарного обладнання, до затискачів відімкнутих конденсаторів.

3.12. Користуйтеся інструментом з ізолюючими ручками.

3.13. Після закінчення роботи вимкніть джерело електроживлення, а потім розберіть електричне коло.

3.14. Не залишайте робочого місця без дозволу вчителя.

3.15. Виявивши несправність в електричних пристроях, що перебувають під напругою, негайно вимкніть джерело електроживлення і повідомте про це вчителя.

3.16. Для приєднання споживачів до мережі користуйтеся штепсельними з'єднаннями.

3.17. Під час ремонту і роботи електроприладів користуйтеся розетками, гніздами, затискачами з неvistупаючими контактними поверхнями.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Прибирання робочих місць після закінчення практичних занять виконуйте з дозволу вчителя.

5. Вимоги безпеки в екстремальних ситуаціях

5.1. У разі травмування (поранення, опіки тощо) або при недомаганнях повідомте вчителя.

5.2. У разі виникнення пожежі необхідно:

- вивести учнів з приміщення;
- повідомити пожежну охорону;
- вимкнути електромережу, зачинити вікна і двері, щоб вогонь не поширювався до сусіднього приміщення;
- приступити до ліквідації осередка вогню, при цьому легкозаймисті та горючі рідини і електропроводку слід гасити піском, вогнетривким покривалом, порошковим вогнегасником, знеструмлену електропроводку можна гасити водою або будь-якими наявними вогнегасниками.

Про затвердження Базового переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів загальноосвітніх навчальних закладів (з природничо-математичних і технологічних дисциплін)

НАКАЗ

Міністерства освіти і науки України

м. Київ

від 03.02.2005р. № 79

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 13 липня 2004 року № 905 «Про затвердження Комплексної програми забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природного-математичних і технологічних дисциплін»

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Базовий перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів загальноосвітніх навчальних закладів з природничо-математичних і технологічних дисциплін (додається).

2. Базовий перелік розроблено з урахуванням вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та відповідно до нових навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів в умовах переходу на новий зміст і 12-річний термін навчання і він є обов'язковим для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і форми власності.

3. Базовий перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів загальноосвітніх навчальних закладів з природничо-математичних і технологічних дисциплін опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті міністерства.

4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових переліків навчально-наочних посібників та технічних засобів навчання для загальноосвітніх навчальних закладів (2-ге видання, доповнене) від 20.06.2002р. № 367 вважати таким, що втратив чинність.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

В. о. Міністра

В. Г. Кремень

**Базовий перелік
засобів навчання та обладнання навчального
і загального призначення для кабінетів математики, географії,
біології, хімії, фізики та трудового навчання
загальноосвітніх навчальних закладів**

Фізика*

**Обладнання
загального призначення**

Система електроживлення кабінету фізики	1 комп.
Система зашторювання вікон	1 комп.
Персональний комп'ютер учителя	1 шт.
Персональний комп'ютер учня	1-3 шт.
Мультимедійний проектор	1 шт.
Дошка аудиторна	1 шт.
Меблі для кабінету фізики	1 комп.
Столик демонстраційний, підйомний	1 шт.
Кріплення для таблиць	1 комп.
Кодоскоп	1 шт.
Терези чутливі з пристроями	1 комп.
Набір важків різної маси	1 наб.
Метр демонстраційний	1 шт.
Водонагрівач	1 шт.
Випрямляч універсальний	1 шт.
Секундомір електронний	1 шт.
Метроном	1 шт.
Тарілки вакуумні	1 комп.
Штатив універсальний, збірний	15+15** компл.
Насос вакуумний	1 шт.
Осцилограф електронний	1 шт.
Універсальний вимірювальний прилад, демонстраційний, аналоговий	2 шт.
Стробоскоп с цифровим індикатором	1 компл.
Демонстраційна дошка магнітна для експ. з фізики, з рамою	1 шт.
Захисні окуляри*	35 шт.
Набір слюсарних та електромонтажних інструментів*	1 наб.
МЕХАНІКА Демонстраційне обладнання	

Набір для експериментів з механіки (з магн. кріпл. елементів)*	1 наб.
U-подібний манометр	1 шт.
Демонстраційний барометр	1 шт.
Циліндр цільний і з порожниною («відерце Архімеда»)	1 комп.
Свинцевий циліндр зі стругом	2 шт.
Набір підшипників*	1 наб.
Трубка Ньютона	1 шт.
Жолоб Галілея	1 шт.
Ареометр	1 шт.
Барометр-анероїд	1 шт.
Набір блоків*	1 наб.
Динамометри демонстраційні*	1 компл.
Машина відцентрова черв'ячна	1 шт.
Диск обертовий з набором пристроїв	1 компл.
Манометр	1 шт.
Мікроманометр	1 шт.
Манометр відкритий	1 шт.
Динамометри пружинні (без шкали)	1 наб.
Сполучені посудини	1 компл.
Тіла рівного об'єму і маси *	1 наб.
Тіла нерівної маси*	1 наб.
Пістолет двосторонній балістичний	1 шт.
Прилад для демонстрування взаємодії тіл і ударів куль	1 шт.
Прилад для демонстрування тиску в середині рідини	1 шт.
Прилад для демонстрування гідростатичного парадоксу	1 шт.
Прилад для демонстрування невагомості	1 шт.
Прилад для демонстрування незалежності дії сил	1 шт.
Прилад для демонстрування обтікання тіл	1 шт.
Прилад для демонстрування законів механіки	1 шт.
Важіль демонстраційний	1 шт.
Тахометр	1 шт.
Візки легкорухомі	1 наб.
Куля для зважування повітря	1 шт.
Куля Паскаля	1 шт.
Вимірювач малих переміщень	1 шт.
Прилад для демонстрування хвильових явищ	1 шт.

Ванна з дзеркальним дном для проєкції хвиль	1 компл.
Маятники (резонанс)	2 наб.
Генератор звуковий шкільний	1 наб.
Камертони на резонаторних ящиках	2 шт.
Камертон з вістрям	1 компл.
Машина хвильова	1 шт.
Мікрофон електродинамічний	1 шт.
Молоток гумовий камертонний	1 шт.
Набір з трьох кульок для демонстрації резонансу	1 компл.
Пружини спіральні для демонстрування поздовжніх хвиль	1 компл.
Установка ультразвукова	1 компл.
Частотомір	1 компл.
Телурій	1 шт.
Прилад для запису коливання руху	1 компл.
Прилади та пристосування для фронтальних експериментів, лабораторних робіт та фізичного практикуму	
Терези збірні	15+15**комп.
Набір важків еталонної маси	15+15** наб.
Мірна стрічка (рулетка)	15+15** наб.
Установка для вивчення руху тіла (рейка, тягарці з прорізами, візок легкокорухомий, утримувач для тягарців тощо)*	15 комп.
Штангенциркуль	15 шт.
Набір спіральних пружин*	15 наб.
Плоска пружина	5 шт.
Набір динамометрів лабораторних*	15+15** наб.
Утримувач для динамометра	15 шт.
Секундомір цифровий, 1/100 с	15 шт.
Набір брусків з гачками (дерев'яні, алюмінієві, залізні)*	15 наб.
Дерев'яний стержень	15 шт.
Зливна посудина	15 шт.
Набір мензурок	15+15** наб.
Набір мірних циліндрів	15 наб.
Колба Ерленмейера	15 шт.
Силіконові з'єднувальні трубки	30 шт.
Гумовий корок з двома отворами	10 шт.
Набір гумових корків різного діаметру	2 комп.
Набір скляних трубок (80, 250 мм)	60 шт.
Утримувач для скляних трубок	15 шт.

Трибометр лабораторний	15 шт.
Металеві тіла, набір із 3 шт.*	15 наб.
Набір кульок (гумові, металеві, пластмасові)*	15 наб.
Важіль	15 шт.
Набір ниток	3 шт.
Жолоб*	15 шт.
Молекулярна фізика та теплота Демонстраційне обладнання	
Набір для експериментів з термодинаміки (з магн. кріпл. елементів)	1 наб.
Капіляри *	1 наб.
Вогниво повітряне	1 шт.
Прилад для вивчення газових законів	1 шт.
Прилад для поверхневого натягу рідини	1 шт.
Прилад для демонстрування видів деформації	1 шт.
Прилад для демонстрування теплоємності тіл	1 шт.
Психрометр	1 шт.
Термометр електричний	1 шт.
Теплоприймач	1 шт.
Трубка для демонстрування конвекції в рідинах	1 шт.
Куля з кільцем	1 шт.
Термометр кімнатний	1 шт.
Прилад для демонстрування теплопровідності тіл	1 шт.
Кип'ятильник Франкліна	1 шт.
Прилади та пристосування для фронтальних експериментів, лабораторних робіт та фізичного практикуму	
Термометр лабораторний електричний	15 шт
Калориметр збірний	15 комп
Стержень - мішалка	15 шт
Набір термометрів лабораторних рідинних (-10...+110°C; -10...+50°C)	5 наб
Ложка-шпатель, 18 см	15 шт
Жолобчатий лоток без кришки	15 шт
Прилад для вивчення ізопроесів (посудини циліндричні скляні, запааяні з одного кінця скляні трубки)	15 комп
Піпетки	30 шт
Гумка для визначення модуля пружності	30 шт
Електрична плитка нагрівна	1 шт.
ЕЛЕКТРИКА ТА МАГНЕТИЗМ Демонстраційне обладнання	
Набір для експериментів з електрики та електроніки (з магн. кріпл. елем.)*	1 наб.

Амперметр з гальванометром демонстраційні	2 шт.
Вольтметр з гальванометром демонстраційні	2 шт.
Вимикач однополюсний	1 шт.
Дзвінок електричний	1 шт.
Джерела струму, демонстраційні (гальванічні, фотоелектричні,термопари тощо) *	1 наб.
Котушка для демонстрування магнітного поля струму	1 шт.
Прилад для демонстрування магнітних полів струму	1 наб.
Магазин опорів	1 шт.
Магніти керамічні для демонстрування взаємодії	1 шт.
Електроскоп	1 шт.
Електрометр з комплектом пристроїв	2 шт.
Машина електрофорна	1 шт.
Набір пробних кульок або дисків*	1 наб.
Набір для вивчення законів електролізу	1 наб.
Паличка скляна	2 шт.
Паличка ебонітова	2 шт.
Перемикач двополюсний	2 шт.
Перемикач однополюсний	1 шт.
Прилад для демонстрування обертання рамки зі струмом у магнітному полі	1 шт.
Стрілка магнітна на підставці	2 шт.
Трубка латунна на ізолюючій ручці	1 шт.
Набір реостатів повзунковий	1 наб.
Електромагніт розбірний	1 наб.
Батарея конденсаторів	1 шт.
Батарея сонячна	1 шт.
Генератор ПВЧ	1 шт.
Індикатор індукції магнітного поля	1 шт.
Котушка дросельна	2 шт.
Генератор і двигун змінного струму	1 наб.
Прилад для вивчення властивостей електромагнітних хвиль	1 наб.
Конденсатор змінної ємності	1 шт.
Конденсатор розбірний	1 шт.
Магніти дугоподібні *	1 компл.
Набір напівпровідникових приладів*	1 наб.
Набір ферро-, пара- і діаманетиків*	1 наб.

Перетворювач високовольтний	1 шт.
Прилад для демонстрування обертання провідника із струмом навколо магніту	1 шт.
Прилад для демонстрування залежності опору металів від температури	1 шт.
Прилад для демонстрування правила Ленца	1 шт.
Прилад для демонстрування спектрів електричних полів	1 шт.
Реохорд	1 шт.
Сітка з електростатики	1 шт.
Трансформатор універсальний	1 шт.
Трубка з двома електродами	1 шт.
Підсилювач низької частоти	1 шт.
Лічильник електроенергії побутовий	1 шт.
Електродвигун з пристроями	1 шт.
Комплект запобіжників (плавкі та автоматичні)*	1 компл.
Прилади та пристосування для фронтальних експериментів, лабораторних робіт та фізичного практикуму	
Набір лабораторний для вивчення електростатики*	15наб.
Комутаційна панель для вивчення постійного струму	15 шт.
Перемикач на два напрями	15 шт.
Універсальний утримувач	30 шт.
З'єднувальний елемент електропроводки для комутаційної панелі	75 шт.
Двопозиційний вимикач	15 шт.
Набір резисторів з 3 шт.*	15наб.
Набір реостатів (вугільний, повзунковий)*	15наб.
Батарейка	30 шт.
Утримувач для батарейки	30 шт.
Ламповий патрон	30 шт.
Потенціометр	5 шт.
Набір електричних конденсаторів*	15наб.
Набір напівпровідникових елементів (діоди, транзистори, фотоелементи тощо)*	15 наб.
Джерело живлення, 0-12 В	15 шт.
Багатошкальний вимірювальний прилад	30 шт.
Амперметр аналоговий	15 шт.
Вольтметр аналоговий	15 шт.
Комплект з'єднувальних провідників різної довжини та діаметру з 4 шт.	50 комп.

Електромагніт збірний	30 комп.
Електродвигун збірний	15 комп.
Нагрівачі електричні спіральні	15 шт.
Гальванометр збірний	15 шт.
Набір дротів однакового діаметру з різних матеріалів (по 100 м)	1 наб.
Пружинні затискачі «крокодил»	30 шт.
Набори ламп розжарювання різної потужності	15 наб.
Мідний електрод	30 шт.
Котушки-мотки	15 шт.
Компас	15 шт.
Магніт стержневий	15 шт.
Магніти дугоподібні	15 шт.
Магнітні стрілки на підставках	15 шт.
Міліамперметр	5 шт.
Амперметр змінного струму	5 шт.
Вольтметр змінного струму	5 шт.
Випрямляч напівпровідниковий	5 шт.
Генератор низької частоти лабораторний	5 шт.
Генератор ультразвуковий лабораторний	5 шт.
Осцилограф лабораторний	3 шт.
ОПТИКА ТА БУДОВА АТОМА Демонстраційне обладнання	
Набір для експериментів з оптики (з магн. кріпл. елементів)* Набір лінз демонстраційний*	1 наб.
Набір дзеркал демонстраційний*	1 наб.
Індикатор іонізуючих частинок	1 наб.
Комплект приладів для демонстрування дослідів з фото-ефекту*	1 шт.
Лазер навчальний з пристроями	1 компл.
Набір з дифракції і інтерференції світла*	1 компл.
Набір з поляризації світла*	1 наб.
Освітлювач ультрафіолетовий	1 наб.
Прилад для вивчення законів оптики	1 шт.
Прилад для складання кольорів спектрів	1 компл.
Набір призм дисперсійних*	1 компл.
Радіометр	1 наб.
Набір дифракційних ґрат*	1 шт.

Світлофільтри	1 наб.
Світловод	1 наб.
Фільтри інфрачервоні	1 шт.
Фільтри ультрафіолетові	1 наб.
Фотометр шкільний	1 наб.
Фотоелемент вакуумний	1 шт.
Фотоелемент газонаповнений	1 шт.
Екран флуоресцентний	1 шт.
Призма прямого зору	1 шт.
Прилади та пристосування для фронтальних експериментів, лабораторних робіт та фізичного практикуму	
Прилад для запалювання спектральних трубок	3 шт.
Прилад для вивчення законів фотометрії	3 шт.
Спектроскоп двотрубний СД	3 шт.
Мікроскоп біологічний	1 шт.
Оптична лава з комплектом пристроїв на ковзаючих опорах (дифракційні ґрати, щілини, діафрагми, об'єкт у вигляді літери «L»універсальні утримувачі, столик на ніжці тощо)*	15 комп.
Комплект кольорових світлофільтрів	15 комп.
Екран білий	15 шт.
Комплект лінз збиральних та розсіювальних*	15 комп.
Дзеркало Френеля на пластині	15 шт.
Плоске дзеркало	15 шт.
Набір дзеркал і обмежувальна діафрагма*	15 наб.
Побутовий дозиметр	15 шт.
Моделі	
Модель двигуна внутрішнього згорання	1 шт.
Модель турбіни	1 шт.
Модель хаотичного руху молекул	1 шт.
Модель ока	1 шт.
Модель ракети	1 шт.
Модель рамки зі струмом у магнітному полі	1 шт.
Модель досліду Резерфорда	1 шт.
Модель маятника годинника	1 шт.
Модель гучномовця	1 шт.
Моделі електровимірювальних приладів	1 наб.
Модель для демонстрування сонячних і місячних затемнень Модель планетної системи	1 шт.
Моделі насосів	1 шт.
Модель холодильної установки	1 наб.
Модель ноніуса	1 шт.

Модель центрифуги	1 шт.
Модель гідравлічного пресу	1 шт.
Модель необоротності дифузії	1 шт.
Модель доменної структури феромагнетика (для проєкціювання)	1 шт.
Модель електрогенератора та двигуна	1 шт.
Модель радіоприймача розбірна	1 наб.
Модель дослід Резерфорда	1шт.
Модель сегнерового колеса	1шт.
Таблиці	
Комплект таблиць з фізики для 7 класу	1 комп.
Комплект таблиць з фізики для 8 класу	1 комп.
Комплект таблиць з фізики для 9 класу	1 комп.
Комплект таблиць з фізики для 10 класу	1 комп.
Комплект таблиць з фізики для 11 класу	1 комп.
Шкала електромагнітних хвиль	1 комп.
Вимірювання та похибки вимірювання	1 комп.
Основні та похідні одиниці вимірювання	1 комп.
Основні фізичні константи	1 комп.
Міжнародна система одиниць	1 шт.
Періодична система Д. Менделєєва	1 шт.
Комплект портретів вчених- фізиків	1 комп.
Комп'ютерні програми навчального призначення	
Педагогічний програмний засіб «Фізика, 7 кл.»	1 шт.
Педагогічний програмний засіб «Фізика, 8 кл.»	1 шт.
Педагогічний програмний засіб «Фізика, 9 кл.»	1 шт.
Педагогічний програмний засіб GRAN2D	1 шт.
Навчальне програмне забезпечення для викладання та вивчення фізики у 10 кл.	
Навчальне програмне забезпечення для викладання та вивчення фізики у 11 кл.	1 шт.
Електронний задачник «Фізика, 7-9 кл.»	
Віртуальна фізична лабораторія, «Фізика, 7-9 кл.»	1 шт.
Віртуальна фізична лабораторія, «Фізика, 10-11 кл.»	1 шт.
Бібліотека віртуальних наочностей, «Фізика, 7-9 кл.»	1 шт.
* Номінали та технічні характеристики виробів уточнюються під час замовлення та виготовлення.** Прилади, що можуть використовуватися при вивченні курсу «Природознавство, 5-6 кл.»	

Розділ ІV

ОЛІМПІАДИ ТА КОНКУРСИ

Про всеукраїнський конкурс «Учитель року»

*Указ Президента України
від 29 червня 1995 року № 489/95*

З метою стимулювання активної участі вчителів у становленні і розвитку національної системи освіти, популяризації кращих педагогічних здобутків і професійної майстерності постановляю:

Підтримати ініціативу Міністерства освіти України, Академії педагогічних наук України, Творчої спілки вчителів України, Педагогічного товариства України і заснувати щорічний всеукраїнський конкурс «Учитель року».

Кабінету Міністрів України затвердити у місячний строк Положення про щорічний всеукраїнський конкурс «Учитель року», передбачивши, зокрема, що переможцям конкурсу присвоюється звання «Заслужений учитель України».

*Президент України
Л. Кучма*

Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року»

*Постанова
Кабінета Міністрів України
від 11 серпня 1995 р. № 638*

На виконання Указу Президента України від 29 червня 1995 р. № 489 «Про всеукраїнський конкурс «Учитель року» Кабінет Міністрів України ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Затвердити Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року», що додається.
2. Міністерству фінансів, Уряду Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям

передбачати у відповідних бюджетах кошти на проведення щорічного всеукраїнського конкурсу «Учитель року».

3. Установити, що перший всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться у 1995/96 навчальному році.

Прем'єр-міністр України
Є. Марчук
Перший заступник
Міністра Кабінету Міністрів України
М. Селівон

Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року»

Затверджено
постановою
Кабінету Міністрів України
від 11 серпня 1995 р. № 638

1. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» є одним із заходів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») і проводиться з метою виявлення і підтримання творчої праці вчителів, підвищення їх професійної майстерності, популяризації педагогічних здобутків.

Завданнями конкурсу є:

- піднесення ролі вчителя у суспільстві і підвищення престижності цієї професії;
- привернення уваги громадськості, органів влади до проблем освіти;
- сприяння творчим педагогічним пошукам, удосконаленню фахової майстерності вчителя;
- поширення передового педагогічного досвіду;
- забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності.

2. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводить Міносвіти разом з Академією педагогічних наук, Творчою спілкою вчителів, Педагогічним товариством.

Міносвіти за поданням зазначених організацій затверджує щороку до 1 жовтня склад центрального оргкомітету конкурсу та фахові журі.

3. Центральний оргкомітет конкурсу визначає фахи (не більше ніж п'ять), з яких проводиться конкурс у поточному навчальному році, встановлює критерії відбору поданих на конкурс матеріалів, умови та порядок проведення заключної частини конкурсу і не пізніше як за місяць до початку першого туру забезпечує їх доведення до відома педагогічної громадськості.

4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щороку в три тури:

перший — районний (міський)	грудень
другий — Автономної Республіки Крим, обласний, Київський та Севастопольський міський	січень — лютий
третій — всеукраїнський	квітень

5. Для проведення першого і другого туру утворюються на місцях оргкомітети конкурсу і журі з кожного фаху.

Склад районного (міського) оргкомітету конкурсу і журі затверджується районним (міським) відділом (управлінням) освіти за поданням районного (міського) методичного кабінету та фахових асоціацій учителів (за їх наявності).

Склад оргкомітету і журі конкурсу в Автономній Республіці Крим, області, м. Києві і Севастополі затверджується відповідним органом управління освітою за поданням науково-методичної установи та фахових асоціацій (за їх наявності).

6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У ньому можуть брати участь учителі — громадяни України незалежно від одержаної освіти, набутого фаху, педагогічного стажу, віку.

7. Для участі в конкурсі претендент подає районному (міському) оргкомітету такі матеріали:

- заяву про бажання брати участь у конкурсі «Учитель року»;
- опис власного досвіду, що розкриває оригінальність педагогічних ідей, методів, технологій; аналіз результатів праці.

За бажанням учитель може подати оргкомітету й інші матеріали (в тому числі відгуки наукових установ, фахових асоціацій), що глибше розкривають його творчі здобутки.

8. До участі в кожному наступному турі допускаються переможці попереднього туру з кожного фаху, на яких оргкомітет подає матеріали, перелічені в пункті 7 цього Положення.

Якщо перший чи другий тур в окремих регіонах не проводився, бажачі взяти участь у третьому турі можуть надіслати до центрального оргкомітету матеріали, зазначені у пункті 7 цього Положення.

9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 березня до 15 квітня включно.

За результатами розгляду матеріалів претендентам надсилаються за прошення для подальшої участі в конкурсі або обґрунтована відмова.

Третій тур всеукраїнського конкурсу проводиться в останній тиждень квітня.

10. З кожного фаху центральний оргкомітет конкурсу визначає одного переможця.

Згідно із висновками фахових журі центральний оргкомітет конкурсу приймає рішення про присудження переможцям звання «Учитель року». Відповідно до рішення центрального оргкомітету Міністерства освіти і науки України подає документи для присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України», разом з Академією педагогічних наук, Творчою спільнотою вчителів, Педагогічним товариством нагороджує їх дипломами та грошовими преміями в розмірі 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян кожна. За пропозиціями фахових журі центральний оргкомітет може визначати в межах встановленого кошторису інші форми та види заохочення учасників конкурсу.

11. Фінансові витрати на підготовку і проведення першого і другого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року» провадяться за рахунок місцевих бюджетів, на організацію третього туру і забезпечення нагородження його переможців — за рахунок асигнувань Державного бюджету.

Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

*Наказ
Міністерства освіти України
№ 305 від 18.08.98
м.Київ*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
24 вересня 1998 р. за № 598/3038*

Відповідно до Закону «Про освіту» та на виконання рішення колегії Міністерства освіти України від 29 липня 1998 року «Про стан і перспективи проведення учнівських олімпіад» і з метою створення належних умов для виявлення та підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей та природних обдарувань **наказую:**

1. Затвердити Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності (додається).

2. Структурним підрозділам Міністерства освіти України, Інституту змісту і методів навчання спільно з Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити організацію і проведення учнівських олімпіад, турнірів і конкурсів відповідно до цього Положення.

3. Вважати таким, що втратило чинність, Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності, затверджене відповідно наказом Міністерства освіти України від 15.02.95 р. № 39, зареєстроване в Мін'юсті 12.04.95 р. за № 101/637.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра О. Я. Савченко.

*Міністр
М. З. Згуровський*

Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

*Наказ
Міністерства освіти України
18.08.98 № 305*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
24 вересня 1998 р. за № 598/3038*

1. Загальні положення

1.1. Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових дисциплін проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з таких базових дисциплін: українська мова та література, історія, основи правознавства, іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська), математика, фізика, хімія, біологія, географія, основи інформатики і обчислювальної техніки, трудове навчання, основи економіки.

Всеукраїнські конкурси фахової майстерності, олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться щороку серед учнів випускних груп професійно-технічних закладів освіти.

Всеукраїнські конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук та наукових товариств учнів проводяться щороку за такими профілями:

- філології та мистецтвознавства;
- фізико-математичний;
- обчислювальної техніки і програмування;
- хіміко-біологічний;
- історико-географічний;
- техніко-технологічний.

Всеукраїнські турніри юних фізиків, астрономів, математиків, хіміків, істориків проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з відповідних дисциплін. З ініціативи організаційних комітетів та за наявності відповідних фінансових можливостей проводиться турнір юних винахідників і раціоналізаторів (базова дисципліна - фізика).

При виникненні потреби та за наявності фінансових можливостей за наказом Міністерства освіти України можуть проводитись олімпіади, турніри та конкурси (державного масштабу) з інших базових і спеціальних дисциплін, а також спеціальні комплексні олімпіади для учнів початкової школи. Правила проведення таких олімпіад, конкурсів та турнірів затверджуються Міністерством освіти України.

Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій можуть проводитись олімпіади з мови і літератури націо-

нальних меншин, що проживають в Україні, та інші олімпіади, конкурси, турніри.

За бажанням учасник має право, на загальних засадах, брати участь у змаганнях серед учнів старших (порівняно з класом (курсом) фактичного навчання) класів (курсів). Студенти вищих закладів освіти будь-якого рівня акредитації не мають права змагатись в учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах на будь-яких етапах.

1.2. Основними завданнями учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і турнірів є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти країни;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових, спеціальних та фахових дисциплін, прищеплення широким колам учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- пропаганда досягнень науки, техніки та новітніх технологій, популяризація серед молоді робітничих професій;
- підведення підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, учнівських наукових товариств, активізація всіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення рівня викладання базових, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів;
- виявлення, поширення і впровадження в навчально-виховний процес сучасних прийомів і методів навчання;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих закладів освіти, працівників наукових закладів України до активної допомоги навчально-виховним закладам у справі поліпшення стану викладання дисциплін і підвищення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді;
- формування команд для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах.

1.3. Керівником Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів є Міністерство освіти України.

1.4. Організатором та координатором Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів є Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, на який покладається відповідальність за організаційно-методичне забезпечення проведення відповідних змагань.

1.5. Міністерство освіти України спільно (на рівних засадах) з Інститутом змісту і методів навчання Міністерства освіти України здійснюють контроль за дотриманням вимог даного Положення при проведенні всіх етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів.

1.6. Для організації та проведення олімпіад, конкурсів і турнірів створюються організаційні комітети, а для перевірки виконання завдань - журі. До проведення Всеукраїнських конкурсів-захистів залучається Координаційна науково-методична рада Малої академії наук та представники наукових товариств учнів.

1.7. Для складання завдань олімпіад, конкурсів, турнірів оргкомітети створюють комісії, до яких входять фахівці відповідної галузі у

складі не більше п'яти осіб. Члени комісії несуть персональну відповідальність за науковий рівень змісту завдань та їх секретність до моменту оприлюднення. Надання підготовлених завдань будь-якій особі, яка не є членом комісії, категорично забороняється.

1.8. Для консультацій щодо розв'язання спірних питань в роботі журі (правильність перевірки та об'єктивність оцінювання робіт і визначення переможців олімпіад, конкурсів і турнірів) призначаються експерти-консультанти.

1.9. Переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та конкурсів фахової майстерності визначають в особистій першості. Переможців Всеукраїнських турнірів визначають за результатами командної першості, а за умови, що всі змагання відповідного етапу турніру проходили в особистій першості, — переможці турніру визначаються в особистій першості.

1.10. В олімпіадах, конкурсах і турнірах за згоди Міністерства освіти України у відповідності до чинного законодавства можуть брати участь учні середніх закладів освіти зарубіжних країн.

1.11. Всеукраїнські учнівські олімпіади всіх етапів, конкурси і турніри є очною формою змагань.

1.12. Учасники олімпіад, конкурсів, турнірів, за їх бажанням, отримують завдання і дають на них відповідь державною або іншою (національних меншин) мовою.

1.13. Вчителі середніх закладів освіти, викладачі та майстри виробничого навчання професійно-технічних закладів освіти, викладачі та наукові працівники вищих закладів освіти, наукових установ, працівники органів освіти, методичних та інших установ і організацій, які брали активну участь у підготовці учнів до змагань та проведенні цих заходів, можуть бути відзначені відомчими та іншими державними нагородами.

2. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів

2.1. Олімпіади з базових дисциплін проводяться в чотири етапи:

I етап — шкільні (училищні),

II етап — районні (міські),

III етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у містах Києві та Севастополі — міські),

IV етап — на державному рівні.

Проведення олімпіад I, II, III етапів, відповідно, з різних предметів одночасно забороняється. На всіх етапах завдання готуються окремо для кожного класу (курсу).

Конкурси фахової майстерності та олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться у три етапи: I етап — училищні, (районні (міські) — не проводяться), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Конкурси—захисти науково-дослідницьких робіт проводяться в три етапи: I етап — районні (міські), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Турніри проводяться в два етапи: I етап — між командами середніх та професійно—технічних закладів освіти та II етап — фінальний — на

державному рівні. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій у відповідності до чинного Положення розробляють Положення про проведення I, II, III етапів олімпіад з базових дисциплін, I, II етапів конкурсів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та I етапу турнірів.

2.2. I етап: шкільні (училищні) олімпіади — з базових та училищні — зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, міжшкільний (міжучилищний) етап турнірів.

2.2.1. I етап олімпіад з базових дисциплін проводиться у жовтні, конкурси фахової майстерності та олімпіад зі спеціальних дисциплін — у березні, турнірів — у вересні—листопаді поточного року.

2.2.2. Персональний склад оргкомітетів та журі, експерти-консультанти I етапу олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами керівника закладу освіти.

2.2.3. Завдання для учасників олімпіад і конкурсів готують комісії, склад яких затверджується наказом керівника закладу освіти.

Турніри проводяться за завданнями оргкомітетів, які надсилаються до середніх та професійно-технічних закладів освіти до 15 серпня поточного року.

2.2.4. Звіти про проведення олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь команд у наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають до районних (міських) оргкомітетів до 1 листопада поточного року.

Звіти про проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та заявки на участь команд в наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають оргкомітетам обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканським, в містах Києві та Севастополі — міським) олімпіад і конкурсів до 1 квітня наступного року.

Оргкомітети фінальних етапів турнірів розглядають заявки учасників і результати їх виступів у I етапі та надсилають учасникам запрошення для участі у фінальному етапі турнірів.

2.3. II етап: районні (міські) олімпіади з базових дисциплін; I етап: районні (міські) конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт.

2.3.1. II етап олімпіад з базових дисциплін та I етап конкурсів-захистів проводяться щороку у листопаді-грудні за завданнями обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканського, у містах Києві та Севастополі — відповідно міжрегіонального та міського) інститутів удосконалення вчителів (післядипломної освіти), територіальних відділень Малої академії наук, розробленими спільно з журі. Кількість турів олімпіад, їхня тривалість та форми проведення визначаються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Для складання завдань олімпіад створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.3.2. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів олімпіад і конкурсів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами відділу освіти районної (міської) державної адміністрації.

2.3.3. Звіти про проведення II етапу олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь в III етапі оргкомітети цих олімпіад надсилають від-

повідним обласним (в Автономній Республіці Крим — республікансько-му, в містах Києві та Севастополі — міським) оргкомітетам до 30 грудня поточного року, а про проведення I етапу конкурсів—захистів науково—дослідницьких робіт — до 10 січня наступного року.

2.4. III етап: обласні олімпіади з базових дисциплін; II етап: обласні олімпіади із спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські).

2.4.1. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів—консультантів III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів—захистів науково—дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.2. III етап олімпіад з базових дисциплін, II етап конкурсів-захистів проводиться у січні—лютому, II етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності — у квітні за графіками, які встановлює щорічно Міністерство освіти України.

2.4.3. Умови проведення олімпіад із базових і спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності визначаються і затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. В умовах визначається кількісний склад, пропорційність представленості навчально—виховних закладів в олімпіадах і конкурсах, місце та інші питання їх проведення з урахуванням місцевих можливостей. Кожна олімпіада проводиться в межах одного міста (містечка, селища).

2.4.4. Олімпіади з базових та спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться за завданнями або рекомендаціями Міністерства освіти України та, у разі необхідності, за безпосередньої участі його представника, який стежить за дотриманням вимог даного Положення. Олімпіади з математики, фізики, хімії, інформатики і обчислювальної техніки проводяться не менше ніж у два тури. Кількість турів інших змагань, їх тривалість та форми проведення визначає Міністерство освіти України разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Якщо Міністерством освіти України надано тільки рекомендації щодо підготовки олімпіадних завдань, то для їх складання створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.5. Звіти про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін (додаток 1), заявки на участь команд у IV етапі олімпіад з базових дисциплін (додаток 2) оргкомітети надсилають до Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України та оргкомітетам Всеукраїнських олімпіад (за місцем проведення) до 5 березня поточного року. Заявки на участь команд у III етапі конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — Управлінню гуманітарної освіти та виховання Міністерства освіти України до 10 березня поточного року. Заявки на участь у III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності (додаток 3) оргкомітети надсилають до

Головного управління професійно-технічної освіти Міністерства освіти України до 1 травня поточного року.

2.4.6. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій проводять відбірково-тренувальні збори переможців III етапу олімпіад з базових дисциплін та II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів — для формування, відповідно, складу команд на IV етап олімпіад з базових дисциплін, III етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, самостійно визначаючи кількісний склад учасників, тривалість та порядок проведення зборів. Персональний склад учасників зборів визначається за результатами, досягнутими (балами, набраними) на відповідних змаганнях. Остаточний склад команд, що братимуть участь у наступному етапі змагань, формується з урахуванням результатів проведення відбірково-тренувальних зборів.

2.5. IV етап — Державні олімпіади з базових дисциплін; III етап — Державні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт; фінальний етап турнірів.

2.5.1. Персональні склади оргкомітетів, журі та експерти-консультанти олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

2.5.2. Олімпіади з базових і спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності проводяться у два-три тури. Кількість турів (теоретичний, практичний, експериментальний), форми (письмові роботи, співбесіди тощо) та час їх проведення визначає Міністерство освіти України спільно з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад і конкурсів.

2.5.3. Програма роботи кожної секції конкурсу-захисту наукових робіт передбачає три тури:

- I — конкурс науково-дослідницьких робіт,
- II — захист науково-дослідницьких робіт,
- III — виконання контрольних завдань з базових дисциплін.

2.5.4. Фінальні етапи турнірів включають проведення:

- відбіркового конкурсу, на якому у формі наукових диспутів обговорюються результати розв'язання завдань першого етапу турнірів, в яких безпосередню участь беруть учні, студенти, викладачі, вчені;
- чвертьфінальних та напівфінальних конкурсів;
- конкурсу капітанів;
- фіналу, як заходу підбиття підсумків.

Правила та умови проведення Всеукраїнських турнірів щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.5. Заклад освіти, на базі якого проводиться олімпіада, конкурс або турнір, гоуге приміщення і територію, ділянки на підприємствах, матеріально-технічну базу, технічну і технологічну документацію, створює безпечні умови для виконання олімпіадних і конкурсних завдань, виділяє, за потреби, для членів журі і оргкомітету спецодяг і захисні засоби. Обладнання (механізми, машини, агрегати), інструменти, реактиви тощо, для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів повинні бути однотипними або однакової продуктивності (потужності, вантажопідйомності, швидкості і т.ін.), та по можливості, новими і найбільш поширеними, попередньо випробуваними і відрегульованими.

2.5.6. Завдання для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів готують комісії, персональний склад яких затверджує Міністерство освіти України. Олімпіадні завдання, як правило, складаються з авторських задач і вправ (тестів).

За умови, що з відповідної дисципліни (фаху) проводиться Міжнародна олімпіада, конкурс або турнір, програму, за якою готуються завдання останнього етапу відповідної олімпіади, конкурсу, турніру може бути розширено з урахуванням програми Міжнародних змагань.

Для забезпечення проведення експериментального туру олімпіад з фізики, хімії, біології за рішенням оргкомітетів відповідних олімпіад, команди-учасниці привозять до місця проведення олімпіад комплекти приладів та реактивів (з шкільного обладнання, за технічними характеристиками безпечними та обумовленими оргкомітетом), у кількості, яка уможливує виконання завдань усіма членами команди.

2.5.7. Вимоги до написання і оформлення науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук і наукових товариств учнів додаються до Умов проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, як і щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.8. Конкурси фахової майстерності передбачають виконання їхніми учасниками теоретичного і практичного завдань, зміст яких має відповідати вимогам навчальних програм і єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника професій і робіт, за розрядом, класом, категорією не нижче випускних, з яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у професійних навчально-виховних закладах.

Теоретичні знання учасників конкурсів перевіряються шляхом письмового опитування.

2.6. Практичні та експериментальні завдання для олімпіад, турнірів та конкурсів складаються так, щоб забезпечити рівні можливості виконання їх всіма учасниками і сприяти повному виявленню кожним із них досягнутого рівня знань, вмінь та фахової майстерності.

2.7. При виконанні завдань з математики не дозволяється користуватися довідковими таблицями, калькуляторами, логарифмічною лінійкою та іншими обчислювальними засобами. На практичних турах олімпіад дозволяється користуватися лише обладнанням, програмним забезпеченням та друкованими матеріалами, що надаються оргкомітетом. Завдання олімпіади за основ інформатики та обчислювальної техніки виконуються на IBM - сумісних комп'ютерах.

При виконанні письмових робіт, які підлягають зашифруванню, забороняється використання будь-яких позначок, різних кольорів написання, копіювального чи міліметрового паперу тощо (якщо це не передбачено умовами виконання завдання), які сприяли б дешифруванню роботи. При виконанні практичних завдань на конкурсах фахової майстерності можна користуватися власними інструментами і пристроями.

2.8. За результатами IV етапу олімпіад з базових дисциплін та III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та II (фінального) етапу турнірів визначаються кандидати для участі у відповідних Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах, якщо такі проводяться. Для підготовки команд школярів України до участі у Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України проводить осінні настановчі, зимові навчально-тренувальні та весняні відбірково-тренувальні збори. До участі в осінніх та зимових зборах запрошуються учні з числа переможців відповідної

олімпіади минулого навчального року. Для визначення остаточного складу команд проводяться весняні відбірково-тренувальні збори.

До складу учасників весняних відбірково-тренувальних зборів, незалежно від класу навчання, входять лише переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад поточного навчального року, які змагались серед учнів одинадцятих (випускних) класів (курсів). Кількісний склад учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, не повинен перевищувати подвійної кількості учнів, що входять до складу команди України згідно з правилами відповідної Міжнародної олімпіади, конкурсу або турніру. Понад зазначену кількість до числа учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, включаються переможці відповідних Міжнародних змагань минулого року, якщо вони є учнями середніх закладів освіти.

2.9. Персональний склад членів та керівників команд школярів України для участі в Міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах затверджується наказом Міністерства освіти України.

3. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів

3.1. Учні мають право брати участь у кількох предметних олімпіадах. До участі в II, III та IV етапах олімпіади допускаються тільки учні, які стали переможцями попереднього етапу відповідної олімпіади. Кількісний склад учасників наступного етапу олімпіади визначає оргкомітет наступного етапу, а персональний склад - оргкомітет попереднього етапу відповідної олімпіади спільно з журі.

3.2. На всіх етапах олімпіад, конкурсів, турнірів учні мають право брати участь в змаганнях за клас (курс), не молодший ніж клас (курс) їх навчання в школі (училищі). Учасники змагань виступають у складі команд, сформованих відповідно до адміністративно-територіального підпорядкування закладів освіти, в яких навчаються учні.

3.3. У I етапі олімпіад з базових і спеціальних дисциплін беруть участь усі учні школи або училища, які бажають, у конкурсах фахової майстерності - всі учні, які бажають і мають відповідний допуск до роботи з механізмами та обладнанням, у I етапі турнірів - команди учнів одного закладу освіти. Будь-які обмеження права участі школярів в I етапі олімпіад з базових дисциплін забороняються. Перелік дисциплін, з яких проводиться олімпіада, та класів (курсів), які беруть участь у змаганнях, визначається відповідним оргкомітетом закладу освіти.

3.4. У II етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.4.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями I етапу олімпіад відповідно:

- з математики 6–11 класів
- з української мови і літератури, фізики та географії 7–11 класів
- з історії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, іноземних мов, біології та трудового навчання 8–11 класів
- з основ правознавства, основ економіки 9–11 класів.

3.4.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями I етапу відповідних олімпіад.

3.4.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в олімпіадах, зазначених в пункті 3.4.1, крім олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформа-

тики і обчислювальної техніки, які проходять в Московському районі м. Києва.

3.5. У III етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.5.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями II етапу олімпіад і включені до складу команди району (міста), відповідно:

- з математики 7–11 класів
- з української мови і літератури, фізики, географії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, біології, історії 8–11 класів
- з основ правознавства, іноземних мов, трудового навчання, основ економіки 9–11 класів.

3.5.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями II етапу відповідних олімпіад і включені до складу команди району (міста).

3.5.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в м. Києві (або області за місцем постійного проживання учнів, якщо олімпіади проходять під час канікул). Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка беруть участь в III етапі олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м. Києві у складі окремих команд. Роботи учасників (перевірені журі) передаються до ліцею для визначення кандидатів на участь в IV етапі відповідних олімпіад.

3.5.4. Формування команд, визначення кількісного складу учасників та умови проведення II і III етапів олімпіад і конкурсів з кожної дисципліни або профілю здійснюють, у суворій відповідності з цим Положенням, відділи освіти районних (міських) державних адміністрацій, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, в Автономній Республіці Крим - Міністерство освіти.

3.6. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь обласні (від Автономної Республіки Крим - республіканська), Київська та Севастопольська міські команди, сформовані з учнів середніх закладів освіти та I-III курсів професійно-технічних закладів освіти, а також в олімпіадах з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки - команди учнів Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка.

IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться для учнів відповідно:

- з української мови і літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії 8–11 класів
- з основ правознавства, іноземних мов, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки 9–11 класів
- трудового навчання 9 та 11 класів.

Кількісний склад кожної команди визначається відповідно до її рейтингу. До складу команд включають учнів, які за станом здоров'я можуть бути допущені до участі у змаганнях та брали участь у попередньому III етапі олімпіад і стали переможцями.

3.7. У III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності беруть участь переможці II етапу цих олімпіад і конкурсів із числа учнів випускних курсів професійно-технічних закладів освіти.

3.8. Кількісний склад учасників III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів нау-

ково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів та їхнє представництво у командах від Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя визначаються відповідними умовами їх проведення, які затверджуються Міністерством освіти України.

3.9. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін можуть брати участь за погодженням з Міністерством освіти України переможці заочних телевізійних та інших олімпіад (державного масштабу), конкурсів науково-методичних та фахових журналів, а також команди інших держав. Переможці зазначених олімпіад та конкурсів включаються понад рейтингову кількість, визначену згідно з пунктом 8.9 даного Положення, до складу команд областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя або Українського фізико-математичного ліцею відповідно до місця знаходження закладу освіти, в якому вони навчаються.

3.10. Будь-які винятки щодо участі школярів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових і спеціальних дисциплін, турнірах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт та конкурсах фахової майстерності, не передбачені даним Положенням, є неприпустимими.

3.11. До місця проведення олімпіад, конкурсів і турнірів учні прибувають організовано у супроводі керівника команди, маючи при собі паспорт або свідоцтво про народження, учнівський квиток, медичну довідку про відсутність інфекційних хвороб та контакту з інфекційними хворими, посвідчення про допуск до роботи на відповідних машинах та обладнанні.

3.12. Керівник команди, як правило, призначається з числа вчителів, майстрів виробничого навчання, викладачів закладів освіти, які брали активну участь у підготовці учнів до олімпіад, конкурсів і турнірів, в їх проведенні і не є членами журі або оргкомітету відповідного етапу змагань.

3.13. Команду чисельністю не менше 6 чоловік супроводжує двоє дорослих, які є керівниками команди.

3.14. Керівники команди адміністративно відповідають за життя та здоров'я членів команди.

3.15. На олімпіади зі спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності прибувають представники професійно-технічних закладів освіти, кількість яких визначається із розрахунку — один майстер чи викладач від кожного закладу освіти, що скерував учня на олімпіаду або конкурс. Представник може бути призначений керівником відповідної команди.

3.16. Керівники команд, представники закладів освіти повинні забезпечити своєчасне оформлення належних документів, прибуття учнів на олімпіаду, конкурс або турнір і повернення їх до закладів освіти, належну морально-психологічну підтримку і допомогу.

3.17. Керівники команд після прибуття на олімпіаду, конкурс або турнір подають до оргкомітету копії звіту та заявки на право участі команди у них, творчі роботи учнів для участі в огляді-конкурсі, якщо такий передбачено програмою олімпіади або конкурсу. До заявки на олімпіаду з основ інформатики і обчислювальної техніки включаються відомості про комп'ютерну мову програмування для кожного учня.

3.18. За відсутності звіту та заявки, неправильного їх оформлення або порушення строку їх подання, питання про участь команди в олімпіаді, конкурсі або турнірі вирішується оргкомітетом.

3.19. Категорично забороняється втручання батьків учасників та інших сторонніх осіб в перебіг змагань, проживання та харчування разом з учасниками змагань, участь у перевірці робіт та розгляді апеляцій.

3.20. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів до початку змагань мають бути ознайомлені з порядком і умовами їх проведення, обладнанням, інструментами, матеріалами, характером і обсягом виконуваних робіт, видами і формами морального і матеріального заохочення тощо.

3.21. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів повинні суворо дотримуватись вимог їх проведення, норм і правил техніки безпеки, виконувати рішення оргкомітету і журі, виявляти бережливість у використанні обладнання, приладів, інструментів тощо. У разі порушення цих вимог спільним рішенням оргкомітету та журі вони можуть бути усунуті від змагань та дискваліфіковані.

3.22. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів мають право ознайомитись з відповідями (розв'язками) завдань, запропонованими журі, та з попередніми результатами (до підбиття остаточних підсумків) оцінки робіт учасників. У разі виникнення суперечливих питань учасники мають право після завершення всіх турів відповідного етапу змагань подавати до журі апеляції з приводу правильності та об'єктивності оцінки виконаних ними завдань і одержати відповідь в усній формі. Питання про допуск до розгляду суті апеляції членами журі вирішується спільно представником оргкомітету, відповідальним за дотримання вимог чинного Положення, та експертом-консультантом; дозволу одного з них достатньо для розгляду апеляції.

3.23. Порядок і особливості проведення конкурсів-захистів Малої Академії наук та склад їх учасників визначається Умовами проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, учнів-членів Малої академії наук України, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

4. Нагородження учасників олімпіад, конкурсів і турнірів

4.1. Переможцями відповідного етапу вважаються учні, нагороджені дипломами I, II та III ступенів.

4.2. Прізвища та імена переможців і учасників змагань записуються в дипломах у називному відмінку.

4.3. Переможці I і II етапів олімпіад, конкурсів і I етапу турнірів визначаються відповідними оргкомітетами на основі рекомендацій журі.

4.4. Переможці III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за відповідними спеціалізаціями у кількості, яка не перевищує 30% числа учасників змагань відповідного класу (курсу) з орієнтовним розподілом кількості дипломів у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решті учасників вручаються дипломи учасника.

Результати проведення III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт затверджуються відповідними наказами Міністерства освіти Автономної Республіки

Крим, управлінь освіти обласних, у містах Києві та Севастополі - міських державних адміністрацій. Кращі роботи учасників олімпіад і конкурсів можуть бути відзначені спеціальними дипломами або призами.

4.5. Окремо, згідно з зазначеними в пункті 4.4 вимогами, Головним управлінням освіти Київської міської державної адміністрації нагороджуються члени команд Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка, що стали переможцями III етапу олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м.Києві. При визначенні кількості переможців III етапу зазначених олімпіад в м.Києві (згідно з пунктом 4.4) кількість переможців від Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка не враховується.

4.6. Переможці IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за профілями у кількості, що не перевищує 50% загальної кількості учасників змагань відповідного класу (курсу), з орієнтовним розподілом їх у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решта учасників нагороджується дипломами учасника.

Кількість переможців IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів, нагороджених дипломами I ступеня, не повинна перевищувати однієї шостої, а нагороджених дипломами II ступеня — однієї третини від кількості переможців відповідних змагань окремо за класами (курсами) або за профілями.

4.7. Дипломи переможців та учасників IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів підписуються головами оргкомітетів та журі і завіряються, відповідно до місця проведення змагань, гербовою печаткою Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, в містах Києві та Севастополі міських державних адміністрацій. У разі втрати диплом не поновлюється і дублікат не видається.

4.8. Результати проведення IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад із спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

4.9. Зазначені в пункті 4.6 дипломи є основними документами, що підтверджують перемогу (участь) у відповідних змаганнях і дають право на пільги при вступі до вищих закладів освіти України, якщо це передбачено чинними Правилами вступу до вищих закладів освіти України.

4.10. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до Міжнародних олімпіад, конкурсів та турнірів звільняються від випускних (перевідних) екзаменів.

4.11. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

4.12. Багаторазові переможці олімпіад, конкурсів, турнірів можуть бути нагороджені спеціальними стипендіями установ та закладів, громадських благодійних та інших організацій і фондів.

5. Оргкомітети олімпіад, конкурсів, турнірів

5.1. Оргкомітет створюється із числа керівників установ та організацій, що проводять олімпіади, конкурси і турніри, працівників методичних установ, представників місцевих органів державної влади, громадських організацій, товариств, благодійних фондів тощо.

При проведенні конкурсів, пов'язаних з роботою на об'єктах, що підлягають нагляду спеціальних організацій і відомств, до складу оргкомітетів включаються представники цих організацій і відомств.

5.2. Очолює оргкомітет голова, який має заступників і секретаря. Голова оргкомітету здійснює розподіл доручень між його членами та керує роботою з організації проведення відповідної олімпіади, конкурсу або турніру.

5.3. При проведенні IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності і конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та фінального етапу турнірів до складу оргкомітету входить представник Інституту змісту і методів навчання або Міністерства освіти України, на якого покладається відповідальність за координування та узгодження дій оргкомітету і відповідного журі під час підготовки та проведення заходів, а також — за дотриманням вимог чинного Положення.

5.4. IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі за графіком, складеним на 5 років і затвердженим Колегією або наказом Міністерства освіти України. Головами оргкомітетів призначаються, відповідно, Міністр освіти Автономної Республіки Крим, начальники управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

За погодженням з державними адміністраціями, головами оргкомітетів можуть призначатись заступники голів цих державних адміністрацій, а начальники управлінь освіти — їх заступниками. Одним із заступників голови оргкомітету призначається директор відповідного інституту післядипломної освіти (підвищення кваліфікації вчителів).

5.5. Оргкомітети:

5.5.1. Проводять організаційну роботу з підготовки і проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.2. Визначають і забезпечують порядок проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.3. Розподіляють робочі місця між учасниками конкурсів фахової майстерності відповідно до результатів жеребкування.

5.5.4. Розробляють і затверджують Правила проведення турнірів і Умови проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності.

5.5.5. Створюють мандатну комісію, яка проводить реєстрацію учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, перевіряє відповідність складів команд до зазначеного в поданих заявках, наявність і правильність оформлення документів, приймає рішення про допуск учнів до участі у конкурсі фахової майстерності, визначає жеребкуванням стартові номери його учасників.

5.5.6. Створюють робочі групи для проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності.

5.5.7. Готують документацію для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів (програми, посвідчення учасників, бланки протоколів, звіти тощо).

5.5.8. Формують склад учасників олімпіад, конкурсів і турнірів із числа переможців попереднього етапу за результатами їх виступів на змаганнях або за результатами відбірково-тренувальних зборів.

5.5.9. За поданням журі, суворо дотримуючись чинного Положення, приймають рішення щодо визначення переможців змагань та нагородження переможців і учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, визначають персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів та остаточний склад команд для участі у наступному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів, готують документацію про результати виступу команд, їх представництво на наступний етап.

5.5.10. Складають звіти про проведення олімпіад, турнірів та конкурсів. Рішення за підсумками проведення олімпіад, конкурсів, турнірів підписується головами оргкомітету, журі та секретарем і завіряється, відповідно до місця проведення змагань, печаткою органу управління освітою, на який покладено відповідальність за їх проведення.

В Рішенні обов'язково вказується:

- прізвище та ім'я (в називному відмінку) переможців і учасників змагань, назва закладу освіти та клас (курс) навчання;
- прізвище, ім'я кандидатів до складу команди для участі в наступному етапі змагань (в тому числі — до збірної команди України на відповідні Міжнародні олімпіади, конкурси, турніри, якщо такі проводяться);
- короткий аналіз та висновки щодо результатів та рівня проведення олімпіади, конкурсу, турніру.

5.5.11. При порушенні учасниками олімпіад, конкурсів і турнірів даного Положення позбавляють їх права участі в них.

5.5.12. Сприяють висвітленню результатів олімпіад, конкурсів і турнірів у засобах масової інформації та у періодичній пресі.

5.6. Секретар оргкомітету олімпіади, конкурсу або турніру забезпечує ведення належної документації.

5.6.1. Документація фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів та роботи учасників зберігається протягом року в Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України.

6. Журі олімпіад, конкурсів, турнірів

6.1. Журі формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових працівників академічних установ та вищих закладів освіти, викладачів, учителів, методистів тощо. Його очолює голова, який має одного або кількох заступників; решта — члени журі, доручення між якими розподіляє голова або його заступник.

6.1.1. Кількість членів журі не повинна перевищувати третини від кількості школярів, які беруть участь у відповідній олімпіаді, конкурсі, турнірі.

6.1.2. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не можуть входити особи, діти та інші родичі або учні яких беруть участь у відповідних змаганнях.

6.1.3. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не може входити більше ніж 15% від загального числа членів журі відповідних змагань, працівників однієї установи або закладу освіти.

6.2. Голова журі:

6.2.1. Бере участь у формуванні складу журі.

6.2.2. Несе відповідальність за об'єктивність перевірки та оцінювання робіт учасників олімпіади, конкурсу або турніру.

6.2.3. Очолює комісію зі складання завдань для олімпіад, конкурсів або турнірів.

6.3. Журі олімпіад, конкурсів і турнірів:

6.3.1. Перевіряє і оцінює рівень якості учнівських робіт.

6.3.2. Після змагань проводить консультації для учасників олімпіад, турнірів, конкурсів і керівників команд щодо розв'язування запропонованих завдань, розглядає апеляції.

6.3.3. Аналізує рівень підготовки учасників олімпіад, турнірів та конкурсів, готує подання оргкомітету про нагородження переможців, складає відповідний звіт.

6.3.4. Рекомендує кандидатів до складу команд для участі у наступному етапі олімпіад, конкурсів і турнірів.

6.3.5. Рекомендує персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів команд України з підготовки до відповідних Міжнародних олімпіад, конкурсів, турнірів.

7. Робочі групи олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності

7.1. Робочі групи створюються із числа інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних закладів освіти, працівників підприємств і організацій, на базі яких проводиться олімпіада або конкурс.

7.2. Кількість робочих груп та їхній склад визначаються залежно від конкретних умов проведення олімпіади або конкурсу. Очолює робочу групу керівник.

7.3. Керівником робочої групи призначається, як правило, старший майстер професійно-технічного закладу освіти, в обов'язки якого входить організація проведення інструктажу учасників олімпіади або конкурсу з техніки безпеки з оформленням відповідного протоколу.

7.4. Робочі групи:

7.4.1. Забезпечують справність обладнання, машин, механізмів, агрегатів, режим їх експлуатації, перевіряють наявність на робочих місцях учасників потрібних інструментів, приладів, матеріалів, що використовуються в процесі проведення олімпіади або конкурсу.

7.4.2. Стежать за дотриманням учасниками конкурсів правил техніки безпеки.

7.4.3. Беруть участь, за потреби, в технологічному процесі, контролюють процес виконання учасниками олімпіад або конкурсу робіт, готують необхідні матеріали на розгляд журі.

8. Порядок визначення кількісного складу команд

8.1. Кількісний склад команд, що беруть участь у II, III етапах олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, турнірах та конкурсах фахової майстерності, визначається відповідними оргкомітетами.

8.2. Кількісний склад команд на IV етапі олімпіад з базових дисциплін визначається відповідно до рейтингу команд.

8.3. На IV етапі олімпіад з базових дисциплін команді-учасниці надається право включення до її складу, понад належну за рейтингом кількість, одного додаткового учасника за кожний диплом I ступеня, отриманий членом цієї команди на IV етапі відповідної олімпіади минулого року.

8.4. Дія пункту 8.3 не поширюється на команди, які мали переможців, нагороджених дипломом першого ступеня в позаминулому році, навіть якщо минулого року відповідні олімпіади не проводились.

8.5. Рейтинг команд на Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових дисциплін визначається за результатами їх виступів протягом двох останніх років.

8.6. За кожний диплом, отриманий членом команди, нараховується така кількість балів:

Диплом I ступеня - 5 балів;

Диплом II ступеня - 3 бали;

Диплом III ступеня - 1 бал.

8.7. Щорічний рейтинг команди R_1 визначається як частка від ділення загальної кількості балів (ЗКБ), набраних усіма переможцями, які є членами даної команди, до загальної кількості членів команди ($N^{\text{с}}$), які фактично брали участь у змаганнях, тобто:

$$R_1 = \text{ЗКБ} : n.$$

У випадку включення відповідно до пункту 3.9 даного Положення, з дозволу Міністерства освіти України, додаткових членів до складу команди, їхні результати враховуються при обчисленні рейтингу команди, за винятком випадків, коли керівником відповідної команди до початку змагань було подано представнику Міністерства освіти України або Інституту змісту і методів навчання, відповідальному за дотримання вимог даного Положення, письмову заяву з проханням про неврахування результатів виступу членів команди, включених до її складу відповідно до пункту 3.9 чинного Положення.

8.8. Загальний рейтинг команди $R_{\text{зар}}$ визначається як сума рейтингів за останні два роки, тобто:

$$R_{\text{зар}} = R_2 + R_1.$$

За рейтингом складається список команд, починаючи з команди, яка має найвищий рейтинг.

8.9. На наступний рік формування команд IV етапу олімпіад з базових дисциплін, з урахуванням кількості класів, що беруть в них участь, здійснюється таким чином:

8.9.1. З української мови та літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії (беруть участь учні 8-11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 11-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–III місця — із 9-ти осіб;

IV–VI місця — із 8-ми осіб;

VII–X місця — із 7-ми осіб;

XI–XV місця — із 6-ти осіб.

Решта команд формується у складі не більше 4-х учнів.

8.9.2. З іноземних мов (англійська, німецька, французька, іспанська), основ правознавства, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки (беруть участь учні 9–11 класів), без урахування додаткових членів команди за рахунок переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 9-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–III місця — із 7-ми осіб;

IV–VI місця — із 6-ти осіб;

VII–X місця — із 5-ти осіб;

XI–XV місця — із 4-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 3-х учнів.

8.9.3. З трудового навчання (беруть участь учні 9 та 11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 6-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–IV місця — із 5-ти осіб;

V–IX місця — із 4-х осіб;

X–XV місця — із 3-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 2-х учнів.

За однакового рейтингу команди у списку розташовуються в алфавітному порядку, а кількісний склад цих команд визначається як округлене до цілого числа середнє арифметичне між представництвом, що відповідає їх фактичному місцю у списку команд.

8.9.4. Якщо певна олімпіада не проводилась протягом двох останніх років, то склад всіх команд, що братимуть участь в цьогорічній, формується у кількості, що відповідає кількісному складу команди, яка розташована на XI місці в рейтинговому списку, складеному для відповідної олімпіади. Якщо олімпіада проводилась в один з двох попередніх років, то рейтинг команд визначається за результатами виступу учнів цього року.

8.9.5. До складу команд, що посіли I–VI місце (на олімпіаді з трудового навчання I–IV місце), обов'язково включається по 2 учні, а решти — по одному учню із класу (курсу).

9. Фінансування олімпіад, конкурсів і турнірів

9.1. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів фінансується за рахунок місцевих бюджетів органів державного управління освітою та Міністерства освіти України.

9.2. Витрати на проїзд (в обидва кінці), харчування в дорозі, відрядження супровідників, проведення навчально-тренувальних зборів кандидатів до складу команд на наступний етап олімпіад, конкурсів і турнірів несуть органи або заклади освіти, які направляють команду або окремих учасників на олімпіаду, конкурс або турнір, а на проживання, харчування, культурне обслуговування учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, оплату роботи членів журі і оргкомітету, експертів-консультантів, заохочення учасників — органи освіти і заклади, на які покладається їх проведення.

9.3. Харчування учасників I–III етапів олімпіад з базових дисциплін, I–II етапів олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт проводиться за нормами, передбаченими для вихованців шкіл-інтернатів, IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінальних етапів турнірів — за нормами для вихованців училищ фізичної культури.

9.4. За працівниками установ та закладів освіти, які залучаються до проведення олімпіад, конкурсів і турнірів, зберігаються норми відшкодування витрат на службові відрядження, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

9.5. До роботи зі складання завдань для олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів та до участі в роботі оргкомітету і журі можуть залучатися працівники різних закладів, установ та організацій на договірних підставах з оплатою праці відповідно до чинного законодавства.

Додаток 1 до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Звіт

про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у ____/____ навчальному році

з _____
(назва олімпіади) (Автономної Республіки Крим, області, міста)

1. Відомості про учасників олімпіад:

Кількість закладів освіти, учнів яких брали участь у I етапі			Класи	Кількість учасників олімпіади за етапами		
				I		
				Міських (селищних)	Сільських	Спеціалізованих
Міських (селищних)	Сільських	Спеціалізованих	7			
			8			
			9			
			10			
			11			
			Разом			

2. Коротко подаються відомості про організацію і проведення олімпіад, виконання учасниками завдань, участь учителів і працівників закладів освіти, вносяться пропозиції щодо поліпшення роботи олімпіади.

Начальник управління освіти

Голова оргкомітету олімпіади

Голова журі олімпіади

М.П.

« ___ » _____ року

* Заклади освіти для розвитку здібностей обдарованих і талановитих дітей.

Додаток 1 до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Заявка

на участь команди _____
(Автономної Республіки Крим, області, міста)

у IV етапі Всеукраїнської олімпіади з _____ у _____ році

За рішенням оргкомітету і журі III етапу Всеукраїнської олімпіади на IV етап Всеукраїнської олімпіади направляються такі учні-переможці III етапу олімпіади:

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження (прописом)	Назва навчального закладу	Клас		Місце на III етапі	Прізвище, ім'я, по батькові працівника, який підготував учня	Додаткова інформація (комп'ютерна мова)
				навчання	завдання			

Керівником команди призначено _____
(прізвище, ім'я та по батькові; посада)

Начальник управління освіти

М.П.

Голова оргкомітету олімпіади

Голова журі олімпіади

« ___ » _____ року

Додаток 3 до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Заявка

на участь учнів професійно-технічних закладів освіти

(Автономної Республіки Крим, області, міста)

у III етапі Всеукраїнської олімпіади зі спеціальної дисципліни _____, конкурсу фахової майстерності за професією _____ у _____ році.

За рішенням оргкомітету II етапу олімпіади з _____, конкурсу фахової майстерності на III етап Всеукраїнської олімпіади, конкурсу направляються:

№ з/п	Прізвище ім'я та по батькові учня	Число, місяць (прописом) рік народження	Назва професійно-технічного закладу освіти	Курс навчання	Місце, зайняте на II етапі конкурсу (олімпіади)	Прізвище ім'я, по батькові майстра виробничого навчання, який підготував учня	Прізвище ім'я, по батькові майстра виробничого навчання, який супроводжує учня

Начальник управління освіти

М.П.

Голова оргкомітету олімпіади
Голова журі олімпіади

« ____ » _____ року.

Про відзначення призерів і учасників Міжнародних учнівських олімпіад та їх учителів

Указ

Президента України

від 5 лютого 2000 р. №6 169/2000

З метою збереження і розвитку інтелектуального потенціалу України, державної підтримки талановитої учнівської молоді та творчої праці вчителів **постановляю**:

1. Кабінету Міністрів України визначити перелік напрямів і спеціальностей у вищих навчальних закладах України, за яким призери та учасники Міжнародних учнівських олімпіад приймаються на навчання до цих закладів без вступних випробувань.

2. Міністерству освіти і науки України:

- в установленому порядку представляти матеріали щодо вчителів, які підготували призерів Міжнародних учнівських олімпіад, для присвоєння почесного звання «Заслужений вчитель України» та нагородження їх іншими державними нагородами;
- вжити заходів щодо подальшого виявлення обдарованих дітей та створення умов для їх творчого розвитку, самовдосконалення та підвищення інтересу до поглибленого вивчення навчальних дисциплін, прищеплення навичок дослідницької роботи та формування покоління молодих науковців і практиків для різних галузей суспільного життя.

3. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- вжити заходів щодо поліпшення житлових умов, побутового обслуговування учителів, які підготували призерів Міжнародних учнівських олімпіад, відзначення їх грошовими преміями;
- широко висвітлювати та популяризувати у засобах масової інформації участь місцевих школярів у Міжнародних учнівських олімпіадах, активно пропагувати педагогічний досвід їх наставників.

Президент України

Л. Кучма

Розділ V

ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти

Фізика і астрономія

Навчання з фізики та астрономії в кінцевому результаті має сформувати достатній рівень компетенції. Тому складовими навчальних досягнень учнів з курсів фізики й астрономії є не тільки володіння навчальною інформацією та її відтворення, а й уміння та навички знаходити потрібну інформацію, аналізувати її та застосовувати у стандартних і нестандартних ситуаціях у межах вимог навчальної програми до результатів навчання.

Відтак, оцінювати потрібно:

1) рівень володіння теоретичними знаннями, що їх можна виявити під час усного чи письмового опитування, тестування;

2) рівень умінь використовувати теоретичні знання під час розв'язування задач чи вправ різного типу (розрахункових, експериментальних, якісних);

3) рівень володіння практичними вміннями та навичками, що їх можна виявити під час виконання лабораторних робіт, спостережень і фізичного практикуму;

4) зміст і якість творчих робіт учнів (рефератів, творчих експериментальних і спостережувальних робіт, виготовлення приладів, комп'ютерне моделювання фізичних чи астрономічних процесів тощо).

Основними видами оцінювання є тематичне, семестрове, річне оцінювання та державна підсумкова атестація. Поточне оцінювання має заохочувальний, стимулюючий та діагностико-корегуючий характер, його необхідність визначається вчителем.

Під час виставлення бала за тему необхідно враховувати всі вказані вище складові оцінювання рівня навчальних досягнень. Можна запропонувати такі способи виставлення тематичного бала за результатами:

1) двох видів робіт: контрольної роботи, яка включає теоретичні питання і задачі, та частини теми (враховуються всі оцінки за виконання лабораторних і експериментальних робіт або оцінка за підсумкову лабораторну чи експериментальну роботу);

2) заліку, проведеного в письмовій, усній чи комбінованій формі, завдання, до якого включають питання з теорії, задачу й експериментальне завдання;

3) поточних оцінок за всі види робіт (за згодою учня). Під час оцінювання враховуються знання учнів про:

- *фізичні чи астрономічні явища*: ознаки явища, за якими воно відбувається, зв'язок явища з іншими явищами, його пояснення на основі наукової теорії, приклади врахування та використання;

- *фізичні дослід чи астрономічні спостереження*: мета дослід чи спостереження, схема, умови, за наявності яких здійснюється дослід чи спостереження, перебіг і результати дослід чи спостереження;
- *фізичні чи астрономічні поняття (у тому числі фізичні величини)*: явища або властивості, що характеризуються цим поняттям (величиною), формули, що з'єднують цю величину з іншими, одиниці фізичної величини, способи її вимірювання;
- *законои*: формулювання та математичний вираз закону; дослід, що підтверджує його справедливості, приклади врахування і застосування його на практиці, межі застосування, умови застосування (для учнів старшої школи);
- *фізичні чи астрономічні теорії*: дослідне обґрунтування теорії, основні положення, закони і принципи цієї теорії, основні наслідки; практичні застосування, межі застосування цієї теорії (для учнів старшої школи);
- *прилади чи пристрої, механізми і машини, технології*: призначення, принцип дії та схема будови; застосування і правила користування, переваги та недоліки.

Зміст контролю повинен співвідноситися зі змістом навчання в конкретному типі (профілі) навчального закладу.

При оцінюванні рівня володіння теоретичними знаннями враховуються: обсяг відтвореної інформації та її співвідношення з обсягом одержаної учнем інформації (її повнота); обсяг інформації, здобутої учнем, та її доцільність; рівень самостійності в оволодінні теоретичними знаннями; частота використання допомоги вчителя; кількість помилок і недоліків у відповіді.

Засвоєння навчального матеріалу і навчальна діяльність учнів мають різнорівневий характер:

- **початковий рівень** — відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлена нечіткими уявленнями про предмети і явища; діяльність учня здійснюється під керівництвом учителя;
- **середній рівень** — знання неповні, поверхові, учень відтворює основний навчальний матеріал, але недостатньо осмислено, має проблеми з аналізуванням та формулюванням висновків; здатний виконувати завдання за зразком;
- **достатній рівень** — учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язки між ними, самостійно застосовує знання у стандартних ситуаціях, уміє аналізувати, робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь учня повна, логічна, обґрунтована; розуміння пов'язане з одиничними образами, не узагальнене;
- **високий рівень** — учень має глибокі, міцні, узагальнені знання про предмети, явища, поняття, теорії, їхні суттєві ознаки та зв'язок останніх з іншими поняттями; здатний використовувати знання як у стандартних, так і в нестандартних ситуаціях.

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
Початковий	1	Учень володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ природи, з допомогою вчителя відповідає на запитання, що потребують відповіді «так» чи «ні».
	2	Учень описує природні явища на основі свого попереднього досвіду, з допомогою вчителя відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.
	3	Учень з допомогою вчителя зв'язно описує явище або його частини без пояснень відповідних причин називає фізичні чи астрономічні явища; розрізняє буквені позначення окремих фізичних чи астрономічних величин
Середній	4	Учень з допомогою вчителя описує явища; без пояснень наводить приклади, що ґрунтуються на його власних спостереженнях чи матеріалі підручника, розповідях учителя
	5	Учень описує явища, відтворює значну частину навчального матеріалу, знає одиниці вимірювання окремих фізичних чи астрономічних величин і формули з теми, що вивчається.
	6	Учень може зі сторонньою допомогою пояснювати явища, виправляти допущені неточності (власні, інших учнів); виявляє елементарні знання основних положень (законів, понять, формул).
Достатній	7	Учень може пояснювати явища, виправляти допущені неточності, виявляє знання і розуміння основних положень (законів, понять, формул, теорій)
	8	Учень уміє пояснювати явища, аналізувати, узагальнювати знання, систематизувати їх, зі сторонньою допомогою (вчителя, однокласників тощо) робити висновки.
	9	Учень вільно володіє вивченим матеріалом у стандартних ситуаціях, наводить приклади його практичного застосування та аргументи на підтвердження власних думок.
Високий	10	Учень вільно володіє вивченим матеріалом, уміло послуговується науковою термінологією; вміє опрацьовувати наукову інформацію: знаходити нові факти, явища, ідеї, самостійно використовувати їх відповідно до поставленої мети.
	11	Учень на високому рівні опанував програмовий матеріал; самостійно, в межах чинної програми, оцінює різноманітні явища, факти, теорії, використовує здобуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях, поглиблює набуті знання.

	12	Учень має системні знання, виявляє здібності до прийняття творчих рішень; уміє аналізувати природні явища і робить відповідні висновки й узагальнення; уміє знаходити й аналізувати додаткову інформацію.
--	----	---

Визначальним показником для оцінювання вміння розв'язувати задачі є їх складність. Складність завдання залежить від:

1) кількості правильних, послідовних, логічних кроків та операцій, здійснюваних учнем; такими кроками можна вважати вміння (здатність):

- усвідомити умову задачі;
- записати її у скороченому вигляді;
- зробити схему або малюнок (за потреби);
- виявити, яких даних не вистачає в умові задачі, та знайти їх у таблицях чи довідниках;
- виразити всі необхідні для розв'язування величини в одиницях СІ;
- скласти (у простих випадках — обрати) формулу для знаходження шуканої величини;
- виконати математичні дії та операції;
- здійснити обчислення числових значень невідомих величин;
- аналізувати й будувати графіки;
- користуватися методом розмінностей для перевірки правильності розв'язування задачі;
- оцінити одержаний результат та його реальність.

2) раціональності обраного способу розв'язування;

3) типу завдання (з однієї теми або з різних тем (комбінованого), типового (за алгоритмом) або нестандартного).

Чим складнішим є завдання, з яким упорався учень, тим вищим балом оцінюється його досягнення.

При оцінюванні за 12-бальною шкалою вмінь учнів виконувати завдання доцільно користуватися характеристиками рівнів навчальних досягнень учнів, поданими у таблиці:

Рівні навчальних досягнень	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
Початковий (1—3 бали)	Учень уміє розрізнити фізичні чи астрономічні величини, одиниці вимірювання з даної теми; розв'язувати задачі з допомогою вчителя лише на відтворення основних формул; здійснювати найпростіші математичні дії.
Середній (4—6 балів)	Учень розв'язує типові задачі та виконує вправи на одну—дві дії (за зразком); виявляє здатність обґрунтовувати деякі логічні кроки з допомогою вчителя.
Достатній (7—9 балів)	Учень самостійно розв'язує типові задачі й виконує вправи з однієї теми, обґрунтовуючи обраний спосіб розв'язування.
Високий (10—12 балів)	Учень самостійно розв'язує комбіновані типові задачі стандартним або оригінальним способом, розв'язує нестандартні задачі.

Оцінювання рівня володіння учнями практичними вміннями та навичками здійснюється за результатами виконання фронтальних лабораторних робіт, експериментальних задач, робіт фізичного практикуму або підсумкової лабораторної чи експериментальної роботи. При цьому необхідно враховувати такі вміння учня: планувати проведення дослідів чи спостережень; збирати установку за схемою; проводити спостереження, знімати покази приладів; оформлювати результати дослідження (складати таблиці, будувати графіки тощо); визначати та обчислювати похибки вимірювання; робити висновки, тлумачити похибки проведеного експерименту чи спостереження.

Додатково поставлені лабораторні (експериментальні) роботи вчитель може використовувати для створення проблемних ситуацій, мотивації діяльності учнів під час вивчення нового матеріалу, з метою вдосконалення практичних умінь і навичок (складати схеми, проводити вимірювання тощо). Такі роботи, як правило, не оцінюються.

Рівні складності лабораторних робіт можуть задаватися:

- через зміст та кількість додаткових завдань і запитань відповідно до теми роботи;
- через різний рівень самостійності виконання роботи (з постійною допомогою вчителя, виконанням за зразком, з докладною або скороченою інструкцією, без інструкції);
- організацією нестандартних ситуацій (формулювання учнем мети роботи, складання ним особистого плану роботи, обґрунтування його, визначення приладів та матеріалів, потрібних для її виконання, самостійне виконання роботи та оцінювання її результатів).

Обов'язковим при оцінюванні для всіх рівнів є врахування дотримання учнями правил техніки безпеки під час виконання фронтальних лабораторних робіт чи робіт фізичного практикуму.

При оцінюванні практичних знань та умінь учнів потрібно користуватися характеристиками рівнів оволодіння, поданими у таблиці:

Рівні навчальних досягнень	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
Початковий (1—3 бали)	Учень демонструє вміння користуватися окремими приладами, може скласти схему досліду лише з допомогою вчителя; виконує частину роботи, порушує послідовність виконання роботи, відображену в інструкції; не робить самостійно висновки за отриманими результатами.
Середній (4—6 балів)	Учень виконує роботу за зразком (інструкцією) або з допомогою вчителя; результат роботи учня дає можливість зробити правильні висновки або їх частину; під час виконання роботи допущені помилки.
Достатній (7—9 балів)	Учень самостійно монтує необхідне обладнання, виконує роботу в повному обсязі з дотриманням необхідної послідовності проведення дослідів та вимірювань; у звіті правильно й акуратно виконує записи, таблиці, схеми, графіки, розрахунки, самостійно робить висновок.

Високий (10—12 балів)	Учень виконує всі вимоги, передбачені для достатнього рівня; виконує роботу за самостійно складеним планом, робить аналіз результатів, розраховує похибки (якщо цього потребує завдання). Найвищим рівнем вважається виконання роботи за самостійно складеним оригінальним планом або установкою, їх обґрунтування.
--------------------------	---

Про вивчення фізики та астрономії у загальноосвітніх навчальних закладах у 2005/2006 навчальному році

У 2005/2006 навчальному році реалізація змісту фізичної та астрономічної освіти буде здійснюватися за чинними програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України (див. Перелік програм та навчально-методичного забезпечення в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України).

Кількість годин, що відводиться на вивчення фізики та астрономії, залишається незмінною та відповідає розподілу годин згідно з Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002–2004/2005 навчальні роки, затвердженими міністерством (наказ МОН від 25.04.2001 № 342), та Типовими навчальними планами для профільного навчання (наказ МОН від 20.05.2003 р. № 306).

При викладанні фізики важливим специфічним видом навчальної діяльності, що неодмінно пов'язане з теоретичними знаннями учнів, є фізичний експеримент. Він сприяє утворенню достовірних уявлень про фізичні явища і процеси, слугує базою для розвитку мислення учнів. З його допомогою можна висувати та вирішувати фізичні проблеми, формувати практичні вміння, розвивати дослідницькі навички і пізнавальний інтерес учнів. Фізичний експеримент виконує функцію методу пізнання, озброює школярів інструментарієм дослідження.

Фізичний шкільний експеримент представлений у навчальному процесі в таких формах: демонстраційний і фронтальний експеримент, лабораторні роботи, фізичний практикум, експериментальні задачі, пошуково-дослідницькі завдання, що можуть бути запропоновані як на уроці, так і для домашнього виконання, гурткові експериментальні дослідження та інші види позакласного фізичного експерименту.

Особливе місце для формування практичних навичок у шкільному навчанні належить фронтальним лабораторним роботам і фізичному практикуму. Проведення експерименту включає такі складові: формулювання проблеми дослідження, висунування гіпотези та мети дослідження, підбір необхідного обладнання, визначення порядку проведення експерименту, збирання установки, визначення способу реєстрації даних (результатів спостереження або вимірювання), проведення експерименту та здійснення відповідних вимірювань або спостережень, обробка отриманих даних, аналіз та висновки щодо проведеного дослідження, оформлення звіту.

Під час постановки експерименту учитель повинен враховувати рівень володіння учнями теоретичним матеріалом, знання якого забезпе-

чують успішне виконання роботи; уміння, що повинні бути сформованими до проведення експерименту, та ті, що будуть сформовані у процесі проведення роботи.

Перевірка лабораторної роботи або роботи фізичного практикуму може включати такі елементи: перевірку підготовленості до роботи; перевірку процесу її виконання, оцінку якості наданого звіту про проведену роботу з урахуванням наведених висновків та узагальнень.

Перевірка підготовленості до виконання роботи включає перевірку знань про цілі її проведення, знання теоретичних положень, необхідних для її виконання, розуміння послідовності дій, уміння користуватися приладами та знання правил техніки безпеки.

Під час роботи необхідно спостерігати за діяльністю учнів, їх уміннями використовувати фізичні прилади, збирати лабораторні установки та проводити експеримент, знімати покази вимірювальних приладів, самостійністю проведення роботи. У звіті про виконану роботу слід звертати увагу на правильність отриманих даних, проведені необхідні розрахунки, визначену за необхідності похибки дослідження та вміння проводити аналіз отриманих даних, робити висновки та їх оформлювати.

Залежно від цілей проведення лабораторних робіт і фізичного практикуму, а також вимог до формування експериментальних умінь учнів при їх виконанні можна виділити такі роботи, що спрямовані на:

- спостереження та вивчення фізичних явищ;
- знайомство з принципом дії різних приладів та пристроїв;
- вимірювання фізичних величин;
- дослідження або перевірка кількісних співвідношень між фізичними величинами;
- визначення фізичних постійних та вивчення різних способів їх вимірювання тощо.

При оцінюванні практичних умінь необхідно враховувати зазначені вище вимоги до постановки експериментального дослідження, значення його у викладанні фізики, досягнуті результати учнів як під час його проведення, так і при оформленні звітів, що демонструють їх уміння використовувати теоретичні знання у практиці, тлумачити похибки проведеного експерименту чи спостереження.

З огляду на те, що деякі лабораторні роботи з навчальної програми з фізики спрямовані на спостереження фізичних явищ і процесів, озброєння учнів з будовою пристроїв і в деякій мірі мають репродуктивний характер, то за вибором учителя вони можуть не оцінюватися. Наприклад, залежно від постановки роботи можуть не оцінюватися такі лабораторні роботи: «Спостереження суцільного та лінійчатого спектрів», «Спостереження інтерференції та дифракції світла», «Спостереження дії магнітного поля на провідник зі струмом», «Регулювання сили струму реостатом», «Складання електромагніту і випробування його дії», «Вивчення електричного двигуна постійного струму».

З метою активізації самостійності учнів у процесі виконання робіт можна планувати їх проведення, забезпечуючи:

- самостійність виконання з використанням обладнання, наданого кожному учню;
- варіативність вихідних даних;
- індивідуальність запропонованих цілей дослідження;
- додатково поставлені запитання з урахуванням підготовленості учнів.

Оскільки матеріальна база фізичних кабінетів не завжди може забезпечувати виконання всіх лабораторних робіт і робіт фізичного практикуму, вчитель може замінювати окремі роботи рівноцінними, використовувати різні їх можливі варіанти, виходячи з наявних умов.

Орієнтовану кількість годин, що відводиться навчальною програмою для занять з формування практичних умінь, наведено у таблиці:

Клас		Кількість годин	
		Лабораторні роботи	Фізичний практикум
7		8	-
8		11	-
9		7	10
10	Рівень А	6	6
	Рівень В	8	12
	Рівень С	17	16
11	Рівень А	4	6
	Рівень В	7	8
	Рівень С	13	18

Наведений перелік робіт фізичного практикуму тривалістю 1 або 2 години є орієнтовним і може бути змінений учителем на власний розсуд у межах годин, зазначених програмою. У школах, де відсутнє складне необхідне обладнання для проведення лабораторного практикуму, передбаченого програмою, дозволяється проведення робіт із доступним обладнанням. Можна розділяти практикум на частини і проводити їх у різних семестрах з виставленням відповідних тематичних оцінок.

Якщо учень був відсутнім на уроці, на якому відбувалася лабораторна чи інша експериментальна робота, вчителем визначається доцільність її відпрацювання (у школі — в час, призначений учителем, або вдома — за спеціальним завданням) залежно від значення цієї роботи в курсі фізики.

Для створення проблемних ситуацій, мотивації діяльності учнів під час вивчення нового матеріалу, з метою вдосконалення практичних умінь і навичок (складання схем, проведення вимірювань тощо), залучення їх до активної пізнавальної діяльності вчитель може доповнювати запропоновані навчальною програмою переліки демонстраційних дослідів, лабораторних робіт, робіт фізичного практикуму додатковими дослідями, короткочасними експериментальними завданнями, збільшувати їх кількість під час виконання фронтальних лабораторних робіт або фізпрактикуму, об'єднувати кілька робіт в одну тощо. Необхідність оцінювання додатково запропонованих робіт визначається вчителем.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним впровадженням у навчальний процес комп'ютерних технологій. Зокрема, у фізичному експерименті вони можуть виступати як засіб вимірювання, обробки результатів дослідження, джерело інформації для проектування дослідницько-пошукової діяльності і як віртуальний світ для експериментального пізнання фізичних явищ і процесів.

Для організації виконання віртуальних лабораторних робіт, планування навчальної діяльності та контролю навчальних досягнень учнів

у навчально-виховному процесі з фізики можуть використовуватися програмно-педагогічні засоби «Віртуальна фізична лабораторія, 7–9» та «Віртуальна фізична лабораторія, 10–11» (Квазар-Мікро, 2004), що апробуються у школах України.

Метою створення цих програмно-педагогічних засобів було забезпечення індивідуального та групового виконання фронтальних лабораторних робіт, формування експериментальних умінь та навичок учнів за допомогою тренажерів при підготовці до виконання реальних фронтальних лабораторних робіт, використовуючи для цього інтерактивні моделі лабораторних робіт або відеофрагменти їх виконання, перевірка шляхом тестування ступеню сформованості відповідних практичних умінь і навичок.

Зауважимо, що застосування зазначених програмно-педагогічних засобів не може замінити навчальну діяльність учнів під час виконання реального фізичного експерименту.

*Хоменко Олена Вікторівна,
провідний спеціаліст управління змісту
освіти Міністерства освіти і науки*

Перелік програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання у 2005/2006 навчальному році

Фізика. Астрономія				
Назва	Автор	Клас	Видавництво	Рік
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізика		7–11	Шкільний світ	2001
Програми профільного навчання. Фізика		10–11	Педагогічна преса, ж-л «Фізика та астрономія в школі» № 4, 5, 6	2004
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Астрономія		11	Шкільний світ	2001
Експериментальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Астрономія		11	Сфера	2001
Експериментальна програма для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Фізика		9	Рівненський Будинок науки і техніки	2000

Основні підручники та навчальні посібники				
Фізика (підручник)	Коршак Є.В. та ін.	7	Перун	1999, 2000, 2001, 2002, 2005
Фізика (підручник)	Бугайов О. І., Смолянець В. В.	7	Школяр, Перун	1999, 2005
Фізика (підручник)	Мельничук С. В., Пшеничка П. Ф.	7	Агат	2003
Фізика (підручник)	Коршак Є. В. та ін.	8	Перун	1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2005
Фізика (підручник)	Мельничук С. В., Пшеничка П. Ф.	8	Золоті літаври	2003
Фізика (підручник)	Гончаренко С. У.	9	Освіта	2001, 2004
Фізика (підручник)	Коршак Є.В. та ін.	9	Перун	2000, 2001, 2003, 2004, 2005
Фізика (підручник)	Гоголь В.В. та ін.	9	Рівненський Будинок науки і техніки, Перун	2000 2002
Фізика (підручник)	Гончаренко С.У.	10	Освіта	2002, 2004
Фізика (підручник)	Коршак Є.В. та ін.	10	Перун	2002, 2004
Фізика (підручник)	Гончаренко С. У.	11	Освіта	2002, 2004
Фізика (підручник)	Коршак Є. В. та ін.	11	Перун	2004
Астрономія (підручник)	Климишин І. А., Крячко І. П.	11	Знання України	2001, 2002
Астрономія (підручник)	Пришляк М. П.	11	Ранок	2003
Збірник різ- норівневих завдань для державної підсумкової атестації з фізики	Гельфгат І. М. та ін.	9–11	Гімназія	2002, 2003, 2004, 2005

Збірник різ- норівневих завдань для державної підсумкової атестації з астрономії	Казанцев А. М., Крячко І. П.	11	Абетка-НОВА	2002, 2003, 2004
Додаткові програми, підручники та навчальні посібники				
Програми спецкурсів і факультативів з фізики та астрономії		7-11	Мандрівець	2003
Фізика (навчальний посібник)	Татарчук Н.В.	7	Країна мрій	2003
Фізика (навчальний посібник)	Татарчук Н.В.	8	Країна мрій	2003
Фізика (навчальний посібник)	Татарчук Н.В.	9	Країна мрій	2003
Фізика (посібник)	Генденштейн Л. Є.	9	Гімназія	2000
Фізика (посібник для гімназії і ліцеїв при- родничо- наукового профілю)	Гончаренко С. У.	10	Освіта	1995
Фізика (посібник для шкіл III-го ступе- ня, гімназій і ліцеїв гу- манітарного профілю)	Гончаренко С. У.	10	Освіта	1998
Фізика (посібник для гімназії і ліцеїв при- родничо- наукового профілю)	Гончаренко С. У.	11	Освіта	1995
Фізика (посібник для шкіл III-го ступе- ня, гімназії і ліцеїв гу- манітарного профілю)	Гончаренко С. У.	11	Освіта	1998

Фізика (навчальний посібник)	Калита В. М., Стучинська Н. В.	10–11	Книга плюс	2003
Задачі з фізики (збірник)	Генденштейн Л. Є та ін.	7	Гімназія	2000
Задачі з фізики (збірник)	Генденштейн Л. Є та ін.	8	Гімназія	2000
Збірник задач з фізики (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.	9	Гімназія	2000
Збірник задач з фізики (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.	10	Гімназія	2001
Збірник задач з фізики (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.	11	Гімназія	2003
Збірник задач і запитань з фізики (посібник)	Гончаренко С. У.	9–11	Освіта	2004
Фізика. Довідник старшокласника та абітурієнта	Терещук Б. М., Лапінський В. В.	9–11	Торсінг	2005

Навчально-методична література

Контрольні роботи з фізики (посібник)	Гончаренко С. У.	7–9	Освіта	1999
Фізика (посібник для підготовки та проведення тематичного обліку навчальних досягнень учнів)	Гудзь В. В. та ін.	7	Мандрівець	2001
Тести для тематичного контролю знань за 12-бальною системою (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.	7	Гімназія	2001
Фізика. Варіанти завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю., Петракова М. О.	7	Ранок	2004
Фізика. Заліковий зошит для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів	Божинова Ф. Я., Кирюхіна О. О.	7	Ранок	2004

Робочий зошит. Фізика	Швай Р.І., Гірний О.І.	7–8	Світ	2002
Фізика (посібник для підготовки та проведення тематичного обліку навчальних досягнень учнів)	Гудзь В. В. та ін.	8	Мандрівець	2001
Тести для тематичного контролю знань за 12-бальною системою (посібник)	Гельфгат І.М., Ненашев І. Ю.	8	Гімназія	2001
Фізика. Різномірні та контрольні роботи (посібник)	Кирик Л. А.	8	Гімназія	2003
Фізика. Варіанти завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю., Петракова М. О.	8	Ранок	2004
Фізика. Заліковий зошит для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів	Божинова Ф. Я., Кирюхіна О. О.	8	Ранок	2004
Контрольні роботи з фізики (посібник)	Репей В. І. та ін.	9	Мандрівець	1999
Самостійні та контрольні роботи з фізики (посібник)	Кирик Л. А.	9	Гімназія	2000
Фізика (посібник для підготовки та проведення тематичного обліку навчальних досягнень учнів)	Гудзь В.В. та ін.	9	Мандрівець	2001
Тести для тематичного контролю знань за 12-бальною системою (посібник)	Гендештейн Л. Е., Кирик Л. А.	9	Гімназія	2001
Фізика. Варіанти завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів (посібник)	Гельфгат І.М., Ненашев І.Ю., Петракова М.О.	9	Ранок	2004
Фізика. Заліковий зошит для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів	Божинова Ф. Я., Кирюхіна О. О.	9	Ранок	2004
Фізика. Зошит для самостійних і контрольних робіт	Татарчук Н. В.	9	Країна мрій	2004
Контрольні роботи з фізики (посібник)	Гончаренко С. У., Мисечко Є. М.	10-11	Освіта	1999

Контрольні роботи з фізики (посібник)	Репей В. І. та ін.	10	Мандрівець	1999
Фізика (посібник для підготовки та проведення тематичного обліку навчальних досягнень учнів)	Гудзь В. В. та ін.	10	Мандрівець	2001
Тести для тематичного контролю знань за 12-бальною системою (посібник)	Генденштейн Л. Е., Кирик Л.А.	10	Гімназія	2001
Розв'язуємо задачі з фізики (навчальний посібник)	Пастушенко С. М.	10	Діал	2002
Фізика. Варіанти завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю., Петракова М. О.	10	Ранок	2004
Фізика. Зошит для самостійних і контрольних робіт	Татарчук Н. В.	10	Країна мрій	2004
Контрольні роботи з фізики (посібник)	Репей В. І. та ін.	11	Мандрівець	1999
Тести для тематичного контролю знань за 12-бальною системою (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.	11	Гімназія	2001
Фізика (посібник для підготовки та проведення тематичного обліку навчальних досягнень учнів)	Гудзь В. В. та ін.	11	Мандрівець	2001
Розв'язуємо задачі з фізики (навчальний посібник)	Пастушенко С. М.	11	Діал	2002
Фізика. Варіанти завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів (посібник)	Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю., Петракова М. О.	11	Ранок	2004
Тематичні завдання еталонних рівнів з фізики (навчально-методичний посібник)	Атаманчук П. С., Пух А.М.	7–11	Абетка-НОВА	2004
Фізика (конкурсні задачі, методичні поради, лабораторний практикум)	Чалий О.В. та ін.	9–11	ВПОЛ	1999
Довідник з курсу фізики середньої школи з прикладами рішення задач (навчально-методичний посібник)	Соколович Ю. А., Богданова А. С.	7–11	Ранок	1999

Задачі міжнародних фізичних олімпіад 1987–1999 рр. (навчальний посібник)	Кремінський Б. Г., Пінкевич І.П.	9–11	Навчальна книга-Богдан	2000
Всеукраїнські олімпіади з фізики. Задачі і розв'язки(навчальний посібник)	За редакцією Кремінського Б. Г.	8–11	Євросвіт	2003
Обласні олімпіади з фізики. Задачі та розв'язки (навчальний посібник)	За редакцією Алексейчука В.	8–11	Євросвіт	2004
Зошит з фізики для лабораторних робіт та експериментальних досліджень	Гудзь В.В.	7	Мандрівець	2000
Лабораторные работы по физике (зошит)	Гладушина Н. А., Куландіна А.М.	7	Янтарь	2001
Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Бондаренко М. В. та ін.	7	Ранок	2002
Зошит для лабораторних робіт	Левшенюк Я. Ф., Трофімчук А. Б.	7	Прінт-Експрес	2002
Лабораторні роботи з фізики (зошит)	Лозгачова Н. В.	7	Шлях	2002
Фізика. Лабораторні роботи (посібник)	Божинова Ф. Я., Кірюхіна О. О.	7	Ранок	2004
Зошит для лабораторних робіт з фізики	Дубас З.В.	7	Астон	2004
Зошит з фізики для лабораторних робіт та експериментальних досліджень	Гудзь В.В.	8	Мандрівець	2000
Лабораторные работы по физике (зошит)	Гладушина Н. А., Куландіна А. М.	8	Янтарь	2001
Зошит для лабораторних робіт	Левшенюк Я. Ф., Трофімчук А. Б.	8	Прінт-Експрес	2002
Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Бондаренко М. В. та ін.	8	Ранок	2002
Лабораторні роботи з фізики (зошит)	Лозгачова Н. В.	8	Шлях	2002
Зошит для лабораторних робіт з фізики	Дубас З. В.	8	Астон	2004
Фізика. Лабораторні роботи (посібник)	Божинова Ф. Я., Кірюхіна О. О.	8	Ранок	2004

Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Гудзь В. В. та ін.	9	Мандрівець	2000
Лабораторные работы по физике (зошит)	Гладушина Н. А., Куландіна А. М.	9	Янтарь	2001
Лабораторні роботи з фізики (зошит)	Лозгачова Н. В.	9	Шлях	2002
Зошит для лабораторних робіт та робіт фізичного практикуму	Левшенюк Я. Ф., Трофімчук А. Б.	9	Прінт-Експрес	2002
Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Бондаренко М. В. та ін.	9	Ранок	2002
Зошит для лабораторних робіт з фізики	Дубас З. В.	9	Астон	2004
Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Гудзь В. В. та ін.	10	Мандрівець	2000
Лабораторные работы по физике (зошит)	Гладушина Н. А., Куландіна А. М.	10	Янтарь	2001
Зошит для лабораторних робіт та робіт з фізичного практикуму	Левшенюк Я. Ф., Трофімчук А. Б.	10	Прінт-Експрес	2002
Лабораторні роботи з фізики (зошит)	Лозгачова Н. В.	10	Шлях	2002
Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Бондаренко М. В. та ін.	10	Ранок	2002
Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Гудзь В. В. та ін.	11	Мандрівець	2000
Лабораторные работы по физике (зошит)	Гладушина Н. А., Куландіна А. М.	11	Янтарь	2001
Зошит для лабораторних робіт та робіт з фізичного практикуму	Левшенюк Я. Ф., Трофімчук А. Б.	11	Прінт-Експрес	2002
Лабораторні роботи з фізики (зошит)	Лозгачова Н. В.	11	Шлях	2002
Робочий зошит. Лабораторні та практичні роботи з фізики	Бондаренко М. В. та ін.	11	Ранок	2002
Оптика. Лабораторні роботи з використанням лазера і комп'ютерних програм (навчально-методичний посібник)	Гайдук С. М.	11	Імекс-ЛТД	2002

Уроки фізики у 7–8 класах (методичний посібник)	Коршак Є. В. та ін.		Перун	2002
Уроки фізики. 7 клас (методичний посібник)	Кирик Л. А.		Ранок	2004
Уроки фізики. 8 клас (методичний посібник)	Кирик Л. А.		Ранок	2004
Астрономія (методичний посібник)	Крячко І. П.	11	Наше небо	2004
Уроки астрономії (навчально-методичний посібник)	Вербінська Г. М.	11	Астон	2005
Навчальний фізичний експеримент у системі сучасних педагогічних технологій (навчально-методичний посібник)	Калапуша Л.Р. та ін.	7–11	Вежа	2002
Фізичні величини та їх одиниці (посібник)	Чорний Є.П.	7–11	Либідь	1997
Фізико-технічна творчість учнів (навчально-методичний посібник)	Бойко М. П., Венгер Є. Ф., Мельничук О. В.	7–11	Вища школа	2004
Операція "π" та інші пригоди Архімеда (посібник)	Кузнецов В.С.	6–9	Весела перерва	2005
Комп'ютер на уроках фізики (посібник)	Жалдак М. І., Набочук Ю. К., Семещук І. Л.	9–11		2005

Педагогічна адаптація учнів 5-го класу до навчання в основній школі

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. №1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» в 2005/2006 н.р. розпочинається перехід на новий зміст та структуру освіти основної школи.

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти зазначено, що відбір змісту предметів 12-річної школи ґрунтується на принципі наступності між початковою та основною, основною та старшою школами. Забезпечення такої наступності та здійснення заходів, спрямованих на адаптацію дітей до основної школи, є важливою передумовою успішного навчання школярів у 5-му класі. Для розв'язання цих завдань необхідно урахувати психологічні особливості 10–11 річних школярів, рівень пізнавальної діяльності, з яким діти прийшли до 5-го класу; проаналізувати проблеми, з якими учні стикаються в адаптаційний період, та виробити шляхи їх подолання.

За свідченням психологів, у цьому віці у зв'язку з початком етапу статевого дозрівання відбуваються зміни у пізнавальній сфері молодших підлітків: уповільнюється темп їхньої діяльності; виконання певних видів робіт потребує більше часу. Діти частіше відволікаються, можуть бути роздратованими, неуважними, неадекватно реагувати на зауваження тощо. Це як наслідок може бути причиною зниження рівня навчальних досягнень, втрати мотивації до навчання, породжувати конфліктні ситуації між однолітками та дорослими.

Нової якості у п'ятикласників набувають стосунки з однолітками. Діти хочуть почувати себе частиною цілого колективу, жити з ним спільним життям, бути визнаними друзями. Спілкування з друзями стає самостійною діяльністю. Вона існує, з одного боку, у вигляді вчинків підлітків по відношенню один до одного, а з іншого — у формі осмислення вчинків однолітків та стосунків з ними і має значення для формування уявлення про себе. Ця сфера життя і спілкування стає для підлітків надзвичайно важливою і особистісно значимою.

Водночас досить часто у школярів цієї групи проявляється так зване почуття дорослості: діти потребують поваги і самостійності, серйозного та довірливого ставлення до них з боку дорослих. Якщо ж основна школа не пропонує учням засобів реалізації їх почуттів дорослості, то у підлітків формується установка на вчительську несправедливість і необ'єктивність.

Результат тієї чи іншої діяльності для молодшого підлітка досить часто є другим, а на перше місце виступає сам задум. Тому якщо вчитель не стимулює ініціативу, самостійність, дитячу творчість, а лише «контролює» результати навчальної діяльності, то таке навчання втрачає для підлітка привабливість і актуальність.

Вчителі з конкретних предметів повинні враховувати, що всі ці особливості є об'єктивними, але минуцими. Щоб знайти оптимальні форми і методи взаємодії, вчителі, які працюватимуть у 5-х класах, мають позайомитися з навчальними програмами для початкової школи, методикою роботи з дітьми конкретного вчителя початкової школи, від якого клас переходить в основну школу.

Шкільне життя п'ятикласників ускладнюється також часто невідповідно високими вимогами до них з боку вчителів-предметників, які спеціалізуються на роботі переважно у старших класах.

Цього не можна допускати щонайменше з трьох причин:

1. Зміст навчальних предметів основної школи вибудовується системно, що, у свою чергу, передбачає сформованість у школярів добре розвинутого теоретичного мислення. У п'ятикласників ж воно лише формується; вони звикли працювати з одиничними поняттями та термінами. Тому щоб не перевантажувати п'ятикласників науковими термінами і поняттями необхідно вводити поступово, вчити дітей їх виокремлювати, характеризувати, використовувати у різних ситуаціях під час уроків з різних предметів. Причому не лише на репродуктивному рівні (запам'ятай, повтори), а й на основі вже сформованих уявлень і досвіду практичної діяльності.

2. Високі вимоги до самостійності та відповідальності підлітків без урахування їх вікових особливостей можуть становити загрозу для емоційного благополуччя дитини.

3. Дорослі очікують від підлітків здатності розуміти інших людей, співіснувати з ними на принципах рівноправності та толерантності,

а насправді у п'ятикласників ці властивості лише починають формуватися, і їх розвиток вимагає терпіння, обережності, діалогового навчання, створення ситуацій, у яких підлітки навчаються урахувати різні точки зору.

За цих обставин важливо, щоб вчитель-предметник не переносив механічно методи навчання і форми взаємодії зі старшими школярами на учнів 5 класу. Необхідно поступово вводити новий зміст і нові форми навчальної діяльності. На початку вони повинні відповідати засобам навчання останнього року перебування дітей у початковій школі. Водночас, спостереження і дослідження свідчать про те, що у 4-му класі школярі засвоюють навчальний матеріал тими ж методами, що і у перші два роки шкільного життя. Відбувається збільшення обсягу знань, умінь, навичок, але не відбувається помітних змін у розвитку дитини. Наприклад, деякі школярі недостатньо розуміють прочитаний текст, не вповні володіють технікою читання, грамотним письмом як загальнонавчальними вміннями, у них не розвинена здібність розв'язувати творчі задачі тощо.

Умовою успішної адаптації випускників початкової школи до навчання у 5 класі є також забезпечення можливості формування у них умінь робити усвідомлений вибір. На відміну від початкової школи, де варіативність освіти задається ззовні (батьки, школа, вчитель мають право вибору прийомів навчання), у підлітковому віці необхідно навчати дитину обирати додаткові предмети, форми позакласного навчання, пізніше готуватися до вибору профілю навчання у старшій школі.

Успішність самореалізації підлітків тісно пов'язана із мікрокліматом в учнівському колективі. Важливо, щоб вчителі-предметники створювали ситуації, які б дозволяли підлітку проявляти ініціативу, мати право на помилку, на власну думку, брати участь у спільній діяльності, працевлати в умовах альтернативи, вибору, створювати демократичну, неавторитарну атмосферу навчання.

Урок, де учням надається можливість працювати у власному темпі й здобувати знання у відповідності до рівня навченості, залишається основною, але не єдиною формою організації навчального процесу у 5-х класах. Важливо ширше застосовувати й інші форми організації навчання : екскурсії, дидактичну або рольову гру, дискусії, практичні роботи тощо.

Для визначення стратегії організації адаптаційного періоду керівникам навчальних закладів, вчителям, батькам необхідно:

- створити атмосферу доброзичливості, щирості; будувати стосунки зі школярами з урахуванням їх індивідуальності, готовності до навчальної діяльності;
- поряд з індивідуальними розвивати групові форми проведення занять, якісно змінюючи ступінь відповідальності кожного за загальний результат;
- розвивати рефлексивні вміння учнів дивитися на себе з боку, формувати навички самоконтролю та самооцінки.

Подоланню труднощів періоду адаптації учнів 5-х класів до навчання в основній школі може сприяти цілеспрямована координація дій вчителів, їх професіоналізм та досвідченість. Організаційними формами роботи щодо підготовки педагогів, які працюють у 5-х класах, можуть бути:

- спеціальні курси та семінари підвищення кваліфікації для вчителів, які працюють у 5-х класах;
- проведення спеціальних тренінгів з проблем наступності навчання;
- система відкритих уроків, на яких саме педагогами відслідковується динаміка форм і методів навчання учнів 1–5 класів;
- організація різноманітного співробітництва дітей 1–5 класів за активної участі вчителів початкової та основної школи;
- використання інформаційних ресурсів і технологій для організації різноманітних форм взаємодії дорослих і дітей з метою розв’язання особистісно значущих проблем молодших підлітків.

П. Б. Полянський
директор департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти

Природознавство

Значення навчального предмета «Природознавство» обумовлене його інтегрованим змістом і пропедевтичною спрямованістю. Інтеграція знань про природу — найближче оточення дитини — є одним із шляхів реалізації завдань шкільної освіти, яка має забезпечити різнобічний розвиток дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб.

Метою вивчення природознавства є формування в учнів уявлень про цілісність природи та місце людини в ній.

Завданнями предмета є:

- розвиток у школярів пізнавального інтересу до вивчення природи;
- засвоєння знань, що складають основу предметів: астрономії, біології, географії, екології, фізики, хімії;
- розвиток загальнонавчальних і спеціальних умінь, способів діяльності;
- формування емоційно-ціннісного ставлення учнів до навколишнього середовища, переконань у тому, що пізнання природи дозволяє раціонально її використовувати і охороняти.

У 2005–2006 навчальному році природознавство згідно з Типовими навчальними планами (затверджені наказом МОН від 23.02. 2004 року №132) викладатиметься у 5 класі 1 годину на тиждень за навчальною програмою «Природознавство. 5–6 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів», видавництво «Перун», 2005 рік.

У структурі та змісті програми дотримано принципів наступності і системності. Початкові знання про природу, її склад, властивості, процеси і явища, що їх учні набули у початковій школі, знаходять свій подальший якісний розвиток, розширюються та поглиблюються, трансформуються у конкретні поняття. Наприклад, у початковій школі в учнів формується уявлення про агрегатний стан речовини, склад і властивості повітря, властивості води. У змісті природознавства в основній школі ці уявлення розширюються та поглиблюються. Разом з тим знання п’ятикласників про природу, що оточує людину, доповнюються новими. Наприклад, у темі «Умови життя на Землі» передбачено вивчення чинників неживої природи: води, повітря, температури, тиску тощо

у контексті їхнього значення для живих організмів. У такий спосіб учні дістають можливість застосовувати набуті у початковій школі знання, вчитися встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати процеси і явища.

Подальшого розвитку набувають загальнонавчальні та спеціальні уміння. Вони доповнюються новими діями та операціями, переносяться на інші об'єкти, узагальнюються. Наприклад, у початковій школі учні вчилися читати карту України за умовними знаками, розпізнавати форми земної поверхні та водойм. У 5-му класі вони продовжують працювати з картою, але виконують складніші операції: позначають на контурних картах основні форми рельєфу, водні об'єкти тощо.

Зміст програми з природознавства для учнів 5-го класу спирається на принципи гуманізації, диференціації та інтеграції і передбачає їх реалізацію відповідно до завдань розвитку творчої особистості за такими напрямами:

- створення сприятливих умов для інтелектуального, соціального і морального розвитку і саморозвитку особистості школяра, формування життєвих компетенцій;
- збільшення питомої ваги діяльнісного компонента змісту освіти;
- недопущення перевантаження другорядною інформацією;
- наступність змісту початкової і основної школи в реалізації навчальних, виховних і розвивальних функцій навчально-виховного процесу.

Чотири навчальні теми програми («Тіла і речовини, що оточують людину», «Світ явищ, в якому живе людина», «Небесні тіла», «Умови життя на планеті Земля») є логічно завершеними блоками навчального матеріалу, які об'єднані у два розділи — «Людина та середовище її життя» та «Всесвіт як середовище життя людини».

Послідовність розкриття елементів знань у темах, послідовність розміщення тем у розділах і розділів у структурі програми зумовлені зв'язками і залежностями, що існують у природі, закономірностями її існування.

У першому розділі «Людина та середовище її життя» знайомство учнів з навколишнім середовищем розпочинається з вивчення найближчого оточення людини: тіл та речовин. П'ятикласники поглиблюють свої знання про тіла та речовини, їх склад, чисті речовини та суміші; у них формуються уявлення про атоми і молекули, про явище дифузії, про воду та її властивості, про розчини у природі. Навчальною програмою передбачено дослідження учнями маси і розмірів тіл, властивості розчинів, розділення сумішей. Опановуючи зміст теми, учні мають усвідомити, що за зовнішньою цілісністю предметів навколишнього світу криється складна будова речовини: тіла складаються з молекул, атомів, інших частинок, що перебувають у безперервному русі і взаємодіють між собою. Також з речовин побудовані клітини, тканини, організми.

Знання про тіла і речовини середовища життя людини складають основу для вивчення явищ і процесів природи, які відбуваються у найближчому оточенні школяра, відіграючи важливу роль у його повсякденному житті. Учні мають розуміти і пояснювати ці процеси і явища на емпіричному рівні, переконатися у їх повторюваності.

При вивченні матеріалу розділу «Всесвіт як середовище життя людини» знайомство учнів із середовищем торкається (без розкриття гли-

бинних питань розвитку Всесвіту) космічних об'єктів – зірок і сузір'їв, планет, які впливають на життя людини, Сонця як джерела світла і тепла на Землі.

Зміст розділу також передбачає набуття учнями знань про форми земної поверхні, мінерали і гірські породи, корисні копалини, воду і повітря, їхні властивості та значення для живих організмів.

Завершується вивчення природознавства у 5-му класі узагальненням знань і умінь, ставлень, оцінних суджень про природу. Учні мають дійти висновків, що людина і природа єдині; що природа є величезною цінністю (матеріальною, моральною, пізнавальною, гігієнічною, естетичною); що природа зазнає впливу з боку людини і потребує охорони. Питання, що пропонуються учням для узагальнення, є тим логічним містком, що з'єднує навчальний курс природознавства у 5–6-х класах у єдиний цілісний предмет «Природознавство».

Також змістом навчального предмета передбачено ознайомлення учнів із методами наукового пізнання природи: спостереження, опис, експеримент, вимірювання тощо. Ознайомлення з ними розпочинається вже у «Вступі». Методологічні знання відіграють у навчанні роль інструмента навчання і його результату. Упродовж вивчення природознавства учні вчать користуватись методами наукового пізнання природи, маючи на меті самостійне вивчення об'єктів і процесів природи.

Структурно навчальна програма з курсу складається з двох частин — зміст навчання і Державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів. У лівій її частині (зміст навчання) наведено перелік елементів знань, що пропонуються учням для засвоєння. У правій наведено вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, що виражаються у різних способах навчальної діяльності. Послідовність переліку можливих способів діяльності учнів, передбачених у правій частині навчальної програми (називає, наводить приклади, пояснює, порівнює, спостерігає, описує, дотримується правил, робить висновок) відтворює можливі рівні засвоєння учнями змісту навчального предмета (репродуктивний, конструктивний, творчий). Перелік можливих способів діяльності учнів може слугувати критерієм для визначення рівня сформованості предметних компетенцій, оцінки і самооцінки навчальних досягнень учнів.

Загальнонавчальні, інтелектуальні та спеціальні уміння є складовими способів навчальної діяльності, перелік яких наведено у правій колонці програми.

Загальнонавчальні уміння: способи пошуку інформації, робота з літературою, уміння спілкуватись, способи слухання та формулювання запитань тощо.

Інтелектуальні уміння: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, класифікація, спостереження, дослід, інтеграція, диференціація.

Спеціальні уміння: уміння користуватись приладами та хімічним посудом, виконувати спостереження і фіксувати їх, виконувати дослід, визначати сторони горизонту за допомогою сонця тощо.

Наприклад, опис явища природи потребує вмінь визначити мету діяльності й знайти шлях її досягнення, а саме — відшукати потрібну інформацію, встановити причини явища, здійснити аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, вимірювання тощо.

Або інший приклад — виконуючи дослід, учні набувають вмінь спостерігати; класифікувати об'єкти; встановлювати послідовність

об'єктів; одержувати інформацію слухаючи, пишучи, читаючи, оглядаючи, презентуючи; оперувати нестандартними одиницями вимірювання (рухи, кроки) і стандартними (хвилини, метри); робити висновки, передбачати, припускати, моделювати тощо.

З метою реалізації комплексного підходу до навчання природознавства важливо поєднувати складові навчальної діяльності: мотив, мету, навчальну задачу, навчальні дії та операції, оцінювання навчальних досягнень.

Мотив виконує роль загальної мети і є формою вияву потреби, спонукає до діяльності. Отже, навчальне заняття з природознавства має розпочинатися із мотивації навчальної діяльності учнів.

Серед мотивів підлітків провідне місце належить пізнавальним інтересам. Виконання учнями практичних робіт, спостереження за процесами і явищами природи, демонстрування вчителем об'єктів та явищ природи, демонстраційних дослідів, розв'язування проблемних задач, запровадження форм колективної діяльності, обміну думками тощо сприяють формуванню в учнів пізнавальних інтересів.

Усвідомлена учнем мета власної діяльності і способи її досягнення виокремлюються у навчальні задачі, що мають бути розв'язані шляхом застосування системи навчальних дій і операцій.

Завдання вчителя полягає в аналізі різноманітних способів навчальної діяльності для виокремлення розумових і практичних дій, що їх складають, та попереднє навчання учнів кожній з цих дій.

Разом з тим діяльнісний підхід до організації навчання природознавства передбачає здійснення учнем повного циклу пізнавальних дій, а саме: сприйняття навчального матеріалу, усвідомлення його, запам'ятовування, виконання тренувальних вправ у застосуванні знань, а відтак здійснення наступної діяльності — повторення, поглиблення і міцного засвоєння навчального матеріалу.

Для того, щоб на уроці здійснювалося учіння (діяльність учня), необхідно розпочинати вивчення природи з реальних об'єктів і процесів природи, що складають найближче оточення школяра; не слід нав'язувати учням готові знання, а варто конструювати навчальний процес так, щоб учні, спостерігаючи, відкривали для себе об'єкти і процеси природи.

Реалізація змісту навчального предмета потребує застосування різних форм навчальних занять: уроки у класі, уроки серед природи, екскурсії, практичні заняття, комплексно використовувати позакласні й позаурочні форми навчання.

Реалізація завдань шкільної освіти передбачає брати за одиницю навчального процесу не урок, а навчальну тему. За таких умов вчитель має можливість конструювати уроки різних типів: «Вступний», «Засвоєння нових знань», «Узагальнення знань», «Уроки контролю», «Комбіновані». Поряд з традиційними уроками, учитель може планувати нетрадиційні форми проведення цих уроків із застосуванням елементів ігрової діяльності, рольової гри тощо.

У навчальному процесі необхідно передбачати ситуації, що дають можливість школярам самореалізуватись, сприяють розвитку впевненості у собі; створювати умови для виконання школярами різних ролей, самостійного прийняття рішень, здійснення свідомого вибору. Доцільно пропонувати учням виконання завдань як індивідуально, так і фронтально чи у складі малих груп.

Особлива потреба є звернути увагу на важливість практичних занять, які відіграють значну роль у реалізації діяльнісного підходу до вивчення школярами природи. На практичних заняттях учні мають можливість самостійно спостерігати за процесами і явищами природи, проникати в їхню сутність, виконувати досліди, переконуватись у науковій достовірності інформації, що опановують, знайомитись із методами наукових досліджень природи.

Тематика практичних робіт обумовлена змістом навчального курсу і органічно з ним поєднана. Практичні роботи, що передбачені програмою, мають різну дидактичну мету. Наприклад, практичні роботи «Вивчення розчинності речовин», «Вивчення впливу світла на рослини», «Вивчення властивостей води як розчинника» мають на меті формування природничих понять. На удосконалення знань учнів і формування спеціальних умінь спрямовані практичні роботи: «Визначення сторін горизонту за допомогою Сонця», «Позначення на контурних картах основних форм рельєфу», «Позначення на контурній карті водних об'єктів». Формування практичних умінь і навичок є метою практичних робіт: «Визначення маси та розмірів різних тіл», «Розділення сумішей». За наявності у школі відповідних умов учитель може запропонувати учням додаткові теми практичних робіт.

Практична робота передбачає такі етапи: визначення цілей і завдань, інструктаж учителя щодо їх виконання (демонстрування учителем операцій в цілому і окремих дій), виконання учнями практичної роботи.

Результативність практичних робіт залежить від підготовки учителя до уроку з практичною роботою. Учитель має визначити перелік уявлень, понять, умінь, які мають бути сформовані впродовж практичної роботи, підготувати завдання та визначити прийоми їх виконання учнями, підготувати необхідне обладнання. Доцільним з методичної точки зору є поєднання практичних завдань для учнів з теоретичними, репродуктивну діяльність з творчою.

Місце практичної роботи у структурі уроку залежить від дидактичних завдань уроку, навчальних можливостей учнів тощо. Зазвичай, практичну роботу учні виконують, спираючись на знання, що здобули із розповіді учителя, підручника або спостережень. Робота, виконана у такий спосіб, не є джерелом нових знань, а цілком спрямована на формування умінь і навичок. Разом з тим, практична робота може виконуватись на етапі засвоєння нових знань і бути засобом формування як умінь і навичок, так і засвоєння та поглиблення знань. Наприклад, формування понять: «розчинність речовин», «суміші, способи розділення сумішей», «властивості води як розчинника» буде оптимальним за умови виконання учнями практичних робіт на етапі засвоєння нових знань. Практичні роботи, що виконуються паралельно з процесом формування теоретичних знань, значно активізують мисленнєву діяльність учнів, і в цьому їх перевага.

Зважаючи на те, що практичні роботи мають на меті розвиток в учнів пізнавального інтересу до вивчення природи, формування практичних умінь і навичок, не завжди є потреба оформляти їх у робочому зошиті. Оцінювання виконання учнями практичних робіт також залежить від мети їх проведення і здійснюється на розсуд учителя.

Важлива роль у формуванні естетичних смаків учнів, оціночних суджень, умінь спілкуватись з природою відіграють уроки на природі та екскурсії. Орієнтовний перелік навчальних екскурсій наведено напри-

кінці програми. Проводити їх можна за рахунок навчальних годин, у позаурочний час, під час навчальної практики.

Компоненти змісту навчального предмета мають забезпечуватись адекватною діяльністю учнів, що відрізняється метою, прийомами, засобами організації, рівнем їхньої розумової активності, характером емоційно-ціннісних стосунків.

Добираючи до уроку методи навчання, учителю варто враховувати мету і завдання уроку, зміст навчального матеріалу, вікові й індивідуальні можливості учнів, навчально-матеріальну базу, власні можливості.

Вивчення природи здійснюється інформаційно-рецептивними методами навчання: бесіда, розповідь, опис, пояснення, демонстрація дослідів, спостереження учнів під керівництвом учителя, робота з підручником тощо.

Також опанування учнями змісту шкільного природознавства передбачає застосування практичних методів: спостереження, виконання дослідів, самостійної роботи з природним матеріалом. Вдаючись до цих методів, учні пізнають оточуюче середовище, набувають запасу конкретних уявлень, на основі яких відбувається формування понять. Досліди і спостереження забезпечують наукову достовірність навчального матеріалу, розкривають сутність явищ і процесів у їхньому зв'язку і розвитку, розвивають уяву, сприяють формуванню переконань у можливості пізнання світу. Учні знайомляться із методами, що їх використовують вчені у своїх дослідженнях природи. У зв'язку з цим у кожній темі програми мають місце демонстраційні досліді, досліді, що їх виконують учні. Важливо сформувати у школярів уміння виконувати досліді. Можна запропонувати алгоритм виконання досліді:

Запитання: Про що ми хочемо дізнатись?

Передбачення: Що може статися?

Матеріали: Предмети, які будемо використовувати.

Спосіб дії: Якими кроками будемо доходити висновку?

Спостереження: Що змінилося?

Висновок: Чого ти навчився?

Як має виконуватись шкільний експеримент, які його функції, мета і завдання, залежить від етапу формування поняття. Зокрема, на першому етапі формування поняття, коли здійснюється актуалізація уявлень (споглядальних образів), потрібне спостереження за явищем або процесом. За таких умов найбільш доцільною є демонстрація досліді. На другому етапі формування поняття, коли розкриваються якісні і кількісні властивості об'єкта або явища потрібні не просто спостереження, а виділення суттєвих властивостей об'єкта (того, за чим спостерігають) і тут може бути і демонстраційний експеримент, і самостійний експеримент. Ці ж досліді, але з іншою метою, можна застосовувати і на інших етапах формування поняття: при порівнянні і класифікації ознак об'єкта або явища, при конструюванні ідеальної моделі об'єкта або явища, словесному визначенні поняття тощо. За потреби поглиблення знань про процес або явище, при з'ясуванні значення процесів і явищ у природі і житті людини, коли є необхідність вивчення інших, пов'язаних з ним понять і явищ, фрагментів оточуючого середовища, доцільно проведення практичних робіт і домашніх спостережень та дослідів.

Враховуючи вікові особливості учнів, важливо передбачити, щоб демонстрації передували самостійному експерименту і практичній роботі. За таких умов демонстрації, що їх здійснює учитель, з урахуванням психоло-

го-педагогічних принципів наочності дають можливість чітко акцентувати увагу учнів на об'єкті або процесі, що вивчається. Разом з тим, професійна постановка учителем демонстраційного експерименту відіграє роль своєрідної інструкції, полегшуючи тим самим виконання дослідів учнями під час практичних робіт, домашніх експериментальних робіт.

Для полегшення засвоєння учнями знань про внутрішні ознаки предметів, про взаємозв'язки і залежності, закономірності навколишнього світу оптимальним є застосування пояснення, бесіди, спостереження, роботи з підручником.

Узагальненню і систематизації знань сприяють складення схем, зміст яких полягає у відображенні взаємозв'язків і взаємозалежностей у природі. Схеми складаються у процесі навчання на відповідних етапах засвоєння знань, систематизації та узагальнення.

Слід також звернути увагу на особливості оцінювання навчальних досягнень учнів із природознавства. Бажано оцінювати не тільки і не стільки знання, а найперше способи діяльності учнів шляхом спостереження за їх роботою на кожному уроці. Оцінити процес навчання набагато складніше, ніж конкретні відповіді. Тому варто, спостерігаючи за діяльністю учнів, занотовуючи її прояви, щоб мати правильні уявлення про навчальні можливості окремого учня. Беручи до уваги, що учень є суб'єктом навчання, необхідно поступово виробляти в учнів потребу в самооцінюванні своїх навчальних досягнень.

Контроль навчальних досягнень учнів може здійснюватись як в усній, так і у письмовій формі: бесіда, виконання тестових завдань, самостійна письмова робота, контрольна робота. За наслідком вивчення кожної з тем виставляється тематичний бал. Рівні та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів наведені у навчальній програмі.

Основною навчальною книгою для навчання природознавству є шкільний підручник. На конкурсній основі відібрано чотири підручники для 5-го класу. Для шкіл, що працюватимуть за освітньою системою «Довкілля», рекомендовано для використання підручник «Природознавство. Довкілля. 5 клас» (Ільченко В. Р., Гуз К. Ж., Булава Л. М., Полтава, ТОВ «Довкілля-К», 2005). Інші навчальні заклади можуть працювати за одним із трьох підручників — «Природознавство. 5 клас» (Ярошенко О. Г., Баштовий В. І., Коршевнік Т. В., К.: «Гене-за», 2005); «Природознавство. 5 клас» (автори: Сак Т. В., Гірний О. І., Зінкевич М. В., К.: «Навчальна книга», 2005 рік); «Природознавство. 5 клас» (Базанова Т. І., Новак К. В., Дербеньова А. Г., Садкіна В. І., Х.: «Світ дитинства», 2005).

Крім того, на допомогу вчителям та учням протягом 2005 року будуть видані книги для вчителя, збірки завдань, хрестоматії, дидактичні матеріали тощо.

Навчальні заклади також можуть передбачити у своїх робочих навчальних планах за рахунок варіативної складової факультатив «Рідний край», до того ж в більшості регіонів зібраний багатий матеріал та існує повне навчально-методичне забезпечення цього курсу.

Успішна реалізація завдань курсу «Природознавство» залежить від рівня підготовки вчителів. Така підготовка може здійснюватись двома шляхами: введенням нових спеціальностей у педагогічних університетах та за рахунок системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (вчителів біології, географії, фізики, хімії). Реалізація принципів наступності та системності передбачає викладання цього предмета одним вчителем у 5-х та 6-х класах.

Для якісного забезпечення вивчення у 2005/2006 навчальному році предмета, рекомендуємо інститутам післядипломної педагогічної освіти, районним та міським методичним центрам запровадити різні форми роботи зі вчителями вищезазначених спеціальностей згідно вимог навчальної програми із залученням фахівців природничої галузі для ознайомлення зі спорідненими методиками викладання.

Єресько О.В.
головний спеціаліст управління
змісту освіти МОН України,
Курсон В.В.
старший викладач
Ніжинського державного університету

Навчальна програма з фізики для вечірньої (змінної) школи

Пояснювальна записка

Сучасна фізика — найважливіше джерело знань про навколишній світ, основа науково-технічного прогресу і разом з тим — один з найважливіших компонентів людської культури. Вона стала невід'ємною складовою культури високотехнологічного інформаційного суспільства. Фундаментальний характер фізичного знання як філософії науки і методології природознавства, теоретичної основи сучасної техніки і виробничих технологій визначає освітнє, світоглядне та виховне значення шкільного курсу фізики як навчального предмета.

Програма з фізики для вечірньої (змінної) школи має загальнокультурну орієнтацію. Її пропонують учням, які схильні розглядати фізику як елемент загальної освіти і не передбачають її використання у своїй майбутній діяльності.

Основними завданнями курсу фізики є:

- формування в учнів системи фізичного знання на основі сучасних фізичних теорій (наукових фактів, понять, теоретичних моделей, законів, принципів) і розвиток у них здатності застосовувати набуті знання в пізнавальній практиці;
- оволодіння учнями методологією природничо-наукового пізнання і науковим стилем мислення, усвідомлення суті фізичної картини світу та застосування для пояснення різних фізичних явищ і процесів;
- формування в учнів загальних алгоритмів розв'язування фізичних задач різними методами, евристичних прийомів пошуку розв'язку проблем адекватними засобами фізики;
- розвиток в учнів узагальненого експериментального вміння вести природничо-наукові дослідження методами фізичного пізнання (планування експерименту, вибір методу дослідження, вимірювання, обробка та інтерпретація одержаних результатів);
- формування наукового світогляду учнів, розкриття ролі фізичного знання в житті людини і суспільному розвитку, висвітлення етичних проблем наукового пізнання засобами фізики, формування екологічної культури людини засобами фізики.

Викладання курсу має відрізнятися переважно пізнавальною спрямованістю. Домінуючою тут повинна бути світоглядна функція навчання фізики, і тому під час викладання та організації навчальної роботи учнів необхідно зосереджувати увагу на розкритті загальнонаукового та філософського змісту фізичних понять і теорій; широко використовувати міжпредметні зв'язки з метою інтеграції природничо-наукових знань, а також образні та модельні уявлення, залучати порівняно нескладний математичний апарат. Необхідно навчити школярів застосовувати вихідні положення науки для самостійного пояснення фізичних явищ, результатів експерименту, принципів дії приладів і пристроїв.

Наведений нижче розподіл годин за темами — орієнтовний. Учителю може змінювати кількість годин на вивчення певної теми та послідовність викладання окремих питань в середині теми.

Тема	Кількість годин
7 клас	
Вступ	2
Початкові відомості про будову речовини	9
Взаємодія тіл	14
Тиск твердих тіл, рідин, газів	26
Робота і потужність. Енергія	13
Узагальнювальні заняття	2
Резерв	4
Всього	70
8 клас	
Теплові явища	16
Електричні явища	17
Електромагнітні явища	7
Світлові явища	8
Узагальнювальні заняття	2
Резерв	2
Всього	52
9 клас	
Основи кінематики	15
Основи динаміки	28
Закони збереження	15
Лабораторний практикум	6
Узагальнювальні заняття	2
Резерв	4
Всього	70
10 клас	
Основи МКТ	22
Термодинаміка	9

Електричне поле	13
Закони постійного струму	12
Лабораторний практикум	6
Узагальнювальні заняття	4
Резерв	4
Всього	70
11 клас	
Магнітне поле	9
Електричний струм у різних середовищах	16
Електромагнітна індукція	9
Механічні коливання і хвилі	11
Електромагнітні коливання	13
Лабораторний практикум	6
Узагальнювальні заняття	2
Резерв	4
Всього	70
12 клас	
Електромагнітні хвилі	33
Теорія відносності	2
Світлові кванти	10
Атом і атомне ядро	20
Лабораторний практикум	6
Узагальнюючі заняття	6
Повторення, узагальнення та систематизація матеріалу курсу «Фізика»	6
Резерв	4
Всього	87

Особливу увагу вчитель має приділяти навчальному фізичному експерименту, який є вагомим й органічною частиною всіх видів шкільних курсів фізики і одночасно важливим методом навчання. Зазначені в програмі лабораторні роботи, як і демонстрації, є обов'язковими.

Залежно від умов певної школи вчитель може замінити окремі роботи або демонстрації рівноцінними, а також збільшувати їх кількість за рахунок введення короткочасних експериментальних завдань, об'єднувати деякі лабораторні роботи в одну. Учитель повинен виходити з того, що чітке розуміння учнями експериментального характеру фізичних законів має дуже велике пізнавальне і світоглядне значення: воно робить фізику наукою про природу, а не системою уможлидних побудов, прищеплює думку про межі застосування фізичних законів і теорій, відкриває перспективи подальшого розвитку науки.

З огляду на те, що деякі лабораторні роботи спрямовані на спостереження фізичних явищ і процесів, ознайомлення учнів з будовою пристроїв і мають репродуктивний характер, вони можуть оцінюватися за вибором учителя. Наприклад, залежно від мети та завдань роботи можуть не оцінюватися такі лабораторні роботи: «Спостереження суцільного та лінійчатого спектрів», «Спостереження інтерференції та дифракції світла», «Спостереження дії магнітного поля на провідник зі струмом», «Регулювання сили струму реостатом», «Складання електромагніту і випробування його дії».

З урахуванням реального стану кабінетів фізики, учитель може замінювати окремі лабораторні роботи та роботи фізпрактикуму рівноцінними, використовуючи їх можливі варіанти.

Фізичні практикуми, як правило, проводяться в кінці навчального року з метою повторення, узагальнення та систематизації знань учнів. Наведений у навчальній програмі перелік робіт фізичного практикуму тривалістю 1 або 2 години є орієнтовним. Він може бути змінений учителем у межах годин, зазначених програмою. Також можна розділяти практикум на частини і проводити його в різних семестрах з виставленням відповідних тематичних оцінок.

Для мотивації навчальної діяльності учнів під час вивчення нового матеріалу та з метою вдосконалення практичних умінь і навичок (складання схем, проведення вимірювань тощо), залучення їх до активної пізнавальної діяльності, учитель може доповнювати запропоновані навчальною програмою переліки демонстраційних дослідів, лабораторних робіт, робіт фізичного практикуму додатковими дослідями, короткочасними експериментальними завданнями, збільшувати їх кількість під час виконання фронтальних лабораторних робіт або фізпрактикуму, об'єднувати кілька робіт в одну тощо. Необхідність оцінювання додатково запропонованих робіт визначається вчителем.

Під час проведення навчальної фізичного експерименту вчитель зобов'язаний суворо дотримуватися правил техніки безпеки, затверджених Міністерством освіти і науки України, постійно навчати цих правил учнів (у частині, що їх стосується), перед кожною з лабораторних робіт інструктувати учнів щодо цих правил у даній роботі.

На уроках, присвячених розв'язуванню задач, використовуються лише формули, які впливають безпосередньо з визначень відповідних законів і фізичних величин.

Програмою передбачено використання Міжнародної системи одиниць (СІ) фізичних величин. У ряді випадків допустиме використання деяких позасистемних одиниць.

Організація навчально-виховного процесу повинна поєднувати різноманітні форми і методи навчання. Особливе значення у вечірніх (заочних) школах відводиться самостійній роботі учнів, адже вона сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, засвоєнню основних фактів, понять, законів, теорій і методів, повторенню та закріпленню теоретичного матеріалу, на основі якого учні можуть пояснювати фізичні явища, результати експерименту, принципи дії приладів та пристроїв. Велику увагу слід приділяти роботі з підручником і довідковою літературою.

Основний навчальний матеріал повинен бути засвоєний школярами на уроці. Завдання, запропоновані для домашнього виконання, повинні використовуватися в основному з метою закріплення вивченого матеріалу, відпрацювання відповідних умінь та навичок.

При оцінюванні навчальних досягнень учнів необхідно керуватися критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів (К.: Перун, 2004), нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки України, рекомендаціями щодо проведення основних видів оцінювання.

Пропоновану навчальну програму створено на основі навчальної програми рівня А для загальноосвітніх навчальних закладів «Фізика, 7–11 кл.» (К.: Шкільний світ, 2001) та «Програми для профільного навчання. Фізика. 10–11 класи» (К.: Педагогічна преса, 2004).

7-й клас

(2 год на тиждень, усього 70 год, у тому числі 4 год резервного часу)

1. Вступ (2 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Фізика — наука про природу. Фізичні явища, спостереження, вимірювання. Фізичний закон. Роль експерименту і теорії в становленні фізики.</p> <p>Творці фізики. Внесок учених України в розвиток фізики. Зв'язок фізики з іншими науками, технікою.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • про методи фізичного пізнання; • як визначати ціну поділки конкретного вимірювального приладу. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначати ціну поділки мензурки, термометра; • вимірювати об'єм тіл мензуркою; • наводити приклади фізичних явищ, приладів, тіл, речовин.

Фронтальна лабораторна робота

1. Визначення ціни поділки вимірювального приладу. Вимірювання об'єму.

Демонстрації

1. Приклади фізичних явищ: скочування кульки з похилої площини; електрична іскра; кипіння води; зображення, що дає лінза.

2. Приклади застосування фізичних явищ у техніці на моделях двигуна внутрішнього згорання, турбіни, гідравлічного преса, блоків, електронагрівальних приладів.

2. Початкові відомості про будову речовини (9 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Молекули. Дифузія. Рух молекул. Зв'язок температури тіла зі швидкістю руху його молекул. Вплив температури на швидкість розповсюдження шкідливих речовин у повітрі, воді та запобігання негативним наслідкам цього. Притягання і відштовхування молекул.</p> <p>Різні стани речовини та їх пояснення на основі молекулярно-кінетичних уявлень.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • положень про те, що речовини складаються з частинок (зокрема молекул), які перебувають у безперервному хаотичному русі й взаємодіють між собою (притягуються і відштовхуються); • про явище дифузії в рідинах, газах, твердих тілах. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • застосовувати основні положення молекулярно-кінетичної теорії для

	<p>пояснення дифузії, порівняння фізичних властивостей речовини в різних агрегатних станах;</p> <ul style="list-style-type: none"> • розв'язувати якісні задачі; • наводити конкретні приклади поширення шкідливих речовин від димарів підприємств, відкритих місткостей із бензином, розлитих нафтопродуктів тощо.
--	---

Фронтальна лабораторна робота

2. Визначення розмірів малих тіл.

Демонстрації

1. Стисливість газів.
2. Розширення тіл під час нагрівання.
3. Розчинення фарби у воді.
4. Дифузія газів, рідин.
5. Модель хаотичного руху молекул.
6. Зчеплення свинцевих циліндрів.
7. Об'єм і форма твердого тіла і рідини.
8. Властивість газу займати весь наданий йому об'єм.

3. Взаємодія тіл (14 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Механічний рух. Рівномірний рух. Швидкість. Інерція. Взаємодія тіл. Маса тіла. Густина речовини. Явище тяжіння. Сила тяжіння. Зв'язок між силою тяжіння і масою. Явище деформації. Сила пружності. Вага як випадок сили пружності. Динамометр. Графічне зображення сили. Додавання сил, напрямлених уздовж однієї прямої. Явище тертя. Сила тертя. Тертя ковзання, кочення, спокою. Підшипники.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття: рівномірний рух, нерівномірний рух, інерція, швидкість, середня швидкість, маса, густина, сила тяжіння, пружності, тертя, вага; • формули зв'язку сили тяжіння і маси тіла; • співвідношення між одиницями швидкості 1 м/с і 1 км/год; • способів визначення маси тіл та сили тяжіння, ваги, сил пружності, тертя. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • правильно користуватися терезами, динамометром; • розв'язувати задачі на одну дію із застосування формул: $v = S/t$; $p = F/S$; $F = mg$; $P = mg$; • зображати графічно сили, векторно їх додавати.

Фронтальні лабораторні роботи

3. Вимірювання маси тіла на важільних терезах.
4. Визначення густини твердого тіла.
5. Градування пружини і вимірювання сил динамометром.

Демонстрації

1. Рівномірний і нерівномірний рухи.
2. Досліди, що ілюструють явища інерції та взаємодії тіл.

3. Вимірювання маси тіл на терезах.
4. Порівняння мас різних тіл, що мають однаковий об'єм, і об'ємів тіл, що мають однакові маси.
5. Деформація тіл.
6. Вимірювання сили динамометром.
7. Додавання сил, напрямлених уздовж однієї прямої.
8. Прояв та вимірювання сил тертя ковзання, кочення, спокою.
9. Способи зменшення й збільшення сили тертя.
10. Кулькові та роликові підшипники.

4. Тиск твердих тіл, рідин, газів (26 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Тиск. Тиск твердих тіл. Тиск газів. Пояснення його на основі молекулярно-кінетичних уявлень. Закон Паскаля. Тиск у рідинах і газах. Сполучені посудини. Водопровід. Шлюзи. Гідрравлічний прес. Гідрравлічне гальмо. Атмосферний тиск. Дослід Торрічеллі. Барометр-анероїд. Зміна атмосферного тиску з висотою. Манометри. Насоси. Архімедова сила. Умови плавання тіл. Водний транспорт. Повітроплавання. Прийомування живих істот до дії архімедової сили і вагового тиску.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • понять: тиск, сила тиску, архімедова сила; • законів Паскаля, Архімеда, умов плавання тіл; • формул для розрахунку тиску твердого тіла, тиску всередині рідини, архімедової сили; • принципів дії та будови манометрів, барометрів насосів; • прикладів використання в техніці основних положень та законів гідростатики; • прикладів пристосування живих істот до дії архімедової сили та тиску всередині рідин і газів. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • застосовувати основні положення молекулярно-кінетичної теорії для пояснення тиску газу, закону Паскаля; • користуватися барометром-анероїдом; • пояснювати приклади застосування та врахування тиску твердих тіл, рідин і газів у природі й техніці; • розв'язувати прості якісні задачі; • готувати короткі повідомлення; • розв'язувати задачі на одну-дві дії з безпосереднім використанням формул: $p = F/S; p = \rho gh; \frac{F_2}{S_2} = \frac{F_1}{S_1}; F_A = \rho gV.$

Фронтальні лабораторні роботи

6. Визначення виштовхувальної сили, що діє на тіло, занурене в рідину.
7. З'ясування умов плавання тіла в рідині.

Демонстрації

1. Залежність тиску твердого тіла на опорі від сили та площі опори.
2. Роздування повітряної кульки під ковпаком насоса.
3. Передавання тиску рідинами і газами.
4. Тиск рідини на дно і стінки посудини.
5. Зміна тиску в рідині з глибиною.
6. Сполучені посудини.
7. Виявлення атмосферного тиску.
8. Вимірювання атмосферного тиску барометром-анероїдом.
9. Будова і дія манометра.
10. Будова і дія гідравлічного преса, гальма.
11. Будова і дія насосів.
12. Дія архімедової сили в рідині та газі.
13. Рівність архімедової сили вазі витісненої рідини.
14. Плавання тіл.

5. Робота і потужність. Енергія (13 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Робота сили, що діє в напрямку руху тіла. Потужність. Прості механізми. Умова рівноваги важеля. Момент сили. Рівність робіт при використанні механізмів, ККД механізму.</p> <p>Потенціальна енергія піднятого тіла, стиснутої пружини. Кінетична енергія рухомого тіла. Перетворення одного виду механічної енергії в інший. Енергія річок і вітру.</p> <p>Екологічні характеристики джерел енергії.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• поняття: механічна робота, потужність, момент сили;• формул механічної роботи, моменту сили;• прикладів, що ілюструють наявність потенціальної та кінетичної енергії.• про блоки та їх застосування;• пояснення змісту понять: енергія, потенціальна та кінетична енергії. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none">• розпізнавати в різних механічних пристроях і живій природі прості механізми і застосовувати до них поняття моменту сили, роботи;• розв'язувати задачі із застосуванням формул: $A = F \cdot S; N = \frac{A}{t}; F_1 l_1 = F_2 l_2.$

Фронтальна лабораторна робота

8. З'ясування умови рівноваги важеля.

Демонстрації

1. Визначення роботи під час переміщення тіла.
2. Будова і дія важеля, блоків.
3. Момент сили. Правило моментів.
4. Рівність роботи під час використання простих механізмів.
5. Потенціальна енергія піднятого над землею тіла і деформованої пружини.
6. Перехід одного виду механічної енергії в інший.
7. Виконання роботи за рахунок кінетичної енергії тіла.
8. Дія водяної турбіни (на моделі).

8-й клас

(1,5 год на тиждень, усього 52 год, у тому числі 2 год резервного часу)

1. Теплові явища (16 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Тепловий рух. Внутрішня енергія. Два способи зміни внутрішньої енергії: робота і теплопередача. Види теплопередачі. Засоби зменшення теплових втрат.</p> <p>Кількість теплоти. Питома теплоємність речовини. Питома теплота згоряння палива. Плавлення і тверднення тіл. Температура плавлення. Питома теплота плавлення.</p> <p>Випаровування і конденсація. Кипіння. Температура кипіння. Питома теплота пароутворення.</p> <p>Пояснення змін агрегатних станів речовини з точки зору молекулярно-кінетичних уявлень.</p> <p>Перетворення енергії в механічних і теплових процесах. Двигун внутрішнього згоряння. Парова турбіна. Теплові двигуни і охорона природи.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• поняття: внутрішня енергія, теплопередача і робота як способи зміни внутрішньої енергії, теплопровідність, конвекція, кількість теплоти, питома теплоємність речовини, питома теплота згоряння палива, питома теплота плавлення і пароутворення;• формул для підрахунку кількості теплоти, що витрачається під час зміни температури тіла, агрегатних станів речовини, згоряння палива;• прояву теплових процесів у навколишньому середовищі, застосування їх у техніці (в теплових двигунах, технічних пристроях і приладах). <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none">• пояснювати теплові явища і процеси на основі положень молекулярно-кінетичної теорії;• користуватися термометром і калориметром;• знаходити за таблицями значення питомої теплоємності речовини, питомої теплоти згоряння палива, питомої теплоти плавлення і пароутворення та пояснювати, що означає це число;• розв'язувати найпростіші задачі із застосуванням формул: $Q = cm(t_2^{\circ} - t_1^{\circ}); Q = q \cdot m; Q = r \cdot m;$ $Q = L \cdot m.$

Фронтальна лабораторна робота

1. Порівняння кількості теплоти під час змішування води з різною температурою.

Демонстрації

1. Модель теплового руху.
2. Нагрівання тіл у процесі виконання роботи та теплопередачі.
3. Теплопровідність твердих тіл, рідин і газів.
4. Конвекція в рідинах і газах.
5. Нагрівання тіл випромінюванням.
6. Порівняння теплоємностей тіл однакової маси.

7. Калориметр і способи користування ним.
8. Спостереження за процесами плавлення і тверднення кристалічного тіла.
9. Сталість температури кипіння води.
10. Випаровування різних рідин.
11. Охолодження рідин під час випаровування.
12. Будова та дія парової турбіни.

2. Електричні явища (17 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Електризація тіл. Два роди зарядів. Взаємодія заряджених тіл. Електричне поле. Дискретність електричного заряду. Електрон. Будова атомів. Електричний струм. Гальванічні елементи. Акумулятори. Електричне коло. Електричний струм у металах. Сила струму. Амперметр. Електрична напруга. Вольтметр. Електричний опір. Закон Ома для ділянки електричного кола. Питомий опір. Реостати. Види з'єднань провідників. Робота і потужність струму. Кількість теплоти, що виділяється в провіднику зі струмом. Лампа розжарювання. Електронагрівальні прилади. Розрахунок електроенергії, що споживається побутовими електроприладами. Коротке замикання. Плавкі запобіжники.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • понять: електричний струм у металах, напрям електричного струму, електричне коло, сила струму, електричний опір, електрична напруга, питомий електричний опір, потужність, робота; • закону Ома для ділянки кола; • формул для розрахунку: сили струму, опору провідника за його довжиною і площею поперечного перерізу, роботи і потужності електричного струму, кількості теплоти, що виділяється в провіднику зі струмом; • про дискретність електричного заряду; існування електрона, існування електричного поля; • про використання в побуті й техніці понять і законів (лампа розжарювання, електронагрівальні прилади, електромагніти, електродвигуни), необхідність економії теплової та електричної енергії. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • застосовувати положення електронної теорії для пояснення електризації тіл при їх дотику, пояснювати існування електричного струму в металах, причини електричного опору; • креслити схеми найпростіших електричних кіл, скласти електричне коло за схемою, вимірювати силу струму в колі, напругу на кінцях провідника, користуватися реостатом; • розв'язувати задачі на застосування закону Ома і таких формул: $I = \frac{U}{R}; R = \rho \frac{l}{S}; A = IUt; P = IU;$ $Q = I^2Rt.$ <ul style="list-style-type: none"> • знаходити за таблицями значення питомого опору провідника; • знімати покази електролічильника та обчислювати кошторис витраченої електроенергії.

Фронтальні лабораторні роботи

2. Складання електричного кола та вимірювання сили струму та напруги в різних його ділянках.

3. Визначення опору провідника за допомогою амперметра і вольтметра.

4. Визначення роботи і потужності електричного струму.

Демонстрації

1. Електризація різних тіл.

2. Взаємодія наелектризованих тіл. Два роди зарядів.

3. Будова і принцип дії електроскопа.

4. Подільність електричного заряду.

5. Джерела струму: гальванічні елементи, акумулятори, сонячні батареї, термоелементи тощо.

6. Складання електричного кола.

7. Вимірювання сили струму амперметром.

8. Вимірювання напруги вольтметром.

9. Залежність сили струму від напруги на ділянці кола і від опору цієї ділянки.

10. Вимірювання опорів.

11. Залежність опору провідників від довжини, площі поперечного перерізу і матеріалу.

12. Будова і принцип дії реостатів.

13. Послідовне і паралельне з'єднання провідників.

14. Нагрівання провідників при проходженні електричного струму.

3. Електромагнітні явища (7 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
Магнітне поле струму. Електромагнітні та їх застосування. Постійні магніти. Магнітне поле Землі. Дія магнітного поля на провідник зі струмом. Електровимірювальні прилади. Електродвигун постійного струму.	Знання: <ul style="list-style-type: none">• фактів існування магнітного поля та його властивостей;• досліду Ерстеда, що виявляє магнітну дію струму;• конфігурації магнітних ліній магнітного поля прямого струму;• будови електродвигуна, електромагніту і принципів дії приладів, у яких він використовується — підйомні пристрої та електричний дзвінок. Уміння: <ul style="list-style-type: none">• зображати магнітні лінії прямолінійного провідника і котушки зі струмом;• складати електромагніт із деталей;• розв'язувати прості якісні задачі.

Фронтальна лабораторна робота

5. Складання електромагніту і випробування його дії.

Демонстрації

1. Виявлення магнітного поля провідника зі струмом.

2. Розташування магнітних стрілок навколо прямого провідника і котушки зі струмом.

3. Підсилення магнітного поля котушки зі струмом уведенням до неї залізного осердя.
4. Використання електромагнітів (в електромагнітному підйомному крані, електромагнітному дзвінку, реле, телеграфі).
5. Взаємодія постійних магнітів.
6. Магнітне поле Землі.
7. Рух прямого провідника і рамки зі струмом у магнітному полі.
8. Будова і дія електричного двигуна постійного струму.
9. Будова електровимірювальних приладів.

4. Світлові явища (8 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Джерела світла. Прямолінійне поширення світла. Пояснення сонячного і місячного затемнень. Відбивання світла. Закони відбивання. Плоске дзеркало. Заломлення світла. Лінза. Фокусна відстань. Побудова зображень, що дає тонка лінза. Оптична сила лінзи. Око. Окуляри. Фотоапарат.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • понять: прямолінійність поширення світла, відбивання і заломлення світла, оборотність світлових променів, фокусна відстань лінзи, оптична сила лінзи; • законів відбивання та заломлення світла; • про практичне застосування основних понять і законів оптики для пояснення дії оптичних приладів. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • будувати хід променів на межі двох середовищ, у плоскопаралельній пластинці, у лінзах; • будувати зображення предмета, що дають плоске дзеркало та тонкі лінзи; • одержувати зображення предмета за допомогою лінзи, визначати її фокусну відстань; • розв'язувати якісні задачі з використанням знань про світлові явища та обчислювати оптичну силу лінзи.

Фронтальна лабораторна робота

6. Одержання зображень за допомогою лінзи.

Демонстрації

1. Прямолінійне поширення світла в однорідному середовищі.
2. Відбивання світла.
3. Закони відбивання світла.
4. Одержання зображення, що дає плоске дзеркало.
5. Заломлення світла.
6. Хід променів у лінзах.
7. Одержання зображень за допомогою лінз.
8. Модель ока.
9. Будова й дія фотоапарата і проекційного апарата.
10. Визначення фокусної відстані та оптичної сили збиральної лінзи

9-й клас

(2 год на тиждень, усього 70 год, у тому числі 4 год резервного часу)

1. Основи кінематики (15 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Механічний рух. Відносність руху. Система відліку. Матеріальна точка. Траєкторія. Шлях, переміщення. Миттєва швидкість. Прискорення. Прямолінійний рівномірний і рівноприскорений рухи. Вільне падіння, прискорення вільного падіння. Графіки залежності кінематичних величин від часу для рівномірного і рівноприскореного прямолінійних рухів.</p> <p>Криволінійний рух. Рух по колу з постійною за величиною швидкістю. Доцентрове прискорення. Період і частота обертання.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• поняття: матеріальна точка, система відліку, шлях, переміщення, швидкість, прискорення, період, частота для розглянутих видів механічного руху;• про провідні ідеї: відносність механічного руху, основна задача механіки;• рівнянь, що описують прямолінійний рівномірний і рівноприскорений рухи. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none">• вимірювати і робити найпростіші розрахунки фізичних величин: часу, відстаней, швидкостей, прискорень;• користуватися динамометром, масштабною лінійкою, секундоміром, приладом для визначення прискорення в рівноприскореному русі;• читати й будувати графіки залежності кінематичних величин від часу для рівномірного і рівноприскореного прямолінійних рухів;• розв'язувати найпростіші задачі на визначення швидкості, прискорення, шляху й переміщення для розглянутих видів руху;• зображати на кресленні під час розв'язування задач напрями векторів переміщення, швидкості, прискорення та їх проекції на координатну вісь.

Фронтальна лабораторна робота

1. Вивчення прямолінійного рівноприскореного руху.

Демонстрації

1. Відносність руху.

2. Прямолінійний і криволінійний рухи.

3. Спідометр.

4. Додавання переміщень.

5. Падіння тіл у повітрі та розрідженому просторі (трубка Ньютона).

6. Визначення прискорення при вільному падінні.

7. Напрямок швидкості під час руху по колу.

8. Стробоскоп.

2. Основи динаміки (28 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Перший закон Ньютона. Інерційна система відліку. Маса. Сила. Другий закон Ньютона. Додавання сил. Третій закон Ньютона.</p> <p>Гравітаційні сили. Закон всесвітнього тяжіння. Сила тяжіння, центр мас. Рух тіла з початковою швидкістю під дією сили тяжіння. Рух штучних супутників. Розрахунок першої космічної швидкості.</p> <p>Сила пружності. Закон Гука.</p> <p>Вага тіла, що рухається з прискоренням вертикально. Перевантаження. Невагомість.</p> <p>Сила тертя. Тертя спокою. Коефіцієнт тертя ковзання.</p> <p>Принцип відносності Галілея. Умови рівноваги тіл.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття: інертність, маса, сила, інерційна система відліку, центр мас; • законів і принципів: закони Ньютона, закон всесвітнього тяжіння, закон Гука, залежність сили тертя від сили тиску, принцип відносності Галілея; • про практичне застосування: рух штучних супутників, транспорту по прямолінійній і коловій траєкторіях, вантажопідйомники, рівновага тіл, що обертаються. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вимірювати і робити найпростіші обчислення фізичних величин: прискорення, маси, сили; • користуватися динамометром; • читати й будувати графік залежності сили пружності від деформації; • зображати на кресленні до задач напрями векторів швидкості, прискорення, сили та визначати їх проекції на обрані осі координат; • розв'язувати найпростіші задачі щодо визначення величин, які характеризують рух одного або двох взаємозв'язаних тіл, керуючись відповідним алгоритмом дій.

Фронтальні лабораторні роботи

2. Визначення жорсткості пружини.
 3. Визначення коефіцієнта тертя ковзання.
 4. Вивчення руху тіла, кинутого горизонтально.
 5. Вивчення рівноваги тіл під дією кількох сил.
- Демонстрації*
1. Прояв інерції.
 2. Порівняння мас тіл.
 3. Вимірювання сил.
 4. Другий закон Ньютона.
 5. Додавання сил, що діють на тіло під кутом одна до одної.
 6. Третій закон Ньютона.
 7. Центр мас тіла.
 8. Вага тіла під час прискореного піднімання та падіння.
 9. Залежність дальності польоту тіла від кута кидання.
 10. Невагомість.
 11. Залежність сили пружності від деформації.
 12. Сили тертя ковзання і кочення.
 13. Рівновага тіл під дією кількох сил.
 14. Види рівноваги тіл.

3. Закони збереження (19 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Імпульс тіла. Імпульс сили. Закон збереження імпульсу. Реактивний рух. Будова ракети. Внесок українських учених у розвиток космонавтики (Ю.В.Кондратюк, С.П.Корольов). Значення праць К.Е.Ціолковського для космонавтики. Успіхи в освоєнні космічного простору.</p> <p>Механічна робота. Потужність. Потенціальна і кінетична енергії. Закон збереження енергії в механічних процесах.</p> <p>Рух рідин і газів по трубах. Підймальна сила крила літака. Значення робіт М.Є. Жуковського в розвитку авіації. Розвиток авіації в Україні. Екологічні аспекти розвитку авіації та космонавтики.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• поняття: імпульс, робота сили, потенціальна і кінетична енергії, потужність, ККД;• законів збереження імпульсу, збереження і перетворення енергії;• про практичне застосування: ККД машин і механізмів, підймальна сила крила літака. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none">• робити найпростіші розрахунки фізичних величин: імпульсу, роботи, потужності, ККД;• розв'язувати прості задачі на визначення кінетичної та потенціальної енергії, на застосування законів збереження імпульсу та енергії.

Фронтальна лабораторна робота

6. Вивчення закону збереження механічної енергії.

Демонстрації

1. Закон збереження імпульсу.
2. Реактивний рух.
3. Перехід потенціальної енергії в кінетичну і навпаки.
4. Зміна енергії тіла під час виконання роботи.
5. Залежність тиску рідини від швидкості її течії.
6. Будова і принцип дії пульверизатора.
7. Підймальна сила крила літака.
8. Карбюратор.
9. Принципи дії вітряного двигуна (на моделі).

Узагальнювальні заняття

Механіка і механізація виробництва (2 год)

Узагальнення і систематизація знань про класичну механіку як фізичну теорію, про роль законів збереження в навколишньому світі; пояснення, що механізація — один з основних напрямів сучасного науково-технічного прогресу.

Орієнтовний перелік робіт лабораторного практикуму (6 год)

1. Визначення прискорення вільного падіння тіла.
2. Перевірка сталості відношення прискорень двох тіл під час їх взаємодії.
3. Вимірювання маси тіла.
4. Вивчення другого закону Ньютона.
5. Вивчення руху тіла по колу під дією сил пружності й тяжіння.
6. Вивчення закону збереження імпульсу.

10-й клас

(2 год на тиждень, усього 70 год, у тому числі 2 год резервного часу)

1. Молекулярна фізика (31 год)

1.1. Основи молекулярно-кінетичної теорії (19 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Основи молекулярно-кінетичної теорії та її дослідне обґрунтування. Дослід Штерна. Броунівський рух. Маса і розміри молекули. Взаємодія атомів і молекул речовин у різних агрегатних станах.</p> <p>Ідеальний газ. Основне рівняння молекулярно-кінетичної теорії ідеального газу. Температура та її вимірювання.</p> <p>Рівняння Менделєєва—Клапейрона. Ізопроеци в газах.</p> <p>Насичена і ненасичена пара. Залежність температури кипіння рідини від тиску. Вологість повітря та її вимірювання.</p> <p>Властивості поверхні рідини. Поверхневий натяг. Змочування. Капілярні явища. Явища змочування і капілярності в живій природі й техніці.</p> <p>Кристалічні та аморфні тіла. Поняття про рідкі кристали. Пружні механічні властивості твердих тіл.</p>	<p>Уявлення: про модель ідеального газу, термодинамічну рівновагу, абсолютний нуль температури.</p> <p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• понять: броунівський і тепловий рухи частинок і молекул, маса, розміри молекул; ідеальний газ, броунівський рух, температура, коефіцієнт поверхневого натягу, насичена і ненасичена пара; вологість повітря; кристалічні та аморфні тіла, пружна і пластична деформації;• законів і формул: основне рівняння молекулярно-кінетичної теорії газів; рівняння Менделєєва—Клапейрона, зв'язок між параметрами стану газу в ізопроесах, закон Гука;• визначення вологості повітря, модуля пружності;• практичного використання змочування і капілярності, властивостей кристалів та інших матеріалів у техніці й природі; засоби профілактики і боротьби із забрудненням навколишнього середовища. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none">• використовувати положення молекулярно-кінетичної теорії для пояснення будови газоподібних і твердих тіл та вивчення молекулярних явищ для розв'язування якісних задач;• розв'язувати задачі з використанням основного рівняння молекулярно-кінетичної теорії, рівняння Менделєєва—Клапейрона, формул: $\phi = \frac{P}{P_0} \cdot 100\%, \quad \sigma = E \epsilon ; \quad \sigma = \frac{F}{S};$ <ul style="list-style-type: none">• визначати температуру за різними шкалами;• користуватися психрометром, визначати експериментально параметри стану газу, модуль пружності.

Фронтальні лабораторні роботи

1. Вимірювання відносної вологості повітря.
2. Визначення модуля пружності гуми.

Демонстрації

1. Модель броунівського руху.
2. Ізотермічний процес.
3. Ізобаричний процес.
4. Ізохоричний процес.
5. Залежність між об'ємом, тиском і температурою.
6. Властивості насиченої пари.
7. Кипіння води за зниженого тиску.
8. Будова і принцип дії психрометра.
9. Скорочення поверхні мильних плівок.
10. Капілярне піднімання рідини.
11. Ріст кристалів.
12. Пружна деформація.

1.2. Основи термодинаміки (9 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
Внутрішня енергія. Робота газу. Перший закон термодинаміки. Рівняння теплового балансу для найпростіших теплових процесів. Адіабатний процес. Необоротність теплових процесів. Принцип дії теплових двигунів. Коефіцієнт корисної дії теплового двигуна. Роль теплових двигунів у народному господарстві. Екологічні проблеми, пов'язані з використанням теплових двигунів.	Знання: <ul style="list-style-type: none">• понять: внутрішня енергія ідеального одноатомного газу, необоротність теплових процесів, робота газу, ККД теплового двигуна;• двох способів зміни внутрішньої енергії;• першого закону термодинаміки;• принципу дії теплових двигунів, застосування теплових двигунів на транспорті, в енергетиці, у сільському господарстві, методи профілактики і боротьби із забрудненням навколишнього середовища. Уміння: <ul style="list-style-type: none">• розв'язувати задачі з використанням рівняння першого закону термодинаміки та формул, які було вивчено в цій темі.

Демонстрації

1. Зміна внутрішньої енергії тіла внаслідок виконання механічної роботи.
2. Зміна температури повітря під час адіабатного розширення та стискання.
3. Необоротність явища дифузії (на моделі).
4. Моделі теплових двигунів.

2. Електрика (25 год)

2.1. Електричне поле (13 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Електричний заряд, його дискретність, елементарний заряд. Закон збереження електричного заряду. Закон Кулона.</p> <p>Електричне поле. Напруженість електричного поля.</p> <p>Провідники в електричному полі.</p> <p>Електростатичний захист. Дія електричного поля на живі організми.</p> <p>Робота при переміщенні заряду в однорідному електростатичному полі.</p> <p>Різниця потенціалів. Напруга.</p> <p>Електроємність. Конденсатор. Види конденсаторів та використання їх у техніці.</p> <p>Енергія електричного поля. Діелектрики в електричному полі. Діелектрична проникність.</p>	<p>Уявлення: про електричну ізолювану систему.</p> <p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• поняття: електричний заряд, електричне поле, напруженість електричного поля, різниця потенціалів, напруга, електроємність;• законів: Кулона, збереження електричного заряду;• формул: напруженості електричного поля, роботи під час переміщення заряду в однорідному електричному полі, електроємності, енергії зарядженого конденсатора;• практичного використання в техніці й медицині явища електростатичної індукції, в науці й техніці — конденсаторів. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none">• розв'язувати прості задачі на закон збереження електричного заряду, закон Кулона, на розрахунок напруги, електроємності.

Демонстрації

1. Будова і дія електрометра.
2. Закон Кулона.
3. Електричне поле заряджених кульок.
4. Електричне поле двох заряджених пластин.
5. Провідники в електричному полі.
6. Будова і дія конденсатора постійної та змінної ємності.
7. Залежність ємності плоского конденсатора від площі пластин, відстані між ними та діелектричної проникності середовища.
8. Енергія зарядженого конденсатора.

2.2. Закони постійного струму (12 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Умови, необхідні для існування електричного струму. Закон Ома для ділянки кола.</p> <p>Електричні кола. Послідовне і паралельне з'єднання провідників. Робота і потужність постійного струму.</p> <p>Електрорушійна сила (ЕРС). Закон Ома для повного кола.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• поняття: сила струму, опір, внутрішній опір джерела струму, робота і потужність струму, ЕРС;• законів Ома для ділянки кола та повного кола;• формул: залежності опору провідника від матеріалу та його геометричних розмірів, характе-

	<p>ристик паралельного і послідовного з'єднань провідників, роботи і потужності постійного струму;</p> <ul style="list-style-type: none"> • практичного застосування законів послідовного і паралельного з'єднань споживачів струму, залежності опору від матеріалу і геометричних розмірів, характеристик паралельного і послідовного з'єднань провідників, роботи і потужності постійного струму. <p>Уміння:</p> <p>розв'язувати задачі на визначення сили струму, характеристик ділянки кола, ЕРС із застосуванням закону Ома для повного кола, роботи і потужності струму;</p> <ul style="list-style-type: none"> • складати електричні кола з послідовним і паралельним з'єднаннями провідників; • вимірювати силу струму і напругу амперметром і вольтметром у колах постійного струму.
--	--

Фронтальна лабораторна робота

3. Визначення ЕРС, внутрішнього опору джерела струму.

Демонстрації

1. Закон Ома для ділянки кола.
2. Розподіл струмів і напруг у колах із послідовним і паралельним з'єднаннями провідників.
3. Залежність сили струму від ЕРС джерела і повного опору кола.

Орієнтовний перелік робіт лабораторного практикуму

(6 год)

1. Спостереження броунівського руху.
2. Вивчення властивостей рідин.
3. Вивчення властивостей твердих тіл.
4. Вивчення одного з ізопроцесів.
5. Послідовне і паралельне з'єднання провідників.
6. Визначення питомого опору провідника.

11-й клас

(2 год на тиждень, усього 70 год, у тому числі 4 год резервного часу)

1. Магнітне поле

(9 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Взаємодія струмів. Магнітне поле. Магнітна індукція. Магнітний потік. Сила Ампера. Принцип дії електровимірювальних приладів. Гучномовець. Сила Лоренца. Магнітні властивості речовини. Феромагнетика. Магнітний запис інформації.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• поняття: магнітне поле, індукція магнітного поля, лінія магнітної індукції;• формул модуля вектора магнітної індукції, практичного використання сили Ампера в акустичних приладах та інших технічних пристроях, принцип магнітного запису інформації. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none">• розв'язувати якісні задачі на визначення напрямку дії магнітного поля та сил Ампера і Лоренца.

Демонстрації

1. Взаємодія паралельних струмів.
2. Дія магнітного поля на струм.
3. Розмагнічування за допомогою нагрівання.
4. Модель доменної структури феромагнетиків.
5. Будова і дія амперметра і вольтметра.
6. Відхилення електронного пучка магнітним полем.
7. Будова і дія гучномовця.
8. Магнітний запис звуку.

2. Електричний струм у різних середовищах (10 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Електричний струм у металах. Основні положення електронної теорії провідності металів. Електричний струм у вакуумі. Електронна емісія. Електронно-променева трубка. Електричний струм в електролітах. Закон електролізу. Застосування електролізу. Електричний струм у газах. Несамостійний і самостійний розряди в газах. Поняття про плазму. Використання розрядів у газах. Електричний струм у напівпровідниках. Електропровідність напівпровідників. Власна і домішкова провідність напівпровідників. Електронно-дірковий перехід. Фізичні.</p>	<p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none">• основних положень електронної теорії провідності металів;• поняття: термоелектронна емісія, іонізація, рекомбінація, плазма, дисоціація, власна і домішкова провідність напівпровідників, діркові переходи у напівпровідниках, самостійний і несамостійний розряди в газах;• закону електролізу;• будови, принципу дії та використання електронно-променевої трубки; використання електролізу в металургії й гальванотехніці; напрямів застосування іскрового, дугового, коронного розрядів у техніці; принципу дії та застосування напівпро-

основи мікроелектроніки: напівпровідниковий діод, транзистори, термістори, фоторезистори. Застосування напівпровідникових приладів	відникового діода. Уміння: • розв'язувати кількісні та якісні задачі з використанням закону електродіоду.
--	---

Демонстрації

1. Термоелектронна емісія.
2. Будова і дія електронно-променевої трубки.
3. Порівняння електропровідності води і розчину солі або кислоти.
4. Несамостійний розряд.
5. Самостійний розряд у газах за зниженого тиску.
6. Залежність опору напівпровідників від температури.
7. Дія термо- і фоторезисторів.
8. Однобічна електрична провідність напівпровідникового діода.
9. Залежність сили струму в напівпровідниковому діоді від напруги.

3. Електромагнітна індукція (9 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
Електромагнітна індукція. Індукційне електричне поле. Закон електромагнітної індукції. Правило Ленца. ЕРС індукції в провідниках, що рухаються. Електродинамічний мікрофон. Самоіндукція. Індуктивність. Енергія магнітного поля струму.	Уявлення: про те, що електромагнітна індукція - прояв взаємозумовленості електромагнітних явищ. Знання: • поняття: електромагнітна індукція, індуктивність, правило Ленца, закон електромагнітної індукції; • явища самоіндукції. Уміння: • визначати напрям індукційного струму, розв'язувати найпростіші якісні задачі; • наводити приклади практичного застосування явища електромагнітної індукції.

Демонстрації

1. Електромагнітна індукція.
2. Правило Ленца.
3. Залежність ЕРС індукції від швидкості зміни магнітного потоку.
4. Залежність ЕРС самоіндукції від швидкості зміни сили струму в колі та індуктивності провідника.

4. Механічні коливання і хвилі (11 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
Коливальний рух. Вільні коливання. Амплітуда, період, частота. Гармонійні коливання. Математичний маятник. Формула періоду коливань математичного маятника.	Уявлення: про залежність періоду власних коливань від параметрів системи; взаємні перетворення кінетичної й потенціальної енергії матеріальної точки під час коливань;

<p>Перетворення енергії в коливальному русі. Вимушені коливання. Резонанс. Поширення коливань у пружних середовищах. Поперечні та поздовжні хвилі. Довжина хвилі. Зв'язок довжини хвилі зі швидкістю її поширення і періодом (частотою). Вібрація та її вплив на живі організми. Звукові хвилі. Швидкість звуку. Гучність звуку і висота тону. Луна. Інфра- та ультразвук. Екологічні проблеми акустики.</p>	<p>затухання коливань за наявності сил тертя і порушення закону збереження повної механічної енергії. Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття: амплітуда, період, частота коливань, резонанс, поперечні й поздовжні хвилі, довжина хвилі; • залежності періоду власних коливань від параметрів системи; • практичного застосування звукових хвиль у техніці. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вимірювати й робити найпростіші розрахунки для визначення періоду коливань маятника; • розв'язувати найпростіші задачі на визначення періоду коливань, довжини хвилі; • пояснювати перетворення енергії в коливальній системі.
--	--

Фронтальна лабораторна робота

1. Визначення прискорення вільного падіння за допомогою математичного маятника.

Демонстрації

1. Вільні коливання вантажу на нитці та вантажу на пружині.
2. Запис коливального руху.
3. Залежність періоду коливання вантажу на нитці від її довжини.
4. Вимушені коливання.
5. Резонанс маятників.
6. Застосування маятника в годиннику.
7. Поширення поперечних і поздовжніх хвиль.
8. Тіла, що коливаються, як джерела звуку.
9. Залежність гучності звуку від амплітуди коливань.
10. Залежність висоти тону від частоти коливань.
11. Залежність довжини хвилі від частоти коливань.
12. Акустичний резонанс.
13. Застосування ультразвуку.

5. Електромагнітні коливання (13 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Гармонійні електромагнітні коливання. Амплітуда, період, частота, фаза коливань. Вільні електромагнітні коливання в контурі. Перетворення енергії в коливальному контурі. Вимушені електричні коливання. Змінний електричний струм. Генератор змінного струму. Електричний резонанс. Трансформатор. Передача електроенергії на відстань та її раціональне використання. Пробле-</p>	<p>Уявлення: про залежність періоду електромагнітних коливань від параметрів системи; взаємні перетворення енергії в коливальному контурі. Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття: вільні та вимушені електромагнітні коливання, коливальний контур, змінний струм, екологічні та енергозберігаючі проблеми, пов'язані з розвитком енергетики;

ми пошуку та використання нових, екологічно чистих джерел енергії. Розвиток енергетики в Україні.	<ul style="list-style-type: none"> • будови, принципу дії та призначення трансформатора. Уміння: <ul style="list-style-type: none"> • називати джерела забруднення навколишнього середовища, можливі способи захисту середовища.
---	---

Демонстрації

1. Вільні електромагнітні коливання низької частоти в коливальному контурі.
2. Залежність частоти вільних електромагнітних коливань від електроємності та індуктивності контуру.
3. Осцилограми змінного струму.
4. Електричний резонанс.
5. Одержання змінного струму під час обертання рамки в магнітному полі.
6. Будова і принцип дії генератора змінного струму (на моделі).
7. Випрямлення змінного струму колектором та за допомогою діодів.
8. Будова і принцип дії трансформатора.
9. Передача електроенергії на відстань за допомогою підвищувального та знижувального трансформаторів.

Орієнтовний перелік робіт лабораторного практикуму

(6 год)

1. Спостереження дії магнітного поля на провідник зі струмом.
2. Зняття вольт-амперної характеристики напівпровідникового діода.
3. Вивчення електровимірювальних приладів.
4. Дослідження електромагнітних коливань за допомогою осцилографа.
5. Вивчення резонансу в електричному коливальному контурі.
6. Вивчення будови і дії трансформатора.

Узагальнювальні заняття

(2 год)

12-й клас

(2,5 год на тиждень, усього 87 год, у тому числі 4 год резервного часу)

1. Електромагнітні хвилі (33 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
Електромагнітне поле. Електромагнітні хвилі та швидкість їх поширення. Енергія електромагнітної хвилі. Винайдення радіо. Принцип радіозв'язку. Радіолокація. Поняття про телебачення. Розвиток засобів зв'язку. Швидкість світла. Закони відбивання заломлення світла.	<p>Уявлення: про принципи радіо-телефонного зв'язку, радіолокації, телебачення.</p> <p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття: електромагнітне поле, електромагнітні хвилі, когерентність, інтерференція, дифракція, дисперсія світла;

<p>Когерентність. Інтерференція світла та її застосування в техніці. Дифракція світла. Дифракційна решітка. Дисперсія світла.</p> <p>Електромагнітні випромінювання різних діапазонів довжин хвиль: радіохвилі, інфрачервоне, видиме, ультрафіолетове та рентгенівське проміння. Праці І.П.Пулюя.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • законів відбивання й заломлення світла, принцип сталості швидкості світла у вакуумі. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розв'язувати задачі на застосування формул, що пов'язують довжину хвилі з частотою і швидкістю, період коливань із циклічною частотою; на застосування законів відбивання та заломлення хвиль.
---	--

Фронтальні лабораторні роботи

1. Визначення показника заломлення скла.
2. Спостереження інтерференції та дифракції світла.

Демонстрації

1. Випромінювання і приймання електромагнітних хвиль.
2. Відбивання електромагнітних хвиль.
3. Заломлення електромагнітних хвиль.
4. Інтерференція й дифракція електромагнітних хвиль.
5. Модуляція і детектування високочастотних електромагнітних коливань.
6. Закони заломлення світла.
7. Утворення інтерференційних смуг.
8. Дифракція світла від тонкої нитки.
9. Дифракція світла від вузької щілини.
10. Розкладання світла в спектр за допомогою дифракційних ґраток.
11. Світловод.
12. Властивості ультрафіолетового проміння.
13. Шкала електромагнітних випромінювань (таблиця).

2. Елементи теорії відносності (2 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Принцип відносності Ейнштейна. Швидкість світла у вакуумі як гранична швидкість. Закон взаємозв'язку маси й енергії.</p>	<p>Уявлення: про межі використання законів класичної механіки.</p> <p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • принципу відносності Ейнштейна; • закону взаємозв'язку маси й енергії. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розв'язувати задачі за формулою зв'язку маси та енергії.

3. Квантова фізика (30 год)

3.1. Світлові кванти (10 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Фотоелектричний ефект і його закони. Кванти світла. Рівняння фотоефекту. Застосування фотоефекту в техніці.</p> <p>Корпускулярно-хвильовий дуалізм. Фотон.</p>	<p>Уявлення: про корпускулярно-хвильовий дуалізм.</p> <p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • понять: фотон, фотоефект, тиск світла; • законів фотоефекту;

Тиск світла. Досліди П.Лебедева. Хімічна дія світла та її використання.	<ul style="list-style-type: none"> практичного застосування фотоелементів. Уміння: <ul style="list-style-type: none"> розв'язувати задачі на застосування формули Планка та рівняння Ейнштейна для фотоелементу
---	---

Демонстрації

1. Фотоелемент на пристрої з цинковою пластинкою.
2. Закони зовнішнього фотоелементу.
3. Будова і дія фотореле на фотоелементі.
4. Будова і дія напівпровідникового та вакуумного фотоелементів.
5. Хімічна дія світла.

3.2. Атом і атомне ядро (20 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>Класичні уявлення про будову атома. Відкриття електрона. Досліди Резерфорда. Ядерна модель атома. Квантові постулати Бора. Поглинання та випромінювання енергії атомом. Неперервний і лінійчатий спектри. Спектри поглинання і випромінювання. Спектральний аналіз та його застосування. Лазери.</p> <p>Методи спостереження та реєстрації заряджених частинок.</p> <p>Радіоактивність. Закон радіоактивного розпаду.</p> <p>Склад атомного ядра. Ядерні сили. Енергія зв'язку атомних ядер.</p> <p>Ядерні реакції. Енергетичний вихід ядерних реакцій. Поділ ядер урану. Ланцюгові ядерні реакції. Ядерні реактори.</p> <p>Термоядерні реакції.</p> <p>Проблеми розвитку ядерної енергетики в Україні. Чорнобильська катастрофа та ліквідація її наслідків. Вплив радіоактивного випромінювання на живі організми.</p> <p>Елементарні частинки та їх властивості; частинки і античастинки. Взаємоперетвореність елементарних частинок.</p>	<p>Уявлення: про ядерну модель атома, атомне ядро, елементарні частинки, взаємоперетвореність елементарних частинок.</p> <p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> понять: нуклон, ізопоп, період напіврозпаду, види радіоактивного випромінювання, критична маса; про дослід Резерфорда, квантові постулати Бора, походження спектрів; практичного використання лазерів; закону радіоактивного розпаду; радіоактивного випромінювання та способів захисту від нього. ядерних реакцій та їх енергетичного виходу; будови та принципу дії ядерних реакторів. <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> знаходити за таблицею періодичних елементів склад ядра атомів; записувати рівняння альфа- та бета-розпаду.

Фронтальна лабораторна робота

3. Спостереження суцільного та лінійчатого спектрів.

Демонстрації

1. Модель досліду Резерфорда.
2. Спостереження треків у камері Вільсона.
3. Будова і дія лічильника іонізуючих частинок.
4. Фотографії треків елементарних частинок.

Орієнтовний перелік робіт лабораторного практикуму

(6 год)

1. Визначення показника заломлення скла.
2. Складання діючої моделі радіоприймача.
3. Проведення якісного спектрального аналізу речовини.
4. Вивчення явища фотоелектричного ефекту.
5. Вивчення іонізуючих випромінювань за допомогою газорозрядного лічильника, камери Вільсона, спінтарископа.
6. Вивчення треків заряджених частинок за фотознімками.

Узагальнювальні заняття

«Сучасна наукова картина світу. Фізика і науково-технічний прогрес».

(6 год)

Повторення, узагальнення та систематизація матеріалу курсу «Фізика»

(6 год)

Автори програми: О. Бугайов, М. Головка, В. Коваль, Л. Закота, Д. Костюкевич, М. Мартинюк, О. Хоменко

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» засідання комісії з фізики і астрономії Науково-методичної Ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України від 25.06.2005 року.

Навчальна програма з астрономії для вечірньої (змінної) школи

Пояснювальна записка

Астрономія — одна з найдавніших наук, що зародилась із практичних потреб людини й бажання пізнати довкілля; її внесок у розвиток цивілізації й роль у формуванні світогляду людини важко переоцінити.

Головною метою вивчення астрономії є формування загальнокультурної компетентності, наукового світогляду та основ системи знань про методи й результати вивчення законів руху, фізичної природи, еволюції небесних тіл та Всесвіту в цілому.

Викладання астрономії ставить за мету дати учням основи знань з усіх напрямків астрономії, приділивши головну увагу висвітленню тих понять, які є загальнокультурним надбанням і необхідні людині у повсякденному житті.

Основні завдання вивчення астрономії спрямовані на те, що учні мають:

- знати лічбу часу й календарі, орієнтуватися на місцевості за допомогою небесних світил, вміти пояснювати явища добового й річного руху небесних тіл;
- розуміти причини появи комет і метеорів, чому відбуваються сонячні й місячні затемнення, знати будову Сонячної системи;

- знати, яку фізичну природу мають об'єкти, що входять до складу Всесвіту (планети, планетні системи, зорі, скупчення зір, галактики, скупчення галактик), знати в загальних рисах про походження Сонячної системи та Всесвіту;
- знати, якими засобами ведуться астрономічні дослідження з поверхні Землі та за межами земної атмосфери;
- розрізняти «астрономію» й «астрологію»; розуміти, що астрологія є реліктом історії розвитку цивілізації і її принципи науково не обґрунтовані.

Програма включає 9 тем (загалом 17 годин), питання яких охоплюють увесь зміст сучасної астрономії. Запропонована послідовність навчальних тем обумовлена психологічними особливостями сприйняття людиною довкілля і спирається на великий історично-методологічний досвід викладання курсу астрономії саме в такій послідовності. Запропоноване програмою тематичне наповнення базується на тому, що астрономія формує й розширює науковий світогляд людини. Прослухавши курс астрономії, людина зможе використовувати ці знання, навіть якщо її майбутня професія не буде пов'язана з природничими науками.

Важливим є відображення в програмі місця й ролі України як космічної держави, що має широкорозвинену інфраструктуру космічної галузі та астрономічних установ.

Організуючи навчально-виховний процес, необхідно використовувати різні методи, зокрема, словесні (навчальна лекція, розповідь, бесіда тощо), наочні (використання приладів і моделей, аудіовізуальні засоби навчання) та практичні заняття (вправи, спостереження). Зокрема, при вивченні теми «Небесна сфера. Рух світил на небесній сфері» можна запропонувати для виконання такі теми практичної роботи: а) Робота з рухомою картою зоряного неба. Визначення положення світил на небесній сфері за допомогою карти зоряного неба (зоряного глобуса); б) вивчення (спостереження) видимого зоряного неба.

Астрономія – один із предметів природничого циклу, тому в процесі її вивчення необхідно використовувати ті методи, які, наприклад, успішно використовуються під час вивчення фізики. З метою глибшого засвоєння астрономічних знань необхідно розділяти навчальний матеріал на основні інформаційні блоки, виділяючи в них головні ідеї, поняття та ключові слова. При цьому важливо, щоб на кожному уроці перш за все були засвоєні ті ідеї, які, окрім усього, мають велике виховне значення. На уроках астрономії слід привчати учнів користуватися індукцією, дедукцією, аналізом, синтезом, робити висновки й узагальнення. Важливою складовою роботи з програмою є національно-культурна зорієнтованість її змісту. Особливо варто звертати увагу учнів на внесок в астрономічну науку вітчизняних учених та наукових установ України.

Під час вивчення передбачених програмою тем варто використовувати ілюстровані наочні посібники (зоряні карти, діапозитиви, відеофільми та комп'ютерні програми тощо). Неодмінною умовою вивчення астрономії є залучення школярів до практичних спостережень небесних тіл, бажано по можливості провести екскурсії до обсерваторій і планетаріїв.

Складовими навчальних досягнень учнів з курсу астрономії є не лише володіння навчальним матеріалом та його відтворення, а й уміння та навички знаходити потрібну інформацію, аналізувати та застосовувати її в межах програмних вимог до результатів навчання. Оцінюючи навчальні досягнення учнів, потрібно користуватися критеріями

оцінювання навчальних досягнень з астрономії учнів загальноосвітніх навчальних закладів (К.: Перун, 2004), нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки України, рекомендаціями щодо проведення основних видів оцінювання.

Запропонована навчальна програма створена на основі навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Астрономія, 11 клас» (К.: Шкільний світ, 2001). З огляду на те, що вивчення окремих питань з астрономії ґрунтується на знаннях курсу фізики, цей курс бажано викладати у II семестрі 12-го класу вечірньої (змінної) школи.

12-й клас

(0,5 год на тиждень, усього 17 год)

Зміст теми	Навчальні досягнення
<p>1. Предмет астрономії, її розвиток і значення в житті суспільства. Короткий огляд об'єктів дослідження в астрономії (1 год)</p> <p>Визначення астрономії як фундаментальної науки, яка вивчає об'єкти Всесвіту. Коротка історія астрономії: головні віхи розвитку науки, імена великих астрономів. Значення астрономії у формуванні світогляду людини. Астрономія і астрологія. Огляд об'єктів дослідження в астрономії.</p> <p>Демонстрації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Портрети видатних астрономів. 2. Зображення об'єктів дослідження в астрономії. 	<p>Учні повинні мати уявлення про: головні віхи розвитку астрономії</p> <p>Учні повинні знати: імена найвидатніших астрономів (Птолемей, Коперник, Галілей, Кеплер, Габбл та ін.), визначення астрономії як науки, значення астрономії у формуванні світогляду людини, використання астрономічних знань в життєдіяльності людини, про хибність та ненауковість астрології.</p>
<p>2. Небесна сфера. Рух світил на небесній сфері (2 год)</p> <p>Небесна сфера. Точки і лінії на ній. Сузір'я. Зоряні величини. Зоряні карти. Сонячний час. Видимий рух Сонця. Тропічний і зоряний роки. Видимий рух Місяця. Сонячні й місячні затемнення. Видимі рухи планет.</p> <p>Типи календарів (оглядове).</p> <p>Демонстрації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Телурій. 2. Глобус зоряного неба. 3. Карта зоряного неба. 	<p>Учні повинні мати уявлення про: небесну сферу і положення світил; сонячний час; походження назв сузір'їв.</p> <p>Учні повинні знати: причини видимих рухів світил (у т.ч. Сонця, Місяця, планет) по небесній сфері; зміст поняття «зоряна величина»; природу сонячних і місячних затемнень; типи календарів.</p> <p>Учні повинні вміти: показати основні сузір'я, найяскравіші зорі; орієнтуватися на місцевості за Сонцем і Полярною зорею.</p>
<p>3. Методи та засоби астрономічних досліджень (1 год)</p> <p>Наземні й орбітальні телескопи: оптичні, радіотелескопи, телескопи з прийому випромінювання в інших діапазонах. Астрономічні обсерваторії.</p>	<p>Учні повинні мати уявлення про: засоби вивчення небесних об'єктів, найбільші астрономічні обсерваторії.</p>

<p>Демонстрації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Труба Галілея (оптичний телескоп). 2. Зображення (фотографії) та схеми сучасних наземних і космічних телескопів. 3. Фотографії астрономічних обсерваторій (серед них українських). 	<ul style="list-style-type: none"> • Учні повинні знати основні типи телескопів та особливості їх застосування.
<p>4. Наша планетна система (5 год) Земля і Місяць як небесні тіла. Планети земної групи: Меркурій, Венера, Марс та його супутники. Планети-гіганти (Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун) та їхні супутники. Плутон. Малі тіла Сонячної системи — астероїди, комети, метеорити. Дослідження планет за допомогою космічних апаратів. Формування планетної системи. Демонстрації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Схема Сонячної системи. 2. Фотографії планет, їхніх супутників, малих планет, комет, метеоритів. 	<p>Учні повинні мати уявлення про: природу планет і малих тіл Сонячної системи; причину парникового ефекту зміни клімату на Землі; астероїдну небезпеку; походження (формування) Сонячної системи.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учні повинні знати основні характеристики планет і малих тіл Сонячної системи; про дослідження тіл Сонячної системи за допомогою космічних апаратів. <p>Учні повинні вміти розрізняти природу планет, їхніх супутників, малих планет, комет.</p>
<p>5. Сонце — найближча зоря (2 год) Основні відомості про Сонце. Будова Сонця. Джерела його енергії. Прояви сонячної активності, її вплив на біосферу Землі. Демонстрації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Фотографії Сонця в різних діапазонах хвиль. 2. Фотографії активних утворень на диску Сонця. 3. Графіки чисел Вольфа. 	<p>Учні повинні мати уявлення про: фізичні, хімічні умови на Сонці та джерела його енергії; імовірні причини впливу сонячної активності на життя і здоров'я людей та біосферу Землі загалом.</p> <p>Учні повинні знати: основні характеристики Сонця, основні прояви сонячної активності, сонячні цикли.</p> <p>Учні повинні вміти пояснити будову Сонця і походження сонячної активності.</p>
<p>6. Зорі. Еволюція зір (2 год) Звичайні зорі. Подвійні зорі. Планетні системи інших зір. Фізично змінні зорі. Еволюція зір. Нейтронні зорі. Чорні діри. Демонстрації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Порівняння розмірів різних типів зір. 2. Схеми еволюції зір. 	<p>Учні повинні мати уявлення про: методи, якими вимірюються відстані до зір; моделі будови та еволюцію зір; поняття чорної діри.</p> <p>Учні повинні знати: типи зір; основні фізичні й геометричні характеристики зір; процес обміну речовини в подвійних системах; нові та наднові зорі.</p> <p>Учні повинні вміти: пояснити різницю між типами зір; природу виникнення нейтронної зорі, чорної діри.</p>

<p>7. Наша Галактика (1 год) Молочний Шлях. Місце Сонця в Галактиці. Зоряні скупчення й асоціації. Туманності. Підсистеми Галактики та її спіральна структура. Демонстрації: 1. Зображення (фотографії) зоряних скупчень і туманностей. 2. Схема будови Галактики.</p>	<p>Учні повинні мати уявлення про нашу Галактику і місце Сонячної системи в ній. Учні повинні знати: з чого складається наша Галактика; підсистеми Галактики; типи зоряного населення. Учні повинні вміти розрізняти типи об'єктів у нашій Галактиці.</p>
<p>8. Будова й еволюція Всесвіту (2 год) Світ галактик. Квасари. Проблеми космології. Походження і розвиток Всесвіту. Демонстрації: Зображення (фотографії) різних типів галактик.</p>	<p>Учні повинні мати уявлення про: природу галактик; методи вимірювання відстаней до галактик; закон Габбла; масштаби Всесвіту; природу активності ядер галактик; великомасштабну структуру Всесвіту; космологічні моделі; сценарій виникнення і розвитку Всесвіту. Учні повинні знати класифікацію галактик і основні їх характеристики. Учні повинні вміти пояснити загальноприйняті моделі (сценарії) походження і розвитку Всесвіту.</p>
<p>9. Життя у Всесвіті (1 год) Що таке життя? Земля — колыска життя. Імовірність існування життя на інших планетах. Людина у Всесвіті. Антропний принцип. Проблема існування інших всесвітів. Демонстрації: Зображення послань землян до представників позаземних цивілізацій (радіопослання, космічні зонди «Вояджери»).</p>	<p>Учні повинні мати уявлення про: стан пошуку життя на інших планетах; антропний принцип; гіпотезу про існування інших всесвітів. Учні повинні знати: про пошуки і відкриття планет поблизу зір.</p>

*Автори програми:
Г. А. Климишин, Г. П. Крячко*

Орієнтовне календарно-тематичне планування. Фізика

7-й клас

(2 год на тиждень, разом 70 год, у т.ч. резерв — 3 год)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
1. Вступ (3 год)			
1	1	Фізика — наука про природу. Фізичні явища, спостереження, вимірювання. Зв'язок фізики з іншими науками, технікою. Творці фізики. Внесок вчених України у розвиток фізики.	
2	2	Фізичні величини та їх вимірювання. Фізичний закон. Роль експерименту та теорії в становленні фізики.	
3	3	<i>Лабораторна робота № 1.</i> Визначення ціни поділки вимірювального приладу. Вимірювання об'єму.	
2. Початкові відомості про будову речовини (6 год)			
4	1	Будова речовини. Молекули. Атоми <i>Лабораторна робота № 2.</i> Визначення розмірів малих тіл. (домашнє виконання)	
5	2	Дифузія. Рух молекул. Зв'язок температури тіла зі швидкістю руху його молекул. Вплив температури на швидкість розповсюдження шкідливих речовин у повітрі, воді та запобігання негативним наслідкам цього.	
6	3	Рух і взаємодія молекул. Притягання і відштовхування молекул	
7	4	Різні стани речовини та їх пояснення на основі молекулярно-кінетичних уявлень.	
8	5	Порівняння фізичних властивостей речовини в різних станах, розкриття відмінностей на основі молекулярно-кінетичних уявлень. М. В. Ломоносов про будову речовини.	
9	6	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
3. Взаємодія тіл (17 год)			
10	1	Механічний рух. Шлях і траєкторія. Система відліку. Відносність спокою і руху.	
11	2	Швидкість. Прямолінійний рівномірний рух	
12	3	Розв'язування задач.	
13	4	Нерівномірний прямолінійний рух. Середня швидкість.	

14	5	Розв'язування задач. Інерція. Приклади прояву інерції.	
15	6	Взаємодія тіл. Сила. Графічне зображення сил. Додавання сил, напрямлених уздовж однієї прямої.	
16	7	Маса тіла. Вимірювання маси.	
17	8	<i>Лабораторна робота № 3.</i> Вимірювання маси на важільних терезах.	
18	9	Густина речовини.	
19	10	Розв'язування задач. Самостійна робота.	
20	11	<i>Лабораторна робота № 4.</i> Визначення густини твердого тіла.	
21	12	Явище тяжіння. Сила тяжіння. Зв'язок між силою тяжіння і масою. Розв'язування задач.	
22	13	Явище деформації. Сила пружності. Вага як окремий випадок сили пружності. Динамометр.	
23	14	<i>Лабораторна робота № 5.</i> Градування пружини і вимірювання сил динамометром	
24	15	Явище тертя. Сила тертя. Тертя ковзання, кочення, спокою. Підшипники.	
25	16	Контрольна робота.	
26	17	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
4. Тиск твердих тіл, рідин, газів (23 год)			
27	1	Тиск. Тиск твердих тіл.	
28	2	Тиск рідин і газів. Пояснення його на основі молекулярно-кінетичних уявлень. Закон Паскаля.	
29	3	Розв'язування задач.	
30	4	Гідростатичний тиск. Розрахунок тиску рідини на дно і стінки посудини. Гідростатичний парадокс.	
31	5	Розв'язування задач.	
32	6	Сполучені посудини. Водопровід. Шлюзи.	
33	7	Гідравлічний прес. Гідравлічне гальмо.	
34	8	Розв'язування задач.	
35	9	Атмосферний тиск. Дослід Торрічеллі.	
36	10	Барометр-анероїд. Зміна атмосферного тиску з висотою.	
37	11	Манометри. Насоси.	
38	12	Розв'язування задач.	
39	13	Самостійна робота. <i>Тематичне оцінювання.</i>	

40	14	Архімедова сила. Закон Архімеда.	
41	15	<i>Лабораторна робота № 6.</i> Визначення відштовхувальної сили, що діє на занурене в рідину тіло.	
42	16	Розв'язування задач.	
43	17	Умови плавання тіл.	
44	18	<i>Лабораторна робота № 7.</i> З'ясування умов плавання тіла в рідині.	
45	19	Розв'язування задач.	
46	20	Водний транспорт. Повітроплавання. Пристосування живих істот до дії архімедової сили і вагового тиску.	
47	21	Розв'язування задач.	
48	22	Контрольна робота	
49	23	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
5. Робота і потужність Енергія (16 год)			
50	1	Робота сили, що діє у напрямі руху тіла.	
51	2	Потужність.	
52	3	Розв'язування задач.	
53	4	Прості механізми. Умова рівноваги важеля. Момент сили.	
54	5	<i>Лабораторна робота № 8.</i> З'ясування умови рівноваги важеля.	
55	6	Блоки. Експериментальне завдання «Вивчення рухомого та нерухомого блоків»	
56	7	Рівність робіт при використанні механізмів. «Золоте» правило механіки. Коефіцієнт корисної дії механізмів.	
57	8	Розв'язування задач.	
58	9	<i>Лабораторна робота № 9.</i> Визначення ККД під час підніманні тіла по похилій площині.	
59	10	Потенціальна енергія піднятого над Землею тіла, стиснутої пружини.	
60	11	Кінетична енергія рухомого тіла.	
61	12	Розв'язування задач.	
62	13	Збереження і перетворення механічної енергії. Енергія річок і вітру. Екологічні характеристики джерел енергії.	
63	14	Розв'язування задач.	
64	15	Контрольна робота	
65	16	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
6. Експедиція (2 год)			

8-й клас

(2 год на тиждень, разом 70 год, у т. ч. резерв — 3 год)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
1. Теплові явища (22 год)			
1	1	Тепловий рух атомів і молекул. Внутрішня енергія тіла.	
2	2	Два способи зміни внутрішньої енергії: робота і теплопередача.	
3	3	Види теплопередачі: теплопровідність, конвекція, теплове випромінювання. Засоби зменшення теплових втрат.	
4	4	Кількість теплоти. Питома теплоємність речовини.	
5	5	<i>Лабораторна робота № 1.</i> Порівняння кількості теплоти під час змішування води з різною температурою.	
6	6	Розв'язування задач.	
7	7	<i>Лабораторна робота № 2.</i> Визначення питомої теплоємності твердого тіла.	
8	8	Теплота згоряння палива. Екологічні проблеми, що виникають при спалюванні палива	
9	9	Розв'язування задач.	
10	10	Плавлення та тверднення тіл. Температура плавлення.	
11	11	Питома теплота плавлення.	
12	12	Розв'язування задач.	
13	13	<i>Самостійна робота. Тематичне оцінювання.</i>	
14	14	Випаровування і конденсація. Кипіння. Температура кипіння. Питома теплота пароутворення.	
15	15	Рівняння теплового балансу.	
16	16	Розв'язування задач.	
17	17	Пояснення змін агрегатних станів речовини з точки зору молекулярно-кінетичних уявлень.	
18	18	Перетворення енергії в механічних і теплових процесах.	
19	19	Розв'язування задач.	
20	20	Двигун внутрішнього згоряння. Парова і газова турбіна. Теплові машини і охорона природи.	
21	21	<i>Контрольна робота.</i>	
22	22	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	

2. Електричні явища (24 год)			
23	1	Електризація тіл. Два роди електричних зарядів. Взаємодія заряджених тіл. Провідники і діелектрики.	
24	2	Електроскоп. Електричне поле. Закон Кулона.	
25	3	Дискретність електричного заряду. Електрон. Будова атомів.	
26	4	Пояснення електризації тіл. Застосування дії електричного поля.	
27	5	Електричний струм. Джерела струму. Електричне коло. Електричний струм у металах. Напрямок електричного струму.	
28	6	Сила струму та її вимірювання. Амперметр.	
29	8	Електрична напруга. Вольтметр.	
30	7	<i>Лабораторна робота № 3.</i> Складання електричного кола та вимірювання сили струму на різних ділянках кола. <i>Лабораторна робота № 4.</i> Вимірювання напруги на різних ділянках електричного кола.	
31	9	Електричний опір. Закон Ома для ділянки електричного кола.	
32	10	<i>Лабораторна робота № 5.</i> Визначення опору провідника за допомогою амперметра і вольтметра.	
33	11	Розв'язування задач.	
34	12	<i>Самостійна робота. Тематичне оцінювання.</i>	
35	13	Питомий опір. Реостати. <i>Лабораторна робота № 6.</i> Регулювання сили струму реостатом.	
36	14	Види з'єднань провідників.	
37	15	Розв'язування задач.	
38	16	Робота і потужність струму. Кількість теплоти, що виділяється довіднику зі струмом.	
39	17	<i>Лабораторна робота № 7.</i> Визначення роботи і потужності електричного струму.	
40	18	Лампа розжарювання. Електронагрівальні прилади. Розрахунок електроенергії, що споживається побутовими електроприладами.	
41	19	<i>Лабораторна робота № 8.</i> Визначення коефіцієнта корисної дії установки з електричним нагрівником.	
42	20	Розв'язування задач.	
43	21	Коротке замикання. Плавкі запобіжники.	
44	22	Розв'язування задач.	
45	23	<i>Контрольна робота.</i>	
46	24	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	

3. Електромагнітні явища (8 год)			
47	1	Магнітне поле струму. Електромагніти та їх застосування.	
48	2	<i>Лабораторна робота № 9.</i> Складання електромагніту і дослідження його дії.	
49	3	Постійні магніти. Магнітне поле Землі.	
50	4	Дія магнітного поля на провідник із струмом.	
51	5	Електровимірювальні прилади. Електродвигун постійного струму.	
52	6	<i>Лабораторна робота № 10.</i> Вивчення електричного двигуна постійного струму.	
53	7	Контрольна робота.	
54	8	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
4. Світлові явища (11 год)			
55	1	Джерела світла. Прямолінійне поширення світла в однорідному оптичному середовищі. Пояснення сонячного і місячного затемнень.	
56	2	Відбивання світла. Закони відбивання. Плоске дзеркало.	
57	3	Заломлення світла. Закони заломлення світла.	
58	4	Розв'язування задач.	
59	5	Лінза. Фокусна відстань. Оптична сила лінзи.	
60	6	Побудова зображень, що дає тонка лінза. Розв'язування задач.	
61	7	<i>Лабораторна робота № 11.</i> Одержання зображень за допомогою лінзи.	
62	8	Розв'язування задач. Самостійна робота.	
63	9	Око. Окуляри. Гігієна зору.	
64	10	Оптичні прилади: лупа, проектор, фотоапарат, мікроскоп, телескоп.	
65	11	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне спілювання.</i>	
Екскурсія (2 год)			

9-й клас

(2,5 год на тиждень, разом 87 годин, у т. ч. резерв — 3 год)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
1. Основи кінематики (19 год)			
1	1	Механічний рух. Система відліку. Матеріальна точка.	
2	2	Траєкторія, шлях і переміщення. Прямолінійний рівномірний рух.	
3	3	Нерівномірний рух. Миттєва швидкість. Середня швидкість.	
4	4	Розв'язування задач.	
5	5	Відносність руху. Додавання переміщень і швидкостей.	
6	6	Прямолінійний рівноприскорений рух. Прискорення. Швидкість під час прямолінійного рівноприскореного руху.	
7	7	Розв'язування задач.	
8	8	Переміщення і координата під час прямолінійного рівноприскореного руху.	
9	9	Графіки залежності кінематичних величин від часу при рівноприскореному русі.	
10	10	Розв'язування задач.	
11	11	<i>Лабораторна робота № 1.</i> Визначення прискорення тіла при рівноприскореному русі.	
12	12	Розв'язування задач. Самостійна робота. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
13	13	Вільне падіння тіл. Прискорення вільного падіння.	
14	14	Розв'язування задач.	
15	15	Рух по колу з постійною за величиною швидкістю.	
16	16	Доцентрове прискорення.	
17	17	Розв'язування задач.	
18	18	<i>Контрольна робота.</i>	
19	19	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
2. Основи динаміки (32 год)			
20	1	Перший закон Ньютона. Інерціальні системи відліку. Принцип відносності Галілея.	
21	2	Взаємодія тіл. Сила. Інертність тіл. Маса.	
22	3	Другий закон Ньютона. Рух тіла під дією сил. Додавання сил. Рівнодійна сила.	

23	4	Розв'язування задач.	
24	5	Третій закон Ньютона	
25	6	Розв'язування задач.	
26	7	Сили в природі. Гравітаційні сили. Закон всесвітнього тяжіння.	
27	8	Розв'язування задач.	
28	9	Сила тяжіння. Центр мас (тяжіння) тіла.	
29	10	Сила пружності. Закон Гука.	
30	11	Лабораторна робота № 2. Визначення жорсткості пружини.	
31	12	Вага тіла. Вага тіла, що рухається з прискоренням. Перевантаження. Невагомість.	
32	13	Розв'язування задач.	
33	14	Самостійна робота. Тематичне оцінювання.	
34	15	Рух тіла по вертикалі під дією сили тяжіння з початковою швидкістю.	
35	16	Рух тіла, кинутого під кутом до горизонту.	
36	17	Лабораторна робота № 3. Вивчення руху тіла, кинутого горизонтально.	
37	18	Розв'язування задач.	
38	19	Рух штучних супутників Землі. Перша космічна швидкість.	
39	20	Сила тертя. Тертя спокою. Коефіцієнт тертя ковзання.	
40	21	Лабораторна робота № 4. Визначення коефіцієнта тертя ковзання.	
41	22	Розв'язування задач.	
42	23	Рух тіла під дією декількох сил. Рух тіла по похилій площині.	
43	24	Розв'язування задач.	
44	25	Лабораторна робота № 5. Вивчення руху тіла по колу під дією сил пружності і тяжіння.	
45	26	Рух системи зв'язаних тіл.	
46	27	Умови рівноваги тіла. Види рівноваги.	
47	28	Розв'язування задач.	
48	29	Лабораторна робота № 6. Вивчення рівноваги тіла під дією кількох сил.	
49	30	Розв'язування задач.	
50	31	Контрольна робота.	
51	32	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	

3 Закони збереження (19 год)			
52	1	Імпульс тіла. Імпульс сили. Закон збереження імпульсу.	
53	2	Розв'язання задач.	
54	3	Реактивний рух. Будова ракети.	
55	4	Значення праць К. Е. Цюлковського для космонавтики. Внесок українських учених у розвиток космонавтики. Україна — космічна держава.	
56	5	Механічна робота. Потужність.	
57	6	Енергія. Кінетична енергія тіла, що рухається.	
58	7	Робота сили тяжіння. Потенціальна енергія тіла, піднятого над Землею.	
59	8	Робота сили пружності. Потенціальна енергія пружно деформованого тіла.	
60	9	Розв'язування задач.	
61	10	<i>Самостійна робота. Тематичне оцінювання.</i>	
62	11	Закон збереження повної механічної енергії.	
63	12	Робота сили тертя і механічна енергія.	
64	13	<i>Лабораторна робота № 7.</i> Вивчення закону збереження механічної енергії.	
65	14	Перетворення енергії під час роботи машині механізмів. Коефіцієнт корисної дії.	
66	15	Розв'язування задач.	
67	16	Рух рідин та газів по трубах. Закон Бернуллі.	
68	17	Підймальна сила крила літака. Розвиток авіації. Екологічні аспекти розвитку авіації та космонавтики.	
69	18	<i>Контрольна робота.</i>	
70	19	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
4. Лабораторний практикум (10 год)*			
71	1	Вивчення прямолінійного рівноприскореного руху.	
72	2	Визначення прискорення вільного падіння тіла.	
73	3	Перевірка сталості відношення прискорень двох тіл під час їх взаємодії.	
74	4	Вимірювання маси тіла.	
75	5	Вивчення другого закону Ньютона.	
76	6	Вивчення руху під дією сили тяжіння.	
77	7	Вивчення закону збереження імпульсу.	
78	8	Вивчення закону збереження повної механічної енергії.	

* Примітка: Перелік робіт лабораторного практикуму є орієнтовним. На виконання деяких робіт може бути відведено по 2 години.

79	9	Дослідження залежності потужності на валу електродвигуна від навантаження.	
80	10	Визначення коефіцієнта тертя ковзання з використанням закону збереження і перетворення енергії. Тематичне оцінювання.	
5. Узагальнююче заняття (2 год)			
81	1	Історія розвитку класичної механіки як фізичної теорії та межі її застосування.	
82	2	Механізація — один з основних напрямків сучасного науково-технічного прогресу.	
6. Експерсія (2 год)			

**10-й клас філологічного, суспільно-гуманітарного,
художньо-естетичного профілю навчання**
(Рівень А, 2 год на тиждень, разом 70 год, у т.ч. резерв — 4 год)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
1. Молекулярна фізика (25 год)			
1.1. Основи молекулярно-кінетичної теорії (19 год)			
1	1	Основні положення молекулярно-кінетичної теорії та їх дослідне обґрунтування. Дифузія. Броунівський рух.	
2	2	Маса і розміри молекул. Кількість речовини. Число Авагадро. Молярна маса.	
3	3	Взаємодія атомів і молекул речовини у різних агрегатних станах. Розв'язування задач.	
4	4	Швидкість молекул газу. Дослід Штерна.	
5	5	Ідеальний газ. Основне рівняння молекулярно-кінетичної теорії ідеального газу.	
6	6	Розв'язування задач.	
7	7	Температура та її вимірювання. Температура - міра середньої кінетичної енергії молекул.	
8	8	Рівняння стану ідеального газу (рівняння Менделєєва-Клапейрона). Ізопроеци в газах.	
9	9	<i>Лабораторна робота №1.</i> Вивчення одного з ізопроесів.	
10	10	Розв'язування задач.	
11	11	Контрольна робота.	
12	12	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	

13	13	Насичена і ненасичена пара. Залежність температури кипіння рідини від тиску. Критична температура. Вологість повітря та її вимірювання. Точка роси.	
14	14	<i>Лабораторна робота № 2.</i> Вимірювання відносної вологості повітря.	
15	15	Властивості поверхневого шару рідини. Поверхневий натяг. Змочування. Капілярні явища. Явища змочування та капілярності в природі та техніці.	
16	16	Кристалічні та аморфні тіла. Поняття про рідкі кристали. Пружні механічні властивості твердих тіл.	
17	17	<i>Лабораторна робота № 3.</i> Визначення модуля пружності гуми.	
18	18	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
19	19	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
1.2. Основи термодинаміки (6 год)			
20	1	Внутрішня енергія ідеального газу. Рівняння теплового балансу для найпростіших теплових процесів: нагрівання (охолодження), плавлення (кристалізація), кипіння (конденсація), згорання палива.	
21	2	Робота газу. Перший закон термодинаміки. Адіабатичний процес.	
22	3	Необоротність теплових процесів. Розв'язування задач.	
23	4	Принцип дії теплових двигунів. Коефіцієнт корисної дії теплового двигуна. Шляхи підвищення ККД. Роль теплових двигунів у народному господарстві. Екологічні проблеми, пов'язані з використанням теплових двигунів. застосування двигунів.	
24	5	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
25	6	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
2. Електродинаміка (31 год)			
2.1. Електричне поле (9 год)			
26	1	Електричний заряд, його дискретність. Елементарний заряд. Закон збереження електричного заряду. Закон Кулона.	
27	2	Електричне поле. Напруженість електричного поля. Принцип суперпозиції. Силові лінії електричного поля.	
28	3	Провідники в електричному полі. Електростатичний захист. Дія електричного поля на живі організми.	
29	4	Робота електричного поля під час переміщення заряду. Різниця потенціалів. Напряга.	

30	5	Зв'язок між напругою і напруженістю електричного поля. Розв'язування задач.	
31	6	Електроємність. Конденсатор. Види конденсаторів та їх використання в техніці.	
32	7	Енергія електричного поля. Діелектрики в електричному полі. Діелектрична проникність.	
33	8	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
34	9	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
2.2. Закони постійного струму (7 год)			
35	1	Умови, необхідні для існування електричного струму. Закон Ома для ділянки кола. Послідовне і паралельне з'єднання провідників. Робота і потужність струму.	
36	2	<i>Лабораторна робота № 4.</i> Послідовне і паралельне з'єднання провідників.	
37	3	Електрорушійна сила. Закон Ома для повного кола. Коротке замикання.	
38	4	<i>Лабораторна робота № 5.</i> Визначення ЕРС і внутрішнього опору джерела струму.	
39	5	Розв'язування задач.	
40	6	<i>Контрольна робота.</i>	
41	7	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
2.3. Магнітне поле (6 год)			
42	1	Взаємодія струмів. Магнітне поле. Магнітна індукція. Магнітний потік.	
43	2	<i>Лабораторна робота № 6.</i> Спостереження дії магнітного поля на провідник зі струмом.	
44	3	Сила Ампера. Принцип дії електровимірювальних приладів. Гучномовець.	
45	4	Сила Лоренца. Розв'язування задач.	
46	5	Магнітні властивості речовини. Феромагнетики. Магнітний запис інформації.	
47	6	Підсумково-узагальнюючий урок.	
2.4. Електричний струм у різних середовищах (9 год)			
48	1	Електричний струм у металах. Основні положення електронної теорії провідності металів. Залежність опору металів від температури.	
49	2	Електричний струм у вакуумі. Електронна емісія. Електронно-променева трубка.	

50	3	Електричний струм у розчинах і розплавах електродолів. Закони електролізу. Застосування електролізу.	
51	4	Електричний струм у газах. Несамостійний і самостійний розряди в газах. Поняття про плазму. Використання розрядів у газах.	
52	5	Електричний струм у напівпровідниках. Електропровідність напівпровідників та її залежність від температури. Власна і домішкова провідність напівпровідників. Терморезистор.	
53	6	Електронно-дірковий перехід. Напівпровідникові діод. Основи сучасних технологій виготовлення інтегральних схем та їх застосування.	
54	7	Розв'язування задач.	
55	8	Контрольна робота.	
56	9	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	
3. Лабораторний практикум (6 год)*			
57	1	Спостереження броунівського руху.	
58	2	Вивчення властивостей рідин.	
59	3	Вивчення властивостей твердих тіл.	
60	4	Вимірювання відносної вологості повітря.	
61	5	Зняття вольт-амперної характеристики напівпровідникового діода.	
62	6	Вивчення електровимірювальних приладів.	
4. Узагальнююче заняття (2 год)			
63, 64	1, 2	Основні закони електродинаміки та їх технічне застосування	
5. Екскурсія (2 год)			

10-й клас
універсального і технологічного профілю навчання
(Рівень В, 3 год на тиждень, разом 105 годин, у т.ч. резерв — 4 год)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
1. Молекулярна фізика (32 год)			
1.1. Основи молекулярно-кінетичної теорії (23 год)			
1	1	Основні положення молекулярно-кінетичної теорії та їх дослідне обґрунтування. Дифузія. Броунівський рух.	

* Примітка: Перелік робіт лабораторного практикуму є орієнтовним. На виконання деяких робіт може бути відведено по 2 години.

2	2	Маса і розміри молекул. Кількість речовини. Число Авагадро. Молярна маса.	
3	3	Взаємодія атомів і молекул речовини у різних агрегатних станах	
4	4	Швидкість молекул газу. Дослід Штерна.	
5	5	Ідеальний газ. Основне рівняння МКТ.	
6	6	Теплова рівновага. Температура та її вимірювання. Температура - міра середньої кінетичної енергії молекул. Термодинамічна шкала температур.	
7	7	Розв'язування задач.	
8	8	Рівняння стану ідеального газу (рівняння Менделєєва-Клапейрона).	
9	9	Ізопроееси в газах.	
10	10	Лабораторна робота № 1. Вивчення одного з ізопроеесів	
11	11	Розв'язування задач. Самостійна робота.	
12	12	Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	
13	13	Насичена і ненасичена пара. Залежність тиску і густини насиченої пари від температури.	
14	14	Кипіння. Залежність температури кипіння рідини від тиску. Критична температура.	
15	15	Вологість повітря та її вимірювання. Точка роси.	
16	16	Лабораторна робота № 2. Вимірювання відносної вологості повітря.	
17	17	Властивості поверхні рідини. Поверхневий натяг. Змочування. Капілярні явища. Явища змочування і капілярності в живій природі й техніці	
18	18	Кристалічні та аморфні тіла. Природне та штучне утворення кристалів. Поняття про рідкі кристали.	
19	19	Механічні властивості твердих тіл і матеріалів: пружність, пластичність, міцність	
20	20	Види деформацій. Механічна напруга. Закон Гука. Створення матеріалів із необхідними технічними властивостями.	
21	21	Лабораторна робота № 3. Визначення модуля пружності гуми.	
22	22	Контрольна робота.	
23	23	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	

1.2. Основи термодинаміки (9 год)			
24	1	Внутрішня енергія та способи її зміни. Робота газу.	
25	2	Перший закон термодинаміки Застосування першого закону термодинаміки до ізопроцесів у газах. Адіабатний процес.	
26	3	Розв'язування задач.	
27	4	Необоротність теплових процесів.	
28	5	Принцип дії теплових двигунів. Двигун внутрішнього згорання. Парова і газова турбіни. Реактивний двигун. Холодильна машина.	
29	6	Коефіцієнт корисної дії теплового двигуна. Шляхи підвищення ККД. Роль теплових двигунів у народному господарстві. Екологічні проблеми, пов'язані з використанням теплових двигунів.	
30	7	Рівняння теплового балансу для найпростіших теплових процесів	
31	8	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
32	9	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
2. Електродинаміка (53 год)			
2.1. Електричне поле (14 год)			
33	1	Електризація тіл. Електричний заряд, його дискретність. Елементарний заряд. Закон збереження електричного заряду.	
34	2	Взаємодія електричних зарядів. Закон Кулона.	
35	3	Дослід Йозефа Міллікена. Розв'язування задач.	
36	4	Електричне поле. Напруженість електричного поля. Принцип суперпозиції. Силові лінії електричного поля.	
37	5	Провідники в електричному полі. Електростатичний захист.	
38	6	Діелектрики в електричному полі. Діелектрична проникність. Дія електричного поля на живі організми.	
39	7	Робота електричного поля під час переміщення заряду.	
40	8	Потенціал. Різниця потенціалів. Напряга. Зв'язок між напруженістю поля і напругою.	
41	9	Розв'язання задач.	
42	10	Електроємність. Конденсатор. Види конденсаторів та використання їх у техніці. Послідовне та паралельне з'єднання конденсаторів.	

43	11	Енергія електричного поля. Діелектрики в електричному полі. Діелектрична проникність.	
44	12	Розв'язування задач.	
45	13	Контрольна робота.	
46	14	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	
2.2. Закони постійного струму (12 год)			
47	1	Умови, необхідні для існування електричного струму. Закон Ома для ділянки кола. Опір. Питомий опір провідників.	
48	2	Лабораторна робота № 4. Визначення питомого опору провідника.	
49	3	Електричні кола. Послідовне і паралельне з'єднання провідників. Розширення меж вимірювання амперметра і вольтметра.	
50	4	Лабораторна робота № 5. Послідовне і паралельне з'єднання провідників.	
51	5	Розв'язування задач.	
52	6	Робота і потужність постійного струму.	
53	7	Розв'язування задач	
54	8	Електрорушійна сила. Закон Ома для повного кола.	
55	9	Лабораторна робота № 6. Визначення ЕРС і внутрішнього опору (коефіцієнта корисної дії) джерела струму	
56	10	Розв'язування задач.	
57	11	Контрольна робота.	
58	12	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	
2.3. Магнітне поле (11 год)			
59	1	Взаємодія струмів. Магнітне поле струму. Магнітна індукція. Графічне зображення магнітних полів.	
60	2	Магнітний потік. Розв'язування задач.	
61	3	Сила Ампера.	
62	4	Лабораторна робота № 7. Спостереження дії магнітного поля на провідник зі струмом.	
63	5	Розв'язування задач.	
64	6	Принцип дії електровимірювальних приладів. Гучномовець.	
65	7	Дія магнітного поля на рухомі заряджені частинки. Сила Лоренца.	
66	8	Розв'язування задач.	

67	9	Магнітні властивості речовини. Магнітна проникність. Феромагнетики. Магнітне записування і збереження інформації.	
68	10	<i>Контрольна робота.</i>	
69	11	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
2.4. Електричний струм у різних середовищах (16 год)			
70	1	Електричний струм у металах. Основні положення електронної теорії провідності металів.	
71	2	Залежність опору від температури. Надпровідність.	
72	3	Електричний струм у електролітах. Закони електролізу. Застосування електролізу.	
73	4	<i>Лабораторна робота № 8.</i> Визначення заряду електрона	
74	5	Електричний струм у вакуумі. Електронна емісія. Двоелектродна лампа.	
75	6	Електронно-променева трубка. Принцип дії осцилографа.	
76	7	Електричний струм у газах. Несамостійний розряд.	
77	8	Самостійний розряд у газах. Види самостійного розряду.	
78	9	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
79	10	Поняття про плазму. Використання розрядів у газах.	
80	11	Електричний струм у напівпровідниках. Електропровідність напівпровідників та її залежність від температури. Терморезистор.	
81	12	Власна і домішкова провідність напівпровідників. Електронно-дірковий перехід. Напівпровідниковий діод.	
82	13	Транзистор. Застосування напівпровідникових приладів. Інтегральні схеми. Нанотехнології.	
83	14	Розв'язування задач.	
84	15	<i>Контрольна робота.</i>	
85	16	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
3. Лабораторний практикум (12 год)*			
86	1	Дослідження залежності між тиском, об'ємом та температурою газу.	

* Примітка: Перелік робіт лабораторного практикуму є орієнтовним. На виконання деяких робіт може бути відведено по 2 години.

87	2	Вивчення властивостей рідин.	
88	3	Вивчення властивостей твердих тіл.	
89	4	Визначення відносної та абсолютної вологості повітря.	
90	5	Вимірювання електроємності конденсатора.	
91	6	Дослідження залежності опору металів від температури.	
92	7	Дослідження залежності опору напівпровідників від температури.	
93	8	Зняття вольт-амперної характеристики напівпровідникового діода.	
94	9	Вивчення транзистора.	
95	10	Вивчення роботи холодильника і визначення його характеристик.	
96	11	Вивчення електровимірювальних приладів.	
97	12	Вимірювання індукції магнітного поля постійного струму.	
4. Узагальнююче заняття (2 год)			
98, 99	1,2	Основні закони електродинаміки та їх технічне застосування	
Експерсія (2 год)			

11-й клас
філологічного, суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного
профілю навчання
(рівень А, 2 год на тиждень, разом 70 год, у т.ч. резерв — 4 год)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
1. Електромагнітна індукція (6 год)			
1	1	Електромагнітна індукція. Правило Ленца. Закон електромагнітної індукції.	
2	2	Індукційне електричне поле. Розв'язування задач.	
3	3	ЕРС індукції в рухомих провідниках. Електродинамічний мікрофон.	
4	4	Самоіндукція. Індуктивність. Енергія магнітного поля струму.	
5	5	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
6	6	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	

2. Механічні коливання і хвилі (7 год)			
7	1	Коливальний рух. Види коливань, умови їх створення. Вільні коливання. Характеристики гармонічних коливань: зміщення, амплітуда, період, частота, фаза. Рівняння гармонійних коливань. Математичний маятник.	
8	2	<i>Лабораторна робота № 1.</i> Визначення прискорення вільного падіння за допомогою нитяного маятника.	
9	3	Перетворення енергії в коливальному русі. Вимушені коливання. Резонанс.	
10	4	Розв'язування задач. Самостійна робота.	
11	5	Поширення коливань у пружних середовищах. Поперечні та поздовжні хвилі. Довжина хвилі, зв'язок довжини хвилі з швидкістю її поширення та періодом (частотою). Вібрація та її вплив на живі організми.	
12	6	Звукові хвилі. Швидкість звуку. Гучність звуку, висота тону. Луна. Інфра- та ультразвук. Екологічні проблеми акустики.	
13	7	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
3. Електромагнітні коливання (10 год)			
14	1	Гармонічні електромагнітні коливання. Вільні електромагнітні коливання в контурі. Амплітуда, частота, період, фаза коливань. Рівняння гармонійних коливань. Формула Томсона.	
15	2	Перетворення енергії в коливальному контурі. Розв'язування задач. Процеси у коливальному контурі. Формула Томсона.	
16	3	Вимушені електричні коливання. Змінний електричний струм. Основні параметри змінного струму.	
17	4	Розв'язування задач.	
18	5	Генератор змінного струму. Електричний резонанс.	
19	6	Трансформатор: призначення, будова та принцип дії. Коефіцієнт трансформації.	
20	7	Передача електроенергії на відстань та її раціональне використання. Проблеми пошуку та використання нових, екологічно чистих джерел енергії. Розвиток енергетики в Україні	
21	8	Розв'язування задач.	
22	9	<i>Контрольна робота.</i>	
23	10	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	

4. Електромагнітні хвилі (12 год)			
24	1	Електромагнітне поле. Електромагнітні хвилі та швидкість їх поширення. Енергія електромагнітної хвилі.	
25	2	Винайдення радіо. Принципи сучасного радіотелефонного зв'язку.	
26	3	Поширення радіохвиль. Радіолокація. Поняття про телебачення. Розвиток засобів зв'язку.	
27	4	Розвиток поглядів на природу світла. Світло як електромагнітна хвиля. Швидкість світла. Закони відбивання та заломлення світла.	
28	5	<i>Лабораторна робота № 2.</i> «Визначення показника заломлення скла».	
29	6	Розв'язування задач. Самостійна робота.	
30	7	Дисперсія світла. Когерентність хвиль. Інтерференція світла та її застосування в техніці.	
31	8	Дифракція світла. Дифракційна решітка. Поляризація світла. <i>Лабораторна робота № 3.</i> Спостереження інтерференції та дифракції світла (домашнє виконання).	
32	9	Електромагнітне випромінювання різних діапазонів довжин хвиль: радіохвилі, інфрачервоне, видиме, ультрафіолетове, рентгенівське випромінювання та їх властивості. Шкала електромагнітних хвиль. Внесок І. Пулюя в дослідження рентгенівських променів.	
33	10	Розв'язування задач.	
34	11	<i>Контрольна робота.</i>	
35	12	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
5. Квантова фізика (17 год)			
5.1. Світлові кванти (5 год)			
36	1	Фотоелектричний ефект і його закони.	
37	2	Кванти світла. Вакуумний та напівпровідниковий фотоелементи. Застосування фотоелементу в техніці	
38	3	Корпускулярно-хвильовий дуалізм. Фотон.	
39	4	Хімічна дія світла та її використання	
40	5	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
5.2. Атом і атомне ядро (12 год)			
41	1	Класичні уявлення про будову атома. Відкриття електрона. Дослід Резерфорда. Ядерна модель атома.	

42	2	Квантові постулати Бора. Поглинання і випромінювання енергії атомом.	
43	3	Спектри випромінювання і поглинання. Спектральний аналіз та його застосування.	
44	4	<i>Лабораторна робота № 4.</i> Спостереження неперервного та лінійчатого спектрів.	
45	5	Індуктивне випромінювання. Лазери та їх застосування.	
46	6	Радіоактивність. Альфа-, бета-, гамма-випромінювання. Методи реєстрації іонізуючих випромінювань. Захист від випромінювання.	
47	7	Склад ядра атома. Ядерні сили. Енергія зв'язку атомних ядер. Дефект мас.	
48	8	Ядерні реакції. Енергетичний вихід ядерних реакцій. Відкриття нейтрона. Поділ ядер урану. Ланцюгові ядерні реакції.	
49	9	Ядерний реактор. Термоядерні реакції. Проблеми розвитку ядерної енергетики в Україні. Чорнобильська катастрофа та ліквідація її наслідків.	
50	10	Елементарні частинки та їх властивості. Частинки та античастинки. Взаємноперетворюваність елементарних частинок.	
51	11	<i>Контрольна робота.</i>	
52	12	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
6. Лабораторний практикум (6 год)*			
53	1	Визначення індуктивності котушки	
54	2	Дослідження електромагнітних коливань за допомогою осцилографа.	
55	3	Вивчення будови і дії трансформатора	
56	4	Проведення якісного спектрального аналізу речовини.	
57	5	Вивчення іонізуючих випромінювань за допомогою газорозрядного лічильника, камери Вільсона, спітарископа.	
58	6	Вивчення вільних і вимушених коливань. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
7. Узагальнюючі заняття (6 год)			
59-64	1-6	Сучасна наукова картина світу. Фізика і науково-технічний прогрес	
Екскурсія (2 год)			

* Примітка: Перелік робіт лабораторного практикуму є орієнтовним. На виконання деяких робіт може бути відведено по 2 години.

11-й клас
універсального та технологічного профілю навчання
(Рівень В, 3,5 год на тиждень, разом 122 год, у т.ч. резерв — 4 год)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
1. Електромагнітна індукція (8 год)			
1	1	Явище електромагнітної індукції. Індукційне електричне поле. Закон електромагнітної індукції.	
2	2	Напрямок індукційного струму. Правило Ленца.	
3	3	<i>Лабораторна робота № 1.</i> Вивчення явища електромагнітної індукції.	
4	4	ЕРС індукції в рухомих провідниках. Електродинамічний мікрофон.	
5	5	Самоіндукція. Індуктивність.	
6	6	Енергія магнітного поля струму.	
7	7	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
8	8	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
2. Механічні коливання і хвилі (13 год)			
9	1	Коливальний рух. Вільні та вимушені коливання. Зміщення, амплітуда, період, частота, фаза коливань.	
10	2	Коливання вантажу на пружині. Гармонічні коливання. Графічне зображення коливань.	
11	3	Математичний маятник.	
12	4	<i>Лабораторна робота № 2.</i> Визначення прискорення вільного падіння за допомогою нитяного маятника.	
13	5	Перетворення енергії в коливальному русі.	
14	6	Розв'язування задач. <i>Самостійна робота.</i>	
15	7	Вимушені коливання. Резонанс. Вібрації та їх вплив на живі організми.	
16	8	Поширення коливань у пружних середовищах. Поперечні та поздовжні хвилі. Довжина хвилі. Зв'язок довжини хвилі з швидкістю її поширення та періодом (частотою).	
17	9	Звукові хвилі. Швидкість звуку. Гучність звуку і висота тону. Тембр. Луна.	
18	10	Інфра- та ультразвук. Екологічні проблеми акустики.	

19	11	Розв'язування задач.	
20	12	Контрольна робота.	
21	13	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	
3. Електромагнітні коливання (18 год)			
22	1	Вільні електромагнітні коливання в контурі. Перетворення енергії в коливальному контурі.	
23	2	Гармонічні коливання. Аналогія між механічними і електромагнітними коливаннями. Власна частота у коливальному контурі. Амплітуда, період, частота і фаза коливань. Формула Томсона.	
24	3	Розв'язування задач.	
25	4	Затухаючі електромагнітні коливання. Автоколивання. Генератор незатухаючих коливань на транзисторі.	
26	5	Вимушені електричні коливання. Змінний електричний струм.	
27	6	Активний опір в колі змінного струму. Діючі значення напруги і сили струму.	
28	7	Конденсатор в колі змінного струму. Ємнісний опір.	
29	8	Котушка в колі змінного струму. Індуктивний опір.	
30	9	Закон Ома для кола змінного струму.	
31	10	Розв'язування задач.	
32	11	Електричний резонанс.	
33	12	Генератор змінного струму.	
34	13	Трансформатор.	
35	14	Передача електроенергії на відстань та її раціональне використання.	
36	15	Проблеми пошуку та використання нових, екологічно чистих джерел енергії. Розвиток енергетики в Україні	
37	16	Розв'язування задач.	
38	17	Контрольна робота.	
39	18	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. Тематичне оцінювання.	
4. Електромагнітні хвилі (33 год)			
40	1	Електромагнітне поле. Електромагнітні хвилі та швидкість їх поширення.	
41	2	Відкриття електромагнітних хвиль, їх властивості.	

42	3	Енергія електромагнітної хвилі. Густина потоку випромінювання.	
43	4	Винайдення радіо. Принципи сучасного радіо-телефонного зв'язку. Амплітудна модуляція та детектування.	
44	5	Найпростіший радіоприймач.	
45	6	Поширення радіохвиль. Радіолокація.	
46	7	Поняття про телебачення. Розвиток засобів зв'язку в Україні.	
47	8	Самостійна робота. Тематичне оцінювання.	
48	9	Світло як електромагнітна хвиля. Швидкість світла.	
49	10	Закон відбивання світла. Принцип Гюйгенса.	
50	11	Закони заломлення світла.	
51	12	<i>Лабораторна робота № 3.</i> Визначення показника заломлення скла.	
52	13	Повне відбивання світла.	
53	14	Розв'язування задач.	
54	15	Лінзи. Побудова зображень, що отримуються за допомогою лінз. Формула тонкої лінзи.	
55	16	Розв'язування задач.	
56	17	Дисперсія світла.	
57	18	Інтерференція світла. Когерентність.	
58	19	Інтерференція світла та її застосування в техніці.	
59	20	Розв'язання задач.	
60	21	<i>Самостійна робота. Тематичне оцінювання.</i>	
61	22	Дифракція світла. Дифракційна решітка.	
62	23	Розв'язування задач.	
63	24	<i>Лабораторна робота № 4.</i> Спостереження інтерференції та дифракції світла.	
64	25	<i>Лабораторна робота № 5.</i> Вимірювання довжини світлової хвилі за допомогою дифракційної решітки.	
65	26	Поляризація світла.	
66	27	Шкала електромагнітних хвиль. Електромагнітне випромінювання різних діапазонів довжин хвиль: радіохвилі, інфрачервоне, видиме, ультрафіолетове, рентгенівське випромінювання.	
67	28	Інфрачервоне та ультрафіолетове випромінювання, їх властивості і застосування.	

68	29	Рентгенівське випромінювання, його властивості і застосування. Внесок І. Пулюя в дослідження рентгенівських променів.	
69	30	Енергія електромагнітних хвиль, механізм взаємодії електромагнітних хвиль із живою природою, захист її від дії електромагнітного випромінювання. Властивості та застосування цих випромінювань.	
70	31	Розв'язування задач.	
71	32	<i>Контрольна робота.</i>	
72	33	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
5. Елементи теорії відносності (2 год)			
73	1	Принцип відносності Ейнштейна. Швидкість світла у вакуумі як гранична швидкість. Релятивістський закон додавання швидкостей.	
74	2	Закон взаємозв'язку маси і енергії.	
6. Квантова фізика (30 год)			
6.1. Світлові кванти (10 год)			
75	1	Фотоелектричний ефект і його закони.	
76	2	Кванти світла. Рівняння фотоелекту.	
77	3	Розв'язування задач.	
78	4	Вакуумний та напівпровідниковий фотоелементи. Застосування фотоелекту в техніці.	
79	5	Корпускулярно-хвильовий дуалізм. Фотони.	
80	6	Тиск світла. Досліди Лебедева. Прояви тиску світла в природі.	
81	7	Хімічна дія світла та її використання	
82	8	Розв'язування задач.	
83	9	<i>Контрольна робота.</i>	
84	10	Аналіз контрольної роботи. Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
6.2. Атом і атомне ядро (20 год)			
85	1	Класичні уявлення про будову атома. Відкриття електрона. Дослід Резерфорда. Ядерна модель атома	
86	2	Квантові постулати Бора.	
87	3	Поглинання і випромінювання світла атомом. Неперервний та лінійчатий спектри.	
88	4	Спектри поглинання й випромінювання. Спектральний аналіз та його застосування.	

89	5	<i>Лабораторна робота № 6.</i> Спостереження неперервного та лінійчатого спектрів.	
90	6	Індуктивне випромінювання. Лазер. Створення та застосування квантових генераторів	
91	7	Радіоактивність. Альфа-, бета-, гамма-випромінювання.	
92	8	Закон радіоактивного розпаду. Період піврозпаду.	
93	9	Методи реєстрації іонізуючого випромінювання.	
94	10	<i>Лабораторна робота № 7.</i> Вивчення треків заряджених частинок за фотознімками.	
95	11	Ізотопи. Одержання та використання радіоактивних ізотопів. Тематичне оцінювання.	
96	12	Поглинена доза випромінювання та її біологічна дія. Захист від опромінення.	
97	13	Склад ядра атома. Ядерні сили. Енергія зв'язку атомних ядер. Дефект мас.	
98	14	Ядерні реакції. Відкриття нейтрона. Енергетичний вихід ядерних реакцій.	
99	15	Поділ ядер урану. Ланцюгова ядерна реакція.	
100	16	Ядерні реактори. Термоядерні реакції. Проблеми розвитку ядерної енергетики в Україні. Чорнобильська катастрофа та ліквідація її наслідків.	
101	17	Розв'язування задач.	
102	18	<i>Контрольна робота</i>	
103	19	Елементарні частинки та їх властивості. Частинки та античастинки. Взаємні перетворення частинок і квантів електромагнітного випромінювання.	
104	20	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
7. Лабораторний практикум (8 год)*			
105	1	Визначення індуктивності котушки	
106	2	Дослідження електромагнітних коливань за допомогою осцилографа.	
107	3	Вивчення резонансу в електричному коливальному контурі.	
108	4	Вивчення будови і дії трансформатора	
109	5	Складання діючої моделі радіоприймача.	
110	6	Проведення якісного спектрального аналізу речовини.	

* Примітка: Перелік робіт лабораторного практикуму є орієнтовним. На виконання деяких робіт може бути відведено по 2 години.

111	7	Вивчення іонізуючих випромінювань за допомогою газорозрядного лічильника, камери Вільсона, спінтарископа.	
112	8	Вивчення вільних і вимушених коливань. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
8. Узагальнюючі заняття (4 год)			
113-116	1-4	Сучасна наукова картина світу. Фізика і науково-технічний прогрес	
9. Екскурсія (2 год)			

Орієнтовне календарно-тематичне планування. Астрономія

11-й клас

(1 год на тиждень, разом 35 годин)

№	№ уроку в темі	Назва	Дата
Предмет астрономії Її розвиток і значення в житті суспільства. Короткий огляд об'єктів дослідження в астрономії (1 год)			
1	1	Астрономія – фундаментальна наука, яка вивчає об'єкти Всесвіту та Всесвіт у цілому. Історія розвитку астрономії. Галузі астрономії. Зв'язок астрономії з іншими науками. Астрономія та астрологія. Значення астрономії для формування світогляду людини.	
Основи практичної астрономії (5 год)			
2	1	Небесні світила й небесна сфера. Сузір'я. Зоряні величини.	
3	2	Визначення відстаней до небесних світил. Астрономія та визначення часу. Типи календарів.	
4	3	Небесні координати.	
5	4	Видимий рух Сонця. Видимі рухи планет. Закон Кеплера.	
6	5	<i>Практична робота № 1.</i> а) Робота з рухомою картою зоряного неба. Визначення положення світил на небесній сфері за допомогою карти зоряного неба (зоряного глобуса). <i>Самостійна робота. Тематичне оцінювання</i>	

Методи та засоби астрономічних досліджень (4 год)			
7	1	Випромінювання небесних світил.	
8	2	Методи астрономічних спостережень.	
9	3	Принцип дії і будова оптичного та радіотелескопа.	
10	4	Приймачі випромінювання. Застосування в телескопобудуванні досягнень техніки й технологій. Сучасні наземні й космічні телескопи. Астрономічні обсерваторії.	
Сонячна система (7 год)			
11	1	Земля і Місяць.	
12	2	Планети земної групи: Меркурій, Венера, Марс і його супутники.	
13	3	Планети-гіганти: Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун та їхні супутники. Плутон і Харон.	
14	4	Малі тіла Сонячної системи — астероїди, комети, метеори.	
15	5	Дослідження планет за допомогою космічних апаратів.	
16	6	Етапи формування нашої планетної системи.	
17	7	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
Сонце — найближча зоря (4 год)			
18		Фізичні характеристики Сонця.	
19		Будова Сонця	
20		Джерела енергії Сонця.	
21		Прояви сонячної активності та їх вплив на Землю.	
Зорі. Еволюція зір (4 год)			
22	1	Зорі та їх класифікація.	
23	2	Подвійні зорі. Фізичні змінні зорі. Планетні системи інших зір.	
24	3	Еволюція зір. Нейтронні зорі. Чорні дірки.	
25	4	Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
Наша Галактика (2 год)			
26	1	Молочний Шлях. Будова Галактики. Місце Сонячної системи в Галактиці. Зоряні скупчення та асоціації.	

27		Туманності. Підсистеми Галактики та її спіральна структура.	
Будова й еволюція Всесвіту (5 год)			
28		Світ галактик. Квасари.	
29		Проблеми космології.	
30		Історія розвитку уявлень про Всесвіт.	
31		Походження й розвиток Всесвіту.	
32		Підсумково-узагальнюючий урок. <i>Тематичне оцінювання.</i>	
Життя у Всесвіті (1 год)			
33		Людина у Всесвіті. Антропний принцип. Імовірність життя на інших планетах. Унікальність нашого Всесвіту. Питання існування інших всесвітів.	
Екскурсія (планетарій, астрономічна обсерваторія) або Практична робота «Вивчення (спостереження) видимого зоряного неба» (2 год)			